ERICH FROMM

İnsanlık Başarabilecek mi?

Dış Politikalar Üzerine Bir İnceleme

SAY

Erich Fromm (23 Mart 1900 – 18 Mart 1980)
Musevi kökenli, Almanya doğumlu Amerikalı antropolog, sosyal felsefeci, tarihçi ve psikanalist. 1922'de Heidelberg'de felsefe doktorasını verip Berlin Psikanaliz Enstitüsü'nde çalışmaya başlayan Fromm, otuzlu yılların başında Almanya'da Nazi hareketinin güçlenmesi üzerine önce Cenevre'ye, ardından aldığı bir davet üzerine ABD'ye göç etti. 1934-1962 yılları arasında Columbia, Yale, New York gibi üniversitelerde dersler verdi. Emekli olduktan sonra yerleştiği İsviçre'de yaşamını yitirdi.

Yazarın Say Yayınları'ndaki diğer kitapları:
- *Dinleme Sanatı*
- *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları*
- *İnsan Olmak Üzerine*
- *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*
- *İsa Dogması*
- *İtaatsizlik Üzerine*
- *Kendini Savunan İnsan*
- *Marx'ın İnsan Anlayışı*
- *Olma Sanatı*
- *Özgürlükten Kaçış*
- *Psikanaliz ve Din*
- *Psikanaliz ve Zen-Budizm*
- *Psikanalize Yeni Bir Bakış*
- *Psikanalizin Bunalımı*
- *Rüyalar Masallar Mitler*
- *Sahip Olmak ya da Olmak*
- *Sevme Sanatı*
- *Sigmund Freud'un Misyonu*
- *Tanrılar Gibi Olacaksınız*
- *Yeni Bir İnsan - Yeni Bir Toplum*

İNSANLIK BAŞARABİLECEK Mİ?

Dış Politikalar Üzerine Bir İnceleme

Erich Fromm

İngilizceden çeviren:
Nurdan Soysal

SAY

Say Yayınları
Erich Fromm Kitaplığı

İnsanlık Başarabilecek mi? / Erich Fromm
Özgün adı: *May Man Prevail?*

Bu kitap ilk kez "MAY MAN PREVAIL? An Inquiry into the Facts and Fictions of Foreign Policy" başlığı ile 1961 yılında New York'ta (Doubleday) yayımlanmıştır.

ISBN 978-605-02-0743-9
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Nurdan Soysal
Yayın koordinatörü: Levent Çeviker
Son okuma: Duygu Ergün
Kapak tasarımı ve sayfa düzeni: Artemis İren

Baskı: Yıldız Matbaa Mücellit
Maltepe-İstanbul
Tel.: (0212) 613 17 33
Matbaa sertifika no: 33837

1. baskı: Say Yayınları, 2019

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Sorumlu siyasi liderler arasında, Amerika Birleşik Devletler'i ile Batı dünyasının tehlikeli bir dönemden geçmekte olduğuna dair küçük bir anlaşmazlık var. Bu tehlikelerin dereceleri konusundaki görüşler farklı olsa da durumun net ve gerçekçi tablosunu gördüğümüze, bu duruma mümkün olduğunca layıkıyla göğüs gerdiğimize ve esasen izleyebileceğimiz farklı bir hareket tarzı olmadığına dair yaygın bir kanı var. Dünyanın durumuna ilişkin bu görüşün dayandığı ana maddeler çoğunlukla aşağıdaki gibidir:

Sovyetler Birliği ve Çin'in temsil ettiği komünizm, zorla ya da devletleri çökerterek dünyayı ele geçirme peşinde olan devrimci-emperyalist bir harekettir. Sınai ve askeri kalkınması, komünist kampı, özellikle de Sovyetler Birliği'ni, insani ve endüstriyel potansiyelimizi hatırı sayılır bir düzeyde tahrip edebilecek güçlü bir düşman haline dönüştürmüştür. Bu blokun dünyayı ele geçirme arzusu, ancak böyle bir girişime ekonomik ve insani potansiyelinin imha edileceği veya felce uğratılacağı bir karşı-hareketle karşılık verileceğinin bilgisiyle engellenebilir. Barış için yegâne umut bu caydırıcı kapasitede bulunur çünkü Rusya dünyayı ele geçirme girişiminden ancak bizim önleyici hareketimizin korkusu yüzünden uzak duracaktır. Yeterince güçlü bir caydırıcı gücümüz ve dünyanın her tarafında askeri müttefiklerimiz olduğu sürece barış güvence altına alınmış olur.

Bu genel kavram içerisinde görüşler oldukça çeşitlilik gösterir. Nükleer bir savaşın 60-70 milyon Amerikalıyı öldürebilme ihtimaline rağmen yaşam şeklimizi yok etmeyeceğini veya önemli ölçüde değiştirmeyeceğini düşünenler var. 100-150 milyon zayiat ihtimalinin daha gerçekçi olduğunu düşünen başkaları da var. Güç açısından silahsızlanma görüşmelerine taraftar olanlar varken her tür silahsızlanma görüşmesine beyhude bir propaganda gözüyle bakıyorlar. Silahlanma kontrolü için nükleer denemelerin durdurulması gibi sınırlı önlemlere taraftar olanlar bulunduğu gibi, bu tür önlemlerin güvenliğimiz için tehdit olduğunu düşünenler de var. Düşmanın füze üslerini hedef alan nükleer bir karşı kuvvet stratejisinden yana olanlar ve nüfus merkezlerini hedef alan güvenilir bir "ikinci vuruş" caydırıcıya taraftar olanların yanı sıra her iki stratejiyi birleştirmeye çalışanlar da var (bu kombinasyonun her iki yaklaşımın iddia edilen avantajlarını kaybettirmesine rağmen). Politika oluşturan gruplarımızın çeşitli sektörlerinde de görüşler farklılık göstermektedir. Eisenhover hükümetinde Dışişleri Bakanlığı ve Başkan, denemelerin durdurulması ve silahlanma kontrolüne ilişkin bir parça daha uzlaştırıcı bir tavır alırken askeriye ve Atom Enerjisi Komisyonu zaman zaman daha az uzlaşmacı duruş sergilemişlerdi. Üç silahlı kuvvet, stratejik kavramlarda aralarında ters düşmekteler. Her biri, kendi büyümesi için en fazla yeri sağlayacak bir kavramı benimserken aynı zamanda diğer iki rakip kuvvetle birtakım uzlaşmalar sağlamaktalar.

Bu farklılıklara rağmen en sorumlu konumdaki liderler ve halkın çoğunluğu, politikamızın temel dayanaklarının doğruluğuna ikna olmuş ve bizim benimsediğimiz yönde devam etmeye istekli görünmekteler. Doğrusunu söylemek gerekirse, izlenecek mümkün başka bir yol olmadığına ve aslında bizim izlediğimizden başka her yolun daha ziyade savaşa sebep olan bir yol olacağına eminler. Bu durum, politikamızın sadece fiziksel varlığımızı sürdürmek için yegâne umut

olmakla kalmayıp, ahlaki ve manevi düşüncelerin de tavsiye ettiği tek yol olduğu inancını desteklemektedir. Bizimle müttefiklerimizin özgürlük ve idealizmi, Ruslarla müttefiklerinin ise esaret ve materyalizmi simgelediğine inanıyorlar. Savaş ve yıkım riskinin bile alınması gerektiği varsayımı yapılmaktadır, çünkü köle olmaktansa ölmek evlâdır.

Bu önermelere dayalı bir politika yürütürken bizim ve dünyanın içinde bulunduğu tehlikeleri bilen biri karamsar olacak fakat pek şüpheli olmayacaktır. Elimizden gelenin en iyisini yaptığımıza ve bizi savaştan veya kölelikten koruyacak daha iyi bir hareket tarzı olmadığına ikna olmuş olacaktır.

Eğer yine de politikamızın dayandığı önermeler hatalıysa biraz sorumluluk ve görev duygusu olan hiç kimsenin tavsiye etmeye cesaret edemeyeceği hareket tarzını benimseriz. Dolayısıyla bu önermelerin doğruluğunu tekrar tekrar sorgulama konusunda düşünsel ve ahlaki mecburiyetimiz var. Bu sorgulamaya katkıda bulunmak isterim. Politikamızın dayandığı birçok önermenin asılsız olduğuna, birçok varsayımımızın suni veya çarpıtılmış olduğuna ve bu sebeple hem kendimiz hem de insanlığın geri kalanı açısından en ağır tehlikeye doğru karışmış bir akılla koştuğumuza dair inancımın nedenlerini göstermeye çalışacağım.

Açıklamalarım ve çıkardığım sonuçlar okuyucuların birçoğunu şaşırtabilir; onlardan tek isteğim, açık fikirliliklerini koruyup argümanımı duygusal bir önyargıya kapılmadan izlemeleri. Sonuçta çoğumuz iki endişeyi paylaşıyoruz: tümden yıkıcı bir savaş istemiyoruz, insanlık onuru ve bireycilik fikirlerinin dünyada canlı tutulmasını istiyoruz. Ben, barışın hâlâ mümkün olduğunu ve hümanist geleneğin hâlâ bir geleceği olduğunu göstermeye çalışacağım.

Sadece tarihsel materyalleri bir araya getirmeye yardım etmekle kalmayıp müsveddenin bütünüyle ilgili birçok önemli eleştirel ve yapıcı önerilerde bulunduğu için Roger Hagan'a minnetimi ifade emek isterim. Özellikle silahsızlanma bö-

lümüyle ilgili değerli önerileriyle katkıda bulunan Michael Maccoby'ye ve müsveddeyi etraflıca okuyup önemli önerilerde bulunmak için yoğun programı arasında vakit ayıran Harrop Freeman'e içten teşekkür borcum var. Müsveddeyi nihai baskıdan önce kısaca okuyup önemli eleştiriler ve öneriler getiren David Riesman ile Stewart Meacham'a da teşekkür ederim.

E. F.

I. KISIM

Bazı Genel Önermeler

1.

İleriye Yönelik Değişime Karşı Yıkıcı Değişim

Toplumların kendi yaşamları vardır; bunlar belli üretim güçlerinin varlığına, coğrafi ve iklimsel koşullara, üretim tekniklerine, fikirlere, değerlere ve bu koşullar altında gelişen belli tipte insan karakterine dayalıdır. Bunlar, kendilerini uyarladıkları belli biçimde varlıklarını sürdürmeye yönelik şekilde organize olurlar. Genellikle her toplumdaki kişiler, var oldukları tarzın doğal ve kaçınılmaz olduğuna inanırlar. Başka ihtimalleri nadiren görürler ve aslında kendi varoluş biçimlerindeki temel bir değişikliğin kaosa ve yıkıma yol açacağına inanırlar. Kendi tarzlarının doğru olduğuna, Tanrı veya insan tabiatının yasalarıyla onaylandığına ve var oldukları belirli halin devamının tek alternatifinin yıkım olduğuna cidden inanırlar. Bu inanç, sadece beyin yıkamanın sonucu değildir; insanın duygusal parçasından, yani *yapması gerekeni yapmak isteyeceği* şekilde, enerjisini belli bir toplumun faydalı bir bireyi olarak yerine getirmesi gereken belli fonksiyonlara hizmet etmek üzere yönlendirileceği şekilde, tüm toplumsal ve kültürel düzenlemeler tarafından şekillendirilen *karakter yapısı*ndan kaynaklanır. Tam da bu nedenle düşünce örüntüleri *duygu örüntüleri*nden kaynaklanır, bu *düşünce örüntüleri* çok ısrarcı ve değişime çok dirençlidir.

Yine de toplumlar değişir. Yeni üretim güçleri, bilimsel keşifler, siyasi fetihler, nüfus artışı vs. gibi birçok faktör değişime neden olur. Bu nesnel faktörlere ek olarak insanın kendisine ve ihtiyaçlarına ilişkin farkındalığı ve en önemlisi özgürlük ve bağımsızlığa duyduğu artan gereksinime ilişkin gelişen farkındalığı, mağara adamından yakın gelecekte uzay yolculuğuna çıkan insana uzanan tarihsel durumunda sürekli bir değişime neden olur.

Bu değişimler nasıl meydana gelir?

Çoğu şiddet içeren ve felaket getiren şekillerde meydana gelmiştir. Çoğu toplum, yönetenler ve yönetilenler; kendilerini yeni şartlara, *gerekli değişiklikleri öngörerek,* isteyerek ve barış içinde uyarlayamamışlardır. Bazen şiirsel bir biçimde "görevlerini yerine getirmek" olarak adlandırdıkları toplumsal hayatlarının temel örüntülerini, sadece ufak değişiklikler ve tadillerle sürekli olarak sürdürmeye çalışmışlardır. Bu tür toplumlar, yapılarının bütününe tamamen ve aşikâr biçimde çelişkiler doğduğunda bile, artık üstesinden gelemeyecekleri hale gelene kadar yaşam tarzlarını körü körüne sürdürmeye çalışmışlardır. O zaman başka uluslar tarafından zapt edilmiş ve yok edilmişler veya artık yaşamlarını alıştıkları şekilde idare edemedikleri için yavaşça ölmüşlerdir.

Köklü değişime en çok karşı çıkanlar, mevcut düzenden en çok yararı sağlayan, dolayısıyla ayrıcalıklarından gönüllü olarak vazgeçmeye hazır olmayan elitler olmuştur. Fakat birçok kültürün gerekli değişimleri öngörememesinin yegâne nedeni, hâkim ve ayrıcalıklı grupların maddi çıkarları değildir. Bir diğer önemli neden psikolojik faktörden kaynaklanır. Yönetenler ve yönetilenler, yaşam tarzlarının, düşünce kavramlarının ve değer fomülasyonlarının varlığını kabul edip yüceltmiş olduklarından onlara sıkıca bağlıdırlar. Sadece hafif farklı kavramlar bile son derece rahatsız edici bir hale gelir ve bunlara kendi "normal", "akıllıca" düşünme şekillerine yapılan düşmanca, şeytani ve çılgınca saldırılar gözüyle bakılır.

Cromwellciler için Katolikler; Jakobenler için Jirondenler; Amerikalılar için ise komünistler Şeytan'dır. Her toplumdaki insan, kendi kültürünün oluşturduğu yaşam ve düşünce tarzını mutlaklaştırır ve değiştireceğine ölmeyi yeğler çünkü değişimi ölmekle bir tutar. Böylece insanlık tarihi, zorluklara planlı, akılcı ve gönüllü tepkiler veremedikleri için yıkıcı sonlara gelmiş büyük kültürlerin mezarlığı halindedir.

Yine de tarihte şiddet içermeyen ileriye yönelik değişimler de vardır. Emekçi sınıfın, Batılı sanayileşmiş toplumlardaki nüfuzlu ortakların acımasız sömürüsünün hedefi olmaktan kurtuluşları, toplumlar içindeki sınıfsal ilişkilerde şiddet içermeyen değişimin örneğidir. İngiliz İşçi Partisi hükümetinin mecbur bırakılmadan önce Hindistan'a bağımsızlık vermeye istekli olması, uluslararası arenadaki örneğidir. Oysa bu ilerisi düşünülerek getirilen çözümler, tarihte kural olmaktan ziyade istisnalardır. Dini barış Avrupa'ya ancak Otuz Yıl Savaşları'ndan *sonra*, İngiltere'ye ise Katolikler ile anti-Katoliklerin karşılıklı uyguladıkları şiddetten sonra gelmiştir; Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında barış ancak, her iki taraftan milyonlarca kadın ve erkeğin öldüğü anlamsız kıyımdan ve savaşın nihai sonucu belirginleştikten uzun süre sonra gelmiştir. Zorunlu kararlar her iki tarafça zorunda kalmadan önce gönüllü olarak kabul edilseydi insanlık kazanmış olmaz mıydı? İleriye yönelik bir anlaşma, korkunç kayıpları ve toptan acımasızlaşmayı engellemiş olmaz mıydı?

Bugün yine şiddet içeren çözüm ya da ileriye yönelik çözüm arasındaki farkın, uygarlığımızın imhası ile verimli büyümesi arasındaki farkı belirtebileceği can alıcı bir seçimle karşı karşıyayız. Günümüz dünyası birbirlerine şüphe ve nefretle karşı duran iki bloka bölünmüş durumda. Her iki blokun da birbirlerine, boyutu ancak ölçüm yanlışlığı ile eşitlenebilecek derecede zarar verebilme kapasitesi var. (Nükleer bir savaşta Birleşik Devletler'in tahmini kaybının nüfusunun üçte biri ile neredeyse tamamı arasında değişebileceği bekleniyor, benzer tahminler Sovyetler Birliği için de geçerlidir.) Her iki

blok da tepeden tırnağa silahlı ve savaşa hazır. Birbirlerine güvenmiyorlar ve diğerinin onu fethedip, yok etmeyi istediğinden kuşkulanıyorlar. Mevcut kuşku ve tehdit dengesi, bir süre daha devam edebilecek tahripkâr bir potansiyele dayalı. Fakat uzun vadede yegâne seçenekler, bir yanda nükleer savaş ve onun tüm sonuçları ya da diğer yanda soğuk savaşın sona ermesi ki, bu da silahsızlanma ve iki blok arasında siyasi barış anlamına gelir.

Mesele, Birleşik Devletler (ile Batılı müttefikleri) ve Sovyetler Birliği ile komünist Çin'in her birinin, acı sona kadar mevcut yollarını izlemeleri gerektiği mi, yoksa her iki tarafın da belli değişimler beklentisinde olup, tarihsel olarak mümkün olan ve aynı zamanda her bir bloka en uygun faydaları sunan bir çözüme ulaşabilecekleri midir.

Mesele aslında başka kültürlerin ve toplumların karşı karşıya kalmış oldukları soruyla, yani acaba *tarihsel anlayışı siyasi eyleme uygulayabilir miyiz*[1] sorusuyla aynıdır.

İşte burada tamamlayıcı soru doğar: Bir toplumu, değişime cevap verir şekilde yaşayabilir kılan nedir? Bunun basit bir cevabı yok fakat toplumun, her şeyden önce birincil değerlerini ikincil değerlerinden ve yerleşik geleneklerinden ayrı tutabilmesi gerektiği açıktır. Bu zordur çünkü ikincil sistemler, onları yaratan insani ve toplumsal gereksinimler kadar önemli görünmeye başlayan kendi değerlerini üretirler. İnsanların hayatları yerleşik gelenekler, kurumlar, yaşam tarzları, üretim ve tüketim biçimleriyle sarıldıkça insanlar kendi işleri için kendilerini ve başkalarını feda etmeye, kendi varlıklarını idollere dönüştürmeye ve bu idollere tapmaya istekli olurlar. Üstelik yerleşik gelenekler genelde değişime direnir ve dolayısıyla geleneklere tamamen bağlı insanlar değişimi öngöremezler. Bu durumda günümüzde bizimki gibi olan bir toplumun sorunu, insanın, uygarlığımızın temel insani ve toplumsal değerlerini yeniden keşfedip, engelleyici hale gelen geleneksel (veya ideolojik) değerlerine bırakın ta-

pınmaktan vazgeçmeyi, sadık kalmaktan vazgeçip, geçemeyeceklerididir.

Bunu acil bir soru haline getiren şey geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki önemli bir farktır. Bizim durumumuzdaki şiddet içeren ve öngörülmeyen çözüm, 1918'de veya 1945'te Almanya'nın durumundaki gibi kötü bir barışa yol açmayacaktır; halkımızın bir kısmını –veya Rus halkının bir kısmını– Roma İmparatorluğu'nun yendiği ulusların başına geldiği gibi esarete alıp götürmeyecektir; büyük olasılıkla, şimdi hayatta olan çoğu Amerikalının ve çoğu Rus'un fiziken yok edilmesine yol açacak ve hayatta kalanları da acımasız, insanlıktan çıkarılmış bir dikta rejimine götürecektir. Bu sefer, şiddet içeren-mantıksız davranış ile ileriye yönelik-mantıklı davranış arasındaki seçim, insan ırkının ve fiziksel değilse de, kültürel varlığının bekasını etkileyecektir.

Yine de şimdiye kadar böyle ileriye yönelik-mantıklı bir önlemin gerçekleşme ihtimali umutsuz görünüyor. Bu, gerçekçi koşullarda böyle bir sonuç imkânı olmadığından değil, her iki tarafta da klişelerden alışkanlık haline gelmiş ideolojilerden ve insanların –yönetenler ve yönetilenler– olguların ne olduğunu gerçekçi ve mantıklı bir şekilde görmelerini, gerçeği hayalden ayırmalarını ve bunların sonucu olarak şiddete alternatif olan çözümlerin farkına varmalarını engelleyen çok miktarda genel cinnetten oluşmuş bir düşünce engeli olduğundan böyle. Bu tür ileriye yönelik mantıklı bir politika, ilk olarak, diğer konuların yanında komünizmin doğası, az gelişmiş ülkelerin geleceği, savaşın önlenmesi için caydırıcıların değeri hakkındaki varsayımlarımızın eleştirel bir gözle incelenmesini gerektirir. Ayrıca kendi önyargılarımızın ve davranışlarımızı yöneten belirli yarı-patolojik düşünce biçimlerinin ciddi biçimde incelenmesini de gerektirir.

2.

Mevcut Krizin Tarihsel Kökeni ve Gelecek İçin Öngörüler

Roma İmparatorluğu'nun feodalleşmesinin başlangıcından ortaçağın sonlarına kadar süren yaklaşık bin yıllık bir süreçten, Avrupa kıtasına Hıristiyanlık kanalıyla Yunan, İbrani ve Arap düşüncelerinin aşılandığı bir dönemden sonra Avrupa'da yeni bir kültür doğdu. Batılı insan doğayı, düşünsel kurgunun ve estetik zevkin nesnesi olarak keşfetti; doğayı ve insanın yaşamını o zamana kadar akla hayale gelmeyen bir şekilde değiştirecek bir tekniğin temeli –birkaç yüzyıl içinde– haline gelen bir bilim yarattı; kendisinin neredeyse sınırsız enerjilere ve güçlere doğuştan sahip bir birey olduğunu keşfetti.

Bu yeni dönem, insanın ilerlemesi, hatta kusursuzluğa erişmesi için yeni bir umut da doğurdu. İnsanın bu dünyadaki kusursuzluğuna ve "iyi bir toplum" oluşturmasına dair umut, Batılı düşüncenin en karakteristik ve benzersiz özelliklerinden biridir. Bu, Eski Ahit peygamberlerinin olduğu kadar Yunan filozoflarının da inandığı bir umuttur. Sonra tarih ötesi kurtuluş idealleri ve Hıristiyan düşüncesinde insanın hatırı sayılır derecede yozlaşmasının üzerinde durulmasıyla –asla yok olmamasına rağmen– gölgelendi; on altıncı ve on

yedinci yüzyılın ütopyaları ile on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın felsefi ve politik fikirlerinde yeni bir ifade buldu.

Rönesans ve Reform'dan sonra umudun yeşermesine paralel olarak Batı'nın patlamaya hazır ekonomik gelişmesi ilk sanayi devrimiyle gerçekleşti. Aldığı organizasyon biçimi üretim vasıtasıyla özel mülkiyet, siyasi açıdan serbest ücretlilerin varlığı ve tüm ekonomik faaliyetlerin hesap ve kâr maksimizasyonu ilkesiyle düzenlenmesi şeklinde nitelendirilen kapitalist sistemin şekliydi. Sanayi üretimi 1913'e kadar, neredeyse hepsi Avrupa ve Kuzey Amerika'da olmak üzere, 1860'daki seviyesinin yedi katı kadar arttı. (Dünya üretiminin yüzde 10'undan azı, bu iki bölgenin dışında gerçekleşti.)

Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra insanlık yeni bir evreye girdi. Kapitalist üretim tarzının yapısı önemli değişimler geçirdi. Yeni üretim güçleri (petrolün, elektriğin ve atom enerjisinin kullanımı) ve teknik buluşlar, malzeme verimliliğini on dokuzuncu yüzyıl ortalarında olduğundan kat be kat arttırdı.

Yeni teknik buluşlar, beraberlerinde yeni bir üretim biçimi getirdiler. Bu, üretimin büyük kuruluşların hâkim pozisyonuyla birlikte büyük fabrikalarda merkezileşmesi; bu kuruluşlara sahip olmayıp onların başında olan idari bürokrasiler; yüz binlerce beden işçisi ile büro çalışanının düzgün işbirliği içinde çalıştığı çoğunlukla büyük şirketlerin bürokratik karakterini taşıyan güçlü ticari birlikler tarafından desteklenen bir üretim şekli ile karakterize ediliyordu. Yeni üretim tarzının karakteristik özellikleri merkezileşme, bürokratikleşme ve manipülasyondur.

Sınai kalkınmanın önceki dönemi, işçilerin maddi ihtiyaçlarının karşılanmaması pahasına ağır sanayi oluşturma ihtiyacıyla on dokuzuncu yüzyılda fabrikalarda çalışan milyonlarca kadın, erkek ve çocuğun aşırı yoksulluğa düşmesiyle sonuçlandı. Onların sefaletine tepki fakat aynı zamanda insanın onuru ve bağlılığının bir ifadesi olarak sosyalist hareket,

Avrupa'nın her tarafına yayıldı ve eski düzeni yıkıp yerine nüfusun geniş kitlelerinin yararına çalışacak bir düzen getirmekle tehdit etti.

Teknik ilerlemeyle birleşen işgücünün örgütlenmesi ve sonuçta oluşan artan verimlilik, çalışan sınıfın milli hasıladan giderek artan bir pay almasına olanak sağladı. On dokuzuncu yüzyılı karakterize eden sistemden aşırı memnuniyetsizlik, kapitalist sistem içinde bir işbirliği ruhunun yolunu açtı. Sanayi ile çalışanlar arasında, sendikalar ve güçlü sosyalist partilerce (Birleşik Devletler hariç) temsil edilen yeni bir ortaklık meydana geldi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, şiddet içeren devrimlere olan eğilim, büyük güçler arasında ekonomik olarak en geri ülke olan Rusya hariç, tüm Avrupa'da sona erdi.

Batılı sanayileşmiş ülkelerde (ve yavaş yavaş Sovyet Rusya'da) "sahip olanlar" ile "sahip olmayanlar" arasındaki makas daralırken Avrupa ve Kuzey Amerika'nın "sahip olan ülkeleri" ile Asya (Japonya hariç), Afrika ve Latin Amerika'nın "sahip olmayan ülkeleri" arasındaki makas önceden bir ülkede olduğu kadar açıktır ve aslında hâlâ açılmaktadır. Oysa yirminci yüzyılın başında koloni halkları, sömürüldüklerini ve yoksulluklarını kabul etmişken aynı yüzyılın ortası, yoksul ülkelerde büyük çaplı köklü değişikliklere tanık oldu. Tam olarak, on dokuzuncu yüzyılda kapitalist sistem içindeki işçilerin kaderlerinin tanrısal ya da toplumsal yasalar tarafından takdir edildiğine inanmayı reddetmeleri gibi, şimdi de yoksul uluslar yoksulluklarını kabullenmeyi reddediyorlar. Sadece siyasi özgürlük istemekle kalmayıp, yaşam standartlarının Batı dünyasına yaklaşmasını ve bu hedefe giden yol olarak hızlı sanayileşmeyi de talep ediyorlar. Dünyadaki malların yaklaşık yüzde 40'ını dünya nüfusunun yüzde 6'sı üretirken insan ırkının üçte ikisi, yaşam standartlarının en zengin ülke –Birleşik Devletler– halkının yaşam standardının ancak yüzde 10 ila 5'inden az olmasını kabullenmeye istekli değil.

Koloni devrimini tetikleyen birçok faktör vardır. Bunlardan bazıları şöyle: yirminci yüzyılın ilk yarısındaki iki dünya savaşı sonrasında Avrupa'nın askeri ve ekonomik açıdan zayıflaması; on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sı ve Amerika'sından aktarılan milliyetçi ve devrimci ideoloji ile "Batı'yı yakalama" ihtimalini slogan olmanın ötesine, gerçek dünyaya yükselten yeni üretim ve toplumsal düzen şekilleridir.

Komünist ideoloji ile ekonomik ve toplumsal yöntemleri Sovyet Rusya'dan ödünç alan Çin, dikkat çekici bir ekonomik kazanç oluşturup, kendini büyük dünya güçlerinden biri haline dönüştürmeye başlayan ve örnek olma, ikna etme ve ekonomik yardım sağlama yoluyla Asya, Afrika ve Latin Amerika'da koloni devriminin lideri olmaya çalışan ilk koloni ülkesidir.

Sovyetler Birliği, 1923'ten sonra Batı'da olacak bir işçi devriminden tamamen ümidini kesmesine ve aslında o zamandan beri Batı'daki bütün devrimci hareketleri kontrol altına almaya çalışmasına rağmen Doğu'daki milliyetçi devrimlerden destek almayı ümit ediyordu. Oysa şimdi, "sahip olan devletlerden" biri haline gelen kendisini, az gelişmiş ülkelerin Çin'in liderliğinde artan şiddetli saldırılarının tehdidi altında hissedip, Birleşik Devletler ile bir anlaşmaya varmayı ama bu anlaşmayı Çin'e karşı bir ittifaka dönüştürmeden yapmayı amaçlıyor.

Batı tarihinin son dört yüzyıldaki temel eğilimlerine ilişkin bir açıklama, derin bir manevi değişim dikkate alınmadığında esas unsur yönünden eksik kalacaktır. Hıristiyanlığa ilişkin teolojik düşünce on yedinci yüzyıldan beri zayıflamaktayken bu teolojinin kavramlarında önceden ifade edilmiş olan aynı manevi hakikat, artık felsefi, tarihi ve politik formülasyonlarda yeni bir ifade buldu. Carl Becker'in işaret ettiği gibi, on sekizinci yüzyıl düşünürleri, on üçüncü yüzyıl ilahiyatçıları kadar inanç adamıydılar. Sadece deneyimlerini farklı bir kavramsal çerçevede ifade etmişlerdi. On dokuzuncu yüzyıldaki patlamaya hazır servet ve teknik kapasite büyümesi ile insa-

nın tutumunda esaslı bir değişiklik meydana geldi. Sadece Nietzsche'nin dediği gibi "Tanrı ölmüş" olmakla kalmadı, on üçüncü yüzyıl teologlarına ve on sekizinci yüzyıl düşünürlerine özgü hümanizm de yavaşça öldü; dinin de hümanizmin de formülleri ile ideolojileri kullanılmaya devam etti fakat gerçek *deneyim* gerçek dışılık noktasına kadar giderek zayıfladı. Sanki insan kendi gücünün sarhoşluğuna kapılmış ve bir zamanlar daha itibarlı insan yaşamının hedefi için bir araç olan maddi üretimi, kendi içinde bir hedefe dönüştürmüş gibiydi.

Büyük ölçekli işletme, devlet müdahalesi ve üretim varlıklarında malların –sahibi olmaktan ziyade– kontrolünün üzerinde durulması, günümüzde tüm endüstriyel sistemlerin karakteristiğidir. Batılı kapitalist sistem, on dokuzuncu yüzyılın kapitalist sisteminin birçok özelliğine sahip olmasına rağmen öncekinden çok farklı bir sistem oluşturmak üzere yeterince yeni özelliği kapsamına dahil etmiştir. Önceki ekonomik evrenin devamıyla çok daha sert bir şekilde kırılmış olan günümüzde geçerli üç sosyalizm biçimi, farklı derecelerde ve önemde yeni eğilimler gösterirler: a) Kruşçevci sistem (Kruşçevizm), tam olarak merkezi bir planlama ve tarım ile sanayinin devletin mülkiyetinde olduğu bir sistemdir; b) Çin komünizmi, en önemli sabit sermayesi olan altı yüz milyonluk nüfusunun tam seferberliğini ve bireyselliklerine bakılmaksızın fiziksel ve duygusal enerjileri ile düşüncelerinin tamamen manipülasyonunu içeren bir sistemdir; c) hümanist sosyalizm, merkezileşme, devlet müdahalesi ve bürokrasinin gerekli asgari miktarı ile özerkleştirme, bireyselleştirme ve özgürlüğün mümkün olan azami miktarının bir karışımını amaçlar. Bu üçüncü sosyalizm tipi, çeşitli biçimlerde İskandinavya, Yugoslavya, Burma ve Hindistan'da görülmektedir.

Bu tarihsel eğilimlerin bilinmesinden yola çıkarak ileriki sayfalarda sunmak veya ispatlamak istediğim sav şöyle:

Kruşçev liderliğindeki Sovyetler Birliği, muhafazakâr, devlet kontrollü bir endüstriyel işletmeciliktir, devrimci bir sistem

değildir; yasa ve düzenle ilgilidir ve "sahip olmayan" ulusların saldırılarına karşı kendini savunma kaygısı içindedir.

Bu sebeple Birleşik Devletler'le uzlaşmaya varma, soğuk savaşı bitirme ve dünya çapında silahsızlanma peşindedir. Savaşa ihtiyacı da yoktur, isteği de.

Bununla birlikte Kruşçev, kendi sistemine zarar vermeden komünist-devrimci ideolojisinden de vazgeçemez, Çin'in aleyhine de dönemez. Dolayısıyla, Rus halkı üzerinde ideolojik nüfuzunu korumak ve kendini hem Rusya içindeki muhaliflerine hem de Çin'e ve Çin'in dışardaki olası müttefiklerine karşı savunmak için dikkatle manevra yapmalıdır.

Batı ile olan soğuk savaşı sona erdirme girişiminde başarısız olursa kendisi (veya halefi) Çin ile sıkı bir ittifak kurmak ve barış için pek umut bırakmayacak bir politika içine girmek zorunda bırakılabilir.

Eski sömürge halklarının gelişmesi kapitalist gelişmeyi izlemeyecektir çünkü psikolojik, sosyal ve ekonomik nedenlerden ötürü bu sistem onlar için ne elverişlidir ne de çekici. Mesele komünist sisteme mi, kapitalist sisteme mi dahil olacakları değildir. Esas alternatif, Çin ya da Rus tarzı komünizmi kabul edip, bu iki ülkeden biriyle müttefik olacakları mı yoksa demokratik, özerkleşmiş sosyalizmi benimseyip, günümüzde Tito'nun Nasır'ın ve Nehru'nun temsil ettiği tarafsız blokla mı ittifak kuracaklarıdır.

Demek ki, ABD, şu alternatifle karşı karşıyadır: ya silahlanma yarışı –dolayısıyla nükleer savaş ihtimali– ile birlikte komünizme karşı sürdürülen bir mücadele *ya da* Sovyetler Birliği ile statükoya dayalı siyasi bir anlaşma, dünya çapında (Çin dahil) silahsızlanma ve sömürge ülkelerinde tarafsız demokratik-sosyalist rejimlerin desteklenmesi. İkinci çözüm, Birleşik Devletler ve Avrupa önderliğindeki Batı blokundan, Sovyetler Birliği ve Çin liderliğindeki Sovyet blokundan, Yugoslavya-Hindistan önderliğindeki demokratik-sosyalist bloktan ve bu grupların dışında kalan tarafsız ulusların blokundan oluşan çok-kutuplu bir dünya sonucunu verecektir.

Rusya-Çin ve ABD-Avrupa tarafından temsil edilen iki sistemin günümüzde birbirleriyle rekabet ettikleri bir gerçek. Her birinin öteki sistemi yenmek için askeri güç kullanacağı herhangi bir girişim, sadece başarısız olmakla kalmayacak, her iki tarafın da yıkımına yol açacaktır. Birleşik Devletler'in komünizmle boy ölçüşebileceği sadece tek bir yol var: o da, az gelişmiş ülkelerde yaşam standardını, totaliter yöntemlerin erişeceği seviyeyle kıyaslanabilir derecede yükseltmenin, zorlayıcı devlet müdahalelerini kullanmadan mümkün olduğunu göstermektir.

Çok merkezli bir dünyanın varlığı, mevcut statükonun tüm güçler tarafından kabul edilmesine ve dünya çapında etkili bir silahsızlanmaya bağlıdır. Nükleer silahlanma yarışının gerilimi ve kuşkuları siyasi bir anlaşmaya izin vermez; yatışmamış siyasi durum silahsızlanmaya izin vermez. Barış korunacaksa silahsızlanma da siyasi anlaşma da gereklidir. Bununla birlikte bu girişimleri mümkün kılmak için başka girişimler gerekir:

1. Psikolojik silahsızlanma: baş destekçiler arasında mevcut olup, şimdiye kadar gerçekçi ve tarafsız düşünmeyi çok zorlaştıran isterik nefret ve kuşkunun imkânsız değilse, her iki tarafta da sona ermesi. (Bu tür psikolojik silahsızlanma, siyasi ve felsefi görüşlerden ve öteki sistemleri eleştirme hakkından vazgeçilmesi anlamına gelmez. Aksine, bu tür eleştirileri ve kişinin kendi inançlarını öne sürmesini kolaylaştırır çünkü nefretle lekelenmeyecekler ve savaş ruhunu teşvik etmek için kullanılmayacaklardır.)
2. Az gelişmiş ülkelere yapılacak büyük çapta ekonomik yardım –gıda, sermaye ve teknik yardım– ancak silahlanma yarışı sona ererse mümkün olacaktır.
3. Birleşmiş Milletler'in uluslararası silahsızlanmayı denetleyecek ve az gelişmiş ülkelere geniş çaplı ekonomik yardımı organize etme yeteneğine sahip olacak şekilde güçlendirilmesi ve yeniden örgütlenmesi.

Dış politikada bu alternatifle alakalı ve en az bu kadar önemli bir diğeri de var. Yoksulluğu yenmek ve zenginliğe ulaşmak için Batı dünyasının geri kalanı (ve Rusya) gibi Birleşik Devletler de daha insani ve yaratıcı bir yaşam yerine üretim ile tüketimin kendi içlerinde amaç haline geldiği bir materyalizm ruhunu kabul etti. Bunlar ile diğer geleneksel ve ikincil amaçlar çoğu kişi için yaşamın öncelikli amaçlarından farksız hale geldi. Dıştan gelen tüm tehlikelerden başka içsel boşluğumuz ve kökleşmiş umutsuzluğumuz, Batı ruhunun hakiki bir Rönesans'ı mevcut rehavetin teslimiyetin ve şaşkınlığın yerini almadığı takdirde sonunda Batı uygarlığının düşüşüne sebep olacak. Bu Rönesans, tam olarak on beşinci-on yedinci yüzyıl Rönesans'ı gibi –insancıl ilkelerle ve Batı kültürünün özlemleriyle canlandırıcı bir temasın yeniden kurulması şeklinde– olmalı.

Özetlersek, günümüzde tanık olduğumuz, hızlı ilerleyen bir dünya devrimidir ki bu devrim Batı'da dört yüzyıl önce başlamıştır. Bu, ilk başta Avrupa ve Kuzey Amerika'nın dünyanın liderleri haline gelmelerini sağlayan yeni bir üretim sistemine yol açmıştı. Avrupa'da (Rusya hariç) çalışan kesimi sistemden faydalanan taraf haline getirmişti, dolayısıyla Avrupa ve Kuzey Amerika'da kitlelerin devrimi barışçı bir devrimdi. Şimdi dünya devriminin yeni bir aşaması, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki az gelişmiş ülkelerin devrimi harekete geçiyor. Mesele, bu devrimin de barış içinde gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ki, büyük endüstriyel güçler tarihsel eğilimi kabul edip ileriye yönelik yeterli girişimlerde bulunurlarsa bu mümkün görünüyor. Böyle yapmazlarsa, kısa bir tarihi an için bastırabilseler bile, sömürge devrimini durduramazlar. Oysa sömürge devriminin hızını kesme girişimi sırasında iki blok arasında gerilim doğacak, nükleer silahlarla birbirleriyle yarışacaklar, bu da barış ve demokrasinin yaşama umudunu çok azaltacaktır.

3.

Politikada Makul Düşünce Karşısında Patolojik Düşünce

Sovyetler Birliği'nin devrimci değil, muhafazakâr bir devlet olduğu görüşü ile az gelişmiş ülkelerin demokratik sosyalist kalkınmasının ABD tarafından savaşılması değil, hoş karşılanması gereken bir durum olması görüşü, çoğu kişinin bu konularda yaptığı varsayımlarla çelişir. Sadece düşünsel olarak değil, duygusal olarak da çelişirler; okuyucunun şahsi görüşüne bağlı olarak sapkınlık, saçmalık veya yıkıcılık gibi gelirler. Dolayısıyla ileriki bölümlerde söylemem gerekenlerin daha iyi anlaşılmasına zemin hazırlamak için bu tepkilerin içerdiği psikolojik mekanizmalar üzerine bazı görüşler belirtmemin yararlı olacağını düşünüyorum.

Kişinin kendi anlayışı gibi, kendi toplumunun ve kültürünün anlayışı da aklın görevidir. Fakat kişinin, kendi toplumunun anlayışında aşması gereken engeller, Freud'un gösterdiği gibi, kendini anlama yolunu kapatan zorlu engellerden daha az değildir. Bu engeller (Freud bunlara "direnç" der), asla zihinsel yetersizlik veya bilgi eksikliği alanında bulunmazlar. Bunlar düşünme araçlarımızı, gerçeği açığa çıkarma amacı için yararsız hale gelebilecekleri seviyeye kadar körelten veya bozan duygu faktörlerinde bulunurlar. Herhangi

bir toplumdaki çoğu kişi, bu bozulmanın farkında değildir. Bozulmayı ancak çoğunluğun davranışlarından bir sapma olduğunda görürler fakat çoğunluğun görüşlerinin doğru ve "makul" olduğuna inanırlar.[2] Yine de bu böyle değildir. Tıpkı paylaşılmış psikoz olduğu gibi, milyonların cinneti vardır ve hata üzerindeki fikir birliği hatayı doğruluğa dönüştürmez. Kitlesel cinnetin baş göstermesinden yıllar sonra, bu tür düşüncenin çılgın karakteri, neredeyse herkes tarafından paylaşılmış olsa bile, sonraki nesillerde netlik kazanabilir; böylece ortaçağlardaki "Kara Ölüm"e verilen bazı daha aşırı ruhsal tepkiler, Karşı Reform esnasındaki cadı avı, on yedinci yüzyılda İngiltere'deki dini nefret, Birinci Dünya Savaşı esnasında barbar Almanlara karşı nefret gibi bazıları, yıllar sonra patolojik gösteriler olarak görünür. Fakat çoğunun genellikle "düşünme" sanılan patolojik karakteri, meydana geldiği sırada pek fark edilmez. İleriki sayfalarda politika ve dış ilişkilerle ilgili patolojik düşünmenin en önemli biçimlerinden bazılarının ana hatlarını vereceğim çünkü çağımızın politik olaylarını anlamak için bozulmamış bir aracımızın olması hayati önemdedir.

Patolojik düşünmenin daha aşırı biçimlerinden biriyle, paranoyak düşünmenin açıklamasıyla başlayacağım. Paranoyak kuruntular yaşayan bir kişinin durumu, psikiyatrist kadar meslekten olmayan birçok kişi için de açıktır. Herkesin "kendisini öldürmek istediğini", iş arkadaşlarının, dostlarının, hatta karısının bile onu öldürmek için komplo kurduğunu söyleyen bir adam, çoğu tarafından deli diye bilinir. Neye dayanarak? Yaptığı suçlamaların mantıken *imkânsız* olması yüzünden olmadığı açık. Düşmanları, tanıdıkları ve hatta ailesi bile onu yok etmek için birleşmiş olabilir; aslında bu tür şeyler de olmuştur. Zavallı hastaya doğru bir şekilde cevap verip, varsaydığı şeyin *imkânsız* olduğunu söyleyemeyiz. Ancak, bunun *uzak ihtimal* olduğunu öne sürebiliriz; bunun genelde bu tür olayların pek seyrek olması ve dostları ile ka-

rısının karakterleri nedeniyle *uzak ihtimal* olduğunu söyleyebiliriz.

Yine de hastayı ikna edemeyiz. Ona göre gerçek, ihtimale değil, mantıksal imkâna dayalıdır. Bu tutum, tam olarak, onun hastalığının temelidir. Gerçekle teması, mantıksal düşünmenin kurallarıyla bağdaşabildiği küçük bir temele oturur ve gerçekçi ihtimalin incelenmesini gerektirmez. Gerektirmez çünkü paranoyak, bu incelemeyi yapmaktan acizdir. Her psikoz hastasında olduğu gibi, gerçekle teması, fazlasıyla ince ve kırılgandır. Ona göre gerçek, esasen kendi içinde var olandır, kendi duyguları, korkuları ve arzularıdır. Dışardaki dünya, kendi iç dünyasının aynası yahut sembolik bir gösterimidir.

Oysa şizofren birinin aksine birçok paranoyak kişi, makul düşünmenin bir yönünü muhafaza etmiştir: mantıklı imkân gereksinimi. Sadece diğer yönünü, yani gerçekçi ihtimal yönünü terk etmişlerdir. Ancak hakikat için koşul olarak imkân gerekliyse kesinliğe erişmek kolaydır. Öte yandan ihtimal gerekliyse emin olunacak çok az şey vardır. Aslında bu, sebep olduğu acıya rağmen paranoyak düşünceyi "çekici" kılan şeydir. İnsanı kuşkudan kurtarır. Makul düşüncenin yol açabileceği çoğu sezgiyi aşan bir kesinlik duygusunu garantiler.

İnsanların paranoid psikozlu birinin bireysel vakasında paranoyak düşünceyi anlaması kolaydır. Ama paranoyak düşünceler milyonlar tarafından paylaşılıyor ve onlara önderlik eden yetkililer tarafından onaylanıyorsa bunu fark etmek daha zordur. Bunun tipik bir örneği, Rusya hakkındaki alışılagelmiş düşüncedir. Günümüzde çoğu Amerikalı, Rusya hakkında paranoyak bir tarzda düşünüyor; yani neyin *muhtemel* olduğu yerine neyin *mümkün* olduğunu soruyorlar. Aslında Kruşçev'in bizi güç kullanarak ele geçirmek istemesi mümkün. Tehlikenin farkına varmamamız için barış önerileri yapması mümkün. Çinli komünistlerle bir arada yaşama konusundaki tartışmalarının, bizi daha çok şaşırtmak için barış

istediğine inanmamızı sağlayacak bir oyundan başka bir şey olmaması da mümkün. Sadece imkânları düşünürsek hakikaten gerçekçi olan, akla yatkın bir politik eylem şansı kalmaz.

Makul düşünme, sadece aslında fark etmesi görece kolay olan imkânları düşünmek değil, ihtimalleri de düşünmek demektir. Gerçekçi durumları gözden geçirmek ve rakibin olası eylemlerini, onun davranışlarını etkileyen faktörleri ve nedenleri analiz ederek bir dereceye kadar tahmin etmek demektir. Bu hususu çok açık hale getirmek için makul düşünmeye karşı paranoyak düşünmeye verdiğim önemin, Rusların kötü niyetli ve yanıltıcı planları olmayabileceği gibi bir yargıyı ima etmediğini belirtmek isterim. Buna karşılık, olguları etraflı ve tarafsız bir şekilde incelememiz gerektiğinin ve bu itibarla mantıksal imkânın hiçbir şeyi kanıtlamadığının ve pek fazla anlamı olmadığının üzerinde duruyorum.

Gerçekçi ve yararlı politik düşünmeyi tehdit eden bir diğer patolojik mekanizma, yansıtma (projeksiyon) mekanizmasıdır. Bireysel vakalarda göründüğünde, bu mekanizmanın daha basit şekillerine herkes aşinadır. Diğer herkesi düşmanca davranışla suçlayıp, kendini masum ve mağdur gösteren düşmanca ve yıkıcı kişileri herkes bilir. Bu yansıtmalı (projektif) mekanizmaya dayalı olarak varlığını sürdüren binlerce evlilik vardır. Eşlerin her biri, diğerini aslında kendi sorunu olan şeyle suçlar ve dolayısıyla kendi sorunuyla yüzleşmek yerine tamamen eşinin sorunuyla uğraşmayı becerir. Yine, bireysel vakalarda kolayca anlaşılan şey, aynı yansıtmalı mekanizma milyonlar tarafından paylaşılıyor ve liderleri tarafından destekleniyorsa anlaşılmaz. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'ndeki uluslar, Almanların, masum bebekleri öldüren alçak barbarlar olduklarına ve Bach ve Beethoven'ın müziklerinin bile Şeytan'ın bölgesinin bir parçası olarak görüleceği ölçüde tüm kötülüklerin canlı örneği olduklarına inanıyorlardı. Öte yandan Almanları suçlayanlar, sadece asil amaçlar uğruna; özgürlük, barış, demokrasi vb.

uğruna savaşıyorlardı. Garip ama Almanlar da İtilaf Devletleri için tam olarak aynı şeyleri düşünüyorlardı.

Sonuç nedir? Düşman, bütün kötülüklerin vücut bulmuş hali olarak görünür çünkü kendi içimde hissettiğim bütün kötülükleri düşmana yansıtırım. Mantıken bunun akabinde kendimin, bütün iyiliklerin vücut bulmuş hali olduğunu düşünürüm çünkü kötülük diğer tarafa aktarılmıştır. Sonuç, düşmana karşı duyulan öfke ve nefret ile kendime duyduğum eleştirel olmayan, narsist bir yüceltme duygusudur. Bu, genel bir delilik ve ortak bir nefret ortamı yaratır. Ancak bu, patolojik bir düşüncedir, savaşa yol açtığında tehlikeli ve savaş da yıkım getirdiği için ölümcül olur.

Komünizme, Sovyetler Birliği'ne ve komünist Çin'e karşı tutumumuz, önemli ölçüde yansıtmalı düşüncenin gösterimleridir. Aslında Stalinci terör sistemi, özgür dediğimiz birkaç ülkede olduğundan daha çok olmamasına –örneğin en çok da Trujillo ya da Batista kadardı– rağmen insanlık dışı, acımasız ve tiksindiriciydi.

Stalin rejimini yargılarken komünist olmayan zulüm veya vurdumduymazlıktan hafifletici faktörler olarak bahsetmiyorum çünkü zulüm ve gaddarlık birbirinin etkisini yok etmez. Bunlardan, birçok kişinin Stalin'e karşı öfkelerinin sandıkları kadar sahici olmadığını göstermek için söz ediyorum. Öyle olsaydı, diğer zulüm ve vurdumduymazlık vakalarında fail politik düşmanları olsa da olmasa da aynı şekilde öfke duyarlardı. Fakat ayrıca *Stalin rejimi de bitti*. Rusya artık muhafazakâr polis rejimi ki, özgürlük ve bireyselliğe değer veren biri için bu, hiçbir şekilde arzu edilen bir şey değil fakat Stalin sisteminin hak ettiği türden yoğun bir nefret de doğurmamalı. Neyse ki, Rusya'daki siyasal sistem, acımasız terörizmden muhafazakâr polis devleti yöntemlerine döndü. Bu, Sovyetler Birliği'nden nefretlerini daima en güçlü şekilde ifade eden özgürlük-severlerde bir samimiyetsizlik olduğunu da gösterir çünkü gerçekleşen kayda değer değişimin ancak farkına varıyor gibiler.

Birçoğu, hâlâ komünizmin, kötülüğün somut örneği olduğuna ve bizim, Franco gibi müttefikler dahil özgür dünyanın, iyi olan her şeyin canlı örneği olduğuna inanıyorlar. Sonuç, Batı'nın iyilik, özgürlük, insanlık savaşçısı olarak narsist ve gerçekçi olmayan bir görüntüsü ile komünizmin insani ve saygın olan her şeyin düşmanı şeklindeki görüntüsüdür. Komünist Çin, özellikle Batı'ya bakış yönteminde aynı mekanizmayı izler.

Yansıtma, bir savaş durumunda olduğu gibi ya da "soğuk savaşta" da paranoyak düşünceyle karışırsa gerçekten de makul ve ileriye yönelik düşünmeyi engelleyen, tehlikeli şekilde patlamaya hazır bir psikolojik karışım oluşur.

Patolojik düşünmenin bu irdelemesi, siyasi düşüncede önemli rol oynayan bir patoloji türünü *–fanatizmi–* ele almazsak eksik kalır. Fanatik nedir? Onu nasıl tanırız? Özgün fikirlerin çok azaldığı günümüzde, diğerlerinin görüşlerinden tamamen farklı olup, henüz kanıtlanmamış bir manevi ya da bilimsel görüşe derinden inanan birine "fanatik" deme eğilimi var. Bu böyle olsaydı en önemli ve cesur kişiler –Buda, Üzeyir, İsa, Galileo, Darwin, Marx, Freud, Einstein hepsi de– "fanatik" olurlardı.

Kimin fanatik olduğu sorusu çoğunlukla bir iddianın içerikleri değerlendirilerek cevaplanamaz. Örneğin, insanın inancı ve imkânları, inananın özgün deneyiminde ne kadar kökleşmiş olursa olsun düşünsel olarak kanıtlanamaz. Yine bilimsel düşüncede varsayım oluşturma aşamasından geçerli ispat aşamasına kadar çoğunlukla epey mesafe vardır ve bilim insanının ispat aşamasına ulaşıncaya kadar düşüncesine inanması gerekir. Mantıklı düşüncenin kurallarına açıkça ters düşen birçok iddia vardır ve bunlara sarsılmaz inancı olan birine fanatik denmesi de gayet doğrudur. Oysa çoğunlukla neyin mantıklı neyin mantıksız olduğuna karar vermek kolay değildir ve ne "ispat" ne de genel mutabakat yeterli kriterlerdir.

Aslında fanatiği, fikirlerinin içeriğinden ziyade kişiliğinin bazı nitelikleri vasıtasıyla tanımak daha kolaydır. Fanatikteki en önemli –ve çoğunlukla gözlenebilen– kişisel nitelik, bir tür "soğuk ateş", içtenliği olmayan bir tutkudur. Fanatik, kendisinin dışındaki dünyayla alakalı değildir; hiç kimseyle, hiçbir şeyle ilgilenmez; ilgisini "inancının" önemli bir kısmı olarak beyan etse bile. Gözlerindeki soğuk pırıltı, fikirlerinin fanatik özelliği hakkında çoğunlukla, fikirlerin kendilerinin mantıksızlığından daha çok şey anlatır.

Daha teorik konuşursak, fanatik, dış dünyayla bağlantısız çok narsist biri olarak tarif edilebilir. Sahici duygular, daima kişinin kendisi *ile* dünya arasındaki karşılıklı etkileşimin sonucu olduğu için gerçekte bir şey hissetmez. Fanatiğin patolojisi, kederden (bu bir rahatlama olurdu) değil, bir şey hissetme kabiliyetsizliği yüzünden acı çeken depresif birininkine benzer. Fanatik akut depresyondan çıkmanın yolunu bulabildiği için depresif birinden (ve bazı yönlerden manik birine benzer şekilde) farklıdır. Kendisi için, ona tamamen teslim olmakla birlikte kendisini de onun bir parçası haline getirdiği bir idol, bir mutlak oluşturur. O zaman idolünün adına hareket eder, düşünür ve hisseder, hatta daha ziyade, *sahici* duyguları olmamasına rağmen onda "duygunun", içsel heyecanın yanılsaması vardır. Kendi yalıtılmışlık ve boşluk duygusunu, bütünüyle idolüne teslimiyette ve aynı anda idolünün bir parçası haline getirdiği kendi egosunu yüceltme içerisinde bastırdığı için narsistçe bir coşku durumu yaşar. İdole teslimiyetinde ve kendi görkemliliğinde heyecanlıdır, buna rağmen sahici bir alaka ve duygu konusundaki kabiliyetsizliğinde soğuktur. Tutumu, sembolik olarak "yanan buz" olarak tarif edilebilir. İdolünün içeriği açık bir yıkıcılık, düşmanlık veya ele geçirmek için aleni bir istek değil de, sevgi, kardeşlik, Tanrı, kurtuluş, ülke, ırk, şeref vb. ise başkalarına karşı özellikle aldatıcı davranacaktır. Fakat insan gerçeği söz konusu olduğu sürece idolün doğasının ne olduğu pek fark etmez.

Fanatizm, her zaman sahici ilişki kurma yeteneksizliğinin sonucudur. Fanatik, çok ayartıcı ve dolayısıyla siyasi açıdan çok tehlikelidir çünkü duyguları çok yoğun hissediyormuş ve çok inanmış görünür. Hepimiz kesinlik ve tutkulu deneyim arzu ettiğimiz için fanatiğin sahte inancı ve duygularıyla çok insanı cezbetmeyi başarması şaşırtıcı mı?

Paranoid, yansıtmalı ve fanatik siyasi düşünce biçimlerinin hepsi de gerçekten patolojik düşünme süreçleri olup, alışıldık anlamdaki patolojiden farkı sadece siyasi düşüncelerin bir iki kişiyle sınırlı olmayıp daha geniş kitlelerce paylaşılıyor olmasıdır. Bu patolojik düşünce biçimleri, siyasi gerçeğin isabetli şekilde kavranmasına giden yolu tıkayan yegâne biçimler değildirler. Patolojik denemeyebilecek ama belki de daha yaygın oldukları için aynı derecede tehlikeli başka düşünce biçimleri de vardır. Özellikle yapay, otomaton düşünceden bahsediyorum. Süreç basit: Bir şeyin doğru olduğuna, o düşünceye kendi fikirlerimle ulaştığım, kendi gözlemim ve deneyimime dayandığı için değil, bu bana "telkin edildiği" için inanıyorum. Otomaton düşünmede, aslında onları edinmiş olmama rağmen bu düşüncelerin kendime ait olduğu yanılsaması içinde olabilirim çünkü bir şekilde yetki sahibi kaynaklar tarafından ortaya koyulmuşlardır.

İster ticari reklamda ister siyasi propagandada olsun çağdaş düşünce manipülasyonu, insanlarda düşüncelerinin kendilerine ait olmadığını fark ettirmeden duygu ve düşünceler oluşturan imalı- hipnoid teknikler kullanır. Çinlilerin belli bir kusursuzluk seviyesine getirmiş göründükleri beyin yıkama sanatı, bu hipnoid telkinin sadece daha aşırı bir biçimi. İmalı tekniklerde giderek artan beceri vasıtasıyla özgün düşünmenin yerini giderek otomaton düşünme alıyor, yine de düşüncelerimizin gönüllü ve kendiliğinden olma karakterine dair büyük yanılsama canlı tutuluyor.

Grupların kendilerindeki değil de rakiplerindeki düşünce karakterinin yapay olduğunu kolayca anlamaları epey dikkat

çekicidir. Örneğin, Sovyetler Birliği'nden dönen Amerikalı gezginler, Rusya'daki siyasi düşüncenin homojenliği hakkındaki izlenimlerini bildiriyorlar. Herkes, aynı "Güney'deki linç eylemlerine ne demeli?", "Amerikalıların niyeti barışçıl ise Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği'ni çevreleyen o kadar çok askeri üsse neden ihtiyaç duyuyor?" sorularını soruyor.

Rusya'ya giden gezginlerden oradaki görüşlerin homojenliğini bildirenlerin farkında olmadıkları şey, Birleşik Devletler'deki kamuoyunun ancak biraz daha az homojen olduğudur. Amerikalıların çoğu, Rusların komünizm devrimini gerçekleştirmek için dünyayı ele geçirmek istedikleri, çünkü Tanrı'ya inanmadıkları, kendilerininkine benzer bir ahlak kavramlarının olmadığı gibi birtakım klişelere, doğruluğunu sorgulamadan inanmaktalar. Ayrıca Birleşik Devletler'de – bunun Sovyetler Birliği'nde ne derece doğru olduğunu elbette tahmin etmeye bile çalışmam– klişe görüşler, hiçbir şekilde, halkın alt tabakalarıyla sınırlı değil. Bu klişelere, uygulanan politikaların formülasyonunda ve kamuoyunu şekillendirmekte payı olan görev başındaki politikacılar, aydınlar ve gazete, radyo yorumcuları da inanmaktadır.

Bu tür yapay, otomaton düşüncenin sonucu George Orwell'in, totaliter düşüncenin mantığı olarak gayet mükemmel bir şekilde tarif ettiği "iki düşünceliliktir". *1984*[3] adlı kitabında, *"iki düşüncelilik, aynı anda iki zıt düşünceye sahip olmak ve ikisini de kabul etmek demektir,"* der. Rus *iki düşünceliliğine* aşinayız. Hükümetleri, nüfusun büyük çoğunluğunun iradesinin hilafına hüküm süren Macaristan ve Doğu Almanya gibi ülkelere "halk demokrasileri" denir. Ekonomik, sosyal ve politik eşitsizliklerin keskin hatlarla ayrılmasıyla oluşturulan hiyerarşik sınıfların bulunduğu topluma "sınıfsız toplum" denir. Devletin gücünün son kırk yılda giderek azaldığı bir sistem, "devletin sönüşü" sonucunu doğurur. Oysa "iki düşüncelilik" sadece bir Sovyet olayı değildir. Batı'da diktatörlüklere, Rus-karşıtı iseler, "özgür dünyanın bir parçası"

deriz. Syngman Rhee, Chiang Kaishek, Franco, Salazar, Batista'nın sadece birkaçı olduğu bu tür diktatörler, özgürlük ve demokrasi savaşçıları olarak alkışlandılar ve rejimleri hakkındaki gerçekler bastırıldı veya saptırıldı. Bunun yanında Chiang, Rhee ve Adenauer gibi adamların Amerikan dış politikasını etkilemesine ve bazen değiştirmesine izin verdik. Amerikan kamuoyu, özgür bir basına ve bilgilendirilen bir kamuoyuna sahip olan bizlerin görüntüsünün alenen zıddı olacak derecede Kore, Formosa, Laos, Kongo ve Almanya hakkında yanlış bilgilendirildi.[4] Ruslar, anti-Amerikan propaganda yapınca buna yıkıcılık diyoruz oysa Özgür-Radyolu Avrupa'nın Doğu Avrupa ülkelerine yaptığı yayınlar yıkıcı değil. Bütün küçük ülkelerin bağımsızlığına saygı duyduğumuzu beyan ediyoruz ama Guatemala ve Küba hükümetlerinin düşürülmesini destekliyoruz. Macaristan'daki Rus teröründen dehşete kapılıyor ama Cezayir'deki Fransız teröründen korkmuyoruz.

Patolojik düşünme ve *iki düşüncelilik*, sadece hastalıklı ve insanlık dışı olmakla kalmayıp, bekamızın ta kendisini tehlikeye atar. Kararlardaki hataların felaket getiren sonuçlarının olabildiği durumlarda patolojik ve klişe dolu düşünce biçimlerinden keyif almayı göze alamayız. Dünyanın durumuna, özellikle de Sovyet bloku ile Batı bloku arasındaki çatışmaya ilişkin en açık ve en gerçekçi düşünce tarzı, hayati bir gereklilik meselesi haline geliyor. Günümüzde belli görüşler, gururla "gerçekçi" olarak değerlendiriliyor oysa onlar aslında saldırdıkları Pollyannacı yanılsamalar kadar fantastik ve gerçek dışılar. Çoğu kişinin alaycı ve "sert" bakış açısının, daha tarafsız, karmaşık ve yapıcı bakış açısından daha "gerçekçi" olduğuna inanmaya eğilimli olması insan tepkilerinin bir zaafı. Çoğu kişinin, olayları basit ve fazla karmaşıklık içermeden görmek veya gözünü kırpmadan tehlikeye atılmak için güçlü ve cesur biri olmak gerektiğini düşündükleri açık.[5] Çoğunlukla fanatik, kendini beğenmiş ve bilgisiz insanların, C.

W. Mills'in gayet doğru bir biçimde "uçuk gerçekçilik" dediği durumu, gerçeğin mantıklı değerlendirmesiyle birbirine karıştırdığını unutuyorlar.

Paranoyak, yansıtmalı, fanatik ve otomaton düşünme, aynı temel fenomenden –insan ırkının, MÖ 1500'den İsa'ya kadar Hindistan, Çin, Filistin, İran ve Yunanistan'da ortaya çıkan hümanist büyük dinler ve felsefelerde ifade edilen gelişme düzeyine henüz erişememiş olduğu gerçeğinde– kaynaklanan çeşitli düşünme süreci biçimleridir. Çoğu kişi, bu dini sistemler ve takip eden dini olmayan sistemler yönünden düşünseler de duygusal açıdan hâlâ Budizm, Yahudilik ve Hıristiyanlık fikirleri duyurulmadan önce var olan modası geçmiş ve mantıksız düzeydeler. Hâlâ putlara tapıyoruz. Onlara Baal veya Astarte demiyoruz da onlara farklı isimler altında tapıyoruz.

Teknik olarak ve zihinsel açıdan atom çağında yaşıyoruz; duygusal açıdan ise hâlâ Taş Devri'ndeyiz. Kendimizi, evrenin doğru gidişatını koruyacağı inancıyla bir şölende, 20.000 insanı tanrılarına kurban eden Aztekler'den üstün görüyoruz. Asil olduğunu düşündüğümüz çeşitli amaçlar için milyonlarca insanı kurban ediyor ve kıyımı haklı gösteriyoruz. Oysa gerçekler aynı, yalnızca bahaneler farklı. Tüm entelektüel ve teknik ilerlemesine karşın insan hâlâ kan bağı, mülkiyet ve kurum putperestliğine kapılmış. Aklı hâlâ mantıksız tutkular tarafından yönetiliyor. Tam olarak insan olmanın ne olduğunu hâlâ tatmamış. Kendimizi ve dışardaki grupları yargılarken değerlerimizde çifte standart var. Uygar insanın şimdiye kadarki tarihi çok kısa insan ömrü ile karşılaştırılırsa bir saatten az. Hâlâ olgunluğa erişmemiş olmamız şaşırtıcı ya da cesaret kırıcı değil. Duygusal gelişmeyle teknik-entelektüel gelişme arasındaki uyuşmazlık artık yok olma ya da yeni bir barbarizm tehlikesiyle karşı karşıya kaldığımız bir orana ulaşmasaydı, insanın olanakları dahilinde gelebileceği hale erişme kapasitesi olduğuna inananlar, ikaz edilmeye ihtiyaç

duymazlardı. Bu sefer bizi ancak köklü ve özgün bir değişim kurtarır.

Gerçi bu değişimi nasıl başaracağımıza dair çok az bilgimiz var ve zaman çok baskılayıcı. Yollardan biri, hakikati konuşmak. Bahaneler, kendini aldatmalar ve iki düşüncelilik ağını iyice kavramalıyız. Tarafsız olup, dünyayı ve kendimizi, narsisizm ve yabancı düşmanlığı tarafından bozulmamış halde ve gerçekçi olarak görmeliyiz. Özgürlük, ancak aklın ve hakikatin bulunduğu yerde var olur. Aklın sesinin çıkmadığı yerde eski moda hizipçilik ve putperestlik serpilir. Dış politikadaki olaylar hakkındaki hakikatin bilinmesinin, özgürlüğün ve barışın korunması için hayati önemde olduğu sonucu çıkmıyor mu?

II. KISIM

Sovyet Sisteminin Doğası

Çoğu Amerikalı için Sovyet sistemi, muhtemelen çoğu Rus için kapitalist sistemin olduğu kadar efsanevi bir oluşumdur. Ruslar, kapitalizmi, Wall Street patronlarının kırbacına boyun eğen sömürülmüş bordro mahkûmları sistemi olarak görürken Amerikalılar da Rusya'yı, Lenin ile Hitler karışımı kişilerce yönetilen ve dünyanın geri kalanını zor kullanarak veya dalavereyle zapt etmeye kararlı bir ülke olarak görmekteler. Tüm dış politikamız, Sovyetler Birliği'nin dünyayı zorla fethetmek istediği görüşüne dayandığı için gerçekleri inceleyip, Sovyet sisteminin gerçekçi ve açık bir görüntüsüne sahip olmak son derece önemli. Bu iş daha da zor çünkü Sovyet sisteminin yapısı, 1917 ile günümüz arasındaki sürede tamamen değişti. Kendini Avrupa'daki ve nihayetinde dünyanın her tarafındaki komünist devrimlerin merkezi ve destekçisi olarak gören devrimci bir sistemden, birçok yönden Batı'nın "kapitalist" devletlerindeki oluşumlara benzeyen muhafazakâr bir sanayi toplumu haline döndü.

Bununla birlikte bu değişim, asla süreklilikte resmi bir ara şeklinde belirginleşmedi çünkü üretim araçlarının kamulaştırılması ve devlet güdümlü ekonomi görüşü gibi birçok temel öznitelik değişmeden kalmıştı. Fakat belli ekonomik örüntülerin sürekliliğinden daha şaşırtıcı olanı, ideolojideki sürekliliktir. Sonradan ele alınacak sebeplerden ötürü Stalin ve sonra da Kruşçev, Marx ve Lenin gibi devrimcilerin öngördüklerinin tam zıddı bir sistemi temsil etmelerine rağmen "Marksist-Leninist" formülasyonlara aksatmadan bağlı kalmış ve 1848'in veya 1917'nin söylemlerini devam ettirmişlerdi.

Aslında alışkanlık haline gelmiş ideolojik formüllerle gerçekler arasındaki farkı daha iyi ayırt etmeliyiz. Bizler de "düzenin adamı" toplumunda "kişisel girişimden" söz ederken veya "dindar toplumdan" bahsederken, aslında Tanrı'ya çok az önem verip, esas olarak parayı, konforu, sağlığı ve eğitimi umursarken benzer bir çelişkiye düşmüyor muyuz? Buna rağmen –ve bu, gerçeğin ayırt edilmesini daha da çetrefilleştiriyor– ne Ruslar ne de biz yalancıyız. Her iki taraf da doğruyu söylediğine inanıyor ve birbirlerine, kendi ideolojilerinin ve hatta bir dereceye kadar karşılarındakinin ideolojisinin de gerçeği yansıttığına dair ortak bir kanıyla yaklaşıyor.

Bu bölümde amacım, mevcut klişeyi kırıp, mevcut Sovyet sisteminin gerçekçi bir değerlendirmesine ulaşmak. 1917'den 1922'ye kadar süren kısa devrim dönemini, bu sistemin Stalin ve Kruşçev'in totaliter işletmecilik yaklaşımına dönüşümü ile karşılaştıracağım. Günümüzün Sovyet sisteminin sosyalist ve devrimci olmayan karakterini detaylı bir şekilde kanıtlamaya ve ayrıca Stalin'in iktidarından beri Sovyet yöneticilerin, Batı'da bir komünist devrim gerçekleştirme niyetinde olmayıp komünist partileri sadece Sovyet dış politikasının bir aracı olarak kullandıklarını göstermeye çalışacağım.

1.

Devrim: Başarısızlığa Uğrayan Bir Umut

On dokuzuncu yüzyılın ortası, sosyalist umut zamanıydı; bu umut, bilimdeki mucizevi ilerleme ve ona ilişkin sanayi üretimi, 1789, 1830 ve 1848'deki orta sınıf devrimleri, işçilerin güçlü protestoları ve sosyalist fikirlerin yaygınlaşması üzerindeki etkilerine dayanıyordu. Diğer birçok sosyalist gibi Marx ile Engels de, büyük devrimin gerçekleşeceği zamanın yaklaştığına ve insanlık tarihinde yeni bir çağın başlayacağına, Engels'in belirttiği gibi, "azınlığın devrimini" (önceki bütün devrimler gibi) "çoğunluğun devrimine dönüştürecek" (sosyalist devrimi hayalinde canlandırdığı gibi) her olasılığın mevcut olduğuna inanıyorlardı. Fakat yüzyılın sonunda Engels şunu kabul etmek zorunda kalmış ve "Tarih, bizim ve bizim gibi düşünen herkesin haksız olduğunu kanıtladı. Kıtanın ekonomik kalkınma durumunun, o zamanda kapitalist üretimin bertaraf edilmesi için açık ara farkla, olgunlaşmamış olduğunu netleştirdi ..." demiştir.[6]

Birinci Dünya Savaşı, sosyalizm tarihinde belirleyici bir değişime damgasını vurdu. En önemli amaçlarından ikisinin, enternasyonalizmin ve barışın çöküşünü gösterdi. Savaşın başlamasıyla her sosyalist parti kendi hükümetinin tarafını

tutup, "özgürlük" adına diğer sosyalist partilerle savaştı. Sosyalizmin bu ahlaki bozgunu, birtakım liderlerin genel ekonomik ve politik koşullardaki değişime ilişkin ihanetlerine pek bağlı değildi. İşçilerin on dokuzuncu yüzyıldaki çaresiz ve insafsızca uğradıkları sömürü, yavaş yavaş emekçi sınıfın, kendi ülkelerinin ekonomik kazançlarına katılmaları şekline dönüştü. Kapitalizmin, kendi iç çelişkileri yüzünden işlev görememesi yerine, Marx'ın öngördüğü gibi, krizlerle baş etmekte radikal devrimcilerin umduğundan daha yetenekli olan başarılı bir sistem olduğu ortaya çıktı.[7]

Tam da kapitalizmin başarısı, sosyalizmin yeni bir yorumuna yol açtı. Marx'ın ve Engels'in hayali, kapitalizm toplumunun yapısını *aşan* yeni bir toplum biçimiyken, hümanizm ile bireyselciliğin tam olarak gerçekleştiği bir toplumken sosyalizm artık, destekçilerinin çoğu tarafından kapitalist sistem içindeki emekçi sınıfın politik ve ekonomik açıdan yükselişi için gelişen bir hareket olarak yorumlanmaya başladı. On dokuzuncu yüzyıldaki Marksist sosyalizm, yüzyılın en önemli manevi ve ahlaki hareketiydi, özünde anti-pozitivist ve anti-materyalist olan bu hareket, yavaş yavaş, önceki ahlaki amaçlar tamamen yok olmasa da esasen ekonomik amaçlı salt politik bir harekete dönüştü. Sosyalizmin kapitalizme göre yorumlanması, sosyalist partileri, yeni bir politikaya, sosyalizmin kurucularının beslediği Mesih umutlarından ziyade refah devletinin gerçekleştirilmesi amacına yöneltti.

1914 savaşı, ekonomik üstünlükler uğruna tüm uluslardan milyonlarca insanın o anlamsız kıyımı, sosyalizmin savaşa ve milliyetçiliğe karşı önceki tutumunun yeni ve canlı bir biçimde dirilmesine yol açtı. Tüm ülkelerdeki radikal sosyalistler, savaşa karşı yoğun bir öfke duydular ve Rusya, Almanya ve Fransa'daki devrimci hareketlerin önderleri oldular. Aslında sosyalist hareketin radikalleşmesi, Zimmerwald hareketiyle, yani enternasyonalist sosyalistlerin savaşa son verme girişimiyle yakından bağlantılıydı.

Rusya'daki Şubat Devrimi, devrimci liderlerde yeni bir dürtü oluşturdu. Lenin, başlangıçta, Marx'ın teorisi doğrultusunda, sosyalist bir devrimin ancak Almanya gibi çok gelişmiş, kapitalist bir ekonomide başarılı olabileceğine inanıyordu. Daha az gelişmiş bir ülke olan Rusya'nın sosyalist bir devrime girişmeden önce burjuva devrimini tamamlaması gerektiğini düşünüyordu.[8] 1917'de Komünist Parti Merkez Komitesi, ilk önce aynı nedenle güç kullanarak ele geçirmeye karşıydı fakat Çar yönetiminin acizliği ile birlikte köylülerle askerlerin giderek artan savaş karşıtı protestoları ve savaşa son verip Rus ekonomisini yeniden düzenlemeyi amaçlayan devrimci halefleri, Lenin'i Ekim Devrimi'ni yapmaya itti. Lenin ile Troçki'nin umutları, her ikisinin de kısa süre içinde gerçekleşeceğinden emin oldukları bir Alman devrimine bağlıydı. Alman İmparatorluğu ile Brest-Litovsk barış antlaşmasını, kısa süre sonra Alman devriminin patlak verip antlaşmayı geçersiz kılacağı beklentisiyle imzaladılar. Marksist teoriyi izleyerek, büyük çapta sanayileşmiş Almanya'nın, bir Sovyet devleti haline gelerek ağırlıklı olarak bir tarım ülkesi olan Rusya ile birleştiğinde, sosyalist bir Alman-Rus Sovyet sisteminin yaşamını sürdürme ve gelişme şansının çok yüksek olduğu sonucuna vardılar. Marx ve Engels'in on dokuzuncu yüzyıl ortalarında inandığı gibi, Lenin ve Troçki, de onlardan yetmiş yıl sonra kısa bir süre için sosyalist "krallığın" yakında olduğuna ve gerçekten sosyalist bir toplumun temellerini atacaklarına inandılar.

Lenin'in umutlarının iniş ve çıkışları vardı; 1917 ve 1918 ilk çıkışı yansıtır. Ekim Devrimi'nden on gün sonra, "En uygar ülkelerin öncü işçilerinin damgalarını basacakları sosyalizmin zaferine doğru sapmadan sebatla yürüyeceğiz ve insanlara gerçek bir barış ile tüm baskı ve sömürülerden kurtuluşu sunacağız,"[9] şeklinde beyanda bulundu. 1918 Kasım'ında Alman Devrimi'nin patlak vermesinden sonra yeni Alman hükümeti, Rusya ile diplomatik ilişkilere girmekte büyük is-

teksizlik gösterip Alman işçiler de Rus örneğini izlemeyince Lenin ve Troçki şüphelenmeye başladılar. 1919'da Bavyera ve Macaristan'daki Sovyet devrimleri yeni umutlar doğurmuşsa da bu devrimlerin bozguna uğratılması kısa sürede hayal kırıklığı yarattı. 1920 yazı ve sonbaharında, Rus içsavaşı sonuna yaklaşırken ve Kızıl Ordu Varşova kapılarına dayanmışken Komintern'in ve dünya devrimine ilişkin komünist ümitlerin itibarı zirve yaptı.[10] 1920'de, Komintern'in ikinci kongresi, yüksek bir devrimcilik coşkusu içinde yapıldı. Buna rağmen kısa süre sonra Kızıl Ordu'nun Varşova önünde yenilmesi ve Polonyalı işçilerin ayaklanmalarının başarısız olması her şeyi önemli ölçüde değiştirdi. Devrim umutları, bir daha yeşermeyecek bir darbe aldı.

Lenin, Polonya'nın saldırısına karşı savunmanın başarılı olmasından sonra Varşova'ya yürüme emrini verirken çılgınca dünya devrimi umutlarına kapılıp, Varşova'nın saldırısına karşı uyaran Troçki (ve Tukhaçevski[11]) kadar gerçekçi olamamıştı. Tarih, bir kez daha, devrimcilerin devrim olasılıkları üzerine tahminlerinin yanlış olduğunu kanıtladı. Lenin, yenilgiyi kabul etti; Batı kapitalizminin, hâlâ beklediğinden çok daha büyük bir dayanma gücüne sahip olduğunu kabullenerek bozgundan kalan ne varsa kurtarmak için geri çekilmeyi başlattı ve düzenledi. Rus ekonomisinin büyük sektörlerinde kapitalizmin yeniden tanıtımını, NEP'i[12] başlattı, yabancı kapitalistleri, Sovyetler Birliği içinde "devlet tarafından tanınan imtiyazlara" yatırım yapmaları için ikna etmeye, büyük Batılı güçlerle barışçıl bir anlaşmaya varmaya çalıştı ve aynı zamanda, devrime ihanet olarak düşündükleri bu duruma yönelik olarak çıkan Kronstadt Ayaklanması'nı güç kullanarak bastırdı.

Burada Lenin ve Troçki'nin hatalarını ve Marx'ın öğretilerine ne derece uydukları sorusunu tartışmanın cazibesine direneceğim. Yalnız şu kadarını söyleyeyim ki, Lenin'in, emekçi sınıfın gerçek çıkarının, çalışanların çoğunluğuna değil, seç-

kin liderler tabakasına bağlı olduğuna dair görüşü Marx'ın öğretisi değildir; aslında 1919'da Alman askerleri tarafından öldürülene kadar Marksist devrimcilerin en sarsılmazı ve ileri görüşlüsü olan Rosa Luxemburg'un da karşı çıktığı gibi bu görüş, Troçki'nin Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önceki yıllar boyunca Lenin ile aralarındaki anlaşmazlıklarda hep karşı çıktığı bir şeydi. Lenin, Rosa Luxemburg'un ve diğerlerinin gördüğü şeyi, bir elitin emekçilerin lehine karar verdiği, merkezileşmiş, bürokratik sistemin emekçilere hükmeden bir sisteme dönüşüp, Rusya'da sosyalizm adına ne kaldıysa söndüreceğini göremedi. Fakat Marx ile Lenin arasındaki farklar ne olursa olsun, gerçek, büyük umudun ikinci kez suya düşmesiydi. Bununla birlikte bu sefer başarısızlık, sosyalist bir toplumda gereken tarafsız koşullara sahip olmayan bir ülkede, sosyalist devrime nasıl önderlik edileceğine dair tarihsel açmazla karşı karşıya kalan Troçki ile Lenin'i iktidardayken buldu. Bu açmazı çözme meselesine zaman ayırmadılar. Lenin, onu giderek iş yapamaz hale getiren 1922'deki ilk felçten sonra Ocak 1924'te öldü; birkaç yıl sonra Troçki iktidardan indirildi; Lenin'in ölümünden önceki son birkaç ayda tüm kişisel ilişkilerini kopardığı Stalin iktidara geldi.

Lenin'in ölümü ve Troçki'nin yenilgisi, sadece tüm Avrupa'daki devrimci hareketler döneminin ve yeni bir sosyalist düzen umutlarının sonunu vurguladı. 1919'dan sonra devrim geri adım atmış ve 1923'e kadar başarısız olacağına dair hiç şüphe kalmamıştı.

2.

Stalin'in Komünist Devrimi Yönetsel Bir Devrime Dönüştürmesi

Kişisel güç için doymak bilmez ihtirasıyla kurnaz, alaycı bir fırsatçı olan Stalin, başarısızlığın sonuçlarını çekti. Kişiliği göz önüne alındığında sosyalizm, onun için asla Marx ve Engels'in insancıl vizyonu anlamına gelmemişti, dolayısıyla Rusya'nın zorla sanayileştirilmesini "tek ülkede sosyalizm" adı altında uygulamaya koyarken en ufak bir vicdani çekincesi yoktu. Bu formül, erişilecek amacın –Rusya'da totaliter bir devlet işletmeciliğinin oluşturulması[13, 14] ve bu amaç için gereken hızlı sermaye birikiminin (ve insan enerjisinin harekete geçirilmesi) sağlanması– sadece şeffaf örtüsüydü.

Stalin, sosyalist devrimi, "sosyalizm" adına yok etti. Tüketici mallarının üretimi zararına temel sanayilerin hızlı kurulmasının sonucu olan maddi yoksunluğu zorla kabul ettirmek için terör uyguladı; ayrıca terör, esasen tarımla uğraşan nüfusun enerjisini seferber edip, onları bu hızlı endüstriyel büyüme için gerekli olan hızlı çalışmaya zorlayarak yeni bir *çalışma morali* yaratmaya da yaradı. Terörü muhtemelen, ekonomik programını başarmak için gerekli olan seviyenin de çok ötesinde kullandı çünkü güce karşı fevkalade bir açlığa, rakiplere karşı paranoyakça bir kuşkuya ve patolojik bir intikam hazzına kapılmıştı.[15]

Eğer Stalin'in amacı, büyük çapta sanayileşmiş, merkezileşmiş Rus devlet işletmeciliği idiyse de kesinlikle öyle olduğu söylenemezdi. İnsanların akıllarını ve fikirlerini Stalin'in kendisi de etkileyebilmiş olmasaydı tek başına terör, hatta en aşırı terör bile, kitleleri işbirliğine zorlamaya yeterli olamazdı. Milliyetçi-faşist ideolojiyi kullanıp ideolojik bir karşı devrim sahneleyerek yüz seksen derece dönüş yapmış olabilirdi. Böylece benzer sonuçlara yol açan ideolojik araçlara sahip olmuş olabilirdi. Stalin, bu yolu seçmedi, dolayısıyla o zamanlarda kitleler üzerinde bir etkisi olan yegâne ideolojiyi, yani komünizm ve dünya devrimi ideolojisini kullanmaktan başka yapabileceği bir şey kalmamıştı. Din, Komünist Parti tarafından hor görülmüştü; milliyetçilik küçümsenmişti; kalan yegâne itibarlı ideoloji "Marksizm-Leninizm" idi. Sadece bu kadar da değildi, Marx, Engels ve Lenin'in kişiliklerinin Rus halkı için karizmatik bir cazibesi vardı, Stalin de bu cazibeyi kendini, onların yasal vârisi olarak lanse etmek suretiyle kullandı. Büyük tarihsel hileyi yapmak için Stalin, Troçki'den kurtulmalı ve eski Bolşeviklerin neredeyse hepsinin kökünü kurutmalıydı ki, sosyalist amacı, bir tür gerici devlet işletmeciliğine dönüştürme amacında yol tamamen kendine açılabilsin. Eski devrimcilerin ve fikirlerinin anısını bile silmek için tarihi yeniden yazmalıydı. Belki de bilinçsizce, kendi paranoyak tarzında eski devrimcilerden kuşkulanıyor ve korkuyordu çünkü simgesi oldukları ideallerine ihanet etmiş olmaktan ötürü suçluluk duyuyordu.

Stalin, dünya devrimi değil de, sanayileşmiş bir Rusya'nın, dünyanın olmasa bile Avrupa'nın en güçlü endüstriyel gücü haline gelmesi olan amacında başarılı olmuştu. Sonradan birtakım değişikliklerle Malenkov ve Kruşçev taraşından sürdürülen Stalin'in totaliter devlet planlaması yönteminin ekonomik başarısı artık bir tartışma konusu değil. "Merkezileşmiş yönetim şeklindeki Sovyet sisteminin, Birleşik Devletler'in örnek oluşturduğu piyasa ekonomisiyle aşağı yukarı denk ol-

duğunu ispatlamıştır."[16] Rusya'nın endüstriyel büyümesi, bu değerlendirmenin doğruluğunu kanıtlar.[17] Çeşitli Amerikan ekonomistlerinin tahminleri bir dereceye kadar değişse de farklar görece ufaktır. Bornstein, 1950'den 1958'e kadar gayrisafi milli hasılanın yıllık büyümesini, Sovyetler Birliği'nde yüzde 6,5-7,5 Birleşik Devletler'de ise aynı dönem için yüzde 2,9 olarak tahmin etmektedir.[18] Kaplan-Mooresteen, aynı dönem için Rusya'nın endüstriyel büyüme hızını yüzde 9,2 olarak tahmin etmekte. Campbell, Sovyetler Birliği'nin bugünkü büyüme hızını yüzde 6 olarak tahmin etmektedir.[19] Rusya'nın yıllık büyüme hızı, 1913'ten itibaren, yani Birinci Dünya Savaşı ile içsavaşın yıkımını içeren dönem için ele alındığında rakamlar elbette, oldukça farklıdır. Bunlar, Nutter'a göre, Çarlık döneminin son kırk senesindeki büyüme hızı yüzde 5,3 iken, 1913'ten 1955'e kadar *sivil* sınai üretim sadece yüzde 4,2'dir.[20] Oysa 1928 ile 1940 arasında (yani barış döneminde), Sovyet büyüme hızı yüzde 8,3 ve 1950 ile 1955 arası yüzde 9 olup, ABD'nin aynı dönemlerdeki hızının[21, 22] aşağı yukarı iki katıyken Çarlık ekonomisinin kalkınma hızının ise iki katının bir nebze altındadır. Nutter'ın, yakın gelecek için tahmini şu şekildedir: "Her iki ülkede de köklü kurumsal değişiklikler olmadan Sovyetler Birliği'nin endüstriyel büyümesinin Birleşik Devletler'inkine oranla daha hızlı ilerleyeceği mantıken kesin görünüyor" buna rağmen "Sovyetler Birliği'ndeki büyümenin Batı Almanya, Fransa ve Japonya gibi hızlı büyüyen Batı ekonomilerinden daha hızlı olması şüpheli."[23] Nutter, Sovyet sisteminin uzun vadede özel teşebbüs sisteminden daha hızlı büyüyeceğinden emin değildir. Sanayi üretiminin aksine Rusya'da tarımsal üretim, planlanan değerlerin çok gerisinde kalmış olup, hâlâ Rus sisteminin zor problemlerinden birini oluşturmaktadır.

Tüketim söz konusu olduğunda, nüfus artışı hesaba katılınca yıllık büyüme, tüketimin son zamanlarda köylüler arasındaki artışıyla birlikte yüzde 5 olacağı tahmin edilmek-

tedir.[24] Turgeon, "gıda ve giyim açısından Sovyetler, bizim yaşam düzeyimize yetişme olasılığına sahiptir fakat araba ve diğer dayanıklı tüketim malları ile hizmetler ve seyahat harcamaları açısından ABD çok ileridedir" sonucunu çıkarmıştır (Aynı yer s. 335).

Stalin, sanayileşmiş yeni Rusya'nın temellerini attı. Avrupalı büyük ulusların ekonomik açıdan en geri kalmış olanını, otuz yıldan kısa süre içinde, pek yakında sadece ABD'ye göre ikinci sırada olacak şekilde ekonomik olarak en ileri ve müreffeh ülke haline gelecek bir endüstriyel sisteme dönüştürdü. Amacına insan hayatlarını ve mutluluğunu acımasızca yok ederek, sosyalist fikirleri alaycılıkla tahrif ederek, Hitler ile birlikte dünyadaki insanlık vicdanını yıpratan bir insaniyetsizlikle ulaştı. Bu amaca o kadar da insanlık dışı olmayan başka yöntemlerle ulaşılıp, ulaşılamayacağı meselesini bir kenara bırakırsak, mirasçılarına kendi ayakları üzerinde durabilen, güçlü bir ekonomik ve politik sistem bıraktığı da bir gerçektir. Stalinist özelliklerin birçoğu aynı kaldı, diğerleri değiştirildi. İlerleyen sayfalarda Stalin'in attığı temelin üzerine kurulan Sovyet toplumunun bugünkü halinin ruhunu tasvir etmeye çalışacağım.

3.

Kruşçevci Sistem

a) Terörün Sonu

Kruşçevizmi, Stalinizmden ayıran en bariz yeni unsur, *terörün tasfiyesi* idi. Terör, kitlelerin maddi karşılığını almadan çok çalışmak zorunda oldukları bir sistemde gerekli idiyse çalışanlar, emeklerinin semeresinden yararlanmaya başladıkları ve bu istifadenin artacağını umut ettikleri durumda da azaltılabilirdi. Stalin'in halefleri de, son yıllarında uygulamış olduğu ve her gün tepe yöneticilerin her birini yok etmekle tehdit eden çılgın terörden yeterince sarsıntıya uğramışlardı. Robespierre'in düşüşünden önce Fransa'da olana benzer psikolojik bir fenomen muhtemelen Rus tepe yöneticilerinde de baş göstermiş, bu da ilk bahsedilen sebeplerle birlikte, terörü temizleme kararına yol açmıştı.

Rusya'dan gelen bütün raporlar, terör sistemine son verildiğini doğruluyordu. Stalin'in emri altındayken sadece terör kurumları olmakla kalmayıp, aynı zamanda ucuz iş gücü kaynağı olan esir çalışma kampları lağvedildi. Gelişigüzel tutuklamalar ve cezalar uygulamadan kaldırıldı. Siyasi özgürlük söz konusu olduğunda Kruşçev devleti, muhtemelen Çarlık sisteminden pek de farkı olmayan, on dokuzuncu yüzyılın gerici polis devletiyle karşılaştırılabilirdi. Yine de bu karşılaştır-

ma yanıltıcı olabilir; buna sadece ekonomik yapılar arasındaki bariz farklar değil, daha karmaşık bir diğer faktör de sebep olur. Siyasi özgürlük ancak, belli bir toplumun temel yapısında kayda değer bir görüş ayrılığı olduğunda belirgin bir problem olarak ortaya çıkar. Çarlık sisteminde, nüfusun çoğunluğu –köylüler, işçiler, orta sınıf– sisteme karşıydı, sistem ise varlığını garantilemek için baskıcı önlemler almıştı. Öte yandan, Kruşçev sisteminin, Sovyet halkının çoğunluğunun sadakatini temin etmekte başarılı olduğunu varsaymak için sebep vardır. Bunu kısmen, halihazırda sağladığı gerçek ekonomik doyum ve ileride çok daha büyük bir kalkınmanın gerçekleşeceğine dair makul umutlar ile, kısmen de insanların kafalarını ideolojik olarak manipüle etmekteki başarısıyla sağlamıştır.

Ortalama bir Rus'un Kruşçev'in sisteminin epey iyi çalıştığına ikna olduğu, daha iyi bir geleceği iple çektiği, daha fazla eğitim ve eğlence imkânlarından yararlandığı ve esasen tek bir şeyden –savaştan– korktuğu bütün raporlarda oldukça açık görünmektedir. Sistemi eleştirdiğinde, aslında Sovyet sistemini değil, işleyişinin ayrıntılarını, bürokratik aptallıkları ve tüketim mallarının kalitesizliğini eleştirir. Kapitalist sistemi, onun yerine geçirmeyi kesinlikle düşünmez.

Kuşkusuz Stalin'in terörü altında durum oldukça farklıydı. Terörün acımasız gelişigüzelliği, sadece yapılan bir hatanın sonucu olarak değil, ihbar, kumpas gibi düzenlerin sonucu olarak da hapis cezası ya da ortadan kaldırılma şeklindeki terör, üst ya da alt seviyeden herkesin gözünü korkutmuştu. Oysa bu terör bitmişti, her şey farklıydı. Ortalama Amerikalı, kendini Rusya'da yaşayan bir anti-komünistin yerine koyup, fikrini ifade etmesinin bile hoş karşılanmayacağı bir seviyeyi düşünmekle Rusların durumunu yanlış değerlendirmektedir. Sistemi eleştirme eğiliminde olan yazarlar ve sosyal bilimciler dışında ortalama bir Rus'un pek böyle bir arzu duymadığını unutur. Dolayısıyla, siyasal özgürlük sorunu, onun için Amerikan bakış açısından göründüğü kadar gerçek değildir.

(Ortalama bir Rus, kendini komünist olarak tasvir ettiğinde ABD'de karşılaşacağı kısıtlamaları ve tehlikeleri düşünürse ortalama Amerikalı ile benzer duygulara kapılabilir.) Bütün bunlar, Kruşçev Rusya'sının, hükümeti ve çoğunluk görüşünü eleştirme ve muhalif olma özgürlüğü, Batılı demokrasilerdekinden çok daha az olan bir polis devleti olduğu gerçeğini değiştirmez. Ayrıca, yıllarca hâkim olan sınırsız terörün yarattığı korku ve yılgınlık kalıntısını gidermek seneler sürecektir. Bununla birlikte, bunların hepsi hesaba katıldığında net sonuç, siyasal özgürlük söz konusu ise Kruşçevizmin, Stalinist döneme göre hatırı sayılır bir iyileşmeye işaret ettiğidir.

Terörün yok olmasıyla yakından ilgili olarak, Rusya'daki yöneticilik usulünün yapısındaki bir değişim de, sistemdir. Stalin'in yönetimi, ortaklarla ciddi bir danışmanın ve en geniş anlamıyla müzakere ya da çoğunluk yönetimi denebilecek bir durumun olmadığı bir tek adam rejimiydi. Böyle otoriter bir rejimde, diktatörün kendisine karşı gelmeyi göze alan kişileri vuracağı bir terör kuvvetinin gerekli olduğu açık. Beria'nın idamıyla terörist devlet polisinin gücü hatırı sayılır ölçüde kısıtlandı ve Stalin'in ölümünden sonra Sovyet liderlerinin hiçbiri Stalin'inkine benzer bir diktatör statüsü üstlenmedi. Görünen o ki, lider, her kim olursa olsun, partideki üst kademeyi, görüşlerinin doğruluğuna ikna etmek zorunda ve müzakere ve yönetim komitesinin çoğunluk kuralı gibi bir şey var. Son birkaç yıldaki tüm olaylar, Kruşçev'in politikasını muhalifler karşısında savunmak zorunda olduğunu, kendini başta tutabilmek için başarılar göstermesi gerektiğini ve bazı yönlerden, siyasi hatalarının devam etmesinin siyasi hayatının sonunu getireceği Batılı devlet adamlarından çok da farklı bir durumda olmadığını açıkça göstermektedir.

b) Sosyo-Ekonomik Yapı

Sosyalist ekonominin çarpıcı karakteristiği, üretim kaynaklarında hiç özel mülkiyet olmaması, bütün işletmelerin devlet

tarafından idare edilmesi, yani atanmış yönetim bürokrasisidir. (Elbette ABD'de olduğu gibi ev, mobilya, araba, tüketim malları ile banka hesabı, devlet tahvili gibi kişisel tasarruf birikimlerinde özel mülkiyet vardır. Bu açıdan fark sadece kişilerin bir fabrika ya da bir şirket hissesine sahip olamamalarıdır, bu fark ABD nüfusunun yalnızca ufak bir kısmı için geçerlidir.)[25] Sovyet liderleri ve onların adamları, Marksist sosyalizmin, işletmelerin mülkiyeti ve idaresinin devlete ait olmasıyla nitelendiğini varsaydıklarından sistemlerinin sosyalizmi ifade ettiğini düşünmekteler. Bu iddianın haklı olup olmadığı, ileride, Sovyet sistemindeki güncel gelişmelerin birçok yönden, sosyalizmden ziyade yirminci yüzyıl kapitalizmindeki mevcut eğilimlere benzediği gerçeğiyle birlikte irdelenecektir.

İlk olarak Stalin'in Beş Yıllık Planı ile başlatılan genel planlama, Sovyet ideolojisine, sistemlerinden sosyalizm olarak bahsetmeleri için ilave bir neden sağladı. Genel plan (Gosplan), SSCB için merkezi olarak Moskova'da büyük miktarda veriler üzerinde yapılan yoğun müzakereler sonucunda belirlendi. Bu planlama, Batı ülkelerinin görece aksine, neyin ne fiyattan üretileceğini belirler. 1957'ye kadar, çeşitli sanayi dallarına ilişkin Moskova'daki bakanlıklar, yönetimleri altındaki ilgili sanayi dallarının merkezi yetkilileriydi. Kruşçev yirmi yıldan fazla süreyle mevcut olan bu merkezi sistemi yürürlükten kaldırıp bakanlıkların yerine bölgesel ekonomi konseyleri (sownarkhoz) sürecini resmen başlattı.

Bu konseyler, SSCB'nin çeşitli bölgelerindeki bakanlıkların işlevlerini üstlendi. Sovyetler Birliği'nde yüzden fazla bu tür konsey vardır. Bunlar, kendilerine bağlı işletmelerdeki üst düzey personeli atamakta (veya atamaları onaylamakta), "kendi" sanayilerinin üretim programını (genel plan çerçevesi içinde kalmak kaydıyla) belirlemekte, üretim yöntemlerini, fiyatları belirlemekte, az bulunan malzemeleri sağlamakta, ürün kalitesi üzerine araştırma yapmakta, vs. aktif rol oyna-

maktadırlar. *Sownarkhoz*, kendine bağlı birçok sanayinin denetimini, kendi müdürlerinin yönettiği münferit işletmeleri denetleyen "baş idareci" pozisyonundaki alt bölümler vasıtasıyla yürütmektedir.

Bölgesel konseylerde, baş idareciliklerde ve münferit işletmelerde çalışan yöneticiler kimlerdir?[26]

Çoğunluğunun, büyük bir kısmınınki mühendislik diploması, daha ufak bir kısmınınki ise iş idaresi diploması olmak üzere kolej eğitimi (aslında ABD'de olduğundan daha büyük bir yüzdeyle) vardır. Bunların çok büyük bir kısmı Komünist Parti üyesidir. (Rusya'daki Komünist Parti'nin, özellikle bir kitle partisi olmayıp, üst mevkilere gelmek isteyen ve çok çaba sarf etmeye istekli olan "Elitleri" temsil ettiğini ve tüm nüfusun sadece yüzde dördünün parti üyesi olduğunu Amerikalı okurların bilmesi önemli.) Bir tesisin müdürü, fabrikanın büyüklüğüne ve türüne bağlı olmak kaydıyla, işçisinin kazandığının beş ila on katını (primler dahil) kazanır.

Amerika'daki durumu kıyaslarsak, Amerikalı bir tesis müdürü, işçisiyle ilgili olarak aynı orana gelmek için yılda 22.000 USD kazanmalıdır. Küçük ölçekli Amerikan şirketleri için 1957'de yapılan çalışma, "1000'den az işçi çalıştıran şirketlerin politikalarını oluşturan tepe yöneticilerinin maaş ve prim toplamı olarak yılda ortalama 28.000 USD kazandıklarını" göstermiştir.[27]

Bu rakamları kıyaslamak zordur çünkü bir yandan Sovyetler Birliği'ndeki tüketim mallarının fiyatları Birleşik Devletler'dekine oranla çok yüksek iken öte yandan Birleşik Devletler'e oranla Sovyetler Birliği'nde kiralar çok düşük, işçi tazminatları ise yüksektir. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği'nde müdürlerle işçiler arasındaki gelir farkı, Birleşik Devletler'dekinden çok da farklı değildir.

Özellikle önemli olan nokta, müdürün maaşının yüzde 50 ila 100'üne varan ve ideal üretim için en önemli teşvik unsuru olan primlerin rolüdür. (Bu sistem çoğunlukla kaliteden ziya-

de miktara önem verir, sonuçta kalitesiz tüketim mallarının üretimine yol açar.) Böylece müdürler gelir, tüketim ve yetki açısından işçilerden Batı'daki herhangi bir kapitalist ülkede olduğu derecede farklı bir sosyal grubu temsil ederler. Aslında birçok rapora dayanarak çıkarılan sonuç, sınıf oluşumlarındaki, statü ayrışımlarındaki, vs. katılığın Birleşik Devletler'de olduğundan daha fazla olduğudur.

Yönetici grubunun önemli bir karakteristiği daha vardır. Granick, Sovyet verilerinin, daha 1930'larda sosyal dengenin kurulmuş olduğunu gösterdiğini belirtmektedir. "Bu konudaki istatistikler," der Granick, "maalesef 1930'larda bitmektedir. Ayrıca ebeveynlerin mesleklerine ilişkin veriler, sadece üç bölümden oluşan bir sınıflandırma şeklinde ayrıntılandırılmaktadır: işçi, çiftçi ve beyaz yakalı. Yine de bu veriler {053} bile epey güçlü. ABD'de [1952] meslek sahibi birinin, bir işyeri sahibinin veya beyaz yakalı bir çalışanın oğlunun üst yöneticilik düzeyine erişme şansı, bir beden işçisinin veya çiftçinin oğluna oranla sekiz kat, Sovyetler Birliği'ndekine göre altı kat fazladır [1936]."[28]

Günümüzdeki durum söz konusu olduğunda ancak tahmin yürütülebilir. Fakat Granick, "sosyal hareketliliğe eğilim, günümüz Rusya'sında beyaz yakalıların çocuklarına karşı duyulan düşmanlığın azalması nedeniyle muhtemelen artmıştır,"[29] dediğinde kulağa inandırıcı geliyor. Sovyetler Birliği'nde eğitimin ücretsiz olmasına ve iyi öğrencilerin ilaveten cep harçlığı almasına rağmen bu sınıfsal oluşum mevcuttur. Bu bariz çelişki, birçok Sovyet gencinin, ailelerinin onların gelirlerine ihtiyaçları olması nedeniyle koleje devam edemedikleri olgusu ile bir dereceye kadar açıklanabilir.[30] Rus yükseköğreniminin çok yüksek olan bilimsel standartları düşünüldüğünde, yönetici kademesinden bir ailenin kültürel atmosferinin, bir işçinin veya köylününkine oranla bu açıdan daha iyi bir hazırlık sağlayabileceği de açıktır.

Berliner'in bildirdiği gibi, şaşırtıcı gerçek –Sovyet sisteminin sosyalist karakterine inananlar için şaşırtıcı– "işçi ol-

manın, ortaokul seviyesine erişmiş gençlerin ciddi olarak çekinecekleri bir şey" olmasıdır (Aynı yer s. 350). İşçi olmaya yönelik bu tutum, tabii ki, onları Sovyet toplumunun gerçek efendisi şeklinde göklere çıkaran resmi ideolojide belirtilmez ve büyük sosyal hareketlilik efsanesi Sovyetler Birliği'nde varlığını sürdürür.

O zaman Sovyetler Birliği'nde bir yönetici sınıfından bahsetmek doğru mu? Eğer Marx'ın kavramı kullanılırsa "sınıf" terimi uygulanamaz çünkü Marksist düşüncede bu, üretim kaynaklarıyla alakalı bir sosyal grubu belirtir; yani grup ya sermayenin ya da araçların sahibidir (zanaatkâr) ya da mülkü olmayan işçilerden oluşmuştur. Doğal olarak tüm üretim kaynaklarına devletin sahip olduğu bir ülkede, bu anlamda veya bu mesele için başka anlamda bir yönetici "sınıfı" yoktur ve Marksist bağlamda "sınıf" terimi kullanılırsa Sovyetler Birliği'nin sınıfsız bir toplum olduğu öne sürülebilir.

Oysa gerçekte durum böyle değildir. Marx, kapitalist toplumun gelişiminde, üretim kaynaklarının sahibi olmasa da onları kontrol eden ve genelde yüksek bir gelir ile yüksek sosyal statüsü olan geniş bir yönetici grubun varlığını öngörmemişti.[31] Dolayısıyla Marx, sınıf kavramını, *üretim kaynaklarının mülkiyeti* kavramının ötesine, üretim kaynaklarının *kontrolü ile üretim, dağıtım ve tüketim sürecinde çalıştırılan "insan malzemesi"* kavramına getirmemişti.

Hâkimiyet açısından Sovyetler Birliği, katı sınıf ayrımları olan bir toplumdur. Yönetsel bürokrasiden başka Komünist Parti'nin siyasi bürokrasisi ve askeri bürokrasi vardır. Bu üçü gücü, itibarı ve geliri paylaşırlar. Büyük oranda çakıştıklarını belirtmek de önemli. Çoğu müdür ve yüksek rütbeli subay parti üyesi olmakla kalmayıp, sık sık "şapkaları değiştirirler", yani bir süre müdür olarak çalışıp, sonra yine parti görevlisi olurlar.[32] Üç bürokrasinin kenarlarında, bu üç ana grubun yetkilerini paylaşmamakla birlikte emeklerinin karşılığını yüksek oranda alan bilim insanları, diğer aydınlar ve sanatçılar bulunur.

Yukarıdaki değerlendirmeler, bir noktayı açıklığa kavuşturuyor. Sovyetler Birliği, büyük çapta sanayileşmiş bir sistem haline gelme sürecinde sadece yeni fabrikalar kurmak ve makineler imal etmekle kalmamış, üretimi yöneten ve idare eden yeni sınıfları da oluşturmuştur. Bu sınıflar, 1917'de başa geçen devrimcilerinkinden çok farklı olan kendi ilgi alanlarını edindiler. Maddi konfora, güvenceye, çocuklarının eğitimine ve sosyal ilerlemelerine, kısacası, kapitalist ülkelerdeki dengi sınıflarla aynı amaçlara ilgi duyuyorlar.

Eşitlik efsanesinin devam etmesi, Sovyet hiyerarşisinin yükselişinin Rusya'da tartışılmadığı anlamına gelmez. Stalin, daha 1925 yılında, on dördüncü Kongre'yi gayet alenen ve tabii ki, her zaman olduğu gibi Marx ve Lenin'den uygun pasajları bağlam dışı alıntılayarak uyarmıştı: "Eşitlik ifadesiyle çok oynamamalıyız. Bu ateşle oynamak oluyor."[33] Deutscher'in ifade ettiği gibi, Stalin, sonraki yıllarda "kuyruk acısı ve kinle 'eşitlikçiler aleyhine' konuşmuştur ki, bu da böylelikle politikasının en hassas ve zayıf yüzeyini savunduğunu göstermiştir. Bu konu çok hassastı çünkü yüksek maaşlar ödenen ayrıcalıklı yönetici grupları, Stalin rejiminin destekçileri haline geldiler." (Aynı eserden alınmıştır.) Aslında Sovyetler Birliği de kapitalist ülkelerle aynı problemle – yani, açık, hareketli bir toplum ideolojisini, hiyerarşik olarak düzenlenmiş bir bürokrasiyle nasıl uzlaştırmalı ve üst mevkilerdekilere prestij ve ahlaki mazeret nasıl verilmeli problemiyle– uğraşmaktadır. Sovyetler'in çözümü bizimkinden çok da farklı değil; her iki ilke de vurgulanır ve bireyin çelişkiye düşmeyeceği varsayılır.

Sovyet endüstrisinin büyümesi, sadece yeni bir yönetici sınıfı oluşturmakla kalmayıp büyüyen bir beden işçisi sınıfı da oluşturdu. 1928'de, Rusya'nın nüfusunun yüzde 76,5'i tarımsal mesleklere tabi iken yüzde 23,5'i tarım dışı mesleklerdeydi; 1958 itibarıyla bu oranlar sırasıyla yüzde 52 ve yüzde 48 şeklinde değişti.[34] Oysa sanayinin kalkınması her

zamankinden daha çok sayıda sanayi işçisi gerektirir. Ayrıca işgücü veriminin de giderek artmasını gerektirir. Bu gerekliliğin Sovyetler Birliği için ne kadar önemli olduğu, Gosplan'ın resmi bültenine göre, makine sanayiinde, ABD'de işçi verimliliğinin Sovyetler Birliği'ndekinin 2,8 ila 3 katı daha yüksek olduğu olgusuyla örneklenir.[35] Yüksek teknoloji seviyesinden başka işgücü verimliliğinin belirleyici faktörlerinden biri de, işçilerin kendi karakterleridir. Daha bağımsız ve sorumluluk sahibi bir karakterin gelişimini desteklemek için sadece cezai politikalar değiştirilmekle kalmadı (örneğin Stalin zamanında devamsızlık ceza gerektiren bir suç kabul edilirken artık yönetimin ilgileneceği disiplinle ilgili bir konu), "Sovyet işgücü politikaları, yönetimin yetkilerine temelde el koymadan, birçok yönden çalışmadaki olumlu göstergelerin ve işte verimliliğin özendirilmesi [ücret politikası alanında ve hatta işletmede gündelik karar verme durumlarında işçinin rolünün artması] şeklinde değişti."[36]

Eğitimin, maddi doyum ve teşviklerin esas öneme haiz oldukları Sovyet hiyerarşisinde genel olarak kabul ediliyor ve devlet, bu faktörleri iyileştirmek, dolayısıyla işgücü verimini artırmak için elinden geleni yapıyor. Bu gelişme, şüphesiz tam da Batı ülkelerinde yol açtığı duruma sebep olacaktır. İşçiler sadece daha çok çalışmakla kalmayıp, daha memnun ve sisteme daha sadıklar: bir durumda "kapitalizm", diğerinde "komünizm".

Her iki sistemdeki işçilerin durumları arasındaki makas daralmasına rağmen hiç silinme emaresi göstermeyen bir fark, ekonomikten ziyade psikolojik ve siyasi bir fark –Sovyetler Birliği'nde bağımsız işçi sendikalarının olmaması– var. Onlardaki sendikaların "sarı sendika" karakteri, elbette Sovyet ideolojisi tarafından inkâr ediliyor. Bunun mantığı, işçilerin kendilerinin üretim kaynağının "sahibi" oldukları bir işçi devletinin, kapitalist sistemdeki işçilere gereken türden bir sendikaya ihtiyacının olmamasıdır. Oysa bu mantık da

elbette ideolojik. Önemli nokta, Sovyetler Birliği'nde sendikaların parti ve devletin hâkimiyetinde olmasının, özgürlük ve bağımsızlık ruhunu bastırıp tüm Sovyet sisteminin otoriter karakterini güçlendirmesidir.

c) Eğitim ve Ahlak

Sovyetler Birliği'nin *eğitim sistemi,* diğer ülkelerinki gibi, bireyi, toplumda üstleneceği fonksiyona hazırlamaya yarar. İlk görevi, Sovyetler Birliği'nde hâkim olan tutum ve değerleri aşılamaktır. Sovyet gençliğinin ve vatandaşlarının aklına sokulan değerler, muhafazakâr tarafın üzerinde durulmasına rağmen Batı'da hâkim olan ahlak kuralları ile örtüşmektedir. "Yükümlülük, sorumluluk, sevgi, vatanseverlik, özen, dürüstlük, çalışkanlık, yoldaşların mutluluğunu bozanları uyarma, ortak çıkarlara saygı – bu değerler listesinde, Batı'nın etik geleneğine dahil olmayacak hiçbir şey yoktur."[37]

Mülkiyete saygı sosyalist mülkiyete saygı şeklinde, otoriteye itaat ulusal veya uluslararası dayanışmanın kabulü şeklinde vurgulanır. Cinsel ahlak söz konusu olduğunda Sovyet ahlakı tutucu ve bağnazdır. Aile, toplumsal sosyal dengenin merkezi olarak övülür ve her tür hafifmeşreplik sert bir şekilde önlenir. Partiye veya Sovyet sistemine ihanet, Sovyet ahlakında tasavvur edilebilecek en kötü suç olduğu için şu ifade, bu Sovyet tutuculuğu hakkında bir fikir verir: *Komsomolskaya Pravda* (Nisan 7959) bir evlilikte ihanet vakası haberini yazarken şöyle sormuştur: "Bu noktadan daha geniş anlamda ihanete kadar kaç adım vardır?"[38] Komünizm, "ahlaksızlık ve uçarılıktan" doğan ilişkilere prensipte karşı olan "sürekli tek eşlilik" sistemi olarak tarif edilir.[39] Sovyet eğitim sisteminin esas görevi olan, bireyin, Sovyet toplumunun ve temsilcilerinin taleplerine itaatkâr bir şekilde bağlı olmasını sağlamanın yanı sıra bir diğer amacı da rekabetçi bir iş ahlakına uygun ruhu yaratmaktır. Komsomol Merkez Komitesi'nin[40] benim-

sediği şu ifade, ailelerin bile uygun işgücünün yetiştirilmesine ilişkin ihtiyaçları yerine getirmeleri gerektiğini belirtir: "Kültürel gelişmeye gerçek bir ortak ilgi duydukları belli olan ve ev işlerinin aile bireyleri tarafından hakkıyla paylaşıldığı aileler örnek alınmalıdır. Ev işlerinin yapılmasında çocukların, ergenlerin genç kadın ve erkeklerin katılımını teşvik etmek ve bunu işgücü eğitiminin ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmek gereklidir."[41]

Boş zaman faaliyetleri de, tıpkı aile hayatı gibi, işgücü eğitimine hizmet etmelidir. "Boş eğlencelere" hizmet etmemeli, insanın toplumla bütünleşmeye daha uyumlu olmasını ve daha iyi iş alışkanlıkları kazanmasını sağlamalıdır. Bu, şu cümlede kısa ve öz bir şekilde ifade edilmektedir: "Sosyalizmle artan serbest zaman sayesinde her çalışan, kültürel seviyesini yükseltmek, bilgisini kusursuzlaştırmak için daha fazla fırsat elde eder; sosyal yükümlülüklerini daha iyi yerine getirip çocuklarını yetiştirebilir, dinlenmesini daha iyi ayarlayabilir, spor faaliyetlerine katılabilir, vs. bütün bunlar bir insanın her yönden gelişmesi için gereklidir. Serbest zaman eş zamanlı olarak . . . işgücü verimliliğini artıran güçlü bir faktör vazifesini de görür. Marx, serbest zaman için, işçinin üretim gücünde nüfuzunu kullanan en önemli üretken güç derken bunu kastetmiştir. Dolayısıyla serbest zaman ile çalışma saatleri birbirine bağlı ve karşılıklı bağımlıdır."[42] (Laf arasında, Marx'a yapılan gönderme, alaycı bir çarpıtmadır; Marx, serbest zamandan, iş bitiminde başlayıp üretimin amacına yönelik değil, insanın kendi amacı doğrultusunda kendi güçlerini ortaya çıkarabileceği gerçek bir özgürlük alanı olarak bahseder.) Kruşçev gibi bir Sovyet liderin, Marksist sosyalizm kavramından ideolojik açıdan bile ne kadar uzaklaşabileceği, Kruşçev ile Başkan Sukarno arasındaki bir sohbetten gayet iyi anlaşılır. Sukarno, basit ama esasen doğru bir şekilde, geleneksel sosyalizm kavramını şöyle ifade etmiştir: "Endonezya'daki sosyalizm, . . . sömürü olmadan herkes için iyi bir hayatı amaçlar." Kruşçev:

"Hayır, hayır, hayır. Sosyalizm, her dakikanın hesaplanması demek, hesaba dayalı bir hayat demek." Sukarno: "Bu, robot hayatı."[43] Ve şunu da eklemiş olabilir: sizin sosyalizm tanımınız aslında kapitalist prensibin tanımı.

Marcuse'un belirttiği gibi, Sovyet ahlakı bazı yönlerden Kalvinist iş ahlakına benzer: her ikisinde de "'geri kalmış' insanlardan oluşan geniş kitlelerin yeni bir sosyal sisteme dahil edilmeleri ihtiyacını ve iş gününün sürekli rutinine etik yaptırımlarla el koyabilen, giderek daha akılcı bir şekilde daha fazla miktarda mal üreten iyi eğitimli, disiplinli bir iş gücünün oluşturulması gerekliliğini yansıtırken bu malların bireyin ihtiyaçları için akılcı kullanımı şartlar tarafından giderek ertelenir."[44] Fakat Sovyetler Birliği aynı zamanda en modern teknolojiyi, makineleri ve üretim metotlarını kullanmaktadır, dolayısıyla maharetli hayal gücü, bireysel inisiyatif ve sorumluluk ihtiyacı ile eski moda, geleneksel işçi disiplini ihtiyacını birleştirmek zorundadır. Sovyet sistemi, organizasyon yöntemlerinde olduğu kadar psikolojik amaçlarında da eskiyi çok yeni aşamalarla birleştirir (ya da Marcuse'un yerinde ifadesiyle "iç içe geçirir") ve Batılı gözlemcinin sistemi anlamasını zorlaştıran da tam olarak bu iç içe geçirmedir (bu sistemin, Marksist hümanizmin ve on sekizinci yüzyıl aydınlanma felsefesinin ideolojik terimleriyle ifade edilmesinin getirdiği ilave zorluklar bir yana).

Sovyet ideolojisi, Marx'ın hayat boyu tek bir uğraşıya takılıp kalmayan "çok yönlü kişilik" idealini destekler görünse de Sovyet eğitim sistemi esas önemi, eğitime, yani "öğrenim ile üretim arasında yakın işbirliği temeline dayalı olan ve ülkenin bilimsel kadrosu ile ulusal ekonominin somut taleplerinin üretimi arasındaki bağların güçlendirilmesini gerektiren uzmanların yetiştirilmesine verir."[45]

Sovyet kültürü, düşünsel gelişmeye odaklanır, insanın duygusal yönünün gelişmesini göz ardı eder. Bu ikinci olgu kendini, Sovyet edebiyatının, resminin, mimarisinin ve sine-

masının düşük standartlarında gösterir. "Sosyalist gerçekçilik" adına düşük seviyede bir muhafazakâr burjuva üslubu işlenir, bu da özellikle edebiyat ve sinema dalında bir zamanlar dünyanın en yaratıcıları arasında olan bir ülkede olmaktadır. Bale ve müzik gibi bazı geleneksel sanat dallarında insanlar nesillerdir sahip oldukları yetenekleri hâlâ göstermelerine rağmen, ideolojiyle ilgili olup, insanların kafasını etkileyen özellikle edebiyat ve sinema dallarında bu yaratıcılıktan eser yoktur. Aşırı faydacılık ruhunu ifade eden, çalışmaya, disipline, vatanseverliğe yönelik ucuz teşviklerdir. Hakiki bir insani duygunun, aşk, keder veya kuşkunun bulunmayışı dünyanın başka bir yerinde pek aşılamayacak bir yabancılaşma duygusunu açığa vurur. Bu filmlerde ve romanlarda kadınlar ve erkekler, üretime yararlı nesnelere dönüşmüş, kendilerine ve birbirlerine yabancılaşmışlardır. (Elbette, Stalinizmden Kruşçevizme dönüşümün, sonunda Sovyet kültürünün sanatsal standardında ve dolayısıyla şu anki mevcut yabancılaşmada önemli bir iyileşmeye yol açıp açmayacağı ilerde görülecektir; bu tür bir iyileşme ancak Sovyetler Birliği'nin toplumsal sisteminde köklü değişiklikler olduğu takdirde mümkün görünüyor.)

Bu gerçekler, diğer bir dizi gerçekle, yani Sovyetler Birliği'nde yayınlanan ve büyük olasılıkla okunan çok miktarda "iyi" edebiyatla (Dostoyevski, Tolstoy, Balzac, vs.) çelişir görünmektedir. Kruşçev sisteminin gerçek bir hümanist sosyalizmin gelişeceği bir temel teşkil ettiğine inanan bazı yazarlar, Sovyet kitap yayıncılığının bu yönünü, umutlarının kanıtı olarak ifade ediyorlar. İnsanlara, bu tür edebiyatla Sovyetler Birliği'ndeki mevcut derecede fikir aşılanıyorsa, insani gelişimlerinin bu edebiyatın ruhuyla şekilleneceğini iddia ediyorlar. Bu iddiayı çok inandırıcı bulmuyorum. Ancak, giderek artan yabancılaşmanın olduğu bir devlet şekline sürüklenen bir halkın, "iyi" edebiyatta yansıtıldığı gibi, hakiki insani deneyimlere aç olması da mantıklıdır. Oysa tam da Dostoyevski,

Balzac veya Jack London'ın romanlarının Sovyet gerçekliğinden farklı yabancı ülkelerde veya farklı kültürlerde geçiyor olması gerçeği, onların kaliteli kaçış-edebiyatı olmalarına yarar; bu edebiyat, çağdaş Sovyet yaşamında yerine getirilemeyen sahici insan deneyimlerine olan bastırılamayan susuzluğu giderir ve bu yaşam tarzından tamamen kopuk olduğu için de onu tehlikeye atmaz.

Batı kültüründe benzer bir fenomen ararsak İncil'in muhtemelen Batı'da hâlâ en çok satılan ve en çok okunan kitap olduğunu ve yine de bu kitabın modern insanın gerçek deneyiminde, ne duygularında ne de davranışlarında önemli bir etkisi olduğunu hatırlamalıyız. Kısacası, İncil, kişiyi yaşam tarzının, onun önünde açtığı dipsiz bir boşluğa düşmekten kurtaran bir kaçış edebiyatı haline geldi, yine de pek etkisi yok, çünkü İncil ile insanın gerçek yaşamı arasında bir bağlantı yok.

III. KISIM

Sovyetler Birliği'nin Amacı, Dünya Hâkimiyeti midir?

Birleşik Devletler'in politikası ve halkının genel kanısı, aşağıdaki ana maddelere dayanır: Sovyetler Birliği, a) sosyalist bir devlettir ve b) dünyayı ele geçirme amacında olan devrimci ve/veya emperyalist bir sistemdir. Bu maddelerin her biri, ufak bir incelemeyi hak ediyor. Aynı zamanda, Sovyetler Birliği'nin sosyal iç yapısı ile dünya hâkimiyeti için devrimci ve/veya emperyalist eğilimleri arasındaki bağlantıya dikkat edilmeli.

1.

Sovyetler Birliği Sosyalist Bir Sistem Midir?

Sovyetler Birliği'nin liderlerine göre, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği", sadece ismen değil, gerçekten de sosyalisttir. Stalin daha 1936'da "sosyalist sistemin, ulusal ekonominin tüm alanlarındaki zaferini"[46] ilan etmişti, şimdiyse Sovyet ideolojisi, Sovyetler Birliği'nin komünizmi gerçekleştirme yolunda hızla ilerlemekte olduğunu iddia ediyor. (Marx'ın ünlü, "Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre" sözü ile karakterize edilir.)[47]

Sovyetler Birliği'nin sosyalist karakteri meselesine ancak Marx'ın sosyalizm görüşü ile Sovyet sisteminin gerçeği karşılaştırılarak karar verilebilir. Stalin'den Kruşçev'e Sovyet liderlerinin, sistemlerini sosyalizm olarak adlandırmaları için gerekçeleri neydi? Bu iddiaları esasen, Marksist sosyalizm için yaptıkları sosyalist bir sistem için iki faktörün, yani "üretim araçlarının kamulaştırılması" ve "devlet güdümlü ekonomi" faktörlerinin belirleyici sayıldığı tanımlamalarına dayanır. Oysa sosyalizm, Marx açısından ya da bu meselede Owen, Hess, Fourier, Proudhon, vb. açısından bu şekilde tanımlanamaz.

Marx'ın fikrinin ve Marksist sosyalizmin özü neydi? Marx'ın teorisinin, sadece cahiller tarafından değil, daha bil-

gili olabilen ve olması gereken kişilerce de saptırılıp açıkça karalanması hayret verici. Robert L. Heilbroner, bu durumu çok iyi ifade etmiştir: "Gazetelerimiz ve kitaplarımız, sosyalist protestonun literatürünün, en devingen ve insanlığın umutları ile umutsuzluklarının tüm tarihçesini ahlak açısından araştıranlardan biri olduğu gerçeğini örtbas ediyor. Literatürü okumadan ciddiye almamak, ne anlattığı hakkında zerre kadar fikri olmadan kötülemek, sadece şaşırtıcı olmakla kalmayıp, tehlikeli biçimde aptalcadır."[48]

Marx konusundaki anlayışın önü, ta en başından en yaygın ve tamamen yanlış bir klişeyle, yani Marx'ın "materyalizmi"[49] klişesiyle kesilmiştir. Bu materyalizm, insanın esas motivasyonunun tinsel, ahlaki veya dini değerlere kıyasla maddi kazanç isteği olduğu anlamına gelmesi gerekir. Marx'a bu sözde materyalizm için saldıranların, insanın elinden geleni yapması için ancak parasal bir teşvikin yeterli bir motivasyon olabileceği iddiasıyla sosyalizme karşı kapitalizmi savunmaları, tezat teşkil etmesine rağmen Marx'ın teorisi, bu sözde materyalizmin kesinlikle tam zıddıdır. Kapitalizm hakkındaki esas eleştirisi, bencil ve materyalist motivasyonlara değer veren bir sistem olması, bunun yanında sosyalizm hakkındaki düşüncesi ise fazlasına sahip olmak yerine insan olmayı tercih eden bir toplum olmasıydı. Marx'ın tarihsel materyalizmi, ekonomik faktörü asla psikolojik motivasyon olarak görmez, insanın karakterini şekillendiren bir yaşam tecrübesine yönlendiren sosyoekonomik bir koşul olarak değerlendirir. Marx'ın, Hegel'in idealizmiyle (idealizm ve materyalizm, felsefi terimlerdir ve bir lise öğrencisinin bile bileceği gibi ideal motivasyon ile materyalist motivasyonun karşılaştırılmasıyla hiçbir alakası yoktur) farkı, şu olguda yatar: "İnsanın bizzat kendisi olmaya erişmek için hayal ettiği, düşündüğü şeyden de anlatıldığı, düşünüldüğü, hayal edildiği, anlaşıldığı şeyden de başlamayız. Gerçek, faal insandan ve yaşam süreçlerinin ideolojik refleksleri ve yankılarının gelişmelerini

kanıtladığımız gerçek yaşam sürecine dayanarak başlarız."[50] Ya da başka bir yerde belirttiği gibi: "Bireyler, yaşamlarını ifade ettikleri gibilerdir. Dolayısıyla ne oldukları eserleriyle örtüşür. Hem ne ürettikleriyle hem de nasıl ürettikleriyle örtüşür. Böylece bireylerin tabiatı, ürünlerini belirleyen maddi koşullara bağlıdır."[51] Marx'ın keşfettiği şey, ekonomik sistemler tarafından belirlenen yaşam tecrübesinin insanın duygu ve düşüncelerini belirlediği idi. Bu görüşe göre, bir sistem materyalist arayışların oluşumuna müsait olabilir; bir başka sistem ise maddiyattan uzaklaşma eğiliminin ağır basmasına yol açabilir.[52] Marx'ın da Hegel'in de esas meseleleri, insanın imkânlarının tam olarak gelişmesi, öznenin, Hegel'in belirttiği gibi, "kendini olasılıklar gecesinden gerçeğin gündüzüne dönüştürmesi" idi. Marx, insanın, imkânlarını tarih süreci içinde geliştirdiğini düşünüyordu. Henüz olmadığı her ne *olabilecekse* o *olmalıydı.* Marx'a göre modern sanayi toplumunda insan, *yabancılaşmanın* doruğuna varmıştı. Üretim eyleminde işçinin kendi faaliyetiyle ilişkisi, "kendine ait olmayan" bir şeymiş gibi yaşanır. İnsan böylece kendine yabancılaşırken işçinin ürünü "ona hükmeden yabancı bir nesne haline gelir. İşçi, üretim süreci için var olur, üretim süreci işçi için var olmaz."[53] Sadece ürettikleri değil, aynı zamanda yarattığı sosyal ve siyasal koşullar da insanın hükümdarı haline gelir. Kendi oluşturduğumuz ve üzerimizde tarafsız bir güce dönüşen, kontrolümüz dışında büyüyen, beklentilerimizi köstekleyen, hesaplarımızı mahveden bu birleşim, şimdiye kadarki tarihsel gelişmenin esas faktörlerinden biridir."[54] Marx'a göre sosyalizmin amacı, insanın sakat bir ucube olmaya son verip tamamen gelişmiş bir insan haline gelmesi, tarihin *nesnesi* değil, *öznesi* olan tamamen gelişmiş, üretken insan haline gelmesidir.

Marx'ın anlayışına göre insanın amacı, *özgürlük* ve *bağımsızlıktır*. "Bir varlık, kendi kendinin efendisi değilse ve varoluşunu kendine borçluyken sadece kendisinin efendisi değilse

kendini bağımsız addetmez. Başkasının vasıtasıyla yaşayan biri kendini bağımlı bir varlık olarak görür," der.[55] Marx'ın söylediği gibi, "insan ancak katmanlarını her şeyi kapsayacak şekilde bütün insan olarak sahiplenirse bağımsızdır. Dünyayla olan bütün insani ilişkileri, dünyayı görmesi, işitmesi, koklaması, tatması, dokunması, düşünmesi, gözlemlemesi, hissetmesi, arzulaması, davranması, sevmesi, kısacası bireyselliğinin tüm organları insan gerçekliğinin benimsenmesidir. Özel mülkiyet bizi o kadar aptallaştırıp düşkünleştirdi ki bir nesne ancak ona sahipsek, o bizim için sermaye olarak varsa veya doğrudan yeniyor, içiliyor, giyiliyor, oturuluyorsa, kısacası bir şekilde *kullanılıyorsa* bizimdir; . . . dolayısıyla, *tüm* fiziksel ve zihinsel duyuların yerini *bütün* bu duyuların en basit yabancılaşması; *sahip olma* duyusu almıştır. İnsan, tüm içsel zenginliğini doğurması için bu mutlak yoksulluğa indirgenmek zorundaydı." (Aynı yer.)

Marx'ın, insanın kendini tam gerçekleştirme görüşü, bu kendini gerçekleştirmenin ancak, insanın dünya ile, doğa ile, ahbapları ile ilişkisi ve kadın erkek ilişkisiyle meydana gelebileceğini ifade eder. Paul Tillich'in ifade ettiği gibi, "sosyalizmin Marx için, toplumsal gerçeklikteki sevginin yok edilmesine karşı bir direniş hareketi olması,"[56] şu pasajda iyice belirginleşir: "İnsanı ve insan olmak için dünyayla ilişki kurduğunu varsayalım. O zaman sevgiye karşılık ancak sevgi, güvene karşılık ancak güven gelir. Başkalarını etkilemek isterseniz diğerleri üzerinde gerçekten ilham verici ve yüreklendirici etkisi olan biri olmalısınız. İnsanla ve doğayla olan ilişkilerinizin her biri, kendi iradenizin, *gerçek kişisel* hayatınızın amacına karşılık gelen *özel bir dışavurumu* olmalıdır. Karşılığında sevgi uyandırmadan severseniz, yani kendinizi seven biri olarak gösteremiyorsanız kendinizi *sevilen biri* haline getirmek için sevginiz etkisizdir, bir talihsizliktir." (Aynı yer s. 168)

Üretken, özgür, bağımsız, sevgi dolu birey – Marx'ın insan vizyonu buydu. İnsanca saygın bir hayatın temeli olan

ekonomik seviyeye herkesin erişmesini sağlayabilme taraftarı olmasına rağmen azami üretim ve tüketim ile ilgili değildi. İnsanların aynı temel yaşam deneyimini paylaşmalarına engel olduğu için gelir eşitsizliğine karşı çıkmış olsa da öncelikli olarak gelirin eşitlenmesiyle de ilgilenmiyordu. Marx'ın esas meselesi, insanın bireyliğini yok eden, onu bir nesneye dönüştüren ve kendi yarattığı nesnelerin esiri eden türdeki çalışmadan kurtulmasıydı.

Marx'ın kavramları, Kâhin Mesih inancından, Rönesans bireyselciliğinden ve aydınlanmanın hümanizminden kaynaklanır. Bu anlayışının temelini oluşturan felsefe, en iyi temsilcilerinin Spinoza, Goethe ve Hegel olduğu felsefenin faal, üretken, ilgili bireyinin dünya görüşüdür.

Marx'ın görüşünün, hem komünistler hem de sosyalizm karşıtları tarafından tam aksine dönecek şekilde deforme edilip yozlaştırılması insanın çarpıtma ve mantıksızlık kapasitesinin kayda değer –hiç de benzersiz olmadığı halde– bir örneğidir. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği ile Çin'in Marksist sosyalizmi temsil edip etmediklerini ve gerçek sosyalist toplumlardan ne beklenebileceğini anlamak için Marksizm'in ne anlama geldiği hakkında bir fikir edinmemiz önemlidir.

Marx'ın, Sovyetler Birliği veya Çin'i sosyalist devletler olarak saymayacağı şu ifadeden çıkarılır: "İnsanın kişiliğini her alanda inkâr eden bu (kaba) komünizm,[57] sadece özel mülkiyetin mantıksal ifadesidir ki, o da bu da inkârdır. Kendini bir güç olarak yükselten yaygın haset, kendini farklı bir şekilde yeniden oluşturup kanaat eden açgözlülüğün kamuflajlı halidir. Her bireysel özel mülkiyet düşüncesi, *en azından daha varlıklı* özel mülkiyete karşı, haset ve her şeyi alelade bir düzeye indirgeme arzusu biçiminde yönlenir; öyle ki, bu haset ve dengeleme aslında rekabetin özünü oluşturur. Ham komünizm, ancak bu hasedin ve düzey indirgemenin önyargılı asgari temelinden doruğa yükselişidir. Özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasının hakiki bir benimsemeyi ne kadar az

yansıttığı, tüm kültür ve uygarlık dünyasının soyutlayıcı bir şekilde inkâr edilmesi ve özel mülkiyeti aşmak şöyle dursun ona erişemememiş yoksul ve isteksiz bireyin *gayri tabii* basitliğine geri gidilmesiyle gösterilir. Toplum sadece bir *iş* toplumu ve evrensel kapitalist olan *toplum* tarafından toplumsal sermayeden ödenen ücret *eşitliği* toplumudur. Bağıntının iki tarafı, *emek* herkesin yerleştirildiği durum, *sermaye* toplumun gücü ve onaylanmış evrenselliği olmak üzere bir *sözde* evrenselliğe yükseltilir."[58] (Aynı yer.)

Kişiliğin inkârına ve sosyalizmin herkesin eşit düzeye getirilmesini kastettiğine inanan, Marx *değildi.* Hataları başka türdendi, bireyselliğin azımsanmasıyla ilgisi yoktu. İnsanın, mantıksız tutkularının şiddeti ile karmaşıklığını ve onu özgürlüğün sorumluluğu ile yükünden kurtaracak herhangi bir sistemi kabullenmeye hazır oluşunu azımsıyordu. Kapitalizmin esnekliğini ve bu sistemin Marx'ın varsaydığı gibi, iç çekişmelerinin ister istemez oluşturduğu yıkıcı sonuçlardan kaçınmasını sağlayan birçok yeni biçime dönüşebilme özelliğini azımsıyordu. Marx'ın bir diğer hatası, kendini on dokuzuncu yüzyıl düşüncesinin yasal mülkiyete verdiği belirleyici önemden yeterince kurtaramamış olmasıydı. O zamanlarda yasal sahiplik, yönetim ve sosyal otoriteyle aynı şeydi. Dolayısıyla Marx, yasal sahiplik özel kapitalistten alınıp topluma devredilirse işçilerin kendi işlerini yönetecekleri sonucuna varmıştı. Pek göremediği husus, sahipliğin değişmesinin sadece idarenin mal sahiplerinden, hissedarlar veya devlet adına faaliyet gösteren bir bürokrasiye geçmesi olduğu ve bu değişikliğin, üretim sistemi içerisindeki işçilerin gerçek durumuna çok az etkisinin olacağı ya da hiç olmayacağıydı.

Nesiller sonra İngiltere, Fransa ve Rusya'daki devletleştirilmiş sanayiler bunu açıkça gösterdi. İngiltere'deki Lonca sosyalistleri teoride, Yugoslav komünistler ise hem teoride hem de pratikte, devlet mülkiyetinin muğlak karakterini fark etmiş ve devlet veya devlet bürokrasisi yerine işçilerin fabri-

kalara sahip olarak yönetmelerine dayalı bir sistem kurmuşlardı.

Önceden ifade ettiğim gibi, kapitalizmin hem ekonomik hem de psikolojik açıdan giderek artan gelişmesiyle muzaffer kapitalizmin amaçları, yani maksimum ekonomik verim, maksimum üretim ve tüketim amaçları, sosyalizmin manevi ve hümanist amaçlarının yerini aldı. Üretim araçlarının devletleştirilmesinin kendi içinde bir amaç olarak kabul edilmesiyle birlikte sosyalizmin salt ekonomik bir hareket olarak yanlış yorumlanması, sosyalist hareketin hem sağ hem de sol kanadında meydana geldi. Avrupa'daki sosyalist hareketin reformcu liderlerinin esas amacı, kapitalist sistem *içindeki* işçinin ekonomik statüsünü yükseltmekti. Bu çaba içindeki en radikal önlemleri, belirli büyük sanayilerin devletleştirilmesiydi. Bir işletmenin devletleştirilmesinin kendi içinde sosyalizmin gerçekleştirilmesi olmadığı ve temelde bir işçi için, kamunun atadığı bir bürokrasi tarafından yönetilmenin, özel atanmış bir bürokrasi tarafından yönetilmekten bir farkı olmadığı ancak son zamanlarda idrak edildi. Sovyetler Birliği'nin liderleri, sosyalizmi kapitalizmin standartlarına göre de değerlendiriyorlar ve Sovyet sistemi için en önemli iddiaları, "sosyalizmin" "kapitalizmden" daha verimli ve daha çok miktarda üretebileceğidir.

Sosyalizmin her iki kanadı da Marx'ın, sadece daha müreffeh bir toplumu değil, insani açıdan daha farklı bir toplumu amaçladığını unutuyorlar. Marx'ın sosyalizm kavramı, kendi düşüncesinin gelişmesindeki değişikliklere rağmen, esasen her yurttaşın tüm sosyal ve ekonomik düzenlemelerde yer alarak toplumun faal ve sorumlu bir bireyi olduğu, Sovyet uygulamasındaki gibi, bürokratik bir azınlığın yönettiği, ideolojilerle beslenmiş bir "sayı" olmadığı yabancılaşmamış bir toplumun sosyalizmiydi. Marx için sosyalizm, toplumun alttan, bireyleri tarafından yönetilmesiydi; üstten bir bürokrasi tarafından değil. Sovyetler Birliği'nin devlet kapitalizmi veya

başka bir şey olduğu söylenebilir; bu yönetsel bürokratik sistemin yapamayacağı şeyin, Marx'ın kastettiği anlamda bir "sosyalizm" olduğu iddia edilebilir. Bu iddiaya, Schumpeter'in şu ifadesinden daha iyi bir yanıt verilemez: "Marx'ın mesajının gerçek anlamıyla Bolşevik ideolojisi ve uygulaması arasında en az, mütevazı Hıristiyanların dini ile Kilisenin prenslerinin veya ortaçağın savaş ağalarının ideolojileri ve uygulamaları arasındaki kadar büyük bir uçurum var."[59]

Sovyet sistemi, üretim araçlarının devletleştirilmesi ve genel planlamayı Marksist sosyalizmden almış olmasına rağmen yine de çağdaş kapitalizmin birçok özelliğine de sahiptir.

Yirminci yüzyıl kapitalizminin gelişmesi, sanayi üretiminde durmadan büyüyen bir merkezileşmeye yol açtı. Büyük şirketler, çelik, otomotiv ve kimya endüstrisinde, petrol, gıda, bankacılık ve sinema sektöründe giderek üretimin merkezi haline geliyorlar. Üretimin ancak giyim sanayi gibi belirli kollarında hâlâ çok sayıda küçük ve aşırı rekabetçi işletmelerden oluşan on dokuzuncu yüzyıl görüntüsü görüyoruz. Günümüzün büyük işletmeleri, her birini kâr maksimizasyonu ilkesine göre idare eden ve işletmelerin yasal sahipleri olan milyonlarca hissedardan görece bağımsız olan çok büyük ve hiyerarşik yapıdaki bürokrasiler tarafından yönetilmekte. Aynı merkezileşme, hükümette, silahlı kuvvetlerde ve hatta bilimsel araştırmada bile gerçekleşti.

Özel teşebbüs, tüm sosyalist eğilimleri ideolojik olarak kötülemesine rağmen, dolaylı ya da dolaysız devlet desteği almaya isteklidir. Bu gelişme, serbest rekabet ve serbest piyasa ile ilgili önemli değişikliklere yol açtı. On dokuzuncu yüzyıl anlayışına göre serbest piyasa ve serbest rekabet geçmişe ait olgulardı.

Batılı sistemler bir miktar rekabeti muhafaza etseler de aleni ve gizli fiyat anlaşmaları, devlet destekleri, vb. serbest piyasanın rekabetini ve işlevini (ABD'nin tekel karşıtı yasalarına rağmen) büyük ölçüde kısıtladı. Bir an için merkezileş-

me eğiliminin daha da ileri gittiğini ve sonunda otomobilleri, çeliği ve filmleri tek bir büyük şirketin ürettiğini varsayarsak "kapitalist" ekonominin görüntüsü, Rusya'nın sosyalist ekonomisinden o kadar da aşırı farklı olmayacaktır. Elbette Batı kapitalizminde de giderek artan bir devlet planlaması var, bu, sadece geniş çaplı bir devlet müdahalesi kanalıyla değil, ayrıca Atom Enerjisi Komisyonu'nun ABD'deki en büyük sanayi kuruluşu olması, silah endüstrisinin özel sektör olmasına rağmen silahların büyük çoğunluğunu devletin hazırladığı plana göre üretmesi şeklinde de gerçekleşmektedir. Yine de bu, ABD'de silah üretiminin dışında bir genel planlama olduğunu veya silahlanma ekonomisinden barış ekonomisine bir geçiş planı olduğunu bile göstermez.

Çağdaş kapitalizmde çalışma biçimi, yönetsel bürokrasinin emri altında çalışan büyük işçi ve memur toplulukları şeklindedir. İşlemesi için hiçbir sürtünme, hiçbir kesinti olmadan düzgünce çalışması gereken büyük bir üretim makinesinin parçasıdırlar. Her bir işçi ya da memur, bu makinenin bir dişlisi haline gelir; işlevleri ve faaliyetleri çalıştığı kurumun yapısının bütünü tarafından belirlenir. Büyük işletmelerde üretim araçlarının yasal sahipliği, yönetiminden ayrılmış ve önem kaybetmiştir. Müdürler, eski mal sahibinin kişisel girişimcilik, cesaret ve risk alma niteliklerine değil, bir bürokratın özelliklerine –kişilik ve hayal gücü eksikliği, gayrişahsilik, temkinlilik– sahiptir. *Nesneler*le *kişiler*i idare ederler ve kişilerle, nesnelerle kurdukları gibi ilişki kurarlar. Ülkenin ekonomik –ve önemli ölçüde siyasi– kaderini belirleyen dev şirketler, demokratik sürecin tam tersini oluştururlar; yönettikleri kişiler vasıtasıyla kontrol olmaksızın gücü temsil ederler.

Nüfusun büyük çoğunluğu, endüstriyel bürokrasi dışında yine başka bürokrasilerle idare edilir. İlk olarak, milyonların hayatını o veya bu şekilde etkileyen ve yöneten devlet bürokrasisi (silahlı kuvvetlerinki dahil) vardır. Endüstriyel, askeri ve devlet bürokrasileri giderek, hem faaliyetlerinde hem

de artan şekilde personel anlamında iç içe geçmiş bir hale gelmekteler. Daha da büyük kuruluşların ortaya çıkmasıyla sendikalar, üyelerinin pek bir şey söyleyemediği büyük bürokratik makinelere dönüştüler. Birçok sendika başkanı, tıpkı sanayideki şefler gibi yönetici bürokratlardır.

Bütün bu bürokrasilerin özgün vizyonu çok azdır; ve tam da bürokratik yönetimin doğası gereği böyle olmak zorundadır. Daha ziyade, tüm verilerin yüklendiği, –belli prensiplere göre– "kararlar" veren bilgisayarlar gibi işlev görürler. İnsan bir nesneye dönüştürülüp nesne gibi yönetildiğinde onun yöneticileri de nesne haline gelir; nesnelerin iradesi yoktur, vizyonu yoktur, planı yoktur.[60]

İnsanların bürokratik şekilde yönetilmesiyle demokratik süreç bir ritüele dönüşür. İster hissedarlar toplantısı olsun, ister siyasi bir seçim veya bir sendika toplantısı olsun, kişi, kararların alınmasına aktif olarak katılma gücünün neredeyse tümünü kaybetmiştir. Özellikle siyasi alanda, seçimler giderek seçmenin aday listesindeki iki profesyonel siyasetçiden biri için tercihini belirteceği bir referanduma dönüşmektedir. Bunun için söylenebilecek en iyi şey, kendi rızasıyla yönetildiğidir. Fakat bu rızayı meydana getirmek için kullanılan yol, telkin ve manipülasyondur ve bütün bunlar sayesinde en önemli kararlar –savaş ve barışı içeren dış politika kararları– sıradan vatandaşın pek haberi bile olmayan küçük gruplar tarafından alınmaktadır.

Birey, sadece üretim alanında değil, sözde kendi özgür seçimini ifade edebileceği tüketim alanında da yönetilir ve manipüle edilir. Gerek gıda tüketimi olsun, gerek giysi, içki, sigara, film veya televizyon programı olsun, iki amaca yönelik güçlü bir telkin donanımı kullanılır: birinci amaç, sürekli yeni mallara olan iştahı artırmaktır, ikincisi ise bu iştahları endüstri için en kârlı olacak kanallara yönlendirmektir. Tüketim malları endüstrisinde sermaye yatırımının boyutu ve birkaç dev kuruluş arasındaki rekabet, tüketimi şansa bırakmama-

yı da, tüketicinin daha çok almak isteyip istememesi ve ne almayı istediği konusunda serbest seçimine bırakmamayı da gerektirir. İştahları sürekli bilenmelidir; zevkleri yönetilmeli, manipüle edilmeli ve kestirilebilir hale getirilmelidir. İnsan, "tüketiciye", yani tek isteği daha fazla ve "daha iyi" şeyler tüketmek olan ebedi süt kuzusuna dönüştürülür.

Sovyetler Birliği, mevcut yönümüzde ilerlersek Batı sanayileşmesinin varacağı yer için bir uyarı görevi görmektedir. Batı'da yönetimsel sanayiciliği, doğal sonucu olan "düzenin adamı" ile birlikte geliştirdik; Rusya, bizim Batı'da hâlâ içinde bulunduğumuz orta aşamayı atlayıp bu gelişmeyi –Marksizm ve sosyalizm adı altında– mantıksal sonucuna taşıdı. Devletleştirme (üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılması) "sosyalizm" ile "kapitalizm" arasındaki esas ayrım değildir. Bu sadece daha verimli bir üretim ve planlama sağlamak için teknik bir tedbirdir. Sovyet sistemi, endüstriyel, siyasi ve askeri bürokrasiyle yönetilen verimli ve tamamen merkezileşmiş bir sistemdir; sosyalist bir devrimden ziyade tamamlanmış bir "yönetsel devrimdir". Sovyet sistemi, kapitalist sistemin karşıtı değil, Batılı hümanizm ve bireyselcilik geleneklerine geri dönmediğimiz takdirde kapitalizmin geleceği halin görüntüsüdür.

Toplu mülkiyet, üretim sürecinin bürokrasiyle yönetilmesi ve manipüle edilen tüketim, yirminci yüzyıl kapitalizminin temel unsurlarıdır. Sovyet komünizminin farkı, nitelikten ziyade derece farkıdır. Keynes'in dediği gibi, kapitalizm, varlığını kayda değer derecede bir sosyalizasyon ile sürdürebiliyorsa Sovyet komünizminin de varlığını kayda değer miktarda kapitalizmle birleşerek sürdürdüğü haklı olarak söylenebilir. Aslında, Sovyet sistemi de Batı sistemi de, çok gelişmiş, merkezi yönetim toplumunda aynı sanayileşme ve ekonomik büyüme sorunlarıyla karşı karşıyalar.[61] Her ikisi de giderek derecesi artan bir insani yabancılaşma, gruba uyarlanma ve maddi değerlerin manevi değerlere üstünlüğü ile

nitelendirilen yönetimsel bürokrasi ile yönetilen kitle toplumunun yöntemlerini kullanıyorlar; her ikisi de bürokrasi ve makineler tarafından yönetildiği halde kendisinin, hümanist ideallerin yüce amacının peşinde olduğunu sanan düzenin insanını meydana getiriyorlar.

Sovyet sistemi ile "kapitalizm" arasındaki benzerlik, Sovyetler Birliği'nin sınıf oluşumu ve eğitim hedefleri tanıtımında, birçok yönden Sovyet sisteminin on dokuzuncu yüzyılın kapitalist sistemine benzemesine rağmen diğer bazı yönlerden Batı'nınkinden daha modern ve "ileri" olduğunu gösteren karşılaştırmada çarpıcı biçimde kanıtlandı. Batı düşüncesinde kapitalizmin mihenk taşının *parasal teşvikler* olduğunu göz önüne alırsak bu benzerlikler daha da netleşir. Sovyet Rusya'daki teşvikler hakkındaki gerçekler neler?

Rusya'daki işçiler söz konusu olduğunda teşvik nakit paradır. Nakit teşvik iki şekilde çalışır. Birincisi, ücretlerin çoğunlukla götürü iş prensibine dayandığı gerçeğidir. Ücretler "belirli iş için planlanan gerekli çıktı için sabitlenmiştir. İşçi, kotasını aştığında teşvik sistemi, artan üretim için o işçiye bedelini vermek için yükselen bir tarife düzenler. Çıktısını yüzde 1'den yüzde 10'a yükselten bir işçi için parça başı ücretteki orantılı artış yüzde 100'dür."[62] Kotasını tutarlı bir şekilde iki katına çıkarırsa aylık maaşı normal ücretinin neredeyse iki katına çıkar. İşçi için ikinci nakit teşvik, işletmenin kârından ödenen teşvik primleridir. "Teşvik primleri birçok durumda, işçinin yıllık ücretinin daha büyük bir kısmını oluşturur."[63]

Sovyet yöneticiler söz konusu olduğunda başlıca teşvik, hedeflerin fazlasıyla gerçekleştirilmesi karşılığında ödenen primlerdir. "Teşvik primi olarak kazanılan gelir çok tatmin edicidir. 1947'de . . . demir-çelik endüstrisinin yönetim kadrosu, temel gelirlerinin ortalama yüzde 51,4'ü kadar prim aldılar. Gıda endüstrisinde en düşük yüzde 21 idi. Bunlar ortalama değerler olduğu için birçok yönetici kişisel olarak bundan oldukça fazlasını kazanmıştır. Bu boyuttaki teşvik primleri

hakikaten etkili bir teşvik olmalı."[64] Javits'e göre, statü sembolü ve masraf hesabı da Sovyet yönetici için önemli bir teşviktir. Berliner özetleyerek şöyle ifade eder: "Özel kazanç son 25 yıldır yönetici teşvik sisteminin kilit taşı oldu" ve "en azından gelecek birkaç on yıl boyunca özel kazancın her iki (hem Amerikan hem de Rus sistemi) sistem için esas ekonomik teşvik olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz." (Aynı yer, s. 355)

Köylüler için de iki esas ekonomik teşvikten biri nakittir. Javits şöyle der: "Bir dereceye kadar çelişkili bir teşvik var çünkü bir tarafta Sovyetler'in devlet teşvikinin gevşediği görülürken diğer tarafta Birleşik Devletler'de devam eden bir deney var. Çiftçinin özel kazancı için Birleşik Devletler'in kendi hesabından tarıma verdiği, çok reklamı yapılan teşvik varken . . . Sovyetler Birliği'nde . . . gerekli mahsulü devlete sattıktan sonra birliklerin üyelerinin kalan fazlayı arz-talep bazında halka pazarlama izinleri vardır. Sovyet ekonomisinin bu alanı, serbest piyasanın bulunduğu neredeyse yegâne alanıdır."[65]

Rusya hâlâ tutucu bir refah devletidir; biz hâlâ liberal bir refah devletiyiz. Fakat Sovyetler Birliği'nde de işlerin yavaş yavaş değişeceği varsayılmalıdır. Açıkçası, Sovyetler Birliği, halkının maddi ihtiyaçlarını ne kadar çok karşılarsa polis devleti yöntemlerine o kadar az ihtiyaç duyacaktır. Sovyet sistemi, Batı'da kullanılan yöntemlere, yani kişinin kararları aslında "karar mercii" elitler tarafından belirlenirken kişiye bunların "kendi" görüşleri olduğuna ve onları izlediğine dair bir yanılsama veren psikolojik telkin ve manipülasyon yöntemlerine kayacaktır.

Ruslar, sosyalizmi temsil ettiklerine inanıyorlar çünkü Marksist ideoloji üzerinden konuşuyorlar ve sistemlerinin, kapitalizmin en gelişmiş biçimiyle ne kadar benzediğini fark etmiyorlar. Bizler Batı'da, bireysellik, özel teşebbüs ve hümanist ahlak sistemini temsil ettiğimize inanıyoruz çünkü ideolojimize tutunuyoruz ve kurumlarımızın aslında birçok yönden

nefret edilen komünizmin sistemine giderek daha çok benzediğini görmüyoruz. Rus sisteminin esasının, bireyin devletin hizmetinde olması, dolayısıyla özgürlüğünün olmaması olduğuna inanıyoruz. Oysa Batı toplumunda bireyin giderek ekonomi makinesinin, büyük şirketin ve kamu görüşünün hizmetinde olduğunu fark etmiyoruz. Dev kuruluşlarla, dev hükümetlerle, dev sendikalarla yüz yüze gelen bireyin özgürlükten korktuğunu, kendi gücüne güvenmediğini ve bu devlerle özdeşleşmek suretiyle sığınak aradığını fark etmiyoruz.

Endüstriyel oluşum biçimimiz, Sovyet sistemimizin ihtiyaç duyduğu insanlara benzeyen kişilere ihtiyaç duyar: kendi toplumlarının efendisi olduklarını hisseden (kapitalizm de komünizm de bunu iddia eder), yine de kumanda edilmeye, kendilerinden bekleneni yapmaya, toplumsal makineye sürtünmesiz bir şekilde uymaya istekli olan ve güç kullanmadan yönetilebilen, liderler olmadan yönlendirilebilen, amaç olmadan harekete geçirilebilen –başarılı olan, hareket halinde olan, öne geçenler hariç– insanlar. Biz, bu sonuca serbest teşebbüs, kişisel inisiyatif, vs. ideolojisiyle ulaşmaya çalışıyoruz; Ruslar ise sosyalizm, dayanışma ve eşitlik ideolojisiyle.

Sovyet sisteminin sosyalist bir sistem olup olmadığı sorusuna olumsuz cevap verildi. Onun, toplu tekelleşmenin, merkezileşmenin, kitle manipülasyonunun en ileri yöntemlerini kullanan ve bu manipülasyonu şiddet vasıtasıyla uygulamaktan yavaş yavaş kitlesel telkin uygulayarak yapmaya geçen bir devlet işletmeciliği olduğu sonucuna varmıştık. Bazı ekonomik özellikler açısından sosyalizme benzemesine rağmen tam da sosyal ve insani anlamdaki çelişkisi ve aslında en ileri kapitalist ülkelerin eğilimlerine yaklaşıyor olması, bunların mevcut gidişatlarını değiştirmediğini gösterdi. Ekonomik açıdan çok başarılı bir sistem olmasına ve hakiki özgürlük ve bireyselliğin oluşumuna uygunsuz olmasına rağmen, çok olumlu kazanımlar olarak sayılabilecek birçok planlama ve toplumsal refah nitelikleri var.

2.

Sovyetler Birliği Devrimci-Emperyalist Bir Sistem midir?

Sovyetler Birliği'nin dünyaya hâkim olmak amacında olduğu savı, iki varsayıma dayanır. Esas olanı, bir komünist ve Lenin'in halefi olan Kruşçev'in, komünizmin zaferi için dünyayı kökten değiştirmek istemesidir. İkincil varsayım ise, Çarların halefi olan Kruşçev'in, amacı dünya hâkimiyeti olan Rus emperyalizminin lideri olmasıdır. Bazen iki varsayım birleştirilir, bazen "Sovyetler Birliği'nin 'gerçekten' dünya hâkimiyetiyle ilgilenip ilgilenmediğini tartışmanın boşuna olduğu bile söylenir. Çünkü problem, Sovyet güvenlik anlayışının bütün diğer devletleri zayıflatması ile sonuçlanacağı olabilir."[66] Ayrıca Sovyetler Birliği'nin dünya hâkimiyetine nasıl ulaşmak istediğine dair bölünmüş görüşler de vardır. Son zamanlara kadar –belki de günümüzde hâlâ– geçerli olan görüş, Sovyetler Birliği'nin dünyayı silah zoruyla ele geçirmek istemesidir, Rusya'nın barışçıl jestleri göz önüne alındığında sıkça yapılan bir varsayım da Sovyetler Birliği'nin şiddet kullanarak değilse bile, dünya hâkimiyetine ekonomik vasıtalar ve şiddet içermeyen itaat sayesinde ulaşmak istediğidir.

Şimdi Sovyetler'in dünya hâkimiyeti dürtüsü üzerine çeşitlilik gösteren bu görüşleri tartışıp iddiaların bu savdan yana geçerliliklerini inceleyelim.

a) Devrimci Bir Güç Olarak Sovyetler Birliği ve Komintern'in Rolü

En eski ve muhtemelen hâlâ en popüler görüş, Lenin-Stalin-Kruşçev rejimlerinin devam ediyor olması ve 1917-21 yıllarının devrimci komünizminden kırk yıl sonrasının Sovyet gücüne ulaşmasıdır. Aslında Kruşçev, Lenin'in meşru halefi ve Marksist-Leninist gelenek içinde bir komünist olsaydı esas uğraşı dünyayı müşterek kılmak olurdu; çünkü kuşkusuz Lenin uluslararası bir devrim için, komünizmin dünyadaki zaferi için –Rus devletinin zaferi için değil– umut beslemiş ve çalışmıştı.

Oysa göstermeye çalıştığım gibi, Stalin ve Kruşçev, tüm ideolojinin tam tersine devrimci komünizmi değil, muhafazakâr, totaliter bir işletmecilik yaklaşımını ve bu sistemin egemen sınıfını temsil ederler. Burada, bu sistemin ve bu sınıfın temsilcileri komünist devrimciler olabilirler mi – ruhu, Rusya'ya hükmeden ruhun tam tersi olan dış ülkelerdeki devrimleri arzulayabilir veya hatta sempati duyabilirler mi sorusu doğar.

Bu sorunun cevabı, daha genel bir siyasi varsayıma, yani *bir rejimin iç yapısı devrimlere karşı tutumunu belirler* varsayımına bağlıdır. Muhafazakâr bir gücün, doğası gereği, dış ülkelerdeki devrim hareketlerine ihtiyacı yoktur. Bir kere, muhafazakâr bir gücün liderleri, otoriteye ve itaate dayanarak hükmeden insanlardır, devrimler ise otorite ve itaatle savaşan hareketlerdir. Muhafazakâr sistemlerde iktidara gelen kişiler otorite karşıtı davranışlar konusunda anlayışsız kişilerdir. Bununla birlikte daha önemlisi, diğer ülkelerdeki devrimler, özellikle o ülkeler (coğrafi ve kültürel açıdan) çok uzak değillerse muhafazakâr ülkeler için tehdit oluştururlar. Bunun anlamı, somut olarak, örneğin eğer Berlin/Batı Almanya'da, Fransa'da, İtalya'da işçi devrimleri olsaydı Sovyetler Birliği, bu devrimlerin Doğu Almanya, Polonya, Macaristan gibi ül-

kelere yayılmasını önlemekte çok güçlük çekerdi. En iyi ihtimalle, Doğu Almanya, Polonya ve Macaristan'daki devrimci işçilerin ayaklanmalarını bastırırken kullanmak zorunda kaldığı tankları ve makineli tüfekleri yine kullanmak zorunda kalırdı. Kruşçev bundan hoşlanır mıydı, hoşlanabilir miydi?

Sovyetler Birliği'nin muhafazakâr, hiyerarşik bir sistem olarak devrimlere karşı olduğuna dair iddiam, ilk önce birçok okuyucuda safsatadan bir gömlek iyidir gibi bir düşünce yaratacaktır. Lenin ile Troçki'nin dünya devrimi umutlarını, Stalin ve Kruşçev'in "komünizmin zaferi" beyanatlarını ve Rusya'nın Baltık Devletleri'ni, Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Romanya'yı ele geçirmesini düşüneceklerdir. O zaman, tüm bariz kanıtlar tam tersini gösterirken Kruşçevizmin devrimsel bir sistem olmadığının nasıl savunulabildiğini tartışacaklardır.

Bu soruyu cevaplamak için Lenin ve arkadaşlarının tutunduğu saf dünya devrimi umudundan, komünist partilerin Stalin'in dış politika aracına dönüşmesine kadar gerçekleşen değişimi adım adım izleyelim.

Uluslararası komünist hareket ile Rusya arasında daima belirsizlik olmuştur. Fakat bu belirsizliğin mahiyeti 1917 ile 1925 arasında sert bir şekilde değişti. Belirttiğim gibi, Lenin ve Troçki, ancak Almanya'da (veya Avrupa'da) olacak bir devrimin Rus devrimini kurtarabileceğine inanıyorlardı; dış politikaları, devrimci amaçlarının emrindeydi; fakat Alman devrimi gerçekleşemeyip, Rusya yegâne komünist ülke olarak kalınca komünist umutların sembolü ve merkezi haline geldi. Sovyet Rusya'nın ayakta kalmasının komünizmin nihai zaferi için gerekli olduğuna hâlâ inanılmasına rağmen bu, kendi içinde bir amaç haline geldi. Yine de yabancı komünist partilerin çıkarları, üstü kapalı bir şekilde, Sovyet dış politikasının çıkarlarının emri altına sokulmaya başladı.

Bu gelişme daha 1920 yılında başlamıştı. İçsavaş ve müttefik müdahalesi tehdidi fiilen sona erdikten sonra Batı ile mü-

zakereler başlatmak ve Rus devletinin bekasının çıkarlarını dünya devriminin çıkarlarının üzerine çıkartmak için ilk girişimler yapıldı. Chicherin, müttefik devletlerin hükümetlerine, barış görüşmelerini başlatmak üzere başvuruda bulundu ve hem o hem de Radek, ilk defa, tıpkı "liberal İngiltere'nin serf sahibi Rusya ile sürekli savaşmaması gibi"[67] kapitalist devletler ile Sovyet Rusya'nın da barış içinde birlikte var olabileceklerini beyan ettiler. Fakat Rusya'ya Fransız destekli Polonya saldırısı ve Rusya'nın baştaki başarıları, birlikte varoluş umudunun ilk görüntüsüne bir nokta koydu. Buna karşılık bu olaylar, Lenin'in devrim umutlarını son bir güçlü zirveye ulaştırdı. Belirtmiş olduğum gibi, bu umutların boşa çıkması, Moskova'nın Batı'da devrim stratejisinin fiilen sonuydu.

1921 ve 1922, bu sonu, şüphe götürmez bir şekilde damgaladı. 1921'de Alman komünist ayaklanması bozguna uğratıldı. Lenin, Yeni Ekonomi Politikası'nı, yani NEP'i uygulamaya koydu, Büyük Britanya ile bir ticaret anlaşmasını sonuçlandırdı ve Kronstadt ayaklanmasını bastırdı. Lenin ve Troçki, devrim umutlarından vazgeçmediler fakat yenilgiyi kabul ettiler. Komintern tarihinde ilk kez, İtalyan ve Alman komünistler ile solcu sosyalistler tarafından, Rusya'nın çıkarları ile Komintern'in ve üye partilerinin çıkarları arasında gizli bir çelişki olabileceği şüphesi dile getirildi.[68]

Komünizmin Rus dış politikasına tabi kılınmasının ilk işaretlerinden biri, Rapallo Antlaşması sıralarında Alman Komünist Partisi'nin (KPD) yeni çizgisinde görülebilir. KPD'nin o zamana kadar bir Alman burjuva hükümetini desteklemeyi (gerici *Kapp Putsch*'a –*Kapp Darbesi*'ne– karşı pasif tavırlarının kanıtladığı gibi) reddetmiş olmasına rağmen 1921 yazı ile Nisan 1922'de Rapallo Antlaşması'nın sonuçlanması arasındaki sürede yeni bir tutum oluştu. Komünistler, antlaşmayı Reichstag'da (Alman Parlamentosu) desteklemişlerdi ve *Rote Fahne* (*Kızıl Bayrak* gazetesi) bu antlaşmayı, "1918'den beri Alman burjuvazisinin ilk bağımsız dış politika hareketi" olarak

övmüştü.[69] Carr şöyle yazar: "Bu olaylar, dünyadaki en ileri komünist partiler arasında tutum ve politikaların, ülkelerindeki hükümetlerin Sovyet hükümetiyle ilişkilerinin dostane veya düşmanca olmasına göre değişeceği ve bu ilişkilerdeki değişiklikleri hesaba katmak için zaman zaman değiştirilmesi gerektiği anlamına gelir. Bu sonuçların tam olarak gelişmesi uzun zaman aldı ve 1922 baharında Rapallo Antlaşması'nı yapanlar tarafından kesinlikle anlaşılmadı."[70] Rapallo'dan altı ay sonra Sovyet hükümeti, bir dünya gücü olarak geri dönmek için, Lozan Konferansı'nda Türklerin desteğiyle ikinci bir girişimde bulundu; Türkiye'deki komünistlerin zulme uğraması Rus-Türk dostluğu için bir engel değildi.

1922'de devrim umutlarının tükendiği açıkça kabul edildi. Radek, Komintern'in IV. Kongresi'nde (Kasım-Aralık 1922) şu açıklamayı yaptı: "İçinde yaşadığımız dönemin özellikleri, dünya başkenti krizinin henüz üstesinden gelinmemiş olmasına ve güç meselesi hâlâ tüm soruların odağı olmasına rağmen *geniş proletarya kitleleri herhangi öngörülebilir bir zamanda gücü ele geçirme yeteneklerine inançlarını yitirmişlerdir* . . . eğer durum buysa, eğer çalışan kesimin büyük çoğunluğu kendini güçsüz hissediyorsa *günün birincil görevi olarak gücün ele geçirilmesi gündemde değildir*."[71] Lenin ile Zinoviev'in konuşmaları aşırı kötümser olmasa da esas olarak aynı havadaydı.

1922'de olanlar, günümüzdeki bir tarihçiye, o olayları yaşayanlara nazaran daha anlaşılır gelir. Devrim umudu boşa çıkmıştı. Tıpkı Marx ve Engels'in on dokuzuncu yüzyıl ortalarında kapitalizmin yaşama gücünü azımsamış oldukları gibi, Lenin ve Troçki de, 1917-1922 arasındaki dönemde, Batı'daki işçilerin çoğunluğunun sosyalist bir devrimin emniyetsiz ve tehlikeli süreci için kapitalizmin onlara sağladığı ekonomik ve sosyal avantajlardan vazgeçmeye istekli olmadıklarını fark edememişlerdi.

İlk önce 1921 ve 1922'de Lenin ile diğer liderler, devrimden iyi niyetle geri adım atmışlardı. Bu, stratejik bir geri adımdı

ve ileride bir gün yeni bir devrimsel durum doğacağını ummuşlardı. Fakat Lenin'in hastalığı ve ölümüyle, Troçki'nin yavaşça bertaraf edilişiyle ve Stalin'in hüküm sürmesiyle birlikte geri adım, adi bir sahtekârlığa dönüştü. Muhtemelen bu değişimin vuku bulduğunun söylenebileceği tek bir nokta olmamasına rağmen gelişmesi, 1922'deki Rapallo Antlaşması'ndan 1939'da Hitler ile yapılan antlaşmaya kadarki olaylar silsilesinden gayet net bir şekilde izlenebilir.

"Komünist itibarın başına gelen yeni ve bu sefer onarılamaz felaketin"[72] sebebi olan görüş, yani 1923'te Almanya'daki *Darbe* sonrasında Stalin'in, Rusya'nın ulusal çıkarlarının komünist partilerin devrimci çıkarlarından üstün olduğu görüşü, istikrarlı bir itibar kazandı. Yabancı komünist partileri daima hor görürdü ve bu hor görüyü defalarca dile getirmişti. "Komintern hiçbir şeyi temsil etmiyor. O sadece bizim desteğimiz yüzünden var,"[73] demişti yirmilerde Lominadze'ye. Aynı tavrı, yıllar sonra Polonyalı lider Mikolajczyk'e, "Komünizm Almanya'ya eyerin ineğe yakıştığı kadar yakışır,"[74] dediğinde de sergilemişti. Çinli komünistlere duyduğu kişisel nefretinin adı çıkmıştı. Onun yönetimi altında Rusya ile komünist hareket arasındaki ilişki, köklü bir biçimde değişti; Rusya'nın kudreti amaçtı, komünist partiler de bu amaca hizmet etmek zorundalardı.

İlk defa Stalin 1925'te, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki güçlü devrimci dönemin geçmiş olduğunu ve bunu "göreceli bir istikrar" döneminin izlemekte olduğunu itiraf etmişti. Komünist öğrencilere yaptığı ve bu tutumuna geriye dönük ışık tutan bir konuşmasını ancak 1947'de yayınladı: "Sanırım, Batı'nın devrimci kuvvetleri harika; büyüyorlar; büyüyecekler ve orada burada *burjuvaziyi* alaşağı edecekler. Bu doğru. Fakat durumlarını korumaları çok güç olacak . . . Etrafımızı saran ülkelerdeki karışıklıklarla bağlantılı olarak kaçınılmaz biçimde ordumuzun, onun kudretinin, hazır bulunuşunun sorunu doğacaktır . . . Bu, böyle bir durumda birine fiilen müdahale etmenin görevimiz olduğu anlamına gelmez."[75]

Bu ifade, âdet kabilinden konuşmayla o andan sonra tüm Rus demeçlerine hâkim olan gerçek politika arasındaki farkın iyi bir örneğidir. Devrim kuvvetlerinin büyümesine ilişkin umutlu ifadeler, onsuz hiçbir komünist demecin verilemediği âdetten ifadelerdi fakat demecin esas geçerli kısmı, Stalin'in, dış ülkelerdeki devrimlerin durumlarını korumalarına yardım etmek için Kızıl Ordu'nun ortaya çıkmasına ilişkin bir vaatten kaçındığı noktadır. Bunu açık bırakmış fakat müdahale etmenin "görevleri olmadığı" konusunda ısrar etmiştir.

Rusya'nın dış politikası, Batı'yla, özellikle de İngiltere ile dostane ilişkiler kurma girişimlerinde bir süre için başarılı görünüyordu. Fakat muhafazakâr İngiliz hükümeti, 1924-1927 yılları arasında Rusya ile açıkça bir kopmaya gitti. 12 Mayıs 1927'de Londra'da Sovyet Ticaret Heyeti'ne baskın düzenlendi, bu baskın çok suçlayıcı herhangi bir kanıt sağlamamasına rağmen İngiliz hükümeti, yine de 26 Mayıs 1927'de Rusya ile resmi ilişkilerini kesti.[76] Dış politikadaki bu başarısızlıktan sonra "Sovyet hükümeti, yurt dışındaki güncel devrimci faaliyetlere eskisinden daha kararlı bir biçimde sırt çevirdi, bir yarı soyutlanma durumuna geçerek gayretlerini içeride iki önemli programın başarılmasına hasretti." (Aynı yer, s. 77) Bu iki program, 1928-33'e ilişkin ilk Beş Yıllık Plan'da belirtilen Rusya'nın hızla sanayileşmesi ve Rus tarımı üzerinde sıkı bir denetimin tesis edilmesiydi. Troçki partiden atılmış ve Stalin, Rus yönetimsel sanayiciliğini oluşturmaya başlamıştı. George Kennan'ın belirttiği gibi, bu program, Rus halkından muazzam fedakârlıklar istiyordu ve Stalin, bu sıkıntıların gerekçesi olarak bir dış tehlikenin ortaya çıkışını vurgulamalıydı (Aynı yer, s. 79). Devrimci fikirlerin nihai olarak terk edilmesini gizlemek ve ayrıca Batılı güçlere, 1924'ten sonraki düşmanca davranışlarına karşılık olarak komünist partilerin rahatsızlık verme gücünü göstermek için radikal bir anlatım biçimini de kullanıyordu.

Bu üç sebep, Komintern'in 1927'den sonraki askeri sürecini açıklar. Stalin, 3 Aralık 1927'deki raporunda, "kapitalizmin

istikrarı giderek daha çürümüş ve dengesiz bir hale gelmektedir," şeklinde açıklamada bulunmuştur.[77] Komintern'in resmi çizgisi, kapitalist dünyanın bir diğer "savaşlar ve devrimler döngüsüne" girdiği söylenecek şekilde değiştirilmiştir. Bu yeni devrimci çizgi, Amerikalı Sovyet uzmanları tarafından çoğunlukla, Stalinizmin devrim planlarından asla vazgeçmediği şeklinde yorumlanmıştır. Bu gözlemciler, bu radikal çizginin, sadece Rusya'nın iç ve dış politikasına hizmet ettiğini, gerçek devrim planlarını ifade etmediğini görmüyorlar.

Yeni devrimci çizgi üzerine en iyi genel değerlendirmeyi, Moskova'daki dönemin Alman Elçiliği Müsteşarı Gustav Hilger yapmıştır. Kennan, "Böylece o zamanın işinin ehli bir Moskova gözlemcisi, sonradan ilk Beş Yıllık Plan sürecindeki Sovyet politikasını tarif ederken, 'Sovyetler Birliği'nin zırhlı bir soyutlanma politikasını, kısmen dikkati kendi {095} iç sorunlarından başka yöne çekmek için tasarlanmış olan şiddetlenmiş bir Komintern faaliyeti yüzünün arkasına sakladığını' söyleyebilmişti," diye yazar.[78] "Ayrıca bütün radikal konuşmalara rağmen Komintern'in gücü ele geçirmeyi talep eden hiçbir talimat yollamadığı, sadece kapitalist saldırgana karşı mücadelenin devam etmesini talep ettiği de dikkate alınmalıdır."[79]

Stalin iktidarının rakipleri karşısında sağlamlaşması, Hitler'in iktidara gelmesi ve Roosevelt döneminin başlamasıyla Stalin başka bir değişim emretti. Almanya'da solcu bir hükümet kurulması için Alman işçileri Hitler'e karşı harekete geçirmeye çalışmadı. Aksine, Moskovalı patronların tam bir aşağılamayla muamele ettikleri Moskovalı bir muhbir tarafından yönlendirilen KPD'ye açıkça intihar anlamına gelen bir politika izlemesi söylendi. Sosyalistlere baş düşman muamelesi yapıp Nazilerle bir taktik anlaşması yapan Komünist Parti, bir Nazi zaferini engellememek için elinden geleni yaptı. Stalin'in amacı Almanya'da bir devrimin gerçekleşmesi ya da Hitler'in yenilgisi idiyse Alman Komünist Partisi'nin

moralini bozup tamamen çıkmaza sokması düşünülemez. Bunu söylerken, Stalin'in, Hitler'in zafer kazanmasını istediğini ima etmiyorum. Kesinlikle Hitler'i kendisi için tehdit görüyor ve bu tehdidi engellemek için elinden geleni yapıyordu. Fakat Stalin'in, Almanya'da hakiki bir işçi devrimindense Hitler'in zaferini tercih ettiğini düşünmek için birçok iyi sebep –inandırıcı kanıtları olmasa da– var. Alman diktatör, Stalin'in diplomatik manevralar ve askeri bir hazırlıkla üstesinden gelmeyi umduğu askeri bir tehditti. Bir Alman işçi devrimi, onun tüm rejiminin temelini sarsardı.

Stalin'in Batı ile Nazi karşıtı bir koalisyon oluşturma girişimleri dış ülkelerin komünist partilerine verilen yeni emirlerle desteklendi. Kendi ülkelerindeki liberal ve demokratik çevrelerle işbirliği yapacak bir çizgide olup, sosyal demokratlar dahil bütün anti-faşist çevrelerle birleşmiş bir cephe oluşturmaları söylendi. Bu politika, 1935'teki VIII. (ve sonuncu) Komintern Kongresi'nde resmen onaylandı.

Komintern'in yeni çizgisine rağmen Stalin'in dış politikası başarısız oldu. "Birçok başkentte, özellikle de Londra'da, Sovyet Rusya ile herhangi bir işbirliği politikasına, faşizmin önlenmesi için bile olsa, ciddi yasaklar getirildi. Bu yasakları aksettiren Milletler Cemiyeti etkisiz ve zayıf kaldı. Son Franco-Sovyet Antlaşması'nın dili karmaşık ve belirsizdi ve Milletler Cemiyeti harekâtını geniş ölçüde ön koşula bağlı hale getirdi. Bunun arkasından (1939'a yani çok geç olana kadar) somut askeri müzakereler gelmedi. Sonunda Fransız hükümeti onayını o kadar geciktirdi ve süreç içinde o kadar çok tereddüt gösterdi ki, politik bir eylem olarak değeri neredeyse ihmal edilecek düzeye indi. Almanların, bunun varlığını aşağıladıkları, Mart 1936'da Rhineland'in yeniden işgal edilmesiyle kanıtlandı; ve Batılı güçlerin güçlü önlemlerle tepki vermekteki başarısızlıkları, bu antlaşmanın, Moskova'nın bunu yaparken aklındaki amaçları için ne kadar etkisiz olduğunu gösterdi."[80]

Batı'nın, cumhuriyetçi hükümetin yenilmesine silah ambargosuyla yardım ettiği fakat aynı zamanda Hitler ile Mussolini'nin Franco'ya gönderdiği askeri yardıma pek karışmadığı İspanyol İçsavaşı, Stalin'i umutlandıramadı. Yine de burada bile davranışları devrimci olmaktan çok uzaktı. Franco isyanının başında biraz tereddüt ettikten sonra Ruslar müdahale etmeye karar verdiler çünkü Franco'nun zaferi, "Fransa'nın faşistler tarafından kuşatılması, Fransa'nın içindeki faşist eğilimlerin muhtemel zaferi ve Batı'nın Hitler'e direnişinde ilave bir zayıflama demekti. O zaman Almanların Doğu'ya saldırmasının yolu açılacaktı." (Aynı yer, s. 87)

Rusya askeri yardım gönderdi fakat ancak çok daha fazla Rus yardımının İtalyan-Alman desteğine karşı koyabileceği anlaşılınca cumhuriyetin yenilgisini kabullendi. 1937'de Sovyet askeri yardımı giderek azalmaya başlarken Stalin, İspanya'daki sosyalist ve anarşist rakiplerinin kökünü kazımaya devam etti. Siyasi rakiplerinin (Rusların görüşüne karşı, içsavaşı sosyalizm için yapılan bir savaşa döndürmek isteyenlerin) yok edilmesi savaş çabasının talepleriyle çatıştığında "Kremlin insafsızca bu iki gereksinimin ilkine, yani İspanyol cumhuriyetçi liderleri hayata küstürmeye öncelik verdi." (Aynı yer, s. 89)

İspanya'da savaşmış olan komünist generallerle görevlilerin çoğu, Rusya'ya döndükten kısa süre sonra infaz edildiler. Stalin, üstlenmiş olduğu devrimci geleneğin nihai olarak tasfiyesinin, Batılı devrimci fikirlerle tanışıklıkları dolayısıyla yoluna çıkan bütün elemanları bertaraf etmek istiyordu. Kısacası, Stalin'in Franco'ya karşı tutumu, Hitler'e karşı tutumuna benziyordu. Franco'nun düşmesini tercih ederdi ama İspanya'da gerçekleşecek bir halk devrimi pahasına değil, çünkü bu diğer Avrupa ülkelerinde devrimci başkaldırıların işareti haline gelebilirdi.

Stalin, Batı ile uzlaşma girişimleri başarısız olduğunda (ve Lenin döneminin önde gelen komünistlerinin neredeyse

hepsini yok etmesinin, devrimci geçmişinin ona ayak bağı olmadığını Batı'ya göstermek için yaptığı son girişim olduğunu tahmin etmek çok da abartılı olmaz) izlediği yolu bu sefer de Nazilerle bir antlaşma yaparak değiştirdi. Komünist partiler anında aynı şeyi yaptılar. Molotov, şu ifadesiyle işaret verdi: "Nazizm bir zevk meselesiydi." Komünistler anti-faşist çizgilerini bırakıp "Batılı emperyalistlere" saldırmaya başladılar. Nazizm için bir dostluk jesti olarak Rusya'daki Alman komünist mülteciler, eğer partinin yeni çizgisine sadakatleri konusunda bir kuşku vardıysa Hitler'in Gestapo'suna teslim edildiler. Komintern, iki gruba karşı tarafsız bir duruş izledi.

Sovyet-Nazi antlaşması ile Almanların Rusya'ya saldırısı arasındaki dönemde Komintern'in bu yeni politikasının esası Deutscher tarafından çok özlü bir şekilde tarif edilmiştir: "Şimdi her iki savaşçı grubun da emperyalist amaçlar peşinde oldukları ve aralarında seçim yapmak için farklı bir şey olmadığı söyleniyor. Çalışan kesimlerden savaşa direnmeleri ve barış için mücadele etmeleri istendi. Görünüşte bu çağrılar, Lenin'in Birinci Dünya Savaşı'nda izlediği bozgunculuk politikasına benziyordu. Benzerlik aldatıcıydı. Lenin'in savaş karşıtlığında devrimci bir dürüstlük ve istikrar varken Komintern'in politikası ancak Stalin'in diplomasisinin geçici rahatlığına uyuyordu ve bu diplomasi kadar dalavereliydi. O zamanlar savaş karşıtlığının, örneğin, 1939'da Komintern'in, Molotov ile Ribbentrop'un müzakere edilmiş bir barış için yaptıkları çağrıyı tekrarlayıp savaş konusunda Fransa ve İngiltere'yi suçladıklarındaki gibi açıkça Alman-yanlısı bir ters anlamı vardı. Bu politikanın, özellikle Fransa'da devrimci değil, bozguncu etkisi oldu. Fransız toplumunun üst tabakasını aşındıran bozgunculuğu alttan gelen sözde-halka özgü bir bozgunculuk damgasıyla tamamladı. Ancak zarar verildikten sonra Hitler'in zaferleriyle telaşlanan Moskova, Nazi işgaline karşı direnişi teşvik etmeye başladığında Fransız komünist partisi yeni bir politikaya geçti. Önemsiz olmamakla birlikte

çok da bariz olmayan etki, Almanya'daki Nazi karşıtı çevreler üzerine von Ribbentorp-Molotov anlaşmasıydı; bu, kafa karışıklıklarını daha beter artırdı, yenilgi hislerini derinleştirdi ve bazılarının Hitler'in savaşını kabullenmelerine neden oldu."[81]

Almanya'nın Rusya'ya saldırmasıyla komünist partilerin çizgisi yine Rusya'ya destek vermek üzere değişti. Fransız komünistlerine direniş hareketine katılmaları söylendi ve 1933'ten sonraki dönemin sloganları yeniden ortaya çıktı. Şüphesiz Stalin, savaşı Batı'da bir devrim için atlama tahtası olarak kullanmaya çalışmadı. Tam tersine, özellikle komünistlerin direniş hareketine katılmalarıyla genel bir itibar ve nüfuz kazandıkları İtalya ve Fransa'da Stalin bu komünist partilerin devrimci bir amaçları olmadığını ispat etmek için her şeyi yaptı. Silahlarını bıraktılar ve "tarihlerinde ilk defa, burjuva yönetimlerinde yer almalarını yasaklayan kendi programlarına itibar etmeyip geniş çaplı ulusal koalisyonlara dayalı hükümetlere katıldılar. O zaman için ülkelerindeki en güçlü partiler olmalarına rağmen bu hükümetlerde şimdi ya da sonra yönetimi ele geçirme ümitlerinin olmadığı ve sonunda diğer partiler tarafından neredeyse hiç gayret sarf etmeden yerlerinden edilecekleri alt kademelere razı oldular. Ordu ve polis, muhafazakâr veya anti-komünist grupların elinde kaldı. Batı Avrupa, liberal kapitalizmin alanı olarak kalacaktı."[82]

İtalya'da çok daha sonra komünist delegeler, sosyalist ve liberal oylara karşı, Mussolini'nin Vatikan ile yaptığı Laterano Antlaşması'nın yenilenmesi lehine oy kullandılar. Stalin, 1944-48'de, Yunanistan'da, Yunanistan'ın Batı'nın ilgi alanında[83] kalacağını belirten Yalta kararlarını onayladı ve sonuç olarak Yunan komünistlere askeri müdahale ile yardımcı olmadı.

Stalin'in Komintern için dünyayı fethetmeyi istediğini iddia edenler, savaştan sonra İtalya ve Fransa'daki silahlı ve hevesli komünistlere neden devrim çağrısı yapıp, bunu Rus

birliklerinin istilasıyla desteklemediği; onun yerine neden bir "kapitalist istikrar" dönemi ilan edip komünist partilerin, komünist bir devrim amaçlasa asla istemeyeceği bir işbirliği politikasını ve "minimum programı" izlemelerini istediği sorusuna pek cevap veremezler.

George Kennan, Stalin'in "genelde, yönetimi ele geçirme çabasıyla yabancı komünist partileri yüreklendirmekte tereddütlü olduğunu"[84] yazdığında, bu sonuca farklı zeminlerde varmış olsa da esasen aynı sonuca varıyor ki, bu, benim de katıldığım bir görüş, yani Stalin'in iç rakiplerinin güçlü yabancı komünist partilerle birlikte kendisine karşı işbirliği yapmaları korkusu.

1946'dan sonra Doğu ile Batı arasındaki ilişkiler donmaya başladı. Batı silahsızlanmıştı ve Stalin, Yalta anlaşmalarını ihlal edip Polonya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'da rejimlerini kurunca tüm Batı dünyası üzerinde oynanan saldırgan Rus entrikalarından kuşkulanmaya başladı. Churchill, Fulton/Missouri konuşmasında Batı'nın bu endişesini dile getirdi ve anlaşılan Stalin bunu Sovyetler Birliği'ne karşı yeni bir Batı ittifakı görüntüsü olarak algıladı. Sovyetlere karşı bir Batı ittifakı korkusu daima Stalin'in aklına yön vermişti. Hiçbir şekilde ustaca planlanmış bir mazeret olmadığı gibi tamamen hayali de değildi; 1946'da garanti edilen gerçeklerden çok daha önemliydi. Öte yandan, Batı, Rusya'nın dünyayı devrim amacıyla ele geçirme entrikalarından daima kuşkulanmıştı ve Stalin'in savaştan sonraki eylemleri en kötüsünü doğrular biçimdeydi. Dolayısıyla esasen o zamanlarda gerçek dışı olan karşılıklı kuşkulara dayanarak soğuk savaş başladı. Stalin, Batı'nın sertleşen tavrına karşı 1947-48'de saldırgan bir Rus stratejisiyle (1947'de Kominform'un kurulması, Çekoslovakya'daki darbe, Berlin kuşatması ve 1948'de Tito ile kopması) karşılık verdi. Fakat aynı zamanda Sovyetler'in baş ekonomi teorisyeni Varga'nın, kapitalizmin istikrar sağlayıcı ve üretken işlevlerini tedbirli bir şekilde haklı bulan, kapita-

lizmin gelişmesi üzerine yaptığı analizi yayınlamasına izin verildi. Teorilerinin reddedilmiş olmasına rağmen Stalin'in aşırı kontrollü sisteminde bunların yayınlanmış olması bir şeyin habercisiydi. O andan itibaren Sovyet ideolojisi, kapitalist sistemin kendiliğinden içinde bulunan çelişkilerinin kapitalizmin gelişimini belirleyen faktörler olduğunu yeniden vurguladı (1956 ve 1958'de). Bu teori, Batılı ülkelerde ciddi devrimci faaliyetler için bir neden olmadığını çünkü sonunda bu doğal çelişkilerin ağırlığı altında düşeceğini ima ediyordu. (Bu teorinin ideolojik karakterini sonra irdeleyeceğim; bu formülasyonun *işleyen* kısmının devrimci bir eyleme gerek duymadığını belirtirken *ritüelist* kısmının komünist devrim umudu olduğunu söylemek şimdilik yeterlidir.)

1956 liberalleştirmesinin prensipleri, Kasım 1960'da Moskova'da 81 Komünist Parti temsilcisinin beyanatında tekrarlandı ve pekiştirildi.[85] Bütün önemli sorularda Çinli komünistlerinkinden ziyade Kruşçev'in etkisini taşıyan bu beyanatta aşağıdaki açıklama yapılmaktadır:

> *"Toplumsal gelişmenin gidişatı, Lenin'in, sosyalizmin zafer kazandığı ülkelerin, dünya devriminin gelişimini en çok ekonomik yapıları vasıtasıyla etkileyecekleri tahminini doğru çıkarmıştır. Sosyalizm, üretimde, bilimde, teknolojide ve halkın maddi ve manevi gereksinimlerinin artan şekilde karşılandığı yeni ve özgür bir toplumun oluşumunda eşi görülmemiş olumlu gelişmeler yaratmıştır."*

> *"Sosyalizmin dünya üretimindeki payının, kapitalizminkinden daha büyük olacağı günler çok uzak değildir. Kapitalizm, insan emeğinin belirleyici alanında, maddi üretim alanında yenilecektir."*

> *"Sosyalist sistemin güçlenip, gelişmesi, kapitalist ülkelerdeki halkların yapısına giderek artan bir etki uygulamaktadır. Onun örneğinin gücüyle, dünyanın sosyalist sistemi, kapitalist ülkelerdeki çalışan kesimlerin düşüncesinde devrim yaratmakta, kapitalizme karşı savaşmaları için ilham vermekte ve bu savaşı kolaylaştırmaktadır."*

Beyanat, ayrıca aşağıdaki açıklamayı yapmaktadır:

"İki sisteme bölünmüş bir dünyada yegâne doğru ve akılcı uluslararası ilişkiler prensibi, Lenin'in geliştirdiği ve 1957 Moskova Deklarasyonu ve Barış Manifestosu'nda, SBKP'nin Yirminci ve Yirmi Birinci Kongrelerinin kararlarında ve diğer komünist partiler ile işçi partilerinin dokümanlarında daha da ayrıntılı hale getirilen, farklı sosyal sistemleri olan devletlerin barış içinde bir arada yaşamaları prensibidir."

Başka bir zaman da Kruşçev'in savı tekrarlanır:

"Farklı sistemleri olan ülkeler ya barış içinde beraber yaşarlar ya da yıkıcı savaş olur; günümüzdeki seçenekler bunlar. Başka bir seçenek yoktur. Komünistler, ABD'nin soğuk savaş ve gerilimi tırmandırma politikasını kesinlikle reddediyorlar çünkü bu, termonükleer felakete yol açan bir politikadır."

"Barış içinde birlikte yaşama prensibini savunan komünistler, soğuk savaşın tamamıyla kesilmesi, askeri üslerin boşaltılması, genel ve tam bir silahsızlanma, uluslararası denetim altında uluslararası anlaşmazlıkların müzakere yoluyla halledilmesi, devletlerin eşitliklerine, toprak bütünlüklerine, bağımsızlıklarına, egemenliklerine saygı gösterilmesi, birbirlerinin iç işlerine karışmama, ticari, kültürel ve bilimsel bağların geniş ölçüde geliştirilmesi için mücadele etmekteler."

Burada açıkça, 1920'lerden beri tekrar tekrar gerçekleşen bir fenomeni görüyoruz. Kruşçev Batı ile barış içinde olmak istiyor ve komünist politikalar buna göre ayarlanıyor. Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı öncesindeki dönemle 60'lar arasında önemli bir fark var. Stalin yabancı komünistler üzerinde hâkimiyet kurdu ve onlara emirler verdi. Komünist Çin'in yükselişiyle Kruşçev, devrimci sloganlarla saldırgan amaçların ancak âdet kabilinden beyanatlar sayıldığı nüfuzlu bir rakibi hesaba katmak zorunda. Bu rakibin uluslararası komünist hareket içinde ve muhtemelen Sovyetler Birliği'nin de

içinde kendi müttefikleri var. Kruşçev'in barış politikası başarılı olmak zorunda; yoksa rakipleri karşısında kaybedecek.[86]

b) Emperyalist Bir Güç Olarak Sovyetler Birliği

Sovyetler Birliği, devrimci bir güç olmayabilirse de emperyalist bir güç de mi değildir, bu itibarla amacı dünya hâkimiyeti değil midir? Uydu devletlerin ele geçirilmesinden bu planların ilk adımı olarak bahsedilebilir.

(Açıkçası uydu devletlerin ele geçirilmesinden pek devrimci bir başarı olarak bahsedilemez. Bunlar, işçilerin devrimleriyle değil, Rusların askeri işgalleriyle kazanılmışlardır. Özellikle öncelikle, fetheden ülkenin sosyal ve siyasi sistemini benimsemeye zorlanan fethedilmiş devletlerden başka bir şey değillerdir.)[87]

Aslında Stalin, Yalta'da aşağıdaki maddeyi şart koşan ortak deklarasyonu onaylamıştır:

> "Özgürleşmiş halkların bu haklarını kullanabildikleri koşulları geliştirmek için üç hükümet özgürleşmiş bir Avrupa devletindeki veya Avrupa'da önceden Eksen Uydu Devlet (Mihver Devletler) olan bir devletteki halka, koşullar onlara göre aşağıdakileri gerektiriyorsa birlikte yardım edeceklerdir: a) iç barış koşullarının sağlanması; b) kötü durumdaki halklar için acil tedbirlerin alınması; c) nüfus içindeki tüm demokratik çevreleri geniş ölçüde temsil eden ve halkın iradesini karşılayacak hükümetlerin serbest seçimler yoluyla mümkün olan en kısa sürede kurulmasını taahhüt eden geçici hükümetler oluşturulması; d) gerekli olan yerlerde bu seçimlerin yapılmasının kolaylaştırılması."

Stalin sözünü tutmadı ve bu devletleri kendi ilgi alanı haline getirdi. Sebepleri nelerdi?

Sanırım, Z. K. Brzezinski aşağıdaki paragraflarda doğru cevabı veriyor:

"Savaş sırasında ve hemen sonrasında Doğu Avrupa'da Sovyet politikasını zorla kabul ettiren ve Sovyetler'in bununla ilişkisinin modelini etkileyen birincil hedefler, varsayılan başlıca beş Sovyet ilgi alanına bölünmüş olabilir. İlki, Rus sınırının hemen batısındaki topraklarda nüfuz kullanarak bu alanı Almanya'dan esirgemek ki, geçmişte burası Rusya için önemli bir tehdit teşkil ediyordu. Nükleer-öncesi çağın bakış açısıyla Sovyet liderlerinin, sadece Almanya'nın yenilgisinin Sovyetler'in güvenliğini sağlayacağından ve Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki durumun bir daha tekrarlanmayacağından emin olamadıklarına kuşku yok. Moskova'nın güvenlik üzerinde durması, özellikle de Rusya'nın savaş gayreti göz önüne alınınca Batılı güçler tarafından hemen anlaşıldı. Başbakan Winston Churchill, savaş esnasında Avam Kamarası'nda, Rusya'nın Almanlara karşı güvenliğini sağlamak amacıyla Ruslar için tatminkâr olacak şekilde Batı'nın her yola başvuracağını sık sık ifade etti. Sonuç olarak Batılı liderler, kapsamlı ikinci Sovyet amacının, yani Doğu Avrupa'nın Almanya'ya ve aynı zamanda Sovyetlere de düşman olan yerli güçlerin kontrolüne girmemesini garantilemek amacının elverdiği ölçüde Sovyetler için olumlu düşünme eğilimine girdiler. Stalin, yeniden dirilen bir Almanya'ya karşı, Doğu Avrupa'nın eğer SSCB ile aynı anda yakın işbirliğine istekli olmazsa SSCB'ye kalkan olamayacağını kanıtlamakta pek az güçlük çekti.[88] Dolayısıyla, sadece Doğu Avrupa'nın Almanya'dan esirgenmesiyle kalmayıp, buraların SSCB'nin tüm muhaliflerinden arındırılmış rejimlerle yönetilmesinin önemli olduğunu öne sürüyordu. Yürürlükteki güç dengesi düşünüldüğünde, SSCB'nin düşmanının kim olduğunu belirleyecek kriterlerin kararlaştırılması Stalin'e bağlıydı."

"Sovyetler'in Doğu Avrupa'da kalan üç muhtemel amacı, o zaman Batı'ya pek belirgin gözükmedi; ya da Batı sadece onlara karşı çıkabilecek gibi hissetmedi. Bunların ilki, bu bölgeyi Sovyetler'in ekonomik toparlanması amacıyla kullanmaktı. Almanya'nın SSCB'ye verdiği savaş zararları, Doğu Orta Avrupa'dan işletmelerin ve kaynakların taşınması vasıtasıyla sermayenin çıkarılıp alınması sayesinde çok daha çabuk kapatılabilecekti. Önceki Eksen devletler –Bulgaristan,

Macaristan ve Romanya olduğu gibi Almanya da– düşünüldüğünde Batılı güçler hemfikir oldular ve bir tazminat politikası onaylandı. Hepsi de Müttefik ülkeler olan Polonya, Çekoslovakya ve Yugoslavya söz konusu olduğunda durum hızla değişti. Doğrudan tazminat söz konusu olamazdı fakat Sovyetler Birliği en azından Polonya ve Yugoslavya'dan bazı ekonomik avantajlar çıkardı. Polonya'da, doğu Polonya'nın SSCB'ye dahil edilmesi ve Alman işgalinin ve SSCB'ye toprak kaybetmesinin telafisi olarak Almanya'nın Polonya'ya tahsis edilen kısmından sanayi teçhizatının taşınması meselesi vardı. Yugoslavya'da ise, onlara göre SSCB'nin kârlı bulduğu ortak şirketler kuruldu."

"Dördüncü amacın, kapitalist dünyayı bölgeden mahrum bırakmak olduğunu tahmin edebiliriz çünkü SSCB'ye karşı düşmanca hamleler içeren komplolar kurması muhtemeldi. Kuşkusuz Sovyet liderler, Büyük İttifak'ın zirvesindeyken bile, savaşın sonuçlanmasından sonra bir gün kapitalist dünyanın yine SSCB'ye karşı birlik olacaklarını düşünmüş olmalılardı.[89] Savaş zamanında Alman Nazi karşıtı gruplarla İngilizlerin veya Amerikalıların iddia edilen birçok temasına dair Sovyetler'in kuşkuları, kapitalist davranışa ilişkin genel ideolojik varsayımlardan türetilmiştir. Sonuç olarak Doğu Orta Avrupa'daki savaş sonrası hükümetlerin demokratik olması gerektiğine dair İngiltere ve ABD beyanatları, tahminen Moskova'da büyük bir kuşkuyla karşılanıyordu. Kuşkusuz Kremlin, bu tür hükümetlerin SSCB'ye karşı nihai bir kapitalist saldırı için atlama tahtası anlamına geldiğinden şüpheleniyordu."

"Beşinci muhtemel amaç, bir önceki ile alakalıydı. İdeolojik varsayımların, Doğu Avrupa'da Sovyetler'in savunmaya ilişkin çıkarlarını belirginleştirmekte rolü olsaydı muhtemelen ideolojik yönelimin öteki kısmı, yani saldırgan bileşen de var olurdu. Leninist-Stalinist stratejik kavramlar daima yaygın bir operasyon için kuvvetli bir temelin üzerinde dururdu ve herhangi bir toprağın sosyalizmin tabanına katılmasının, kendi içinde sosyalizmin zafere ilerleyişi olarak görülmesi kaçınılmazdı. Doğu Avrupa'daki yeni siyasi durumu tarihsel süre-

ciyle ilişkilendirmemek özellikle de geçerli durum, bölgenin mekânda kapitalist egemenliğinden ve zamanda kapitalist çağdan ayrılmış olduğunu zaten açıkça belirttiğinden beri imkânsız. Sovyet gücünün Doğu Avrupa'da ilerlemek zorunda olan bir süreç içindeki diğer bir devrimci dönüm noktası olarak yerleştiğini düşünmemek tasavvur edilemezdi."[90]

Brzezinski'nin beşinci hususu söz konusu olduğunda birtakım özellikler gerekli olur. Kuşkusuz Stalin kendisinin, Lenin'in devrimci halefi ve başarılı bir devlet adamı olarak ideolojiye sadık kaldığını göstermek istemişti fakat uydu devletler için Lenin ve Troçki'den ziyade Çarların halefi olduğu da aynı derecede açıktı. Bunun yanı sıra Brzezinski'nin belirttiği ilk dört husus, Stalin'in bu devletleri ele geçirme nedenini ve onların komünizmle, devrimle, vs. hiç alakası olmayan hedefler olduğu gerçeğini açıklamak için gayet yeterlidir. Bu devletleri Sovyet ilgi alanının bir parçası yapma isteği, bir Çarlık hükümetinde veya liberal bir hükümette de aynen vardı.

Sözünü tutmaması, Batı'da Stalin'in sadece güvenilmez olduğunun bir işareti olarak değil, Avrupa'yı ve sonra da dünyayı ele geçirme niyetinin kanıtı olarak yorumlandı. Aslında bu davranışı, prensipte, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz, Fransız ve İtalyan liderlerinin Versay'daki tutumlarından farklı değildi. Wilson İlkeleri'ni kabul etmiş olmalarına rağmen çeşitli bahanelerle, savaş esnasında gizli anlaşmalarla belirlenen toprak kazanımlarında ısrar etmişlerdi ki, bu Wilson'ın özerklik ilkeleriyle alay etmekti. Savaş ganimetlerini istediler ve Wilson'ı yendiler. Stalin'in yaptığı da esasen aynı şeydi ve o da sözünü tutmamasına bahane bulmak için çeşitli dalavereler yaptı. Aslında Roosevelt ile Churchill'in Yalta Deklarasyonu'nda tamamen ciddi olmadıklarını düşünmüş olabilir, gerçek öfkelerini anlayınca da şaşırmış olmalı. Mesele şu: Uydu devletlerin ele geçirilmesi devrimci bir hareket değildiyse Rusların dünyayı ele geçirme arzusunu gösteren bir Rus emperyalizmi eylemi miydi?

Kuşkusuz Sovyet Rusya, Çarlık Rusya'sının vârisi. Önceden belirttiğim gibi, Rusya gibi olanaklar dahilinde zengin bir ülkenin sınai kalkınması, herhangi bir ideoloji kapsamında, ekonomik kalkınması için elverişli yöntemleri seçebilecek bir hükümet tarafından yönetilmesi kaydıyla güçlü sanayileşmiş Rusya'nın doğuşuna yol açmış olmalı.

Çarlık Rusya'sı, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi emperyalist bir güçtü. Esas özlemleri, tercihan Çanakkale Boğazı'nın hâkimiyeti ve İran'ın hâkimiyeti (Çarlık Rusya'sı, 1907'de İran'ın kontrolünü İngiltere ile paylaşmak üzere anlaşmıştı) yoluyla sıcak su limanları ile Yakın, Orta ve Uzakdoğu'da nüfuz alanları kazanmaktı. Rus hükümeti, özellikle 1905'te Japonya karşısında savaşı kaybettikten sonra topraklarını büyütme girişimlerinde başarılı olamamıştı. Fakat bunun dışında Çarlık emperyalizmi de diğer Avrupa ülkeleri gibi, aynı kısıtlamalarla bağlıydı.

Bu kısıtlamalar nelerdi? Hatırlanması gereken ilk ve en önemli nokta, on dokuzuncu yüzyılda Avrupa emperyalizminin, asla bir *dünya hâkimiyetini* amaçlamadığıdır. Avrupa'nın on dokuzuncu yüzyıl ortasından Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde diplomatik tarihinin incelenmesi, ekonomik çıkarlar yüzünden ve güvenlik ile itibar nedenleriyle her bir gücün yeni ilgi alanları istediğini ve günümüzde faili Sovyetler Birliği olmak kaydıyla, huzur bozucu olarak adlandırılacak yoğun bir rekabet, entrika ve gizli anlaşmalar olduğunu açıkça gösterir; fakat dünyaya hâkim olmak için ciddi bir girişim yoktu. Kaiser ve Hitler bile saldırgan duruşlarına rağmen asla dünya hâkimiyetinin hayalini kurmadılar. Hitler, en yayılmacı döneminde, Batı Avrupa'ya egemen olmak ve Çekoslovakya, Polonya ve Rusya'nın zararına belli bir toprak kazanmaktan fazlasını istemedi. İmparatorluk hayallerine ne İngiltere ne de ABD dahildi. Hitler'in askerlerinin "Morgen gehört uns die ganze Welt" ("Yarın bütün dünya bize ait olacak") şarkısını söyledikleri doğru fakat bu, milliyetçi ideoloji

alanındaydı, onun "sosyalist" vaatlerinden daha ciddi bir şey değildi. Yarı-deli olmasına rağmen Hitler, hayalini kurmuş bile olsa dünyanın fethinin gerçekleştirilebilir bir şey olmadığını bilecek kadar gerçekçiydi (ayrıca sanayici ve askeri "danışmanlarının" da yeterince kontrolü altındaydı).

Batılı emperyalist güçlerin hiçbiri dünya hâkimiyetini amaçlamadığı gibi, diplomatları da sınırlı amaçlarını büyük bir savaşı kışkırtabilecek bir noktanın ötesinde sürdürmeye hiç hevesli değillerdi. Her ne kadar 1914'te bu barış stratejisi çökmüşse de savaş gerçekten "gerekli" miydi yoksa her tarafta yapılan aptalca hataların bir sonucu muydu sorusu hâlâ tartışmaya açıktır.

Bununla birlikte, vurgulamak istediğim nokta, emperyalizmin, bir "dünya hâkimiyeti" dürtüsü ile aynı olmadığı ve Rusya'nın, Çarlık emperyalizminin halefi olmasının onu dünyayı fethetmek isteyen bir güç yapmadığıdır. Rusya'nın uydu devletleri ele geçirmesinin, Stalin'in yanına kâr kalacağını düşündüğü bir zamanda ekonomi ve güvenlikle ilgili nedenlerle yürüttüğü sınırlı bir büyük güç gaspı olduğuna işaret etmiştim. Fakat Sovyetler Birliği genel olarak, Batılı güçlerin emperyalizminin sınırlı yayılmacılığından daha fazla bir yayılmacılık göstermedi. Sebepleri gayet açık. Muazzam büyüklükte toprakları olan Rusya'nın ne hammaddeye ne de pazarlara ihtiyacı var. Rusya bu açıdan, bazı emperyalist eylemlerine (Küba, Filipinler) rağmen yeni topraklar fethetmeye ihtiyacı olmayan ABD ile benzer bir konumda. Ayrıca nükleer çağda Sovyet liderlerinin, büyük bir savaştan kaçınmak için on dokuzuncu yüzyılın Avrupalı devlet adamlarına kıyasla çok daha fazla nedenleri var.

Yine de bütün bu düşünceler, Sovyetler Birliği'nin siyasi davranışlarıyla teyit edilmezlerse teoride kalırlar. Savaş sonrası uydu devletlerin zapt edilmesine zaten değinmiştik. Rusya'nın ilgi alanını genişletmek için ikinci girişimi Güney Kore'ye saldırısıydı. Bunun aslen Çin değil, Rusya destekli

bir saldırı olduğu ve muhtemelen Çin'e karşı olduğu kadar ABD'ne de karşı hedeflendiği belirtilmeli.[91] (Haritaya bir bakış atmak, Kore'nin Uzak Doğu'da Rusya'nın pozisyonu için stratejik önemini gösterir.) Stalin, Dean Archeson'ın Kore'yi ABD'nin savunmaya hazırlandığı ülkeler listesinin dışında tutan açıklamasıyla ve ayrıca Kore'nin savunması için Kongreye tahsis edilen paradan saldırı sırasında neredeyse hiç harcama yapılmamış olması gerçeğiyle yanlış yönlendirilmiş olabilir. Stalin fena halde yanlış hesap yapmış; Birleşik Devletler karşı koydu ve Çinliler (ABD'nin 38. paralelin ötesine geçmenin etkisini yanlış hesaplamaları sonucu) savaşa katılıp Batılı kuvvetleri eski ara hattında tutma kapasiteleriyle özgüven ve prestij kazandılar.

Uydu devletler ile Kore'nin fethinin yayılmacı ve saldırgan davranışlar olduğu şüphe götürmez.[92] Rusya'nın sicilinin geri kalanı ne durumda? Daha önce de söylediğim gibi, Sovyetler Birliği, Fransa ve İtalya'daki savaş sonrası durumdan yararlanmadığı gibi, saldırgan hareketlere girişmemiş, büyük bir riske girmeden yapabileceği halde hükümetleri boyunduruğu altına almaya çalışmamıştı. Finlandiya, Avusturya, Yunanistan, Türkiye, İran, Irak, Lübnan, Mısır, Kamboçya ve Laos, bu ülkeleri ya Batı'nın yörüngesinde ya da tarafsız bırakan Sovyetler Birliği politikasının örnekleridir.

Bu tablo, Berlin, Laos, Kongo ve Küba'nın, Rusya'nın dünya hâkimiyeti konusunda saldırgan arzularının işaretleri olduğunu söyleyen güncel klişenin tam tersidir. Bu görüş doğru olsaydı önceki sonuçlarımızdan vazgeçmek zorunda kalırdık. Dolayısıyla bu iddianın üzerinde daha ayrıntılı biçimde durmalıyız.

Berlin ile sonraki bir bölümde ilgileneceğim. Bu noktada Sovyetler Birliği'nin politikasının, stratejik açıdan konuşursak, savunmacı olduğunu söylememiz yeterli; nüfuz alanının Batı sınırlarının (Doğu Almanya dahil) tanınmasını ve Batı Almanya'nın yeniden silahlanmasını önlemek istiyor. Ber-

lin meselesi, Batılı müttefikleri ilk iki sorun hakkında ödün vermeye teşvik etmek için taktiksel açıdan kullanılıyor fakat Sovyetler Birliği'nin Batı Berlin'i Doğu kesiminin bir parçası yapma niyetine dair bir kanıt yok. Laos ile ilgili olarak, durum aslen Sovyetler Birliği'nin tarafsız bir Laos istemesiydi, Batılı güçler de Laos'un tarafsızlığını denetleyecek tarafsız bir komisyon konusunda hemfikir olmuşlardı. Bir süre sonra ABD, Laos'u Batı grubuna almaya çalıştı ve tarafsız komisyonu reddetti. Sovyetler Birliği, Laos'taki komünist çevreleri destekleyerek karşılık verdiğinde Rus saldırganlığını protesto ettik. Görünüşte Ruslar Laos'un tarafsızlaştırılmasına ilişkin baştaki anlaşmaya dönmeye çok istekliler. (Burada, Ruslar, dünyanın birçok tarafında olduğu gibi Çinliler ile rekabet ettiklerini ve bazı Rus eylemlerinin yeni topraklar fethetmekten çok Çinlileri frenlemek amacıyla yapıldığı da söylenmeli.)[93]

Kongo'ya ne demeli? Bir Birleşmiş Milletler kararına rağmen Belçikalılar zengin Katanga bölgesinden ayaklarını çekmediler ve tahmin edilebileceği gibi, meşru Lumumba hükümetini deviren bir askeri darbe düzenlediler. Hemen sonrasında Kasavubu hükümeti, Rus misyonuna Kongo'yu terk etmeleri için yirmi dört saat mühlet verdi – ve gittiler. Katanga bölgesinde Belçikalı subaylar Tschombe kuvvetlerine kumanda etmeye devam ettiler, Kasavubu, Lumumba'yı orada öldürülmesi için Tschombe'ye teslim etti ve Batılı güçlerin hiçbirisi bunu önlemek için yeterli bir baskı uygulamadı. Ruslar oldukça ciddi bir diplomatik yenilgiye uğradılar, bu da Kruşçev için giderek artan önemli bir gerileme oluşturmuş olmalı çünkü Çinliler, Kongo'da gayet faallerdi ve Kruşçev'i politikasının başarısızlığından ötürü suçlayabilirlerdi. Batı, Sovyetler Birliği'nin Kongo'daki herhangi bir nüfuzunu tamamen önlemeyi başardı fakat Rusya'nın oraya on beş ticari uçak göndermekten daha girişken olduğuna dair bir kanıt yok. Görünen o ki, akılcı bir çözüm Kongo'yu daha fazla Belçika hâkimiyetinden korurdu, bağımsızlığı Birleşmiş Millet-

ler tarafından etkin bir şekilde garanti edilirdi ve Sovyetler Birliği'nin yeni kurulan devletlerde herhangi bir nüfuzunun olması bu kadar düşüncesizce engellenmemiş olurdu.

Küba, Rusya'nın dünya hâkimiyeti planlarının daha iyi bir kanıtı değildi.[94] Küba devrimine, ne Moskova ne de düşüşü yakınlaşana kadar Batista ile işbirliği içinde olan Kübalı komünistler ön ayak olmuşlardı. Castro asla bir komünist değildi fakat ülkeyi diktatörlükten kurtarmak için salt politik sınırları aşan bir devrim planlamıştı. Arazi sahiplerinin ve sanayinin mallarını kamulaştıran sosyal bir devrim başlattı. ABD hükümeti ve kamuoyu onun aleyhine dönmeye başladı ve Castro'yu, adım adım Sovyetler Birliği'nden ekonomik ve siyasi yardım istemek ve bariz fırsatçılığı ve yozlaşması nedeniyle Castro taraftarlarının hakir gördükleri Küba Komünist Partisi'nin yardımını kabul etmek zorunda bıraktı. Kruşçev, bir keresinde, Amerikan askeri müdahalesi olması halinde Küba'yı nükleer bombayla savunacağı tehdidini savurmuştu ki, Birleşik Devletler'in bu şekilde doğrudan bir müdahale yapmayacağını gayet iyi biliyordu. Emin olmak için sonradan bu tehdidini, sadece sembolik anlamda olduğunu belirterek geri çekti.[95] Kübalılara sadece minimum düzeyde yardım ve borç verdi ve görünen o ki, Castro üzerinde dizginleyici bir baskı kurarak, Guevara'nın Moskova'dan dönmesinden sonra, Küba-Amerika ilişkilerinde tekrarlanan ama reddedilen "yeni bir başlangıç" tekliflerine yol açtı. Kruşçev, Küba'da da kendisini hareket özgürlüğünden yoksun bırakan Çin rekabetiyle başa çıkmak zorunda. Fakat resmin tamamı, Kruşçev'in değil, Castro'nun devrime başladığını ve Castro'nun Sovyetler Birliği ile ittifakının Kruşçev'in Latin Amerika'ya sızma arzusu vasıtasıyla değil, ABD'nin eylemi vasıtasıyla daha da ilerlediğini gösteriyor.

Kruşçev'in, Latin Amerika'daki komünist partileri, ABD'ye rahatsızlık verme güçleri yüzünden ayakta tutmayı istediği şüphe götürmez. Komünist tarafın lideri konumunda olması

nedeniyle onlara biraz destek vermek zorunda fakat Kruşçev'in Latin Amerika'yı imparatorluğunun bir parçası haline getirerek ABD ile bütün anlaşma imkânlarını yok etmek gibi ciddi bir arzusu olduğuna dair kanıt da yok.

Özetlersek: Sovyetler'in Berlin, Laos, Kongo ve Küba'da ABD'ye saldırmasına ilişkin klişe, gerçeğe dayanmıyor, daha ziyade daha fazla silahlanmayı ve soğuk savaşın devam etmesini desteklemek için uygun bir formül. Bu, ABD'nin, Chiang Kaishek'i destekleyerek, Güney Kore ve Okinawa'ya hâkim olarak ve SEATO vb. vasıtasıyla dünyaya hâkim olmaya uğraştığını anlatan Çin klişesiyle örtüşür. Bütün bu karşılıklı suçlamalar, ciddi ve gerçekçi analizlere karşı koyamaz.

Kissinger, Sovyetler Birliği'nin dünyaya hâkim olmak isteyip istememesinin aslında önemli olmadığını çünkü komünist olmayan bütün ülkelerin kuyusunu güvenlik gerekçeleriyle kazmak istese bile sonuçların aynı olacağı görüşünü bildirdi. Bu tür bir görüş, bizi, siyasi gerçeğin analizi diyarından fantezi diyarına götürür. Artık güçlerin eşit olduğu düşünüldüğünde Sovyetler Birliği'nin güvende olmak için, özellikle de bu yolda daha ilk adımını atmadan nükleer bir savaşın patlak verip tüm "güvenliğin" sonu olacağı açıkken neden dünyanın geri kalanını fethetmesi gerektiği sorusu gizemini korur.

Sovyetler Birliği'nin çok sınırlı emperyalizm biçimi düşünüldüğünde birkaç husus eklenmeli. Sovyetler Birliği'nin sınırsız emperyalizmini, Çin'in 600.000.000 nüfusunu Rus abartmasının bir diğer ispatı sayarak kanıtlamak âdet oldu. Gerçeklere aşina olanlar bunun katıksız bir saçmalık olduğunu elbette bilirler. Çin Devrimi kesinlikle Çin'e aittir; Stalin'in bunun olamayacağı kanısına rağmen zafer kazanmıştır ve ileride göstereceğim gibi Çin, komünistler kazandıktan sonra bile Rusya'dan çok sınırlı bir yardım almıştır. Çin-Rusya ittifakı, her iki taraf için de mantıklıydı fakat özellikle Rusya için ciddi sorunları vardı. Çin'i, Rusya'nın "fethi" olarak görmek, demagojik formülden başka bir şey değildir.

Sovyetler Birliği'nin, irdelediğimiz ülkeler dışındaki az gelişmiş ülkelerin komünist partilerine ve ulusal devrimlerine ilişkin tavrı neydi? Az gelişmiş ülkelerdeki komünist partiler söz konusu olduğunda, işlevlerinin bir bölümü, tıpkı Batı'daki komünist partiler gibi, Rus dış politikası için destek kuvvet olmaktı. Fakat az gelişmiş ülkelerdeki devrimler söz konusu olduğunda kayda değer bir fark vardır. Stalin, Batı'da komünist devrimler olmasını kesinlikle istemezken, tıpkı Kruşçev gibi, Asya ve Afrika'da ulusal devrimlere taraftardı. Az gelişmiş ülkelerdeki bu ulusal devrimler, muhafazakâr Sovyet rejimi için Batılı işçilerin devrimleri gibi tehdit değillerdi. Sovyet politikası için çok önemli desteklerdi çünkü Batı kanadının bir parçası olmayan rejimleri iktidara getiriyorlardı.

Batı ve özellikle İngiltere, artık geçmiş hatalarının bedelini ödemeli. Asya ve Afrika'da çoğunlukla gerici üst sınıf rejimlerini desteklediler. Şimdi sonuç olarak, ne zaman böyle bir rejim devrilse, yeni yöneticiler İngiliz-karşıtı ve çoğunlukla Batı-karşıtı bir tavır alacaklar. Sovyetler Birliği, ideolojik araçlarına doğal olarak sahip olduğu sömürgecilik-karşıtı rolünü oynayarak bu olgudan kendi lehine yarar sağlamaktadır. İleride göstereceğim gibi, yeni iktidarların Sovyet blokuna katılması için ısrar etmiyor ve tarafsız olmalarından memnun. Kennedy yönetimindeki yüreklendirici eğilim, tarafsızlığı memnun edici bir duruş olarak kabul etmesidir; ABD'nin Sovyetler Birliği'nden daha fazla sömürgecilik-karşıtlığı ve ulusal bağımsızlık fikirlerinin gerisinde daha fazla tarihsel gelenek olduğuna da şüphe yok.

IV. KISIM

Komünist İdeolojinin Anlamı ve Fonksiyonu

Sovyet Rusya'nın içyüzünün ve siyasi amaçlarının gerçekçi bir şekilde anlaşılması meselesi, komünist ideolojinin anlamının gerçekçi olarak anlaşılması meselesinden belki de çok daha zordur. Göstermeye çalıştığım gibi, Rusya'nın 1923'ten beri devrimci bir sistem olmadığı, Batı ülkelerinde devrimlere yol açmaya kalkışmadığı, aslında onları zapt etmeye çalıştığı doğruysa, Rusların sürekli "dünyada komünizmin nihai zaferinden" ve bir düşman olan kapitalizmin yerini eninde sonunda komünizmin alacağından söz etmeleri gerçeği nasıl görülür?

Bu bariz tezadı anlamak için *ideolojileri*[96] anlamak şart.

"İdeoloji", bir düşünceler sistemidir. Örneğin, muhafazakâr ideoloji hakkında konuşurken muhafazakâr düşünce sistemine atıfta bulunulur. İdeolojinin bu kullanımına, tanımlayıcı denilebilir. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren başka, daha dinamik kavramlar bulunur. Burada kullandığım dinamik ideoloji kavramı, insanın doğasında ve varoluş halinin kendisinde kökleşmiş özlemlerine ve tutkularına dayanır.[97] İnsana özgü bu ihtiyaçlar özgürlük, eşitlik, mutluluk ve sevgidir. Bu ihtiyaçlar karşılanamazsa biat etme, güç ve yok etme arayışı gibi sapkınlaşmış mantıksız tutkulara dönüşür. Birçok kültürde bu mantıksız tutkular, esas itici güçlerdir, yine de ancak birkaç toplum, yok etme ve fethetme istekleri olduğunu açıkça kabul eder. İnsani ve yapıcı dürtülerle harekete geçtiğine inanma ihtiyacı o kadar kuvvetlidir ki, insanın en ahlaka aykırı ve mantıksız dürtülerini, sanki asil ve iyi dürtülermiş gibi (kendisine ve başkalarına) görünecek şekilde değişik göstermesini sağlar.

Son dört bin yılın tarihinde insanlığın önemli manevi liderleri –Lao-Tse, Buda, Zerdüşt, İsa ve diğerleri– insanın en derin özlemlerini dile getirdiler. Bu farklı liderlerin ifade ettikleri temel düşüncelerin ne kadar benzer olduğu dikkat çekicidir. Çoğu kişinin kendini hakiki deneyimden koruduğu örf-âdetin, umursamazlığın ve korkunun kabuğunun içine sızdılar ve onların görüşlerini izlemek için yarı-uyku halinden uyanan inananları buldular. Bu Çin'de, Hindistan'da, Mısır'da, Filistin'de, İran'da, Yunanistan'da yani, yeni dinlerin ve felsefe okullarının oluştuğu yerlerde meydana geldi. Fakat bir süre sonra bu fikirler güçlerini kaybetti. Çiçeklenmenin ilk heyecanında düşündükleri şeyi yaşarken yavaş yavaş hakiki deneyimler yerine salt beyinsel, yabancılaşmış düşüncelere sahip olmaya başladılar.

Bu bozulmanın sebebine ilişkin karmaşık ve zor problemi tartışmanın yeri burası değil. Problemi, karizmatik liderin ölümü ile açıklamanın fazla kolay olduğunu söylemek yeterli. Özgürlük, sevgi ve eşitliğin, insanın erişmesi için cesarete, iradeye ve özverileri yeşertme kapasitesine ihtiyaç duyduğu nitelikler olduğuna dikkat çekmek bile yetmez; insanların özgürlüğü ne kadar isterlerse ondan o kadar korktuklarını, kaçmak istediklerini, dolayısıyla ilk heves dönemi geçtikten sonra ilk baştaki fikirlere artık tutunamadıklarını söylemek de yetmez. Bunların hepsi doğru olabileceği gibi, daha önemli bir diğer sebep var. İnsan tarih sürecinde çevresini ve kendini değiştirir. Fakat bu süreç yavaştır. İlkel toplumlar haricinde uygarlığın ve insanın gelişimi, çoğunluğun azınlığa hizmet etmek zorunda olduğu bir biçimde ilerlemiştir çünkü hepsi için insanca bir yaşam sürmenin maddi temeli mevcut olmamıştır. Yaşamları esasen açlık ve hastalıklarla mücadele etmek olan köleler, serfler, yoksullar eşitlik ve sevgi ideallerini nasıl gerçekten yaşayabilirlerdi? Özgürlük ideali, onlara hükmeden azınlığın taleplerine boyun eğmek zorunda olanlarda nasıl varlığını sürdürebilirdi? Yine de insanlar,

bu ideallere inançları olmasaydı, zaman içinde bu ideallerin gerçekleşeceğine dair umutları olmasaydı yaşayamazlardı. Peygamberlerden sonra gelen rahipler ve krallar bu ihtiyacı kullandılar. İdealleri kendilerine mal ettiler, sistemleştirdiler, bir ritüele dönüştürüp, çoğunluk üzerinde kontrol sağlamak ve onları manipüle etmek için kullandılar. Böylece *ideal, ideolojiye* dönüştürüldü. Bunlar ritüel haline dönüşmüş olsalar da kelimeler aynı kaldı ama artık yaşayan kelimeler değillerdi. Düşünce yabancılaşır; insanın yaşayan, hakiki deneyimi olmayı keser ve tapındığı, ona itaat ettiği ve aynı zamanda en mantıksız ve ahlaksız davranışlarına bahane olarak kullandığı kendisinin dışındaki bir idol haline gelir.

İdeoloji, insanları bir arada tutmaya ve ideolojik ritüelleri amaçlarına uygun kullanan kesime boyun eğdirmeye yarar; bir toplumda mevcut bütün mantıksızlık ve ahlaksızlıklara bahane bulmaya yarar. Aynı zamanda içinde donmuş düşünceyi ihtiva eden ideoloji, bir bakıma, sistemi destekleyenleri tatmin eder; kendilerinin insanın en temel ihtiyaçlarıyla, özgürlük, eşitlik, sevgi ve kardeşlikle temasta olduklarına inanırlar çünkü bu kelimeleri işitir ve söylerler. Bununla birlikte aynı zamanda ideoloji bu fikirleri muhafaza da eder. Ritüel haline gelmelerine rağmen ifade edilmezler; tarihsel süreç uyanıp idol haline gelmiş olanı tekrardan gerçek olarak yaşamasını sağladığında yeniden yaşayan fikirler haline gelirler. İdeoloji, ritüel olmayı kesip yeniden kişisel ve toplumsal gerçeklikle bağlantılı hale gelince tekrar ideolojiden düşünceye dönüştürülür. İdeoloji sanki yıllardır kuma gömülü bir tohummuş da sonra yeniden büyüyeceği verimli bir toprağa nakledilmiş gibidir. O zaman ideoloji, bir fikrin yeniden canlanma zamanı gelene kadar yanıltıcı bir *dublörü* ve *koruması*dır.

İdeolojiler, anlamlarını kontrol eden bürokrasiler tarafından *yönetilirler*. Sistemler geliştirirler, doğru düşüncenin, yanlış düşüncenin ne olduğuna, kimin inançlı, kimin inançsız ol-

duğuna karar verirler, kısacası ideolojilerin manipülasyonu, insanları düşüncelerinin kontrolü yoluyla idare etmenin en önemli şekli haline gelir. İdeolojiler sistemleşmiş hale gelir ve kendi mantıklarını edinirler; kelimelerin belirli anlamları vardır –bu çok önemli– yeni ve hatta zıt fikirler hâlâ eski ideolojik referans çerçevesinin terimleriyle ifade edilirler. (Bunun en güçlü örneği, Spinoza'nın tektanrılı dinlerin Tanrısını, geleneksel Tanrı tanımından çok az farklı bir şekilde tanımlayarak reddetmesidir.)

Marx'ın fikirleri ideolojiye dönüştürüldü. Yeni bir bürokrasi egemen oldu ve iktidarını, baştaki fikirlerin tam zıddı olan prensipler üzerine kurdu. Ruslar, sınıfsız bir toplum olduklarını, gerçek bir demokrasiye eriştiklerini, devletin sönüşüne doğru ilerlediklerini, amaçlarının bireysel kişiliğin tam gelişimi olduğunu ve insanın kendi kaderini kendisinin tayin etmesi olduğunu söylüyorlar. Bunlar Marx'ın fikirleri; aslında Marx'ın diğer sosyalist ve anarşist düşünürlerle, aydınlanma düşüncesiyle ve son tahlilde, Batı hümanizminin bütün geleneğiyle paylaştığı fikirler. Ama Ruslar, bu fikirleri bir ideolojiye dönüştürdüler; bireyin zararına devleti giderek güçlendiren bir bürokrasi, bireysellik ve eşitlik fikirleri adına hüküm sürüyor.

Bu fenomen nasıl anlaşılabilir? Sovyet liderler, halkı aldatan su katılmamış yalancılar mı? Söylediklerinin tek kelimesine bile inanmayan kinikler mi?

Bu kafa karıştırıcı bir soru; birçok kişi, Rusların ya söyledikleri şeyi tam olarak kastettiklerini ya da düpedüz yalancı olduklarını varsayıyor. Bununla birlikte kendimizi yoklayacak olursak bizim de farkında olmadan aynı şeyi yaptığımızı görebiliriz. Batı'da çoğu insan Tanrı'ya, dolayısıyla Tanrı'nın sevgi, iyilik, adalet, doğruluk, tevazu ilkelerine inanır. Yine de bu düşüncelerin davranışlarımız üzerindeki etkisi azdır. Çoğumuzu motive eden daha çok maddi rahatlık, güvenlik ve itibardır. İnsanlar Tanrı'ya *inanmalarına* rağmen Tanrı ile

ilgilenmezler yani, dini veya manevi problemler için endişelenmez veya uykusuz kalmazlar.[98] Buna rağmen, "dindar" olmakla övünür, Ruslara "dinsiz" deriz. Veya çoğu Amerikalı, içinde yaşadığımız kapitalist sistemin serbest, gözetimsiz piyasa koşullarına, özel mülkiyete, minimum devlet denetimine, kişisel girişime dayalı olduğuna inanır. Bu, yüz yıl önce doğru olmasına rağmen artık değil. Esasında üretim araçları, onlara sahip olanların kontrolünde değil (ancak çok azı hâlâ öyle); kişisel girişim bürokratik sistemin içinde boğuldu ve çoğunlukla gerçek hayattan ziyade "Western" filmlerinde mevcut; "serbest" piyasa, yönetilen ve manipüle edilen piyasa haline geldi; devlet, asgari düzeyde müdahale etmek yerine en büyük işveren ve müşteri, endüstriyi, "hükümet-iş dünyası-silahlı kuvvetler" bürokrasisi için çekici hale geldiği zaman destekliyor. Özgürlüğüne düşkün insanların birliğiyiz diyoruz ama birliğimize pek çok diktatörlük sahip. Komünistleri, bizim inancımızı değiştirip komünizmi bir dünya sistemi haline getirmek istemekle suçluyoruz ama "Özlemimiz Rusların da mevcut köleliklerinden kurtarıldıklarını görmek ve Çinlilerin de. İnsanların her yerde özgür olmalarını istiyoruz," diyoruz.[99] *Biz* hepimiz yalancı mıyız? *Onların* hepsi yalancı mı? Yoksa biz de onlar da canı gönülden inandıklarımızı mı söylüyoruz?

Bunların yegâne seçenekler olmadıklarını tam olarak anlamak için Freud'un en önemli keşiflerinden birini düşünmek faydalı olur: *Bahane bulmanın* doğası. Freud'dan önce, biri yalan söylemiyorsa genelde bilinçli düşüncelerinin *gerçekten* düşündüğü şeyler olduğu sanılırdı. Freud, kişinin öznel olarak tamamen içten olabileceğini ama yine de düşüncelerinin etkisinin veya gerçekliğinin az olabileceğini, bunun onu harekete geçiren gerçek dürtünün sadece kılıfı, bir "bahanesi" olabileceğini keşfetti. Bu mekanizmanın örnekleri artık birçok kişi tarafından biliniyor. Erdem ve iyilik adına karısını ve çocuklarını parmağında oynatıp onları özgürlüklerinden ve do-

ğallıklarından mahrum eden iyi ahlaklı kişileri kim bilmez? İlkelerini söylerken yalan söylemiyordur ama onu analiz edersek, yani etkin motivasyonlarını incelersek onu gerçekte motive edenin bir güç isteği, kontrol arzusu veya hatta her çeşit doğallığı engelleme amaçlı sadistçe bir dürtüsü olduğunu buluruz. Bu gerçek bilinç dışıdır; bilinci gerçek değildir. Yine de samimidir ve aslında sebepleri sorgulanmış bile olsaydı gerçekten içerlerdi. Ayrıca ideolojisi sadece boş bir yalan veya ailesine daha iyi hükmetme yolu değildir çünkü asil ifadeler kullanarak onları etkiler. Aslında iyilik, sevgi ve erdeme gerçek bir özlem duyar fakat bu dürtülerle hareket etmek yerine onları sözcüklere dönüştürüp sevgiden bahsettiğinde sevgiyle temasta olduğu yanılsamasıyla kendini kandırır.

Tıpkı çoğumuzun İncil'in, Jefferson'ın, Emerson'ın sözlerini *ideolojik olarak* kullandığımız gibi Stalin veya Kruşçev de Marx'ın sözlerini kullanırken onları *ideolojik olarak* kullanıyorlar. Kendi ifadelerimizin birçoklarının ideolojik ve ritüelistik karakterini gözden kaçırdığımız gibi, komünist söylemlerin de ideolojik ve ritüelistik karakterini ayırt edemiyoruz. Dolayısıyla Kruşçev'in, Marx'ın veya Lenin'in sözlerini söylediğini duyduğumuzda onların kastettiklerini kastettiğini sanıyoruz oysa gerçek şu ki, bu fikirler artık onun için, Avrupalı kolonicilerin pagan ruhları kurtarma isteğinin gerçek olmasından daha gerçek değil. Çelişkili bir şekilde, *komünist ideolojiyi ciddiye alan yegâne kişiler biz, ABD'dekileriz,* oysa Rus liderler onu milliyetçilikle, ahlaki öğretiyle ve artan maddi doyumla desteklemekte sorun yaşıyorlar.

Komünist ideolojinin genelde insanların ve özel olarak genç neslin aklındaki etkisini kaybetmekte olduğu olgusu, Sovyetler Birliği'nden gelen birkaç raporda aşikâr hale geliyor. Bu gelişmenin çok güçlü bir tasviri, Marvin L. Kalb'ın "Rus Gençliği Bazı Sorular Soruyor"[100] başlıklı son makalesinde bulunuyor. Yazar, Moskova'dan 18 milyon üyeli komünist gençlik örgütünün yayın organı *Komsomol Pravda*'nın "Kamuoyu Araştırma Enstitüsü'nün" yeni bir anketini bildiriyor.

Rapor, "Hayatta kişisel amaçlarınız var mı?", "Varsa nedir?" gibi sorular sormayı pek istatistiki amaçla değil de, genç kuşakta görülen yaygın ilgisizlik ve materyalizm fenomeniyle mücadele etmek için gerekli görmüş. Aşağıdaki, diğerlerinin de karakteristik özelliği olan bir mektubun metnidir:

"'Neslinizden memnun musunuz?' şeklinde sormuş anket. 'Hayır!' diye cevaplamış nihilist.

'Neden?' diye sormuş anket. Genç kız şöyle açıklamış: 'On dokuz yaşındayım ve etrafımdaki her şeye karşı bir ilgisizlik ve umursamazlıkla doluyum; o derece ki, yetişkinler şaşırıp endişeleniyorlar.'

'Çok genç ama yine de çok sıkılmış; peki o 30 yaşına geldiğinde ne olacak?'

'Fakat bu şaşırtıcı olmamalı, çünkü bu basit bir gerçek: hayat çok ilginç değil. Bu sadece benim görüşüm de değil, arkadaş olduğum herkesinki böyle.'

'Hayatta bir amacınız var mı?' diye sormuş anket.

'Önceden, hayatı çok az anlayabilirken bir amacım vardı: okumak,' demiş genç kız. 'Ortaöğrenimi bitirdim şimdi bir enstitüye yarı zamanlı devam ediyorum. Fakat şimdi bütün saf hayallerim tek bir şeye –paraya– götürüyor. Para her şeydir; lüks, refah, sevgi ve mutluluk... Paranız varsa bütün bunlara ve daha fazlasına sahip olabilirsiniz. Bütün bunları nasıl elde edeceğimi henüz bilmiyorum; fakat her genç kız bol paralı ve başarılı bir evliliğin hayalini kurar. Elbette herkes başaramaz çünkü parayı isteyenler ona sahip olanlardan daha fazla . . . fakat sizi temin ederim ben başaracağım. Bu inancım, daima istediklerimi yaptığım gerçeğine dayanıyor ve normalde istediklerimi elde ederim.'"

Bu mektubun, Sovyetler Birliği'ndeki genç kuşağın tümünü yansıttığını ima etmek istemiyorum. Fakat anket ve bunun gibi mektupların yayınlanması, liderlerin sorunu ne kadar ciddiye aldıklarını gösteriyor.

Batı'daki bizler elbette şaşırmamalıyız. Gençliğin aynı hata ve ahlaka aykırılık problemleri ile aynı nedenlerle uğraşıyo-

ruz. Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi bizim sistemimizde de hâkim olan materyalizm, genç kuşakta yaşamın anlamı duygusunu yıpratıyor ve kinizme yol açıyor. Ne din ve hümanist öğreti ne de Marksist ideoloji, yeterince güçlü bir panzehir olabilir; tabii, toplumda köklü değişiklikler meydana gelmezse.

İdeoloji ile yalan eşanlamlı olmadığı için, onlar da biz de bilinçli ideolojinin gerisindeki gerçeğin farkında olmadığımızdan bize bir tarafta, "söylediğimizi gerçekten kastetmiyoruz; bütün bunlar, kamu tüketimi için, insanların aklını kontrol altında tutmak için," demelerini veya diyebilmelerini bekleyemeyiz. Belki nadiren bunu düşünen bir kinik vardır; fakat sadece başkalarını değil, onu kullananları da aldatan ideolojinin kendi doğasıdır. Dolayısıyla neyin gerçek, neyin ideoloji olduğunu fark etmenin yegâne yolu sözleri veya olguları kabul etmekten değil, eylemlerin analizinden geçer. Oğluna, erdemi öğretmenin görevi olduğunu düşündüğü için sert davranan bir babayı izlersem babaya nedenlerini soracak kadar aptal olmam; onun yerine kişiliğinin bütününü, onun başka birçok hareketini, sözsüz belirtilerini inceler, gerçek motivasyonuna karşın bilinçli niyetinin etkisine ilişkin bir değerlendirmeye varırım.

Sovyetler Birliği'ne dönersek, onun ideolojisi nedir? En ham haliyle Marksizm; insanın gelişmesi üretim güçlerinin gelişmesine bağlıdır. Üretim güçlerinin, tekniklerinin, üretim yöntemlerinin gelişmesiyle insan, yeteneklerini geliştirir ama aynı zamanda giderek birbirine düşmanlaşan sınıfları da oluşturur. Eski toplum düzeni ve sınıf yapısı, yeni üretim güçlerinin gelişmesini köstekler. Bu çelişki yeterince güçlü hale gelince eski toplumsal düzen, üretim güçlerinin tam gelişimine uyum sağlayacak şekilde değiştirilir. İnsanın evrimi ilerleyicidir; insan da onun doğaya hâkimiyeti de giderek gelişir. Kapitalizm, ekonomik ve toplumsal düzenin en gelişmiş sistemidir fakat üretim araçlarının özel mülkiyeti, üretim güçle-

rinin gelişiminin hızını keser ve böylelikle tüm insanların ihtiyaçlarının tam olarak karşılanmasına engel olur. Sosyalizm, üretim araçlarının devletleştirilmesi artı planlama, ekonomiyi prangalarından kurtarır; insanı özgürleştirir, sınıfları ve nihayetinde devleti yürürlükten kaldırır. Halihazırda sosyalizmi dışarıdan gelen saldırılara karşı savunmak için güçlü bir devlete ihtiyaç var fakat Sovyetler Birliği zaten sınıfsız, sosyalist bir toplum. Hâlâ doğasında mevcut çelişkileriyle kuşatılmış olan kapitalizm, kısmen kendi çelişkileriyle başa çıkmaktaki yetersizliği nedeniyle, kısmen de sosyalist ülkelerin örnekleri bütün ülkelerin ona benzemek isteyeceği kadar ikna edici olacağı için bir gün sosyalist sistemi benimsemek zorundadır. Sonunda bütün dünya sosyalist olacak ve bu, barışın ve insanın kendini tam olarak kavramasının temeli olacak.

Kısaca bu, Sovyet kateşizmidir. İdeolojiyle teorinin bir karışımını içerir.

Önce *teori* hakkında birkaç söz. Batılı gözlemcinin üstesinden gelmesi gereken bir güçlük var. Ortaçağ düşüncesinin, teolojinin referans çerçevesinde yapılandırılmış olması bizi şaşırtmaz. Tarihe, Tanrı'nın yaratışı, insanın büyük günahı, Mesih'in ölümü ve dirilişi ve Mesih'in ikinci gelişine ilişkin son drama üzerinden bakılmıştır. Uyuşmazlıklar ve hatta salt politik çekişmeler, bu ana referans çerçevesi yönünden ifade edilmiştir. On sekizinci ile on dokuzuncu yüzyıllarda laik, siyasi-felsefi bir referans çerçevesi vardı. Savaş alanlarında monarşi karşısında cumhuriyet, özgürlük karşısında biat, çevre etkisi karşısında insanın yaradılışında olan nitelikleri, vb. vardı.

Batı'da hâlâ kısmen dini, kısmen siyasi-felsefi bir referans çerçevesinde düşünüyoruz. Öte yandan Ruslar, başka bir referans çerçevesini, tarihin sosyoekonomik referans çerçevesini benimsediler ki, bu onlara göre Marksizm'dir. Bütün dünyaya bu perspektiften bakıldı ve iddialar ile saldırılar bunun cinsinden ifade edildi. Bu tür teorilerin, en fazla bir

profesörün işi olduğunu düşünen Batılı gözlemci için Rusların, sürekli sınıf mücadelesi, kapitalizmin iç çatışmaları ve komünizmin zaferinden bahsetmelerini anlamak zor. Batılı, bu konuşmanın dünyanın inancını değiştirmek için saldırgan ve aktif bir girişimi ifade ettiğini varsayar. Örneğin Hıristiyanların, bütün insanların eninde sonunda gerçek Tanrı'ya inanacaklarına dair inancının, hepimizin paganların dinlerini değiştirtmeye hazır olduğumuz anlamına gelmediğini hatırlamakta yarar var. Bu sadece, kendi ana referans çerçevemiz düşünüldüğünde fikirlerimizi belli terimlerle ifade etmemiz gerektiğidir; Ruslar kendi referans çerçeveleri içinde başka terimlerle ifade ediyorlar.

Daha önce belirttiğim gibi Sovyet düşünüşü evrimseldir ve insanın evrimindeki ana faktöre, üretim güçlerinin gelişmesi, bir sosyal sistemin bir üst sisteme dönüşmesi olarak bakar. Bu görüş, terimi kullandığım anlamda ideolojik değildir, Sovyet liderlerin, Marx'ın tarihsel teorisinin ham halini izleyerek tarihe gerçekten bakış yöntemidir. Sovyet liderler bu teoriyi kendi sistemlerini analiz etmek için kullanmadıklarından olumsuz anlamda ideolojiktir. (Sovyet sisteminin böyle Marksist bir analizi, Sovyet ideolojisinin sahte karakterini anında gösterirdi.) Bununla birlikte, Batılı gözlemcilerin çoğu için bu teori önemli ölçüde yanlış anlaşılmaya uygundur. Komünist kateşizmi, "Komünizm dünyanın her tarafında zafer kazanacak," dediğinde veya Kruşçev, "Sizi gömeceğiz," dediğinde bu ifadeler onların tarihsel teorileri bakımından, evrimin bir sonraki aşamasının komünizmin bir sonraki aşaması olduğu şeklinde anlaşılmalı fakat bu Sovyetler Birliği'nin bu değişimi kuvvet kullanarak veya itaat yoluyla getirmeyi görevi olarak gördüğü anlamına gelmez.

Marksçı teorinin belirsizliğini anlamak çok önemli. Tarihsel değişimlerin, ekonomik gelişmenin değişikliğe izin verdiği ve gerek duyduğu zamanlarda gerçekleştiğini iddia eden teoridir. Teorinin bu yönü, Avrupa'da Bernstein ve diğerleri-

nin temsil ettiği şekilde sosyalist, reformist düşüncenin temeli olan yöndür. Bu sosyalistler, sosyalizmin "nihai zaferine" inanıyorlardı fakat çalışan kesimin, olayları zorlamaya ihtiyaçlarının olmadığını ve zorlayamadıklarını varsayıyorlardı. Kapitalizmin gerekli bütün aşamalardan geçmek zorunda olduğuna ve sonunda, ileride belirsiz bir tarihte, kendini sosyalizme dönüştüreceğini düşünüyorlardı. Marx'ın görüşü, bunun kadar pasif ve belirleyici değildi. O da sosyalizme, ancak ekonomik koşullar buna uygun olduğunda öncülük edilebileceğini düşünmesine rağmen bu noktada, o zamana kadar çoğunluğu oluşturacak olan çalışan kesim ile sosyalist partilerin, önceki egemen gruplardan gelecek tüm düşmanca saldırılara karşı yeni sistemi savunmakta faal olarak yer almaları gerektiğine inanıyordu. Lenin'in duruşunun, Marx'ınkinden saptığı nokta, çalışan kesimin yerine yenilikçiyi koyması ve özellikle henüz burjuva devrimini tamamlayamamış olan bir Rusya'da kuvvetin etkisine inancının daha fazla olmasıydı. Vurgulamak istediğim nokta, sosyalizmin nihai zaferi olan Marksist amacın, hem eylemci olmayan reformistlere hem de Lenin'e özgü olmasıydı. Formülün kendisi –"komünizmin nihai zaferi"– tarihsel bir tahmindir ve Kruşçev'inki gibi saldırgan olmayan, evrimsel bir politikaya mükemmel bir şekilde uygulanabilir.

Kruşçev'in bir "dünya devrimini" amaçlayıp amaçlamadığını değerlendirirken "devrimden" kastımızın ne olduğunu kendimize sormamız yararlı olur. Elbette bu kelime, en genel kullanımı, mevcut hükümetin tamamen ve şiddet içeren bir şekilde değiştirilmesi olmak üzere birçok farklı anlamda kullanılabilir. Bu durumda Hitler, Mussolini ve Franco devrimci olurlardı. Fakat bu kavram daha özel bir anlamda, yani mevcut baskıcı hükümetin halk kuvvetlerince düşürülmesi anlamında kullanılırsa bu üç adamdan hiçbirine "devrimci" denemez. Aslında Batı'da genel olarak kabul edileni, bu kullanımıdır. İngiliz, Fransız, Amerikan devrimlerinden söz

ettiğimizde tepeden değil, tabandan gelen devrimlerden bahsederiz; otoriter bir sistemin iktidarı ele geçirmesinden değil, otoriter sistemlere karşı halkın saldırısından bahsederiz.

Marx ile Engels'in kullandığı devrim terimi bu anlamdaydı ve Lenin'in başlattığını düşündüğü devrimi bu anlamdaydı. Kurduğu sistemin halkın iradesi olmaktan çıkmasına rağmen yenilikçilerin iradeyi ve büyük çoğunluğun çıkarlarını dile getirdiklerine inanmıştı. Oysa Polonya, Macaristan ve diğerlerindeki komünist "zaferleri" "devrim" değillerdi, Rusların, yönetimi askeri müdahaleyle devralmalarıydı. Stalin de Kruşçev de devrimci değillerdi; varlığı, otoriteye duyulan kayıtsız şartsız saygıya dayalı muhafazakâr ve bürokratik sistemlerin liderleriydiler.

Bir sistemin otoriter-hiyerarşik karakteri ile böyle bir sistemin liderlerinin "devrimci" olamayacağı gerçeğinin arasındaki bağlantıyı görmemek saflıktır. Avrupa'da hatırı sayılır değişiklikler gerçekleştirmiş ve kendi ülkelerine önemli avantajlar getirmiş olan Disraeli ve Bismarck da devrimci değillerdi; Fransız Devrimi'nin ideolojisini kullanmasına rağmen Napoleon da devrimci değildi. Fakat Kruşçev, devrimci olmamasına rağmen komünizmin üstünlüğüne olan inancında gayet samimiydi. Ona göre ve muhtemelen ortalama bir Rus'a göre, komünizm ve sosyalizm, Marx'a göre olduğu gibi, kapitalizmi *aşan* hümanist sistemler değillerdi, daha etkin üretim yapan, ekonomik krizlerden, işsizlikten, vs. korunan ve dolayısıyla uzun vadede kitle ve makine toplumunun ihtiyaçlarını karşılama konusunda daha yetenekli olan ekonomik sistemlerdi. Rus komünistlerin, iki sistem arasındaki barışçıl rekabetin eninde sonunda tüm dünyanın komünist sistemi kabul etmesine yol açacağına inanmalarının sebebi tam olarak buydu. Onların buradaki anlayışları, diğer birçok bakımdan olduğu gibi, ekonomik verimlilik alanındaki kapitalizm-rekabeti anlayışıdır. Ama Kruşçev'in bu sistemle yarışmaya davetini kabul etmekte tereddüt ediyoruz ve bizi

zorla veya hükümeti devirme yoluyla ele geçirmek istediğine inanmayı tercih ediyoruz.

Sovyet kateşizminin ideolojik-ritüelistik kısmına geri dönerken birkaç nokta daha vurgulanmalı. Gerçeğin yerine ritüelleştirilmiş ideolojiyi geçiren bir sistemde doğru ideolojiye bağlılık, sadakatin ispatı haline gelir. Ruslar fikirlerini ritüelleştirdikleri için ideolojik formüllerinin "kutsallığı" ya da onların ifadesiyle "doğruluğu" üzerinde ısrar etmeliler; ve Kruşçev'in otoritesi, ilahlaştırılan bir Marx-Lenin imajının intikaline dayandığı için ideolojinin Marx'tan Kruşçev'e kopmamış sürekliliği konusunda da ısrar etmeliler. Sonuç olarak, "doğru" formülün sonsuz tekrarı mevcuttur ve yeni fikirler ancak kelimelerdeki hafif değişikliklerle veya ideolojinin çerçevesi *içindeki* vurguyla ifade edilebilir. Bu yöntemi din tarihçileri iyi bilir. Büyük farklar yaratmış olan değişiklikler, ancak doktrinin içinde dışarıdan birinin güçlükle fark edebileceği ufak değişikliklerle ifade edilmişlerdir. Daha belirgin bir örnek verirsek: Protestanlığın sapkınlık olduğunu belirten Roma Katolik Kilisesi'nin resmi doktrini, on altıncı yüzyıldan beri hiç yürürlükten kaldırılmamıştır. Yine de hiç kimse bu olgudan, Katolik Kilisesi'nin Protestanlara saldırmak veya zorla dinlerini değiştirtmek istedikleri sonucunu çıkarmaz. On yedinci yüzyılın din savaşları esnasındaki tutumundan uzaklaşan Katolik Kilisesi, birlikte varoluş tutumunu –resmi doktrini değiştirmemekle birlikte– benimsemiştir. Son başkanlık seçimi kampanyasında gördüğümüz gibi, Katolik bir Başkan'ın seçilmesinin Vatikan'ın ABD'yi çökertme girişimini göstereceğinden sadece birkaç bağnaz grup korktu.

İdeolojinin ritüelleştirilmesi, sadece üslubunun dokunulmaz kalması gerçeğine değil, insanların ruhlarının ve akıllarının yönlendirilmesi için kullanılmasına da yol açar. Dini dogma ile komünist ideoloji arasındaki fark, teolojik ifadelerin dinin içeriği, ikincisinin ifadelerinin ise bir zamanların sosyolojik veya tarihsel teorilerinin içeriği olmasında yatar. Bu-

nunla birlikte, kitlesel etki için siyasi ideolojinin "iyi", "kötü", "kutsal" ve "suçlu" gibi ahlaki imalar içermesi gerekir. Sovyet ideolojisinde, "kapitalizm" ve "emperyalizm" karanlık güçlerin simgeleri, "komünizm" aydınlık güçlerin simgesi ve yarı-dini görünüm ise iki güç, Ormuzd ile Ahriman (Hürmüz ile Ehrimen) arasındaki, Mesih ile Mesih-karşıtları arasındaki kozmik savaşın tablosunu renklendirmek içindir. Biz de Batı'da, ideolojimize Ruslarınkinin tam tersi olan benzer bir çarpıtma veririz. *Biz* iyiyi temsil ederiz, *onlar* kötüyü. Aslında her iki taraftaki bütün suçlamaları ve kendini övmeleri incelersek içerik ve coşku olarak dikkat çekici derecede benzer olduklarını görürüz.

Özetlersek: Sovyetler Birliği, komünist-devrimci ideolojiyi kullanan muhafazakâr bir devlet işletmeciliğidir. Bununla birlikte, dış politikasının değerlendirmesinde önemli olan, ideolojisi değil, sosyal ve siyasi yapısıdır. Kruşçev'in rejimi, en çok kendi sisteminin gelişmesiyle ilgilenir – öyle de olmalıdır; Sovyetler Birliği'nde hâkim olan bürokrasi, genişlemekte ve kendileri, çocukları ve nihayetinde nüfusun geri kalanı için iyi bir yaşamı güvenceye almaktadır. Kruşçev, Batı'daki devrim ihtimallerine ne inanır ne de ister; kendi sisteminin gelişmesi için buna ihtiyacı da yoktur. İhtiyacı olan şey, barış, silahlanma yükünün azalması ve kendi sistemi üzerinde kayıtsız şartsız kontrolünün olmasıdır.

Esas çarpıtmamız, *devrimci bir Lenin ile emperyalist bir Çar arasında bir karışım üretip, sonra Kruşçev'in oldukça geleneksel ve sınırlı manevralarını, "dünya hâkimiyeti için komünist-emperyalist dürtü" işaretleri olarak yanlış anlamış olmamız* gerçeğinde yatar.[101]

V. KISIM

Çin Sorunu

Gelecekte tarihçiler, yirminci yüzyılın en göze çarpan olayının, Çin Devrimi olduğuna karar verebilirler. Bu devrim birkaç yüz yılın tarihsel eğiliminin tersini işaret eder. Asya ve Afrika'daki başka ülkeler gibi Çin'e de güçlü Avrupalı ülkeler tarafından ekonomik ve politik olarak yön veriliyordu; artık Çin, sadece "büyük güç" statüsünü kazanmaya çalışmakla kalmayıp kendi endüstriyel sistemini de kuruyor; insanın bireyselliğinin ihlali ve köylü kitlelerine dayattığı ciddi maddi özveriler pahasına olmasına rağmen.

Çin Devrimi'nin böyle tarihsel bir önemi var çünkü şu an, dünya çapında bir hareketin, yani sömürge devriminin en gelişmiş örneği. Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki az gelişmiş ülkeler –yirminci yüzyılın "yeni dünyası"– ortak bir formüle sahipler, o da en basit haliyle: milliyetçilik (siyasi bağımsızlık) artı sanayileşme. Hızlı sanayileşme arzusu elbette, tümüyle değilse de, büyük oranda, ekonomik olarak harekete geçirilir. Psikolojik bileşenleri de vardır; sanayileşme o kadar uzun zamandır Batılı ülkelerin ayrıcalığı –güç alameti– olmuştu ki, endüstriyel özerklik, sömürge uluslar için psikolojik nedenlerle de bir amaç haline geldi.

Tarihsel açıdan konuşursak, Çin Devrimi, Batı sömürgeciliğinin sonunu, dünyanın diğer yerlerindeki sanayileşmenin başlangıcını belirtir. Çin'in amacı, az gelişmiş ülkelerin çoğu tarafından paylaşılmakla birlikte belirleyici tarihsel soru, Çin'in yöntemlerinin az gelişmiş dünyanın geri kalanı tarafından benimsenip benimsenmeyeceğidir.

Can alıcı tarihsel öneminin bir özelliği, hümanist geleneğe gerçek bir tehdit oluşturan Çin "buluşudur". Bu buluş, maddi

sermayesi yetersiz bir ülkenin, sermayenin başka bir biçimini, yani "insan sermayesini" tüm halkının fiziksel enerjisini, tutkularını ve düşüncelerini merkezi olarak örgütleyip yönlendirerek kullanabilmesidir.[102] Bu tamamen örgütlenmiş insan "hammaddesi" eksik maddi kaynakların büyük bir kısmının yerini alabilir. İnsanların fiziksel enerjilerini ve düşüncelerini seferber edip yönetme girişimlerinin örnekleri tarihte elbette ki var. Mısır piramitlerinin inşa edilme yöntemi buydu; Nazi orduları bu şekilde yürüyüşe geçti; Rus işçiler bu şekilde üretti. Yine de bu geçmiş girişimlerin hiçbiri, Çinli liderlerin ulaşmaya çalıştıkları bütünlük ve tamlık derecesine erişmedi. Üstelik Çin sistemi şimdiye kadar, halkının hatırı sayılır bir kısmında, belki de çoğunluğunda, bütün özverilerini gönüllü olarak –hatta memnuniyetle– yaptıklarına dair duygu ve kanaat oluşturmakta görülmemiş derecede başarılı olmuş görünüyor.

Çinlilerin bu sonucu gerçekleştirmeyi nasıl başardıkları, tarihçilerin daha yıllarca tartışacakları bir soru. Bununla birlikte, bu yöntemin bazı yönlerini fark etmek daha şimdiden mümkün. Öncelikle Marksist teoriyi anladıkları şekilde, entelektüel bir referans çerçevesi olarak kullanıyorlar. Bu, onlara bütün fikirlerin ve planların atfedilebileceği bir nüve sağlayan bir doktrin, ya da daha ziyade bir dogma veriyor. Bu dogma şüpheye yer bırakmaz. Bu, Marx, Engels ve Lenin'in efsanevi kişilikleri, ilahlaştırılan Mao Tse-tung ve Sovyetler Birliği'nin ulaştığı başarı olgusuyla desteklenir. Çin sisteminin bu "teorik" yönü, bilginin, en değerli varlık ve Çin'i 1911 devriminden önce bin yıl boyunca yöneten bürokratik sistemde yükselmenin anahtarı olduğu bir geçmişe uymaktadır. Komünist liderler yeni mandarinlerdir;[103] "kitabı" bilirler ve güçlerini kitaba atfederek kanıtlarlar.

Bununla birlikte Mandarin ve Konfüçyüsçü geleneklere yeni ilkeler eklendi. Bunlar, dini coşkular ile Rusların itiraf ve kendi kendini suçlama elde etmek için kullandığı yöntemle-

rin ve ikna etmenin en gelişmiş psikolojik metotlarının alışılmamış bir karışımıdır. Yarı dinsel motivasyon ise kendi içinde karmaşıktır. Çinliler, bunu basit bir formüle indirgeyerek şöyle derler: Her insan kendi çevresinin bir ürünüdür ve çevre değiştirilirse kendisi de değiştirilebilir. Değiştirilemeyenler, saf dışı edilmelidirler.[104]

Bu formülün ilk kısmı, on sekizinci yüzyıl aydınlanma felsefesini, yani çevrenin karakter farklılıklarının, davranışların, erdemlerin ve ahlaksızlıkların sebebi olan yegâne faktör olduğunu öne süren teoriyi yansıtır. Bu aydınlanma formülüyle karıştırılan kavram, Katolik Kilisesi'nin düşüncesine benzemektedir. Çoğu kişi Kilise tarafından (Çin formülünde yeni çevrenin sağlıklı etkisi tarafından) kurtarılabilirken dini değiştirilemeyenler kaybolur. Çin yöntemini diğer diktatörlük ve komünizm biçimlerinden ayıran nokta, öncelikle zorlamaya değil, ikna etmeye dayanması ve ayrıca bu ikna yönteminin sadece düşünsel olmayıp büyük ölçüde duygusal, yani kişinin suçluluk duygusuna, soyutlanmışlığına, grupla –bu artık eskiden olduğu gibi aile değil, parti ve toplumdur– yeniden birleşme arzusuna dayalı ikna yöntemini de içermesidir.

Bu, zorlamanın var olmadığı anlamına gelmez; onun yeri ikna sürecinin içindedir. Bununla Stalinci yöntem arasında önemli farklar var. Stalin, tüm tehlikeli unsurları tasfiye etmek istemişti, Çinliler onları "eğitmek" istiyorlar. Ruslar, Çinlilerin yaptığı gibi insanların akıllarını ve tutkularını şekillendirmek için böyle topyekûn bir girişim asla yapmadılar; bir psikolojik "ikna" yöntemi (bireysel ve toplumsal beyin yıkama) asla bu kadar yaygın, kapsamlı ve –göründüğü kadarıyla– başarılı olmadı.

Çin komünizminin farklı özelliği, kısaca belirtilecek olursa, Çinli liderlerin yeniden etkili bir dini yaratmış olmalarıdır. Şüphesiz, tanrısız bir din, fakat sonuçta ne Taoculuğun ne de Konfüçyüsçülüğün sistemlerinde teist bir Tanrı kavramı var. Bu yeni din, kendi içinde, bir Batılıya aykırı gelmeye-

cek katı bir ahlak çevresinde toplanır. Gurur, kibir, bencillik başlıca kusurlardır; tevazu ve ulusa özverili hizmet onların yerini almalıdır. Bu yeni dinin birçok kolu vardır. İnsanın siyasi görüşlerini, kişisel alışkanlıklarını ve felsefesini etkiler. Yaşamın her alanında bir "doğru" ile bir "yanlış", bir "iyi" ile bir "kötü" vardır. "Düşünce reformuyla", eğitim ve yeniden eğitimle bireyin kendi içindeki "kötüyü" görmesi sağlanır ve "iyiye" nasıl ulaşacağı öğretilir; "kirliliğini" kaybetmesi ve "saflığa" erişmesi öğretilir. Siyasi-ahlaki amaçtan saptıran bu duygu ve düşünceler kötüdür ve kişi, bütün gücüyle bunlara karşı mücadele etmelidir.[105]

Bu "totaliter" sistem, herhangi bir yerde bulunabileceği kadar etkili ve zorlayıcıdır; Batı kültürünün en değerli çiçeklerinden bireyselciliğin ve özgür düşüncenin tüm değerlerine karşı çıkar. Böyle düşünce kontrolünün, birçok dinde alışıldık olduğunu ve bu tür beyin yıkamanın, dünyanın her yerindeki birçok kültürde var olmuş olduğunu unutmanın toyluk olduğu da dikkate alınmalı.

Bunlar ve Çin komünizminin diğer özellikleri, ancak önce Çin komünizmine bir bütün olarak bakıp, sonra Sovyet Rus sistemi ile karşılaştırılırsa gereğince anlaşılabilirler.

Çin Devrimi'nin ayırt edici özelliği, her şeyden önce, esas olarak bir işçi devrimi değil, köylü devrimi olmasıdır. Tam da bu olgunun, bunun Marksist anlamda bir devrim olmadığını gösterdiği sıkça söylenir. Çinli liderlerin bu bariz çelişkinin arasını kapatmak için teorik bir formül bulma konusunda işleri zordu ve burada, iddialarının ince noktalarını izlemeye gerek yok.[106] Devrim, tarım sektöründe giderek artan ve 1958'de Komünlerin kurulmasıyla doruğa ulaşan bir kolektivizasyon (ortak kullanma) sürecini izledi.

Çin'in tarım sorununu kavramak için Birleşik Devletler 180.000.000 nüfusuyla 1.477.000 kilometrekare ekili alana sahipken Çin'in 650-700 milyonluk nüfusla sadece 1.100.000 kilometrekare ekili alana sahip olduğu gerçeğini göz önüne almak gerekir.[107] Buna rağmen bu alanı kayda değer bir de-

receye artırmak için ufak bir olasılık olmakla birlikte, gıda üretimini artırmanın bir olasılığı da, Fairbank'in belirttiği gibi (aynı eserde) toprağa mineraller katacak olan sulama ve gübrelemedir. (Burada şu düşünülebilir: Depolanması için, Asya'ya yaptığımız ekonomik yardımın tamamından daha çok bedel ödediğimiz ABD'nin gıda fazlasının bir kısmı, Çin'e ucuz ve uzun vadeli kredilerle verilseydi ne olurdu?)

Çin, ekilebilir toprakların yetersizliğinden başka ilkel tarım tekniklerinin de sıkıntısını çekiyor. Bu, en açık şekilde şu rakamlardan anlaşılabilir: Birleşik Devletler'de 4 dönüm buğdayı ekip biçmek 1,2 kişi/gün alırken Çin'de 26 kişi/gün alır (Aynı yer s. 26). İlk Beş Yıllık Plan'da kolektivizasyonun, yıllık ürünü yüzde 2,65 kadar artırmaktan başka getirisi olmadığı görünüyor ki, bu yüzde 2,2'lik nüfus artışının çok az üstündedir.[108] (Resmi Çin istatistikleri, üründe yıllık yüzde 3,7 artış iddia etmektedir.) Çin'in tarımsal temelinin nispi küçüklüğü, Çin'in sanayileşme için önemli miktarda gıda maddesini ihraç etmesi olgusuyla daha da kötüleşmektedir. Bu, köylülerinin gayet yetersiz beslenmesi sonucunu doğurur. Bununla birlikte, Çin'in, endüstriyel çıktısı traktör, gübre, sulama tesisleri üretmesine ve dünyanın başka yerlerinden, özellikle Güneydoğu Asya'dan gıda maddeleri almasına elverdiğinde köylüleri için çok daha iyi gıda sağlayabileceğini varsaymak için sebepler mevcut.

Çin hükümeti bu niyetle ülkenin sanayileşmesinin önemle üzerinde duruyor. Çin'in resmi rakamları tam olarak kabul edilmese de sanayileşme sürecinin şimdiye kadarki sonuçları oldukça etkileyici. "William W. Hollister'ın, resmi ham verileri, bağımsız hesaplamalarla birlikte kullanarak yaptığı Batılı gözüyle son tahmine göre Çin'in 1950-57 gayrisafi milli hasılası, 1952 baz alındığında yüzde 8,6; 1953 baz alındığındaysa yüzde 7,4 yıllık büyüme hızı gösterir."[109]

Barnett'in de kabul ettiği bu rakamlar, diğer Asya ülkelerinin büyüme oranlarıyla, özellikle de ilk Beş Yıllık Plan'ı-

na Çin'den çok farklı olmayan koşullarda başlayan Hindistan'ınkiyle kıyaslanırsa daha da etkileyicidir. Hindistan'ın 1950-51'den 1955-56'ya kadarki (ilk Beş Yıllık Plan) büyüme hızı, ancak yüzde 3,3 idi (veya başka kaynaklara[110] göre yüzde 4) yani Çin'in oranının[111] yarısıydı (veya daha azı). Bu gelişme aynı şekilde devam ederse Çin örneği, Hindistan ve diğer az gelişmiş ülkeler için o kadar cazip hale gelebilir ki, halkları, ekonomik gelişme, umut ve milli gururun tatmini karşılığında devlet müdahalesi ve özgürlüklerini kaybetmek şeklinde bedel ödemeye istekli olabilirler. Çin'in ve Hindistan'ın rakamlarının, gayrisafi milli hasılasının yıllık büyüme oranı 1898-1914 arasında yüzde 4,6 ve 1914'ten 1936'ya kadar yüzde 4,9 olup, gerçek milli gelirinin 1956-59 arasında yıllık ortalama yüzde 8,6 arttığı tahmin edilen Japonya ile kıyaslanması ilginçtir.[112] Barnett, son derece haklı olarak şöyle der:

> "Japonların performansı, komünist olmayan bir ülkenin totaliter yöntemlere başvurmadan da hızlı bir ekonomik ilerleme sağlamasının mümkün olduğunu gösteriyor fakat Japonya artık az gelişmiş bir ülke değil ve Asya'daki diğer az gelişmiş uluslara nazaran komünist Çin'in büyümesi özel bir önem kazanıyor."[113]

Çin'in endüstriyel büyümesi ilgili olan, elbette askeri gücünün büyümesidir. Çin'in insan gücü[114] üstelik hem disiplinli hem de milli gurur ve fanatizm aşılanmış insan gücü eksiği olmadığını söylemeye gerek yok. İlaveten Çin, giderek kendi askeri ekipmanını da üretebilir. Bu konudaki tahminler tabii ki, oldukça güvenilmez fakat Çin kendi atom ve termonükleer silahlarını en fazla birkaç yıl içinde imal edebilecektir.

Amerikan dış politikası için en önemli husus, sadece Çin'in komünist rejiminin içyüzünü anlamakla kalmayıp, onun Rusya ile olan farklarını ve iki rejim arasında bu farklardan doğan çelişkileri kavramaktır. Kısa süre öncesine kadar Sovyet Rusya ve komünist Çin'e ikizlermiş gibi bakılırdı. (Bu

tür yaklaşımlara hâlâ basında ve daha bilgisiz politikacıların konuşmalarında rastlanabiliyor.)

Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki ilişkilerde yanıltıcı olan, aynı ideolojik sisteme ve siyasi bir ittifaka sahip oldukları gerçeğidir. İdeolojilerle gerçekler arasındaki farkları göremeyenler için iki sistem de az çok aynıdır. Gerçek şu ki, iki sistemin ideolojik benzerliklerine rağmen {150} gerçekleri tamamen farklıdır.

Sovyetler Birliği, devrimci işçi, köylü devletinden politik olarak muhafazakâr sanayi işletmeciliğine döndü. Sovyet Rusya, büyük Avrupa devletlerinin tam sanayileşmeye ulaşan sonuncusu ve dünyadaki "sahip olan" devletlerin en zengini ve en güçlüsü olma sürecinde. İdeolojisi hâlâ devrimci, Marksist, vb. ideoloji fakat insanların aklındaki ve kalbindeki etkisi açısından ideolojisi giderek aşınıp, zayıflamakta. Bu toplumun eşitlik, kardeşlik, sınıfsızlık ve devletin sönüşü ideolojisi, katı sınıf farkları üzerine kurulmuş bir toplum gerçeğiyle giderek zıt düşmekte.

Bugün itibarıyla komünist Çin, "sahip olmayan" uluslardan biri; Çin halkının yaşam standardı, diğer az gelişmiş ülkelerinki gibi, sanayileşmiş ülkelerinkinin yirmi kat veya daha fazla altında. Çinliler, yüz yıldan uzun süre boyunca Avrupalılar tarafından sömürülüp, aşağılandılar. (Stalin'in de Çinlilere büyük bir nefret duyması önemli.) Şimdi devrimi başlatıp kazanan yetenekli, azimli, dürüst insanların liderliğinde uyanıyorlar. Milliyetçiler, gururlular ve Batı'dan gelecek her tür hakarete karşı duyarlılar. Çin'i sanayileşmiş güçlü bir devlete dönüştürmeye ve dünyanın önde gelen güçlerinden biri haline getirmeye kararlılar. Yolsuzluk (şimdiye kadar) çok az.

Çinli liderlerin komünizm kavramı Marx'ınkinin tam zıddı. Marx'ın komünizm sistemi bireyin tam olarak özgürleşmesini ve gözler önüne serilmesini amaçlarken Çinli komünistler, bireylerin, topluluğun farksız üyeleri olmalarını sağlamak

için tam kolektivizasyona girişti; toplum uğruna bireyselliği bastırdı. Bu yüzden Çinlilerin büyük çoğunluğunun yerleştirilmiş olduğu "komün" sistemlerinin komünizmin gerçekleşmesine doğru atılan bir adım olduğuna inanıyorlar. Yeni bir din biçimini, aydınlanma ideolojisiyle suçluluk ve utancın geliştirilmesi ve istismarının tuhaf bir karışımını oluşturuyorlar. Sistemleri, Marx'ın sosyalizm (veya komünizm) ile kastettiği her şeyden ne kadar farklıysa Rus sanayi işletmeciliği sisteminden de aynı derecede farklı. Çinlilerin, Rusların tabiriyle "mavi karıncaların", bugün Ruslara, Rusların 1917'den 1920'ye kadar Batı'ya göründüğü kadar yabancı ve "vahşi" göründüklerini söylemek sadece hafif bir abartı olur.[115]

Sovyet Rusya ile Çin, Batı'ya karşı ortak düşmanlıkları ve ortak ideolojileri vasıtasıyla müttefik olmuşlar ve hâlâ bunu sürdürüyor olsalar da bu iki güç arasında giderek artan bir hizipleşme var. Bu çekişme birkaç faktöre dayanıyor. Bunlardan en önemlisi muhtemelen Rusya'nın, günümüzde Batı'nın zengin statükosunun bir parçası olmasına karşın Çin'in, Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın yoksul halklarını içeren bölümün bir parçası olmasıdır. Bu, Rusya ile Batı arasında olandan çok farklı mahiyette bir çekişme. Rusya ile Batı arasındaki çekişme, ekonomik olarak Rusya ile Çin arasında mevcut olan ortak yanlardan daha çok ortak yana sahip iki blok arasındaki bir mücadeledir; Hindistan, Endonezya, Ortadoğu ve Latin Amerika'ya komünizmi getirmek ve sömürge devriminin lideri olmak gayretindeki Çin, Sovyetler Birliği için Birleşik Devletler'e olduğu kadar hatta daha fazla potansiyel bir tehdit teşkil etmektedir. Çin, sürekli artan nüfusu için yeni topraklar isteseydi seyrek nüfuslu Sibirya, Güney ve Güneydoğu Asya'nın yoğun nüfuslu bölgelerinden daha cazip olurdu.

Sömürge devriminin lideri olarak potansiyel bir tehdit oluşturmasının yanı sıra Çin'in liderliği, bir diğer tehdidi de, Sovyetler Birliği'nin komünist dünyanın lideri konumu için

oluşturmaktadır. Çinli komünistler, iktidara geldiklerinden beri kendi devrimlerinin Asya'daki ve diğer az gelişmiş ülkelerdeki devrimler için "klasik bir örnek", bir model olduğunu söylüyorlar. Komün sistemine başladıklarından beri Çinli liderler, Rusya'nın komünist bir topluma ulaşma yolunda kendilerinden geride kaldıklarını öne sürüyorlar. Günümüzde Çin, muazzam bir güçle sanayileşmeye gayret eden yoksul bir toplum; Rusya ise, elindekini geliştirmeye ve korumaya çalışan zengin bir toplum haline geliyor.

Çin ile Rusya'nın ilişkileri tarihte, üzerinde detaylı bir şekilde durmayacağımız birçok aşamadan geçti. 1920-21'den sonra Avrupa'da devrim umutları sönerken Asya'da devrim umutları komünizmin gündeminde önemli bir konu haline geldi. O zaman bile komünizmin kademeleri arasında bir anlaşmazlık vardı. Lenin, Batılı güçlere karşı Çin burjuvazisinin ulusal devrimine destek olmak ve onunla ittifak kurmak açısından düşünürken Hintli Roy, kendi burjuvazilerine karşı bir işçi ve köylü devriminin gerekliliği üzerinde duruyordu.[116]

Çinli komünistlerin zaferinin tamamen Çinlilerin başarısı olduğunu, Rusya'dan neredeyse hiç yardım gelmediğini hatırlamak önemli. Stalin, Kuomintang'ı, Chiang Kaishek'in hükümetini destekledi, Kuomintang rejiminin zayıflığının ona iyi uyduğu da varsayılabilir.[117] Bunun doğruluğu, Yalta Konferansı'nda Stalin'in, Rusya'nın Mançurya'daki haklarını yeniden tesis etmesi ve savaştan sonra Kuomintang'a Dış Moğolistan'daki egemenliğinden vazgeçmesi için baskı yapması ile kanıtlanır.

Kuomintang yönetimi Nankin'i terk etmek zorunda kaldığında, diğer elçilerin çoğu, komünistleri beklemek için Nankin'de kalırken Stalin, Sovyet elçisine, Chiang Kaishek hükümetine Kanton'a kadar eşlik etmesi talimatını verdi. Çinli komünistlerin başarısından sonra bile Rusya'nın ekonomik yardımı oldukça sınırlıydı. Çin yatırımlarının hemen hemen hepsi iç tasarruflarla yapılırken, Sovyetler Birliği'nden gelen

mali yardım önemsizdi.[118] Sovyetler Birliği 1950-1956 arasında 211 proje için teknik ve mali yardım sözü verdi. Mali yardım, krediler ve hibe dışı yardımlardan oluşuyordu; Rusların sponsor olduğu projeler için gereken ekipmanın yaklaşık üçte birini ödemek yeterliydi, 1952-1957 arasında yeni yatırımlar için mevcut Rus kredilerinin tutarı, toplam devlet yatırımlarının ancak yüzde 3'üydü.[119]

Ancak, mali yardımın sınırlı olması, Rusların uzmanlar göndererek yaptığı teknik yardımın büyük önemi olduğu gerçeğini değiştirmez, böyle bir yardım olmasaydı Beş Yıllık Plan neredeyse hiç başarılamazdı. Bununla birlikte teknik yardım söz konusu olduğunda bile, Chu En-lai'nin Ekim 1959'da *People's Daily* gazetesine, "Sovyetler Birliği'nin, geçen on yılda Doğu Avrupa'daki uydu devletlere 10.800'ün üzerinde, Çin'e ise 1500'ün üzerinde uzman gönderdiğini"[120] yazdığı ve çoğu Rus uzmanın 1960'da Çin'den ayrıldıkları da unutulmamalı.

Rus-Çin ilişkilerinin belirsizliği, çekişmenin bütün unsurları önceden beri var olup, ara sıra değinildiği halde ancak 1959'da belirgin bir düşmanlık haline geldi. İki güç arasındaki esas anlaşmazlık konuları: 1) Batı ile barış içinde birlikte var olma, 2) çeşitli ülkelerde komünizmin zafer elde etmesi için barışçıl yöntemler, 3) Çin'in atom silahlarına sahip olması, 4) komünizme giden doğru yolun Rus tarzı mı, Çin tarzı mı olduğu meselesidir.[121]

Batı'nın dış politikası açısından esas mesele, kuşkusuz, birlikte var olma taraftarı olan Rusların tutumu ile savaş riskini almakta pek tereddütlü olmayan Çin politikası arasındaki anlaşmazlıktır. A. M. Halpern'in inandırıcı analizini kabul edersek bu anlaşmazlık, 1959'da Çin Devrimi'nin onuncu yıldönümünde Kruşçev'in Pekin'i ziyareti sırasında patlak vermiş gibi görünüyor.

Kutlama esnasındaki konuşmalar barış içinde birlikte var olmanın üzerinde durmasına rağmen Kruşçev, Mao ile olağan dostluk bildirisini bile imzalamadan Pekin'den ayrıldı.

Ne olmuştu? "Kruşçev'in Pekin'e vardığında Çinli liderlere, Batı ile karşılıklı anlaşmanın hem arzulanan hem de ulaşılabilir olmasından memnuniyet duyduğunu ve bu konuda ciddi görüşmelere başlamaya niyetlendiğini bildirdiğini varsaymalıyız," der Halpern. "Muhtemelen onlara, ileriki askeri gelişmelerinde bazı sınırlamaları dikte etmiştir. Hemen hemen kesinlikle, dış ilişkilerinde en azından değişik bir davranışta olmalarını ve büyük olasılıkla bazı önemli politika değişiklikleri yapmalarını talep etmiştir. Muhtemelen onların çıkarlarını müzakere etmeyeceğine dair güvence vermiş ama aynı zamanda azami taleplerinden daha azına hazırlıklı olmaları için baskı yapmıştır."[122]

Görünen o ki, Çinliler biraz düşündükten sonra Güney ve Güneydoğu Asya ile uğraşma yöntemlerinin başarılı olmadığında hemfikir oldular fakat Batı'ya karşı politikalarıyla (ve yukarıda bahsedilen diğer sorunlarla) ilgili tutumlarını giderek sertleştirdiler.

İki kamp arasında kaçınılmaz ve sürekli bir anlaşmazlık tezini benimsediler ve Amerika'nın "barış jestlerinin" Birleşik Devletler'in dünya hâkimiyeti arzusu için bir sis perdesinden başka bir şey olmadığı görüşüyle tavır koydular. Öte yandan Rusların tavrı, açıkça "barış içinde beraber yaşama" tavrı olarak kaldı. Aşağıdaki ifadeler iki görüşü özlü bir şekilde yansıtmaktadır. Kruşçev:

> "Meseleye ticari açıdan yaklaşmayalım ve bu tarafın veya diğerinin katlanacağı kayıpları hesap edelim. *Savaş, dünyanın bütün halkları için felaket olur.*
>
> Şehirlerin üstünde bombalar patlarsa neler olacağını tasavvur edin. Bu bombalar komünistlerle komünist olmayanlar arasında ayrım yapmayacaktır . . . Hayır, nükleer patlamaların kontrol altına alınamayan büyük yangınlarında canlı her şey yok olacaktır.
>
> Günümüzde ancak mantıksız bir insan savaştan korkmayabilir."[123]

Öte yandan Mao Tse-tung'a göre Çin'in görüşü şöyledir: "Emperyalistler, başka bir savaş başlatmakta ısrar ederlerse ondan korkmamalıyız . . . Birinci Dünya Savaşı'nın ardından 200 milyon nüfusu ile Sovyetler Birliği doğdu. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından toplu olarak 900 milyon nüfusla sosyalist kamp ortaya çıktı. Emperyalistler üçüncü bir dünya savaşını başlatmakta ısrarcılarsa birkaç yüz milyonun daha sosyalizme döneceği kesindir."[124]

Ruslarla Çinlilerin savaşa ve barışa yönelik tutumları arasındaki fark ele alındığında iki soru doğar. Birinci soru: Acaba bu farklar göründükleri kadar gerçekler mi yoksa bazı kişilerin inanmaya hazır oldukları gibi, Kruşçev, zirve toplantısı için olumlu bir hava yaratmak amacıyla "yumuşak" stratejisini mi kullanıyor? İki blok arasında süregelen uzun ve yoğun ideolojik tartışmanın, (üç hafta süren müzakerelerden sonra) uzlaşmayla çözülen bir tartışmanın, 1960'ta Moskova'da yapılan 81. Komünist Partiler Deklarasyonu'nda Kruşçev için tamamen lehte bir durum olduğu düşünüldüğünde, Kruşçev'in sadece kısa vadeli taktiksel nedenlerle davrandığını biliyor veya varsayıyorlarsa Çinlilerin bütün bu şiddet yanlısı ideolojik itirazlarını bildirmeleri anlamsız olur. Çinlilerin bütün muhalefetinin, Kruşçev'in ciddi imiş gibi görünmesini amaçlayan bir entrikanın parçası olduğu cevabı artık gerçekçi bir siyasi analiz olmayıp, paranoyak fikirler olur.

Diğer soru ise, Çinlilerin neden Ruslardan daha az korkuyor göründükleri termonükleer savaş konusunda böyle bir tavır takındıklarıdır. Bariz bir nedeni zaten söylendi. Onlarda merkezileşmenin olmaması ve çok daha büyük nüfusu ile termonükleer savaşın kendi sistemlerine getireceği tahribatın, Sovyetler Birliği ve Birleşik Devletler'e getireceği tahribata göre daha düşük bir derecede olacağını, dolayısıyla savaş sonrası dünyasındaki en kudretli güç olacaklarını düşünüyor olabilirler. Bu konudaki görüşleri ne olursa olsun, Çinli liderlerin, önceden irdelediğimiz nedenlerden Ruslarda bulunmayan "yayma hevesine" sahip oldukları unutulmamalı.

Bununla birlikte, bu değerlendirmelerin, Çinlilerin savaş istediği ve izledikleri yolun her şartta değişmez biçimde saldırgan kalacağı anlamına gelip gelmediği, biraz sonra döneceğimiz bir diğer soru.

Komünizm mücadelesinde barışçıl yöntemler meselesi söz konusu olduğunda Ruslarla Çinliler arasındaki fark, birlikte varoluş meselesinde olduğu kadar güçlüdür. Yukarıda bahsedilen bir makale (15 Nisan 1960 tarihli *Red Flag –Kızıl Bayrak–* dergisindeki), işçilerle köylülerin özgürleşmesi, "Reformculuğun gümbürtüsüyle değil, ancak devrimin gümbürtüsüyle gerçekleşebilir," der. Kendileri için ritüelist, "revizyonist" tabiri kullanılan Yugoslav liderler, dünya revizyonizminin merkezi ve baş düşman olarak ayrı tutuldular. Fakat onlar daima, elbette açıkça revizyonist denemeyen esas muhalif Kruşçev'in mukabili görevini gördüler. Bununla birlikte Kruşçev'in duruşu, önceden bahsedilen 81. Komünist Partiler Deklarasyonu'nda devrimci eylemlere karşı olup iki sistem arasında barışçı bir ekonomik rekabet üzerinde durmasıyla gayet açık bir hale geldi.[125]

Aslında Rusların ve Çinlilerin çizgileri arasındaki uyuşmazlık, kesinlikle sanayi ülkeleriyle ilgili sorunlarla (son derece teorik ve gerçek dışı) sınırlı değildi. Çeşitli az gelişmiş ülkelere yönelik politikaları bakımından çok vahimdir. 1959 yazında Irak'taki komünist saldırının ani olarak kesilmesinin, Çinlilerin amaçlarına karşı Kruşçev'in baskısından ötürü olması kuvvetle muhtemeldir; daha kolay anlaşır vaka Cezayir'in durumudur. Ekim 1959'da Yüksek Sovyet'e verdiği raporda, de Gaulle'ün planları karşısındaki önceki tutumunu tersine çeviren Kruşçev, birden bire Kuzey Amerika ateşkes planının taraftarı olarak ortaya çıkmışken Çinliler, de Gaulle'ün planını "A'dan Z'ye bir hile" olarak yaftalamaya devam ettiler.[126]

Sonunda Çin-Rus çekişmesi, komünist hareketin liderliğine odaklanıyor. Çinli liderler, komünlerinin gerçek ko-

münizme giden yolda belirleyici bir adım olduğunu ve Mao Tse-tung'un komünist kampın en önde gelen teorisyeni olduğunu iddia ederken Ruslar, doğal olarak bu iddiayı inkâr ediyorlar.[127] Bu çekişme kesinlikle kıskançlık meselesi değildir. Sonunda bütün az gelişmiş ülkelerin ve özellikle bu ülkelerdeki komünist partilerin liderinin Sovyetler Birliği mi komünist Çin mi olacağı sorusuyla yakından ilgilidir. Rus ve Çin komünizmleri arasındaki fark, gerçek bir farktır. Rusya, muhafazakâr sanayi işletmeciliğini temsil etmesine rağmen daima kendi güvenliğinin endişesi ve Batı blokuyla bir anlaşma imkânı ile nitelendirilen dünyadaki siyasi konumu uğruna, sömürge devrimlerini desteklemek zorundadır. Öte yandan Çin, Marx'ın sosyalizminin tam tersi fikirlerle, şimdiye kadar kitle toplumunun eşitlikçi tipine inanç oluşturmuştur; bu inanç, komünlerin yeni bir toplum biçimine giden kısa yol oluşturduğuna dair hararetli bir beklentiye ve kapitalizmin komünist ülkeleri yok etme amacının değişebileceğine dair kuvvetli bir şüpheye dayanmaktadır.

Rus-Çin düşmanlığı, sadece birlikte var olma, sosyalizme barışçıl bir geçiş gibi görüşlerle ilgili uyuşmazlıklarda görünmekle kalmayıp, dış politika konusundaki birçok pratik meselede de kendini gösterir. De Gaulle'e ve muhtemelen Irak'a karşı tutumlarındaki farklılığa ek olarak Kruşçev'in, Çin-Hindistan sınır anlaşmazlığında Çinlilerin saldırgan tutumuyla ilgili olarak eseflerini bildirdiği iyi biliniyor. Rusya ile Çin arasında sadece bütün dünyadaki çeşitli komünist partiler için değil, özellikle Kongo, Cezayir, Küba gibi stratejik yerlerdekiler için de çok ciddi rekabet var. Buralarda Çin, saldırgan politikaları yerine yerel liderlerin dostluğunu kazanmaya çalışırken Rusya, hem ılımlı bir nüfuz kullanmak zorunda olduğu hem de Çinliler karşısında nüfuz savaşını kaybetmemek için yeterince "sert" konuşmak zorunda olduğu bir durumda.

Belki daha da önemlisi, Rusların, mecbur kalmadıkça Çinlileri, atom silahlarıyla donatmak istememeleridir. Çinlilerin

Sovyetler Birliği'ne nükleer silah vermesi için uyguladığı baskıya ve Rusların bu isteğe uymaktaki isteksizliklerine dair epey kanıt vardır.[128] Batılı güçlerin, Batı Almanya'nın emrine termonükleer silahlar sunması durumuna binaen Doğu Almanya[129] ile Çin'in atom silahları için yaptıkları ortak baskılar olmuştur. Öte yandan Kruşçev, Tass Haber Ajansı tarafından 18 Mart 1959'da açıklanan Atom Silahları Karşıtı Avrupa Federasyonu'na yazdığı tarihsiz bir mektupta, "atom kulübünün genişlemesi konusundaki sakınca" üzerinde durmuş ve Birleşik Devletler'in müttefiklerine nükleer silahlar sağlamasının, "nükleer silahların bütün dünyaya yayılmasında bir çeşit zincirleme reaksiyon" başlatacağı konusunda uyarmıştır.[130]

Bir sorun hâlâ hesaba katılmalı çünkü Çin politikasının geleceğinin değerlendirilmesi için çok büyük önem arz ediyor. Sorun, Çin'in mevcut siyasi durumunun agresifliğinin, topraklarını büyütme, dolayısıyla nihayetinde savaş eğiliminde olduğunu gösterip göstermediğidir.

Nüfus baskısı ve tarımındaki düşük üretkenlik dikkate alındığında Çin'in ekonomik nedenlerle topraklarını büyütme peşinde olduğu öne sürülebilir. Bu tür bir büyüme ya nüfusun az olduğu Dış Moğolistan ve Sibirya yönünde veya pirinç, petrol, kauçuk ve benzeri olağanüstü öz kaynaklarıyla yoğun nüfuslu Güneydoğu Asya yönünde gerçekleşebilir. Giderek agresifleşen Çin'in, bir gün böyle bir toprak büyütme planını gerçekleştirme ihtimali olmasına rağmen bunun, Çinli liderlerin tercih edeceği bir yöntem olmadığına dair birçok sebep var. Sibirya yönünde genişleme, Sovyetler Birliği'ni Çin'e düşman eder ve Çin-karşıtı bir Birleşik Devletler-Sovyetler Birliği koalisyonunun doğmasına yol açar ki, bu Çin için ölümcül bir tehlike olur. Ancak Rusya'nın açık veya gizli desteğiyle gerçekleşebilecek olan güneydoğu yönünde bir genişlemeye gelince, böyle bir genişleme için gerçek bir ekonomik *ihtiyaç* yok. Çin'in, Güneydoğu Asya'dan elde edi-

lebilecek hammaddelere ihtiyacı olduğu doğru fakat öncelikli problemi, petrolü, kauçuğu, vb. olan ülkelere sahip olmak değil, onlarla uygun fiyatlı, engelsiz, serbest ticaret yapabilmektir.

Çin'in ekonomik durumunun bütünündeki can alıcı nokta, Çin'in neredeyse hiç uzun vadeli kredisi olmaması ve az parayla yani genel tüketim pahasına zorunlu tasarruf yoluyla sanayileşmeye zorlanmakta olmasıdır. Bu, Barnett'in çizdiği tablodur. "Çin, ikinci Beş Yıllık Plan'ına başlarken," der, "neredeyse tamamen kullandığında-öde sistemiyle ilerliyor gibi görünüyordu, bu da Pekin'in 1957-58'de uygulamaya koyduğu köklü iç politika değişikliklerinin ardındaki önemli bir faktör olmuş olabilir. Bağımsız yönetilen, küçük ölçekli, işgücü ağırlıklı sanayiler kurmak, sulama ve küçük sermaye yatırımı gerektiren diğer projeler için işgücünü kitlesel ölçekte seferber etmek ve Çin nüfusunu ve öz kaynaklarını komünler kurarak sistemli bir şekilde düzene sokmak, hepsi de, en azından bazı bakımlardan, komünist Çin'in 1958'e kadar kalkınma programlarını uzun vadeli yabancı krediler olmadan yürütmesiyle ilgili olabilir."[131]

Kendi komünizm tiplerini sürdürme konusundaki şevklerine, koyu milliyetçiliklerine, gururlarına ve agresif dillerine rağmen Çin'in halihazırdaki liderlerinin, savaştan kaçınma konusunda Ruslar kadar kaygılı olmasalar bile, bir savaşı kışkırtmaktansa gayretlerinin barış içinde başarıya ulaştığını görmeyi tercih eden makul ve gerçekçi kişiler olmadıklarını düşünmek için bir sebep yok. Bu, Barnett'in de çıkardığı bir sonuç: "Pekin'in liderlerinin kapsamlı stratejilerinde, öncelikle sınır ötesi toprak fethetmeyi veya açık Çin saldırganlığıyla dışarıya devrim aktarmayı düşünmediklerine inanmak için birçok neden var. Geleneksel askeri açıdan dünyanın fethi ve komünizm açısından dünya devrimi çok farklı kavramlar. Pekin, yine de askeri gücünü oluşturmaya yüksek öncelik veriyor ve büyük bir savaştan kaçınıyor olmasına rağmen birçok

şekilde baskı ve güç kullanmaya kalkışabilir."[132] Barnett, Çinli liderlerin, Kruşçev'in birlikte varoluş politikasına karşı duruş sergilemelerinden sonra bile, savaştan kaçınma ve *100 çiçek döneminin*[133] fiyaskosundan önce izledikleri rekabetçi birlikte varoluş amacından vazgeçtiklerine inanmıyor. Barnett, "Pekin'in amaçlarına ulaşmak için askeri kuvvetlerine giderek daha çok güvenmek konusunda önemli bir karar alması ihtimali tamamen göz ardı edilemez," der. "Bununla birlikte 1959 sonbaharının başlarında, Çinli komünistlerin geniş çaplı askeri saldırı için genel bir politika izlemeye karar verdiklerini gösteren az bir şey var. Çin'in komşularına yaptığı yeni baskılar, şimdiye kadar sınırlı baskılardı ve görünen o ki, Pekin'in hem Çin-Hint sınırı hem de Laos ile ilgili hedefleri de sınırlı oldu.[134] Her iki durumda da, Pekin'in son eylemlerinin esas açıklamasını, kapsamlı taktiksel değerlendirmelerden ziyade yerel faktörler sağlar ve muhtemelen yerel kazanç elde etmeye kalkıştıktan sonra Pekin, Güney ve Güneydoğu Asya ile ilişkilerinde bir kez daha sopa yerine havucun üzerinde yeniden durmayı deneyebilir."[135]

Çin'in durumuna ılımlı bakılırsa ve onlarınkinin türünde komünizme duyulan şiddetli bir nefretle kör olunmamışsa şu sonuca varılmalı: Çin'in durumu ekonomik olarak ne kadar zorsa Çin'deki rejim de o kadar hoşgörüsüz hale gelecek, dış politikası da o kadar saldırganlaşacaktır. Mevcut azami ekonomik tecrit politikası ve Çin'in siyaseten aşağılanması devam ettirildiği takdirde Çin içindeki saldırgan eğilimler artacak ve Kruşçev'in Sovyetler Birliği içindeki düşmanlarının zafer kazanmasına yardımcı olacaktır. Bu gidişat, muhtemelen Çin'in ve dolayısıyla Almanya'nın termonükleer silahlar edinmesine yol açacak ve sonunda savaşın eşiğine getirecektir. Öte yandan Pekin hükümetine krediler, serbest ticaret imkânı ve Birleşmiş Milletler'deki koltuğu verilirse ve ülkenin ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması, Güneydoğu Asya'daki düşman hükümetler tarafından tehdit edilmezse

Çin'in 1958'e kadar yürürlükte olan önceki rekabetçi varoluş politikasına dönmesi çok akla yakın bir ihtimaldir.

VI. KISIM

Alman Sorunu

Amerikan-Rus anlaşmasına gölge eden birçok siyasi sorun var: Kore, Formosa, Laos, Ortadoğu, Kongo, Küba, Güney Amerika. Bununla birlikte, anlaşma için muhtemelen Almanya sorunundan daha büyük bir engel yok.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Almanya'nın bir daha Batı'ya veya Rusya'ya askeri tehdit haline gelmesini engellemek üzere anlaşma vardı. Almanya'yı ağırlıklı olarak bir tarım ülkesi haline getirecek mantıksız Morgenthau planı reddedilirken güçlü bir orduya sahip olmaması üzerinde anlaşılmıştı. Almanların kendileri bile buna hemfikir görünüyorlardı. Adenauer, kuvvetli bir Alman askeri gücü fikrinin kesin olarak aleyhinde konuştu ve en güçlü muhalefet partisi olan Sosyal Demokratlar, silahlanmaya ve "*Atomtod*"a (atom-ölümü) şiddetle karşı çıktılar. Çeşitli Alman şehirlerinde atom silahlarına karşı mitingler yapıldı.

Şimdi, aradan çok sene geçmeden durum tamamen tersine döndü. Almanya daha şimdiden, Rusya dışında Avrupa'nın en kuvvetli askeri gücü. Generalleri (hepsi de Hitler'e hizmet etmiş) Almanya'nın kendini savunması için atom silahlarına ihtiyacı olduğunda ısrar ediyorlar; Sosyal Demokratlar, özellikle Willy Brandt'ın partinin liderliğini aldığından beri, Alman askeri gücünün, Adenauer'in partisi kadar ateşli olmayan taraftarlarıdır.

Batı'nın tutumu yeterince basit: Avrupa yeterince güçlü askeri kuvvetlerce savunulamadığı takdirde Sovyetler Birliği, (savaştan sonra Doğu Avrupa ülkelerini fethetmesiyle kanıtlandığı gibi) dünyaya egemen olma isteğiyle Batı Avrupa'yı

istila edecektir.[136] Avrupa, silahlı bir Almanya olmadan bir Rus saldırısına direnecek kadar güçlü değildir, bu yüzden özgür dünyayı savunmak için yeniden silahlanmış, askeri açıdan güçlü bir Almanya'ya ihtiyaç vardır. Bu iddia, günümüz Almanya'sının demokratik ve barışsever olduğu, dolayısıyla Rusya'ya veya kötü niyetleri olmayan herhangi birine bir tehdit oluşturmayabileceği varsayımıyla kuvvetlendi.

Öte yandan Ruslar, bu görüşü asla paylaşmadılar; askeri açıdan güçlü bir Almanya tarafından tehdit edildiklerini hissediyorlar ve yeniden silahlanmış bir Almanya'nın, Kaiser'in ve Hitler'in Rusya'yı fethetme girişimlerini tekrarlayacağına inanıyorlar.

Batı'nın mevcut Alman yönetiminin barışsever ve demokratik yapısına verdiği önem, Rusların korkularını gidermek için yeterince inandırıcı mı? Almanya, Batılı müttefiklerin yere göğe koyamadığı kadar "değişti" mi?

Almanya, Avrupalı büyük endüstriyel güçlerin (Rusya hariç) tam olgunluğa erişen sonuncusu. Dünya, evvelce eski güçler (İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika) arasında paylaşılmıştı. Endüstriyel gelişimi 1870'ten sonra olağanüstü bir hızla gerçekleşen Almanya, çok gelişmiş (Japonya'nınki gibi büyük ölçüde kartelleşme ile nitelenen) bir sanayi ile disiplinli ve yetenekli bir işgücüne sahip olmakla birlikte endüstriyel potansiyelini tüketecek pazarlardan ve hammaddeden yoksun, coğrafi açıdan görece küçük bir ülkeydi. Aynı zamanda, Almanya'nın (özellikle Prusya'nın) en göze çarpıcı askeri kadroyu oluşturmuş olan feodal bir sınıfı da vardı. Bu kadro, yetenekli, sadakatli ve aşırı milliyetçiydi. Endüstriyel büyüme ve askeri imkânlarının harmanlanması Almanya'yı savaş yörüngesine soktu. Almanya, yirminci yüzyılın başında İngiltere'nin deniz kuvvetlerinin üstünlüğüne, kendi donanma programıyla meydan okumaya çalıştı.[137]

Daha 1891'de "Alldeutscher Verband"ın[138] kurulmasıyla "Volk ohne Raum" ("Yeri olmayan Halk") sloganı yayılmaya

başladı. Alman endüstrisinin temsilcilerinden biri ve sonradan, Hitler'e güç kazanmasında yardımcı olan muhafazakâr partinin lideri olan Hugenberg, bu örgütün eş-kurucularından biriydi. Avusturya-Macaristan'ın 1914'teki provokasyonu, savaş zihniyetli silahlı kuvvetlerin Alman ağır sanayii ile, daha barış yanlısı fakat zayıf olan Bethmann-Holweg yönetimindeki sivil Alman hükümetine zorla savaş kararı aldırması amacıyla gerekli baskıyı yapması için güçlerini birleştirmelerini sağladı. Savaş sırasında Alman ağır sanayiinin siyasi sözcüsü Alldeutscher Verband gibi, yeni örgütlenen Vaterlandpartei ve merkez partinin sağından muhafazakârlara kadar bütün geleneksel partiler, Zentralverband Deutscher Industrieller (Alman Sanayicileri Merkez Örgütü) tarafından 20 Mayıs 1915'te bir muhtıra şeklinde Alman Şansölyesine sunulan eski yayılmacı savaş amaçlarını desteklediler. Alman savaş makinesinin gerçek lideri, General Ludendorff, 14 Eylül 1916'da bir muhtıra ile aşağı yukarı aynı amaçları onayladı: Alman ağır sanayiinin desteklenmesi için Doğu'da bölgesel genişleme, Batı'da Fransa, Hollanda ve Belçika'nın zararına olacak genişleme.

Bu gruplar, 1917'de olabilecek barışı engellediler, dolayısıyla Almanya'nın nihai yenilgisinin sorumlularıydılar.

Kaiser, savaşı başlatan endüstriyel ve askeri güçlerin kuklasıydı. Kaiser'in gidişinden ve tam da bu askeri ve endüstriyel güçlerin varlığına tehdit oluşturan kısa bir devrimci dönemden sonra, demokratik Weimar Cumhuriyeti çerçevesinde yeniden ağırlıklarını koydular. Ordu modernize edilip, yeniden yapılandırıldı (gizlice ve Versay Antlaşması'nın şartlarına aykırı olarak), sanayi zenginleşti ve liderleri (veya siyasi sözcüleri) Weimar Cumhuriyeti'nde sürekli artan siyasi bir rol edindiler. Fakat 1929'dan sonra radikalizm kendini gösterdi. Komünist ve sosyalist partiler, milyonlarca işsizi destekçiler olarak ekleyerek, Reichstag'da çoğunluğu kazanmayı hesap ediyorlardı.

Bu noktada Adolf Hitler hizmetlerini sundu. İki şey vaat etti: Birincisi, komünist ve sosyalist partileri yok etmek suretiyle sanayii, nüfuzlu konumunu kaybetmekten kurtarmak; ikincisi ise, tam ve açık bir yeniden silahlanmaya ve sonunda "parlak bir konuma" erişmek için yeni bir girişime zemin oluşturacak milliyetçilik çılgınlığını yaratmak.

Artık, Hitler'in Alman ağır sanayi tarafından nasıl desteklendiğini ve bu destek olmadan yönetimi asla ele geçiremeyeceğini gösteren yeterli malzeme var. 20 Şubat 1933'te Hitler, önde gelen Alman sanayicilerinden yirmi beşiyle (Krupp dahil) buluştu ve 27 Ocak 1932'te daha küçük bir gruba sunduğu programın az çok aynısını tekrarladı. Program, iç düşman bertaraf edilir edilmez, Cenevre'de değil, Almanya'da karara bağlanmak üzere özel teşebbüsün korunması, otoriter bir rejim ve yeniden silahlanmayı içeriyordu. 3 Şubat 1933'te, generallere, Doğu'da bir yaşam alanı ile birlikte yeni ihracat pazarlarının fethedilmesini talep eden bir konuşma yaptı.

Hitler'in programı, özünde Birinci Dünya Savaşı'ndaki sanayi-ordu koalisyonunun programından farklı değildi ve aynı gruplar tarafından destekleniyordu.[139] Sanayiciler de generaller de Hitler'den hoşlanmıyorlardı fakat Hitler, Kaiser'in başarısız olduğu noktada yeniden deneyebilecek olan yegâne kişi olarak görünüyordu.

Önemli nokta, İkinci Dünya Savaşı'na Hitler'in değil, Birinci Dünya Savaşı'nın ardındaki itici güç olan sanayi ve ordu ittifakının sebep olmuş olmasıdır. (Generallerin planlamalarında Hitler'den daha tedbirli olmaları ve bazılarının Hitler'in aleyhine dönmüş olmalarının bu esas seçkinler topluluğunu değiştirmediği gerçeği.) Yine Birinci Dünya Savaşı'nda da Alman elitler, lider seçiminde ciddi bir hata yapmışlardı. Aslında Ludendorff ile Hitler arasındaki paralellik çarpıcıdır. Her ikisi de doğuştan yetenekli fakat dizginlenemeyen hayal güçleri olan, isterik ve yarı-deli milliyetçilerdi; her ikisi de artık savaşı kazanma imkânının kalmadığı noktayı fark ede-

memişlerdi. Tek ve önemli fark, Ludendorff her şeyin kaybedildiğini sonunda anladığında pes etmişken ikisinden daha çılgın ve yıkıcı olanı, Hitler, bütün Almanya'nın kendisiyle birlikte görkemli bir *Götterdammerung*'da (Tanrıların alacakaranlığı – dünyanın sonu) yok olmasında kararlıydı.

Almanlar kaybettiler ve sanayiciler ile militaristler bir kez daha arka planda kayboldular. Batılı müttefiklerin işgali, önemli bir sosyal ve siyasi değişime yol açmadı. Onları istihdam edenler yerine Naziler asıl suçlular olarak görüldü. 1918'de bütün ithamlara rağmen Kaiser asılmadı, halefi olan Nazizmin üst düzey liderleri asıldı. Bu davranış, şeytan çıkarmaya benzetilebilir. Buradaki mantık, savaşın sorumlusu Naziler olduğu için ve tamamen yok edildikleri için Almanya'nın artık, yeni liderliğinin yönetiminde demokratik ve barışçıl bir devlet olduğudur. 1947'den sonra Sovyetler Birliği ile gerilim artınca Batı, eski orduyu yeniden silahlanması için zorlama ve böylece dolaylı olarak, Hitler'in, "Batı'nın Hıristiyan kültürünü" "Bolşevikliğin barbarlar sürüsünden" kurtarmanın Almanya'nın görevi olduğu tezini kanıtlama eğilimine girdi.

Yeni Almanya, yeni bir saldırgan role uygun endüstriyel ve askeri potansiyele sahip olmakla kalmayıp agresif planlar için kullanılabilecek milliyetçilik potansiyeline de sahip. Birincisi, Alman hükümeti Oder-Neisse hattını hiçbir zaman kesin sınır olarak tanımadı. Doğu Almanya'nın inkâr edilemez şekilde Alman olan kısımlarını Rusya ve Polonya'ya verme ve milyonlarca Almanı bu bölgelerden sınır dışı etme kararının aklı ve adaleti ciddi bir şekilde sorgulanabilir fakat bu karar, resmi bir barış antlaşması dahilinde olmamakla birlikte Batılı müttefiklerce hemfikir olunan bir gerçektir.

Aslında bu adımın sonuçları, ekonomik ve toplumsal açıdan, korkulandan çok daha az zararlı oldu. Bu bölgeler, Almanya'nın en yoksul bölgeleri arasındaydı ve Batı Almanya'ya göç eden halkı, gelişen Alman ekonomisinin içine o

kadar başarıyla katıldı ki, dönebilselerdi bile ancak çok azı anavatanlarına dönmek isterdi. Yine de bu, onların "çalınan topraklar" için itham etmelerini değiştirmiyor ve hiçbir Alman siyasi partisi bu ithamı engellemeye cesaret edemiyor. (Kendi topraklarının –gerçekte Hitler'in Çekoslovakya'dan çalmış olduğu– geri verilmesi için bağıran önceki Sudetendeutsche bile.)

Bu milliyetçi duygu canlı tutuluyor ve günün birinde bir Alman hükümeti isterse büyük bir şiddete ulaşması için körüklenebilir. Potansiyeli, Hitler'in savaş hazırlıklarını üzerine inşa ettiği Danzig Koridoru, Avusturya ve Sudetenland'dan (Südet Bölgesi) az değildir. Alman hükümeti, barışçıl niyetlerini, Oder-Neisse hattını tanıyarak göstermesine rağmen Almanya'nın önceki topraklarını *güç kullanarak* geri almayacağına dair beyanatı (Hitler'in diğer birçok beyanatının tarzında) anlamsız bir ifade çünkü bu bölgeleri güç kullanmadan geri alamayacakları gayet açık.

Son beş yılın trendleri incelendiğinde Almanya'daki gelişmeler özellikle kaygı vericidir. Bu trend, demokratikleşme ve barış yönünde değil, militaristlerin ve milliyetçiliğin yeniden üstünlük kazanması yönündedir. Bundeswehr,[140] eski Prusya militarist ruhundan farklı olduğunu göstermesi gereken demokratik düzenlemelerin birçoğunu çıkarıp attı. Generaller, ülke savunması için anayasaya aykırı bir adım atarak açıkça atom silahları talebinde bulundular. Çoğalan bir donanma talebinde de bulundular ve İspanya'da üsler kurmak için Franco ile görüşmeler yapıyorlar, vs.

Birçok eski Nazi, hâlâ hükümette üst düzey pozisyonlardalar. (Hitler yönetiminde üst düzey bir devlet memuru ve Hitler'in ırk yasaları üzerine önemli açıklamaların yazarı olan Dr. Globke, Adenauer'ın şansölyelik ofisinin şefi.) Adenauer'in Sosyal Demokrat muhalifi Willy Brandt'a yapılan esas saldırının, Hitler yönetimi altındayken Almanya'dan göç ettiği, dolayısıyla sadık bir vatansever olmadığı şeklinde olması tipiktir.

Almanya, Batı Avrupa'da, yeni bir nüfuz kazanıyor ama bu defa savaşla değil, birleşik bir Batı Avrupa ekonomik bloku içindeki ekonomik üstünlüğüyle. Fransa'ya, Hollanda'ya, Belçika'ya ve belki İtalya'ya yön veren böyle bir Almanya şimdiye kadar olduğundan çok daha güçlü olur. Rusların bu gelişmeden kuşkulanıp tehdit altında hissetmeleri şaşırtıcı değil. İngiltere ile Birleşik Devletler'in kuşku duymaması şaşırtıcı; her iki ülkedeki Rusya korkusu, Batı'nın da Doğu'nun da aleyhine dönebilecek güçlü bir yeni Almanya korkusunu bertaraf etti.

VII. KISIM

Barış İçin Öneriler

Günümüz dünyasındaki çekişmenin savaşa başvurmadan nasıl çözüleceği sorusuna verilen çeşitli cevaplar nelerdir?

1.

Caydırıcılarla: Silahlanmalar ve İttifaklarla Barış

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ilk ve hâlâ en popüler olan cevap şöyledir: Komünist kampı motive eden, dünya hâkimiyeti arzusudur, dolayısıyla soğuk savaşın gerçekten sona ermesi mümkün olamaz. Fakat Birleşik Devletler'in, Rusları bize saldırmaktan caydıracak kadar misilleme kapasitesi ("ikinci vuruş" kapasitesi) olduğu takdirde nükleer savaş engellenebilir.[141] Dolayısıyla özgürlüğümüz ve barış, yeterince nükleer silahlanma ile askeri ittifaklarımıza bağlıdır, böylece Sovyet liderler bize saldırmaktan caydırılacaklardır. Çok nüfuzlu bir uzman olan Henry A. Kissinger'ın yazdığı gibi: "İlk saldırıyı yapmak hiçbir avantaj kazandırmayacak ve ikinci vuruşu yapmakla hiçbir dezavantaj yaşanmayacaksa sürpriz veya önünü alma saldırısı yapmak için bir neden olmayacaktır. Karşılıklı olarak saldırıya açık olmak, karşılıklı olarak caydırıcı olmak demektir. Topyekûn bir savaşı önlemek açısından en güvenilir durumdur."[142]

Uzmanlarımız, ABD dışında olup da savunmasını vaat ettiğimiz bir yere Rus saldırısı olması durumunda yapmamız gerekenler hakkında ne düşünüyorlar? Çoğu stratejist özellikle ordu ve donanma stratejistleri, durumun topyekûn bir

savaşa "tırmanmasını" önleyecek "sınırlı" bir nükleer caydırıcıyla desteklenmiş sınırlı bir savaş yeteneği olan siyasi ve askeri meydan okumalara hazırlıklı olmamız gerektiğini düşünüyorlar. Bu strateji uzmanları, tıpkı nükleer gücümüzün amacının, onun kullanımını daima *engellemek* olduğunu düşündükleri gibi, sınırlı düşman çarpışmalarına karşı karşılıklı topyekûn yıkıma neden olacak "kitlesel misilleme" kavramını da reddediyorlar. Bunlar arasında, Kennedy yönetiminin düşüncelerini yansıtır görünen General Maxwell D. Taylor da var. Şöyle yazıyor:

Bence program, aşağıdaki ana unsurlara karşı önlemler gerektiriyor:

a. İkinci vuruş yeteneği olan inanılır, uzun menzilli füze gücü, yani sürpriz bir nükleer saldırıyı sindirdikten sonra bile düşmanı felce uğratacak zararı verme yeteneği.
b. Sınırlı savaşla, yani iki nükleer güç bloku arasındaki genel bir atom savaşı dışındaki çatışmalarla baş edebilmek için yeterli ve isabetli şekilde donatılmış çevik kuvvetler.
c. Etkili bir ittifaklar sistemi.
d. Programa ayrılan kaynakların en etkin şekilde kullanımını garantilemek için gereken prosedürler. Bu unsurlara duyulan ihtiyaca gerekçe göstermek istenseydi planlayanlar aşağıdaki sebepleri ve açıklamaları geliştirebilirlerdi: genel bir atom savaşı için yapılan hazırlıkların amacı, böyle bir savaşın asla yapılmamasını garantilemektir. Bütün olasılıklarla, iki güç bloku arasında yıkıcı yeteneğin, kasti bir genel atom savaşı seçeneğinin her bir taraf için düşünülemez olmasını sağlayacak uygun dengede olması kaydıyla bu amaca erişilebilir.[143]

Bununla birlikte, göreceğimiz gibi, bu görüşe katılmayıp nükleer bir savaş başlatabileceğimiz ve başlatmamız gereken koşullar, örneğin sınırlı sayıda savaşı kaybediyor olmamız

durumu gibi koşullar olduğunu söyleyen uzmanlar da –özellikle Hava Kuvvetlerini temsil edenler– var.

"Caydırıcılar vasıtasıyla güvenlik" taraftarları arasında iki görüş ayırt edilebilir. Bunlardan birincisi, mevcut yönetim tarafından da kabul edilmiş görünen görüş, her iki taraf da etkili ve dengede tutulan bir caydırıcı silaha sahip olduğu takdirde nükleer savaşın fiiliyatta imkânsız olduğuna inanır. Bu görüş, termonükleer savaşın getireceği felaketin, bir saldırı sonrasında rakibinin misilleme yapacak kadar güçlü olduğunu düşünen aklı başında hiçbir hükümetin, bu silahları kullanmaya kalkışmayacağı kadar tahripkâr olduğu varsayımına dayanır. İkinci görüş, "savaşın imkânsızlığı" ve caydırıcılığın garantili başarısı gibi iyimser bir fikre inanmaz. Fakat bu görüşün taraftarları tamamen bambaşka iki gruba ayrılırlar. Bir tarafta, caydırıcı silahların savaşı engelleyeceğine inanmadıkları için tamamen silahsızlanma için ısrar edenler; diğer tarafta ise, termonükleer bir savaşı kazanmanın mümkün olduğuna inananlar vardır. İkinci gruptaki uzmanlar, böyle bir savaşın, çoğu kişinin korktuğu kadar dehşet verici olması gerekmediğini; uygun önlemlere, etkili bir sığınak sistemine ve mevcut olandan çok daha etkili termonükleer silahlara yeterli para harcandığı takdirde savaşın dehşetinin "katlanılabilir" minimum seviyeye kadar azaltılabileceğini savunuyorlar. Bu görüşün en etkili temsilcisi, ileriki sayfalarda görüşlerine değineceğim, Herman Kahn'dır.[144] Kahn, iki sebepten ötürü caydırıcı silahların, savaşı imkânsız kılacağını düşünmenin aptalca olduğuna inanıyor. Birinci sebep, savaşa gitmenin diğer seçeneklerden daha iyi olduğu zamanlar, yani kazanılacağının varsayıldığı zamanlar olmasıdır. Kahn'ın ikinci savı, her iki tarafın yönetimleri de savaş istemese bile, savaş çıkmasının yine de mümkün olmasıdır.

Kahn, nükleer caydırıcılara rağmen savaş çıkmasının çeşitli ihtimallerini analiz ederek güvenli caydırıcı kuruntusunu inandırıcı bir şekilde yok eder. Bu ihtimaller aşağıdaki durumları içerir:

1. Kazara savaş: Kazara savaş ihtimalleri, silahların sayısı arttıkça olabilirlikleri de artan şekilde, saldırıyla tepki verilen yanlış alarmları, onaysız hareketleri ve gerçekten mekanik veya insan hatası durumlarını kapsar. Ayrıca bir tarafın, diğerinin yanlış alarmlarına savunma veya uyarı amaçlı verdiği tepkilerini, bir saldırının başlangıcı şeklinde yanlış okuyup, "öz-savunma" için ilk olarak saldırması ihtimali de her zaman vardır.

Kazara savaş tehlikesi söz konusu olduğunda, nüfusun "normal" kısmının arasında uzun süreli saldırı beklentisinin verdiği gerilimin, bir saldırı başlatarak ülkeyi kurtarması gerektiği inancını taşıyan hatırı sayılır sayıda bulunan potansiyel paranoyak kişilerde –alarm verebilecek veya düğmeye basabilecek birinde– belirgin paranoya patlamasına yol açabileceği de eklenmeli. Bu tehlike, özellikle, tam bir paranoyağın –daha çok potansiyel paranoyak– bu kuruntusunun dışında son derece mantıklı düşünebilmesi ve dolayısıyla fark etmenin kolay olmaması gerçeğinden kaynaklanır.

2. Mantıksızlığın mantıklılığı: Kahn, kastettiği şeyi açıklamak için Bertrand Russell'ın verdiği bir grafik örneği kullanır. Bu oyunun adı "Korkak Tavuk". Ortasından beyaz bir çizgi geçen düz ve uzun bir yol ve karşıt uçlardan birbirlerine doğru yola çıkan çok hızlı iki araba seçerek oynanır. Her iki arabanın da bir taraftaki tekerleklerini beyaz çizginin üzerinde tutmaları gerekmektedir. Birbirlerine yaklaştıkça her iki tarafın da yok olması an meselesidir. Biri, beyaz çizgiden diğerinden önce saparsa diğeri, o yanından geçerken "Korkak tavuk!" diye bağırır ve önce sapan hor görülür. Biri bu oyunu gerçekten kazanmak istiyorsa en iyi (mantıklı) stratejisi, vazgeçilmez bir şekilde ileriye gitmeyi görev edinmesidir. Eğer karşı tarafı, bu düşüncede olduğuna ikna ederse o zaman karşı taraf caymak zorundadır. Ama karşı taraf vazgeçilmeyen taahhüt yapıldıktan sonra sapmayı reddederse mantıklı

taahhüdü sürdürmek mantıksız olacaktır. Her iki taraf da bu stratejiyi kullanmaya çalışacağından oyunun bir felaketle sonuçlanabilme ihtimali de son derece açıktır.[145]

"Mantıksızlığın mantıklılığı savaşı, her iki tarafın da riskleri ne olursa olsun, ulaşmaya azimli oldukları farklı hedeflerinin olduğu durumdan ayırt edilmeli: Bu durumda sonuç savaştır. Mantıksızlığın mantıklılığı savaşı, taraflardan hiçbirinin meselenin, savaşa girecek kadar büyük olduğuna inanmadığı fakat her iki tarafın da karşı tarafı caymaya zorlamak için kısmi veya toptan bir taahhüt stratejisi kullanmak istediği bir durumla örtüşür. Sonuç olarak kendilerini, her biri karşı tarafın baskı altında bile vazgeçmeyeceğini önceden anlamış olsaydı hiç girmemiş olacakları bir savaşın içinde bulabilirler." (Aynı yer, s. 757)

3. *Hesaplayarak* (veya yanlış hesaplayarak) *savaş*: Kahn, bununla "bir ulusun, gerekli incelemeden sonra savaşa girmenin seçenekleri arasında en az arzu edilmeyeni olduğuna karar verebileceğini" kastediyor, bu önleyici savaş şeklinde de olabilir, düşmanın saldıracağını hissederek önünü alma amaçlı savaş biçiminde de olabilir. Önünü alma savaşı veya "ileriye yönelik misilleme" gerçekte bir saldırı kararı değildir. Bir taraf, sadece karşı tarafın saldırmaya hazır olduğuna inandığı için saldırır. Kahn, "Bu açıkça, her iki tarafın da korkacak bir şeyi olmadığı halde korktuğu bir durumdur, buna rağmen karşı tarafın korktuğunu bilmek bu korkuyu tamamen haklı çıkarır. Birçok şey karşılıklı sürpriz saldırısı korkusuna neden olabilir," der (Aynı yer, s. 760).

4. *Tırmanma*: Genel caydırma görüşünün stratejisinin bir kısmı, sınırların aşılacağı korkusu olmadan sınırlı savaşa imkân tanımasıdır çünkü o zaman her iki taraf da birbirini yok eder. Bununla birlikte, gerçek bir krizin veya sınırlı savaşın baskısı altında kaza veya yanlış hesaplama geniş çaplı bir fe-

laketi tetikleyebilir. "Bu, ya sınırlı bir savaşın sınırlarına riayet edilmemesi nedeniyle, ya savaşın içine başka tarafların da çekilmiş olmasından ya da başta önemi olmayan sorunların endişe verici hale gelmesinden veya astların onaylanmamış hareketi nedeniyle meydana gelir. Olayları kontrol etmek herkesin çıkarına olduğu zaman tırmanma için akla yatkın bir neden bulmak zordur ama yine de neredeyse herkes bunun olabileceğini düşünür." (Aynı yer s. 762)

5. *Katalitik savaş*: Kahn, bu son ihtimalle, kendileri savaş istemedikleri halde hırslı veya çaresiz üçüncü bir ulusun zorlamasıyla iki ana bloktan birinin saldırdığı durumu ifade eder. Kahn'a göre "Çaresiz bir ulusun probleminin ancak savaşla çözülebileceği düşünüldüğünde vuku bulan katalitik savaşın tipi, hırslı bir ulusun entrikaları sonucunda olandan büyük ihtimalle daha önemlidir. Hindistan ile Çin arasında, Hintlilerin kaybetmekte olduğu bir savaşı düşünelim. Hintliler, ABD'yi, Çin'i ve Rusya'yı vurmaya ikna edebilirlerse sorunlarının çözüleceğine inanabilirler ve bu sonuca ulaşmak için kullandıkları her yöntem diğerleri kadar iyidir. Tersine Çinlilerin çok baskı altında (muhtemelen Formosa için) hissedip Ruslara, 'Yarın ABD'ye saldıracağız, siz de bizim yanımızda gelebilirsiniz çünkü siz saldırmasanız da kuşkusuz onlar size saldıracaktır,' dediğini farz edelim. Belirtildiği gibi, durum biraz mantıksız görünebilir fakat benim yaptığımdan daha akla yatkın varsayımsal durumlar uydurulabilir. Katalitik savaşın tanımı genişletilmek istenebilir. Bir ulusun daha büyük ulusları işe karıştırmak veya çatışmanın kapsamını artırmak için askeri veya diplomatik nüfuz kullandığı her tür yönteme katalitik denir. Bu tanıma göre Birinci Dünya Savaşı, Sırbistan ve Avusturya'nın tetiklediği ve 'sürpriz saldırının karşılıklı korkusunun' ve 'kendini doğrulayan kehanetin' izlerini taşıyan katalitik bir savaştı çünkü harekete geçen ilk taraf, muhtemelen kazanırdı. Bu bazılarının karşı tarafın savunma ham-

lelerinin kötü planlanmış, ani müdahale kuvvetine neden olabileceğine inandığı şekilde, bir savunma seferberliğinin (Ruslar) bile bir savunma-saldırı seferberliğine (Almanlar) neden olduğunu gösterdi." (Aynı yer, s. 763-64)

Burada bahsedilen çeşitli ihtimaller, iki ana güç blokundan birinin topyekûn nükleer savaş çıkarma isteği veya iradesinin neden olmadığı savaş ihtimallerinin hepsidir.[146] Yine de ne zaman gerekirse birbirlerini yok etmeye hazır iki gücün durumları, her iki taraf da bundan uzak durmayı yeğlese de ikisinden birinin savaşı başlatma kararı için önemli ölçüde olasılık yaratır.

Bu değerlendirmelerin can alıcı noktası, belli gruplaşmalar göz önünde tutulduğunda, her iki tarafın da en vicdanlı ve mantıklı askeri liderlerinin bile, savaş istememelerine rağmen, bir saldırı başlatmak zorunda kalacakları gerçeğidir. Kahn'ın değindiği gibi, her "yeni nesil" silahla birlikte kimsenin istemediği savaş daha korkunç bir olasılık haline geliyor çünkü caydırıcılığın mantığı, düşman kaç bomba yollarsa yollasın, elimizde onu yok edecek kadar bombamızın kalacağını garantilemek üzere sürekli büyümeyi gerektirir. Kahn, bir ulusun, caydırıcılığını, saldırganla birlikte bütün dünyayı havaya uçuracak Kıyamet Makinesine dayandırma ihtimalini bile tartışacak kadar ileriye gider. Şöyle yazar: "Normal askeri kuvvetlerimiz yeterince korkuyor ve hızla gelişiyorlar . . . Silahlanma yarışı hakkındaki en dikkat çekici nokta bunun bir yarış, süratle koşulması gereken bir yarış olmasıdır."[147]

Kahn'ın bildirdiği ve başka birçok kaynağın doğruladığı akla yatkın ve ılımlı varsayımlar göz önüne alınınca dengeli bir caydırıcının bile bizi nükleer savaştan koruyacağı beklentisinin, en fazla bir umut veya tahmin olup asla halkın sandığı kadar güvenli bir öngörü olmadığı açıkça görülür.

Özellikle orduyu ve donanmayı temsil eden uzmanlar, Kahn'ın ustaca vurguladığı kaza veya yanlış hesaplama ris-

kini bertaraf edecek veya minimumda tutacak silah sistemleri için çözüm üretme girişimlerinde bulundular. Bu girişimler iki varsayıma dayanır. Birisi, düğmelere kazara veya çok aceleyle basılma tehlikesini, ne kadar güçlü bir şekilde basılırsa basılsın durumunu koruyacak "inanılır" bir caydırıcı silahla minimize etmektir; dolayısıyla bir sürpriz saldırı üstünlüğü yoktur. Polaris denizaltı füze sistemi, özellikle Rusya'nın da benzer bir caydırıcı silahı olsaydı bu amaca hizmet edebilirdi. Oskar Morgenstern'in tarif ettiği gibi, etkili bir inanılır caydırıcı, atom denizaltıları ve uçaklardan oluşur çünkü hareketli olduklarından bir sürpriz saldırıyla yok edilemezler. "Eğer her iki taraf da Okyanus Sistemi'ni kullanıyorsa", diye yazar, "en tuhaf sonuç, *iki tarafın da birlikte kazanmasıdır*: caydırıcılarını etkin kılmak suretiyle düşmanlarının saldırı sinyallerini doğrulamalarına ve yanlış alarmları filtrelemelerine imkân vererek kendilerini kazara savaşa karşı korurlar. Açıkçası . . . inanılır bir kuvvet, bir saldırı sinyali gerçek olarak kabul edildiğinde ki, bu sadece yanlış alarm da olabilir, anında ayaklanmak zorunda değildir. Sinyal doğru bile olsa misillemeye, önceden bahsedilen tüm olumlu imkânları zamanla sağlayacak şekilde ara verilebilir."[148]

Morgenstern'in, "eğer her iki taraf da Okyanus Sistemi'ni kullanıyorsa," dediğine dikkat edin. İnanılır bir caydırıcı stratejisi için, her bir tarafın diğerinin sadece bu strateji için tasarlanmış silahlara güvendiğini bilmesi zorunludur; yani, büyük tahribat gücünün yanı sıra görece düşük hassasiyetli, şehirleri yok edebilen ama silah üslerini nokta atışı vuramayan ve imha edilmemiş şehirleri rehine olarak tutan silahlar. Diyelim ki, Rusya, bizim de "stratejik baskın" silahlarımız ve dolayısıyla ilk vuruş yeteneğimiz olduğunu düşünürse sadece cezalandırma niyetli iddialarımızdan şüphelenir. Gerilimli durumlarda inisiyatifi bizim alacağımızdan korkup, inanılır şehir-patlatanlarımızla cevap verebileceğimizi bilerek ama iyi niyetimizden ziyade kendi sivil savunmalarına güven-

meyi tercih ederek inisiyatifi kendileri alabilirler. Bu yüzden eğer inanılır caydırıcı caydıracaksa tüm hassas ilk vuruş füzeciliğinden, düşman füze üslerinin yerini tespit eden tüm istihbarat faaliyetlerinden (yani hava kuvvetleri tarafından desteklenen silahlar ve faaliyetler) vazgeçip caydırıcılık kapasitemizi, hassasiyetini şehirleri olduğu kadar füze üslerini de imha edebilecek şekilde düzenlemek üzere geniş kitleler üzerinde kullanılamayacak bir düzeyde *sınırlandırmalıyız.* Örneğin, kırk beşten fazla Polaris denizaltımız olduğu takdirde, bir denizaltıdan nişan almanın belirsizliklerine rağmen, artık düşmanın ikinci vuruş kapasitesini yok etmekte yetersiz olacağımızın inandırıcı olmadığı tahmin ediliyor. Yaklaşan topyekûn silahlanma yarışında kendimizi bu şekilde sınırlandırmamız olası mı? Ve bunu yapsak bile, Rusları yaptığımıza ikna edebilir miyiz? Schelling'in dikkati çektiği gibi, sadece "inanılır" tipte silahlarımız olduğunu ispatlamak için Ruslara askeri üslerimizi gösteremeyiz çünkü silahların inanılır olması için yerleri gizli olmalıdır.

İnanılır bir caydırıcının işe yaraması için gereken bir diğer varsayım da her iki tarafın soğukkanlılıkla ve mantık çerçevesinde davranması, karşı tarafın herhangi bir zamandaki gücünden daima haberdar olması ve emin olmak için daima gergin bir durumda olmasıdır. Kissinger, inanılır caydırıcılığın gerekli koşullarını şöyle tarif eder: "Caydırıcılığın etkili olması için dört gereklilik vardır: 1) Caydırıcı tehdidin uygulaması, blöf olarak görülmesini engellemek için inandırıcı olmalıdır. 2) Potansiyel saldırgan, saldırıya veya baskıya direnme kararını anlamalıdır. 3) Düşman, mantıklı olmalıdır, yani kendi çıkarına, kestirilebilir bir şekilde karşılık vermelidir. 4) Potansiyel saldırgan, kendi çıkarını tartarken "caydırıcının neden olmaya çalıştığı sonuca ulaşmalıdır. Başka bir deyişle, saldırganlığın *cezaları,* faydalarından ağır basmalıdır." Buradaki ana kavram, her iki düşman tarafında da makullüğü varsayan kavramdır. İnanılır caydırıcının taraftarları bunu

öne sürmeliler çünkü böyle bir tahribat olasılığının mevcut olduğu yerde, insanların mantıklı davranacağına dair güven duyulmadığı takdirde tehlikeyi göze almaya değmez.

Bu varsayımlar ne kadar geçerli? İnanılır bir caydırıcımız (inanılır bir caydırıcının ne olduğu, daima silahların gelişmesindeki ilerlemeye bağlıdır) olsa bile, düşman caydırılmadığı takdirde bu bizi, Amerikan nüfusunun en azından yarısının yok olmasından koruyamaz.[149] Ayrıca inanılır bir caydırıcıyla bile Kahn'ın belirttiği gibi, istenmeyen bir savaşın bütün imkânları sadece bir değişiklikle yine mevcuttur; bir saldırının doğrulanması için bekleyecek daha fazla zamanımız olur çünkü saldırının misilleme kapasitemize önemli ölçüde zarar verme ihtimali olmaz. Öte yandan, caydırıcı birimlerin bağımsız yerlerde bulunması (denizaltılar, havadaki uçaklar, vs.) aslında nedensiz eylem ihtimalini artırır.

İnanılır caydırıcı teorisyenleri, bütün umutlarını, ABD ile Rusya arasındaki karşılıklı bilgi ve mantıklılığa dayamak zorundadırlar. Bu, bir bakıma ironiktir çünkü aynı uzmanlar, silahsızlanma meselesinde ABD ile Rusya arasında mantıklı bir anlaşma olması ihtimalini çoğunlukla inkâr ederler. Aslında mantıklı hareketler için bir anlaşma varsa bu, caydırıcı teorisyenlerinin iddialarının tam tersidir. Barış zamanlarında insanların, her iki tarafın da çıkarına olacak çözümlere ulaşacak kadar mantıklı olacakları varsayılabilir. Durum böyle olmasaydı nüfuslarının büyük kısmının birdenbire yok edilmesiyle tehdit edildiklerinde veya milyonlarca nüfusu olan "sadece" bir şehirleri bile mahvedilmişse bu mantıklı düşünüşü muhtemelen göstermezlerdi.

Bu nasıl olursa olsun, çoğu "inanılır caydırıcı" stratejistinin ortak kanısı, caydırıcılığın etkililiğine herhangi bir alternatif olmamasıdır. Caydırıcı işlemezse Birleşik Devletler'in varlığının gerçekten sonu olur. Çünkü Morgenstern'in ifade ettiği gibi, "Bu silahlara karşı savunma gerçekte mevcut değil; aslında şimdi imkânsız. Sadece bazı kişilerin yaratıcı hayal güç-

lerinde mevcut, fiziksel gerçeklikte değil."[150] Morgenstern'in ifade ettiği bu görüşün aksi, caydırıcının savaşa ille de engel olmayabileceğini, fakat termonükleer savaşın hiçbir şekilde, "nükleer pasifistlerin" ve Morgenstern gibi atom stratejistlerinin farz ettiği kadar yıkıcı olmayacağını iddia eden Herman Kahn'ın temsil ettiği bir diğer görüştür. Kahn'ın ispatlamak istediği genel tezi aşağıdaki açıklamada ifade edilmektedir: "Belki de bu daha yerinde bir sorudur: Hayatta kalanlar ve onların soyundan gelenler ne kadar mutlu veya normal bir hayat süreceklerini ümit ediyorlar? *Yaygın olan aksi inanışa rağmen tarafsız çalışmalar, insanların dramı savaş sonrası dünyasında büyük ölçüde artacak olsa da bu artışın, hayatta kalanların ve onların soyundan gelenlerin çoğunluğu için normal veya mutlu bir hayatı engellemeyeceğini gösteriyor.*"[151]

Kahn, uzmanların topyekûn savaş ihtimaline yönelmelerini aşırı titizliklerinin engellediğini düşünüyor. "İnsanların radyasyonun uzun vadeli etkilerini atlatabildiklerini farz edersek savaş sonrasındaki yaşam standartları neye benzerdi? Hayatta kalanlar, Amerikalıların yaşamaya alıştıkları şekilde mi –arabalarla, televizyonla, çiftlik evleriyle, buzdolaplarıyla, vb.– yaşarlardı? Bunu kimse söyleyemez fakat ben, toparlanma dönemi için radyasyon sayaçları almak, el kitapları yazıp dağıtmak, zararlı maddelerden arındırma için kadro oluşturup eğitmek dışında neredeyse hiçbir hazırlık yapmadığımız halde ülkenin küçük bir saldırı sonrası görece hızlı ve etkin bir şekilde ayağa kalkması için her olanağın olduğuna inanıyorum. Bu güçlü ifade meslekten olmayan birçoklarının, profesyonel ekonomistlerin ve savaş planlamacılarının görüşlerine zıttır."[152]

Nükleer savaşın sonuçlarının görece zararsız olmasını güvenceye almak için yapılması gereken uygun hazırlıklar neler? Birleşik Devletler'in tüm ülkede radyoaktif serpinti sığınakları sistemi artı patlamazlık güvenceli sığınak sistemi (ve hızlı giriş düzeni) artı otuz ila altmış dakika öncesinden alarm

artı şehirlerin stratejik tahliye planları (saldırıdan birkaç gün öncesinde) olsaydı yüz elli şehre yapılan saldırıda zayiatın "sadece" 5.000.000 olacağı tahmin ediliyor; öte yandan bu hazırlıkların hiçbiri yapılmazsa Kahn'ın tahmini, 160.000.000 zayiat olacağıdır. Bu iki uç rakam arasındaki gerçek rakam, hazırlıkların derecesine bağlı. Örneğin, Kahn'ın iddiasına göre, serpinti sığınakları ve taktiksel tahliye dışında bir şey yapılmazsa, otuz ila altmış dakikalık alarm olduğu düşünülerek kayıplar 85.000.000'da tutulabilir.[153]

Bu rakamlar neler? Her şeyden önce, denizaltılardan veya yer uydularından atılan füzeler uyarı zamanı vermezken ve Rus üslerinden atılanlar ise en fazla on beş dakika tanırken otuz ila altmış dakikalık alarm gibi koşulların bazıları tamamen gerçek dışı. Ayrıca patlamazlık güvenceli sığınaklara taktiksel tahliye, on beş dakika öncesinden uyarı olsa bile insanlara ancak, sığınaklara girmeden önce birbirlerini ayaklar altında çiğneyerek öldürme zamanını tanır. Morgenstern'in yazdığı gibi, "Uyarı zamanı en iyi ihtimalle olacağı gibi, sadece dakikalarsa, saldırıya uğrayan büyük şehirlerdeki birkaç sığınağa neredeyse hiç kimse ulaşamaz."[154] Olaydan çok önce başlatılmamış olan bir şehir tahliyesi (bu durumda da saldırının kışkırtıcısı olan) için Morgenstern şöyle yazar: "Bu safsatadır . . . Los Angeles bölgesini denizden Sierra dağlarına kadar tahliye etmek en iyi ihtimalle birkaç saat alır, oysa denizin altından, mesela 2 km uzaktan fırlatılan bir füzenin uyarı süresi ise sıfırdır."[155] Fakat Kahn'ın kendisi bile tahminlerinden hiçbir şekilde emin değil. Bütün Amerikalıların yok edilip edilmeyeceği hâlâ başka faktörlere bağlı. "Öte yandan" diyor Kahn, "varsayılan sığınak sistemleriyle bile, daha ağır kayıplar ve geniş çaplı yıkım da olası. ABD'nin aktif saldırıları ve aktif savunmaları, sadece karşılıklı birkaç hareketten sonra askeri durumun kontrolü ele geçirilemediği takdirde, düşman tekrarlı saldırılar vasıtasıyla *neredeyse arzu ettiği ölüm ve yıkım seviyesine ulaşabilir*."[156]

Kahn, *On Thermonuclear War* (Termonükleer Savaş Üzerine) adlı kitabında, Birleşik Devletler'deki elli üç metropolitan alanın hepsinin tamamen imha edildiği durumda hâlâ ABD nüfusunun dışarıda kalan üçte birinin ve mal varlığının yarısının kurtulacağı "kötümser" varsayımı ele alıyor. "Bu bakış açısından yukarıda belirtilen tahribatın, toptan bir ekonomik felaket olmadığı görünür. Sadece ulusun üretim kapasitesini on veya yirmi yıl geriye götürebilir ve birçok 'lüksü' yok eder."[157] Kahn, bu rahatlatıcı açıklamalarda bulunmasına rağmen, her halükârda nükleer savaş için olumlu ümitlerini kaybetmemekle birlikte başka bir olasılık daha olduğunu kabul etmeye daima hazırdır. Dolayısıyla savaşı askeri bakımdan kazanamazsak ABD'nin göreceği sınırsız tahribattan bahseder. Veya başka bir örnek verirsek, "uzun vadede, güvenlik sorununa salt askeri bir yaklaşım, uygarlık için bir felakete yol açabilir ve uzun vadeden kastım, yüzyıllar değil, on yıllar," der.[158]

Oysa bu mantık yürütmede, esas gerçekleri göz ardı eden birçok başka kusur da var. İlk olarak, bütün ölüm bilançoları sığınak görüşüne dayanıyor. Fakat birkaç yıl içinde 10 veya 20 megatonluk bombalardan daha tahripkâr bombalar olacak, o zaman hepimiz yeraltında yaşasak bile sığınaklar işe yaramaz olacaklar. Nükleer silahların vurucu gücünü artırmanın, sığınakların güvenlik faktörünü veya güçlendirilmiş üsleri artırmaktan daha kolay olduğunu unutuyor.[159] Morgenstern'in başka bir bağlamda (üslerin saldırıya karşı güvenliğinin sağlanması) değindiği gibi: "Güçlendirme bir ülkeye, düşmanın güçlendirmenin etkilerini telafi edeceği vurucu gücünü yükseltmek için üstleneceği yükten daha büyük bir yük getirir."[160] Tüm iyimser rakamlara rağmen silahlanma yarışı beş yıl veya daha fazla devam ederse biz, Ruslar ve dünyanın büyük bir kısmı, yok olma tehdidi değilse bile, Kahn'ın hesaplamalarının varsaydığından çok daha yüksek kayıpların tehdidi altında olacağız.

Ayrıca Kahn, kendisine ait bir tahminine göre, nüfusun üçte birini ve ülkenin mal varlığının yarısını içeren bütün şehirler birkaç gün içinde imha edildiği takdirde çıkacak psikolojik ve siyasi sorunlara pek önem vermiyor. Neşeli bir şekilde, "uluslar, özel hazırlıklar olmadan bile eşdeğer şoklar yaşadılar ve savaş öncesindeki erdemleri bozulmadan yaşamlarını sürdürdüler. Geçmiş yıllarda bu şoklar birçok seneye yayıldı; bizim düşündüğümüz ise sadece birkaç günde gerçekleşecek. *Fakat kişisel psikolojik etkiler açısından* (kurumsal ve siyasi etkilerin aksine) *bu kötü değil, iyi bir şey.* Birçok normal kişilik, birkaç yıla yayılan zorluklar altında dağılacak olmasına rağmen, çoğu kişi hayatının alışkanlıklarını birkaç günde değiştiremez. Bunu yapmak zorundaysanız karakter sağlamlığı açısından bu tür bir şoku uzun bir süreden ziyade kısa bir süre boyunca yaşamak daha iyidir."[161]

Kahn'ın burada, psikoloji ve psikopatoloji alanında, belirli verileri, teorisinin en bariz mahzurunu, travmatik nevrozu bile hesaba katmadan en tartışmalı açıklamayı yapması gerçekten hayret verici. Bir psikoloğa göre, Amerikan halkının veya Rus halkının büyük kısmına veya dünyanın büyük bölümüne gelecek ani yıkım ve yavaş ölüm tehdidi, büyük olasılıkla, ancak ortaçağdaki Kara Ölüm sonucunda oluşan kitlesel psikoza benzetilebilecek bir panik, hiddet ve umutsuzluk yaratır.

Bu psikolojik anlayış eksikliği, sığınak fikrinin, serpinti sığınakları tasarısının gerçekten uygulanabilir olan yegâne kısmı dikkate alındığında büyük önem kazanır. Morgenstern, buna ustaca dikkat çekiyor.

"Serpintinin sürekliliği, sığınaklarda kalınması gereken müddeti belirler. Bunlar küçük ve sıkışık yerler; insanlarda klostrofobi oluşacak, yiyecekleri ve suları tükenecek, hastalanacaklar. Kısacası, çaresizlik içinde dışarı çıkmayı göze alıp, sadece radyasyon hastalığına yenik düşmeyi, muhtemelen ölmeyi yeğleyecekleri bir noktaya gelinebilir. Ortaya çıkacak psikolojik durumlar ve sığınakta bulunanların kendilerinin

çözmek zorunda oldukları sorunlar ancak çok az tasavvur edilebilir. Sığınaklardaki insanların aklında, insan ırkının o ana kadar gördüğü en büyük felaketin yıkıcı bilgisi olur."

"Bu gerçekten şöyle olur: Kara Ölüm, Moğol göçebelerin yaptıkları katliamlar, yıllara yayılmış veya uzak mesafelerle ayrılmış, modern standartlara göre küçük izole şehirleri kapsayan diğer büyük talihsizlikler. Burada, düşman öyle isterse felaket büyük alanları kaplar, zaman içinde yoğunlaşır ve yine de süresiz olarak devam eder."[162]

Böyle bir felaketin travmatik etkileri, yeni bir ilkel barbarlık biçimine, her insanda potansiyeli hâlâ mevcut olan ve Hitler ile Stalin'in terör sistemlerinde kanıtlarını bol bol görmüş olduğumuz en eskimiş unsurların yeniden dirilmesine yol açar. Termonükleer savaşın ortaya çıkaracağı insanın insana karşı sınırsız zalimliğine tanık olduktan ve katıldıktan sonra insanların özgürlüğe, yaşama saygıya –ona kısaca demokrasi diyoruz– değer verebilmeleri pek mümkün görünmüyor. Gaddarlığın, katılanlar üzerinde acımasızlaştırma etkisinin olduğu ve topyekûn gaddarlığın topyekûn acımasızlaştırmaya yol açacağı gerçeğinden kaçınılamaz. Sadece kısmi tahribat durumunda bile, yani Amerika'da elli ila seksen milyon (ve diğer ülkelerde de tekabül eden sayılarda) zayiat durumunda bir şey kesindir: böyle bir durumdan sonra hiçbir yerde demokrasi kalmayacak, sadece yarı-harap bir dünyada hayatta kalanların kuracağı zalim diktatörlükler olacaktır.

Kahn'ın mantık yürütmesinde ahlak sorununa psikolojik sorundan bile az önem veriliyor. Sorulan yegâne soru, kaçımızın öldürüleceği; milyonlarca kişinin –erkekler, kadınlar, çocuklar– öldürülmesinin ahlaki sorunundan pek bahsedilmiyor. Toplu katliamdan sonra hayatta kalanların epey mutlu bir yaşam sürecekleri farz ediliyor. İnsan kendi kendine, bu varsayımların ne çeşit bir ahlak ve psikolojiyle yapıldığını soruyor. Kahn'ın 26 Haziran 1959'da Atom Enerjisi Komis-

yonunun alt komitesinin önünde ifade verirken yaptığı önceki bir açıklamasından alınan aşağıdaki cümleyi okuyan biri korkunç bir şüpheye kapılır: "Başka bir deyişle, savaş dehşet verici. Şüpheye yer yok. *Fakat barış da öyle*. Bugün yapmakta olduğumuz türde hesaplarla savaşın dehşetiyle *barışın dehşetini* kıyaslayıp ne kadar daha kötü olduğunu görmek uygun olur."[163]

Bu ifadenin sarsıcı bir şaşkınlık olduğunu söyledim çünkü insanı, bunun, aklı başında bir yaşamın sınırlarını aştığını düşünmeye zorluyor. Böyle bir açıklamada bulunan biri (veya bununla aynı fikirde olan biri), söylediğini kastettiği takdirde, aşırı bunalımlı ve hayattan bıkmış olmalı; aksi takdirde (mesela altmış milyon Amerikalının ve altmış milyon Rus'un öldüğü) termonükleer bir savaşın dehşetini, "barışın dehşetiyle" nasıl kıyaslayabilirdi ki? Sanırım, Kahn ve diğer birçoklarının kabul ettiği bu tür bir mantık, ancak kişisel umutsuzluktan yola çıkarak anlaşılabilir. Hayatın onlar için anlamı olmadığı kişiler için –altmış ila yüz altmış milyon arasında– kaç ölünün "kabul edilebilir" olduğunu hesapladıkları tahribat bilançolarını hazırlamalarına bir engel yoktur. Kime göre kabul edilebilir? Bu tür düşüncenin bu kadar popüler olması, umutsuzluk ve yabancılaşmanın ve ahlak sorunlarının artık var olmadığı, yaşam ve ölümün bilanço problemine dönüştüğü ve barış –yani yaşam– dehşetinin ölümünkinden sadece biraz daha az olduğunu düşündükleri için savaş dehşetinin minimize edildiği bir tutumun en ağır belirtileridir.

Burada çağımızın en önemli sorunlarından biriyle, insanın bir bilançodaki sayılara dönüşmesi sorunuyla uğraşıyoruz; bunun, ekonominin kısa sürede düzelmesi kaydıyla, bir ulusun üçte birinin veya ikisinin ölümünü ölçmek için mantıklı bir hesaplama olduğu düşünülüyor. Aslında her zaman savaşlar olmuştur; her zaman insanlar canlarını feda eden veya diğer insanları öldürenler –özgürlük sevdasıyla veya sadece sefahat âlemlerinin sarhoşluk hiddetiyle– olmuştur. Çağımı-

zın katkısıyla ilgili yeni ve sarsıcı unsur, milyonlarca insanın yok edilmesini kapsamak için muhasebe yöntemlerinin soğukkanlı bir şekilde kullanılmasıdır.

Stalin, bunu milyonlarca köylüyle yaptı. Hitler, milyonlarca Yahudi ile yaptı. Onu motive eden nefretti ama astlarının çoğu için bu sadece bürokratik bir önlemdi; emir bir kere verildi mi, sebebe bakılmaksızın milyonlarca insan sistematik ve ekonomik bir şekilde topyekûn yok edildi. Adolf Eichman, bu tür katil bürokratın bir örneğiydi; Robert S. Bird, onun kısa fakat etkileyici hikâyesini verdi. Bird, Eichman'ın Kudüs'teki duruşmasından şöyle bildirdi: "Milyonlarca Yahudi'yi imha kamplarına nakletmekteki işlevini tekrar tekrar gözler önüne sererken mahkeme salonundaki izleyicilerin kafalarında tanıdık ziller çalmaya başladı. İnsan birdenbire, büyük bir sanayi kuruluşunun kimliği belirsiz bir 'şirket yetkilisinin', mazeret dolu, sorumluluğu başkasına atan, yuvarlak konuşan, milli duygularından ve prensiplerden arınmış ve gerçek dışı bir ideolojiyle doldurulmuş kişiliğin konuşmasını duyuyor."[164]

Burada Eichman'ın kişiliği için bütün söylenenler, aslında Mr. Bird'ün gösterdiği gibi, kendimize uygulanabilir. Eichman bir anda daha "anlaşılabilir", "biraz daha herkesi kapsayan bir insan" haline geldi. Aslında Eichman daha insan haline geldi çünkü onun da hepimiz kadar acımasız olduğunu fark edebiliyoruz. Bu yeni tür acımasızlık, Eichman'a bir birey olarak bakılmaksızın, zalimlik veya yıkıcılık değil. Kelime bu olsaydı, belki de daha masum olabilmesine rağmen ondan daha acımasız. Tam bir duyarsızlık ve ilgisizlik tavrı; insanları nesneymiş gibi yöneten topyekûn bürokratikleşme tavrı.

Günümüzde, sözde daha iyi bir geleceğe dair iyimserliği gösteren kibir günahı gibi insanın doğasında bulunan kötülük niteliğinden konuşmak revaçta. Fakat eğer o kadar kötüysek, zalimliğimiz en azından insani olurdu. Oysa Mr. Kahn'ın grafiklerinin ve diğerlerinin hesaplamalarının etkili örnekleri oldukları hayata karşı bürokratik duyarsızlık, acımasızlığın,

insanın bir nesneye dönüştürüldüğü yeni ve berbat bir biçiminin belirtisidir.

Bu düşünceler bizi, çoğunlukla silahsızlanma tartışmalarında ileri sürülen bir başka ahlaki konuya götürüyor. Seçenek, "ölüm ya da teslimiyet" şeklinde sunuluyor ve silahsızlanma taraftarları, ölmektense köle olmayı yeğlemekle suçlanıyorlar. *Ahlaki değerler temelinde* silahlanmayı ve savaş riskini öne süren bu iddia, birçok yönden yanıltıcı. Esasen, seçeneğin bütününün kuramsal ve politik açıdan gerçek dışı olmasından ötürü değil, içerdiği temel ahlaki yanılgıdan ötürü böyle. Aslında bir bireyin yoldaşı veya kendi namusu, kendi inançları uğruna canını verme kararı, insanın ulaşabileceği en önemli ahlaki başarılardan biri. Fakat bu, ancak bireyin kararının sonucuysa ahlaki bir başarıdır; bu karar kibir, bunalım veya mazoşizm nedeniyle değil, başka birinin hayatına veya bir fikre bağlılık nedeniyle verilmiş olmalıdır. Bir fikir uğruna bu yüce özveride bulunmak için gereken cesaret ve inanç ancak az sayıda kişide bulunur. Çoğunluk, inançları uğruna bir işi bile riske atmaya razı olmaz. Fakat bu karar bireysel olarak değil, ulusça alınmışsa ahlaki değerini kaybeder. Bir insanın verdiği özgün karar değil, bireylerin "ahlaki kararı" kabul etmelerini sağlamak için onları korku ve nefret duygularıyla sarhoş etmek zorunda olan birkaç liderin milyonlar *adına* verdiği karardır.

Ve yine bir başka nedenden ötürü savaş için "etik" nedenin doğruluk payı yoktur. Benim, bir birey olarak, hayatıma son verme hakkım var; başkalarının, çocukların, doğmamış nesillerin, ulusların ve insan ırkının hayatları üzerine karar verme hakkım yok. Bir insanın ölümü, tarihsel veya sosyal açıdan hiç önemi olmayan tekil bir olaydır. İnsan ırkının bir kısmının ve uygarlığının imhası, her şartta ahlak dışıdır. Doğası gereği bireysel karara dayalı olan şehitliği en ahlak dışı amaç için –kitle katliamı için– kullanmak en önemli insan yeteneğini gülünç bir hale sokar.

Kahn'ın durumu, sadece psikolojik ve ahlaki açıdan değil, siyasi açıdan da en hafif deyimle safça. Atom stratejisiyle ilgili tartışmasının tamamı, sadece Rus-Amerikan ilişkilerinin siyasi bağlamının ve bir uzlaşma imkânının tamamen dışında yürütülmekle kalmıyor, Kahn ilaveten, *"ilk vuruştan birkaç gün sonra savaş muhtemelen devam eder ve sonra biter (muhtemelen müzakereyle)"*[165] ve ayrıca "savaşı sürdürmenin ve durdurmanın ayrılmaz parçası olarak ya düşmanın saldırı kuvvetlerini yok etmeye veya onu müzakereye zorlamaya yetecek kadar saldırı kuvvetini muhafaza etmeliyiz,"[166] şeklindeki inancını da ifade ediyor. Neyi müzakere edeceğiz? Barış hedefleri neler? Savaş bittikten sonra silahlanma yarışının devam etmesini savunan bütün iddialar neden geçerli olmayacak? Neden bombalar düşmeden önce müzakereler imkânsız görünürken kitlesel katliamdan üç gün sonra mümkün olduğu varsayılmalı?

Açıkçası, mantıklı bakış açısıyla, nükleer bir savaştan sonra insanca anlamlı bir yaşam sürdürme ihtimali uzak. Yine de barışın teminatı olarak caydırıcı silahlara güvenmek, en iyi ihtimalle, tahminlerden başka bir şeye dayanmaz.

Nükleer bir savaşın felaket getireceğine dair burada ifade edilen görüşe karşı, özellikle Henry A. Kissinger gibi nüfuzlu bir kişiden geldiği için hesaba katmamız gereken bir itiraz var. Silahlanma yarışının devam etmesinin kaçınılmaz olarak insanlığın sonunu getireceği inancının, "tek taraflı silahsızlanma için baskı oluşturması ve dolayısıyla komünistler tarafından ciddi müzakere girişimleri için her teşviki ortadan kaldırması kesin,"[167] diye yazıyor Kissinger. Birincisi, gerçek gerçektir; insan nükleer savaşın bizi yok edeceğine inanıyorsa –çok sayıda uzman inanıyor– silahlanma yarışını bitirme müzakereleri başarısız olursa nasıl umutsuzluğa kapılmasın? Yapılacak tek şey, Kahn'ın yapmaya çalıştığı gibi, nükleer savaşın ölümcül karakterde olduğu varsayımının yanlış olduğunu kanıtlamaktır; ama Khan'ın tezi çürütülemezse umut vaat edilemez.

Oysa Kissinger, kendi düşünce çerçevesi içinde bile haksız. Nükleer savaşın yıkıcı karakterinin içyüzünü anlamanın esas sonucu, tek taraflı silahsızlanma değil, dünya çapında denetlenen silahsızlanma talebidir. Tek taraflı silahsızlanmanın Ruslara taktiksel bir avantaj sağlayıp sağlamayacağı (bunu önerenlere göre bu taktiksel avantaj önemli değerlendirmeler vasıtasıyla ağır basmasına rağmen) tartışmaya açık olsa da bu kitabın ve silahsızlanma taraftarı çoğu Amerikalının esas görüşü çok taraflı silahsızlanma yönündedir. Kissinger, çok taraflı silahsızlanmadan söz etmemekle biraz çarpıtılmış bir tablo çizmektedir çünkü çok taraflı silahsızlanmanın en güçlü iddiası nükleer savaşın yıkıcı karakteridir. Rusların bizim kadar mantıklı olduğu varsayıldığında bu gerçeğin içyüzünün anlaşılması Ruslar için de Batı için olduğu kadar önemlidir. Aslında, Çinlilerin aksine onlar, tüm dünya için bir "termonükleer felaket" tehlikesinin dünya çapında silahsızlanmanın ana sebebi olduğunu defalarca vurguladılar. "Meseleye ticari açıdan yaklaşmayalım," dedi Kruşçev, "bu tarafın veya diğer tarafın katlanacağı kayıpları hesap edelim. *Savaş, dünyanın bütün halkları için bir felaket olur.*

Şehirlerin üzerinde bombalar patlarsa neler olacağını tasavvur edin. Bu bombalar komünistlerle komünist olmayanlar arasında ayrım yapmayacaktır... Hayır, nükleer patlamaların kontrol altına alınamayan büyük yangınlarında canlı her şey yok olacaktır.

Günümüzde ancak mantıksız bir insan savaştan korkmayabilir."

Dünya çapında, tek taraflı silahsızlanma fikri, çoğunlukla *silahlanma kontrolü* ile karıştırılıyor. "Silahlanma kontrolü" birçokları tarafından silahsızlanmanın ilk adımı olarak görülüyor ve eğer bu, silahlanma kontrolünün esas işlevi olsaydı buna ciddi bir itiraz olmazdı. Fakat gerçek şu ki, silahlanma kontrolü teorisyenlerinin çoğu, buna dünya çapında *silahsızlanmanın gerçek bir aşaması* olarak değil, silahsızlanmanın *ikamesi* olarak bakıyorlar.[168]

Aslında silahlanma kontrolü, inanılır caydırıcı stratejisiyle alakalı görülebilir. Her iki taraf da inanılır olunca, stokların sınırlanması ve diğer ülkelerin atom silahları edinmesinin engellenmesi her iki tarafın da çıkarınadır. Yine de askeri düşünürler için böyle ılımlı silahlanma kontrolü önerileri bile tereddütle yapılır. Kissinger'ın belirttiği gibi: "Ayrıca, silahlanma kontrolü başarılamazsa bir çaresizlik duygusu da gerçeklere dayalı olarak yanlış olur. Silahlanma kontrolü olmadan istikrara ulaşmak daha zor olacaktır. Yine de bütün bunlara rağmen ulaşılabilir. Misilleme kuvvetleri denkleminde hareket kabiliyetindeki ilerlemeler, muhtemelen müzakere edilmiş bir anlaşma bile olmadan bir derece inanılırlık geliştirecektir."[169] Askeri uzmanların çoğunun düşüncesini iyi yansıtan bu sözlerden açıkça anlaşıldığı gibi, silahlanma kontrolü, silahsızlanma teorisinin değil, silahlanma teorisinin bir parçasıdır. Morgenstern gibi silahlanma kontrolü teorisyenlerinin çoğunun, caydırıcı başarısız olursa hiçbir galibin olmayabileceğini, belki birkaç sağ kalan olabileceğini kabullenmesine rağmen silahlanma kontrolü, savaşın tehlikeleri açısından bozgunculuğu ve topyekûn savaşın risklerini kabullenmeyi yansıtır. Ulusal politika ve Amerikan halkı üzerindeki etkisi açısından silahlanma kontrolü tartışmaları, başka bir sonuca, bizi sahte bir güvenlik duygusu içinde rehavete kapılma sonucuna yöneltir. Bize, silahlanma kontrolü başarısız olursa bir çaresizlik duygusunun "gerçeklere dayalı olarak yanlış" olacağı söylendi.

Görmüş olduğumuz gibi, bir oyundaymışçasına bizim ve rakiplerimizin üstün bir akılcılıkla davrandığımız silahlanma kontrolü gibi inanılır caydırıcı talepleri hiç işe yaramaz. Silahlanma kontrolü teorisyenlerinin önde gelenlerinden biri olan Thomas Schelling'in belirttiği gibi:

"Tehditler ve tehditlere verilen karşılıklar, misillemeler ve karşı misillemeler, sınırlı savaş, silahlanma yarışları, gerilimi

tırmandırma politikası, sürpriz saldırı, güvenme ve aldatma ya fevri ya da soğukkanlı faaliyetler olarak görülebilir. Bunların teorinin geliştirilmesinde soğukkanlı faaliyetler olarak yararlı bir şekilde görülebileceği varsayıldığında bunların aslında tamamen soğukkanlı faaliyetler oldukları ileri sürülmez. Bilakis, akılcı davranış varsayımının sistematik teorinin oluşumunda verimli olduğu öne sürülür. Davranış gerçekten soğukkanlı olsaydı, geçerli ve alakalı teoriyi oluşturmak, gerçekte olduğundan muhtemelen daha kolay olurdu. Sonuçlarımızı, tamamen yeterli bir teori olarak değil de gerçeğe daha yakınlaşmak için kıstas olarak görürsek, kendimizi önyargılı teorinin en kötü sonuçlarından korumayı başarırız."[170]

Schelling, oyunlarla silah kontrolünün ve stratejik eylemlerin arasında farklar olduğunu itiraf etmekle birlikte bu durumların oyun modellerinden nasıl çözümlenebileceğini tarif etmeye devam ediyor. Fakat bu nitelendirmeyle bile, oyun teorisi yönünden düşünen Schelling ile diğer strateji uzmanları gerçeğe yaklaşmıyor, ondan vazgeçiyorlar. Bütün oyun benzetmesi, oyunların ve nükleer savaşın niteliğine ilişkin esaslı bir hataya dayalıdır. Her oyuncunun, kazanmak istemekle birlikte, kaybetme ihtimalini sükûnetle kabul etmeye hazır olması oyunun asıl doğasıdır; yine oyunun asıl doğası gereği, kaybetmek kolayca katlanılır bir şeydir ve oyuncunun varlığına tehdit teşkil etmekten çok uzaktır. Oyunun heyecanı aslında, kaybın yıkıcı olmasından korkmadan, kaybetme ihtimalinden doğar. Bütün geleceğimi zarların gelişine ya da ruletin dönüşüne koyacak olsaydım oyun oynuyor olmazdım, umutsuz biri olurdum.

Tam da bu sebeple oyun teorisi, olasılıklar, olabilirlikler ve mantıklı tahminler gerektiren hesaplamalarla tamamlanabilir. Tıbbi veya barışla ilgili ölüm kalım meselelerinde, tahminlere bel bağlanamaz çünkü sonuçları çok ciddidir. Buradaki öncül, oyun teorisindekinin tam tersidir, yani kayıp (yani tümüyle yıkıcı bir savaş) kabul edilemez dolayısıyla oyun teorisi burada geçerli değildir.

Peki, kontrollü ya da kontrolsüz *silahlanma yarışının devam etmesinin* gelecek yirmi beş yılda, *pek mümkün görünmese de nükleer bir savaşı engelleyebilmesi durumunda,* sorunlar ne kadar karmaşık olursa olsun veya bir toplum ne kadar doyuma ulaşmış olursa olsun, insanın hayatındaki en yaygın gerçeğin harekete hazır bir füze, ona bağlı vaziyetteki vınlayan bilgi işlemci, bekleme durumundaki radyasyon sayaçları ve sismograflar, soykırım mekanizmasının (kendi eksikliğinin kusur bulan ama aciz korkusunun üzerini örten) teknokratik genel kusursuzluğu olan iki taraflı ya da çok taraflı silahlanmış bir dünyada insanın gelecekteki muhtemel sosyal karakteri ne olur?

Herhangi bir süre boyunca daimi yıkım tehdidi altında yaşamak, çoğu kişide belli psikolojik etkiler –korku, düşmanlık, duyarsızlık, yüreğin katılaşması ve sonuçta el üstünde tuttuğumuz tüm değerlere karşı kayıtsızlık– yaratır. Bu tür koşullar bizi barbarlara –ama en komplike makinelerle donanmış barbarlara– dönüştürür. Amacımızın özgürlüğü korumak (yani, bireyin mutlak güce sahip bir devlete itaat etmesini engellemek) olduğu iddiasında ciddiysek *caydırıcı işe yarasa da yaramasa da bu özgürlüğün kaybedileceğini kabul etmeliyiz.*

Benzer bir görüşü Charles E. Osgood[171] açıklıyor. Osgood şöyle yazıyor: "Bu yarışta yaşam tarzımızdan mümkün olduğunca çabuk vazgeçmezsek elverişli bir konumu koruyamayacağımıza dair karamsar bir sonuca vardım. O zaman halkımızın enerjisini askeri hazırlıklara yöneltebilir, gençlerimize fen bilimlerinde eğitim almalarını buyurabilir, demokratik süreçlere tabi olmadan kararlar alıp, stratejide değişiklikler yapabilirdik."

George Keenan, silahlanma yarışının devam etmesinin getireceği sonuçlar üzerine görüşlerini, İngiltere'de BBC Radyosu'nun yayınladığı Reith Lectures'taki[172] konuşmasında açıkladı. Keenan şöyle ifade etti:

"Oysa bunun ötesinde silahlanma yarışının fanatiklerinin mahkûm olduğumuzu görecekleri yaşam ne tür bir yaşam olur. Bu yarışın teknolojik gerçekleri aydan aya, yıldan yıla sürekli değişiyor. Bir gün yeraltına çekilip, ertesi gün şehirlerimizi mahvederek, üçüncü günde karmaşık elektronik kalkanlarla çevrelemeye kalkarak uğrunda yaşamaya değer tüm değerlerimizden feragat edip sadece ömür sürelerimizi uzatmakla ilgilenen lanetli yaratıklar gibi, her biri bir öncekinden daha maliyetli ve onur kırıcı olan bir savunma cihazından diğerine mi kaçacağız? Geleceğin bizim için sakladığının bu olduğunu düşündüm, 'Hep birlikte kendimizi bu silahtan mahrum edelim; güvenliğimizi Tanrı'nın yardımına, rahat vicdanlarımıza, hasımlarımızın bile sahip oldukları sağduyu ve insanlığa bağlayalım; o zaman en azından yürümemize izin verildiği sürece başımız dik, insan gibi yürüyelim,' diyenlere katılmaya özendirilmeliyim. Bu durumun aslında, günümüzde bu dünyadaki halkların birçoğunun yaşamak zorunda kaldığı bir durum olduğunu unutmamalıyız. Bu silahlara sahip olmamaları nedeniyle artık onların bizden daha güvende olduklarını söylemek istememe rağmen, birçoklarının yapmamızı istedikleri gibi, silah yarışının negatif dinamiklerine boyun eğseydik bizim olacağımızdan daha güvende olduklarını kabullenirdim.

Anlayışın başlangıcı, bu dehşet verici sorunda, kitle imha silahının bir süre için kendi türündekilere bir cevap ve mutlak felakete karşı bir tür kalkan olabilecek kısır ve umutsuz bir silah olduğunun, umutlu ve yapıcı bir dış politika amacına hiçbir şekilde hizmet edemeyeceğinin farkına varılmasıdır. Sonuçta, politik hareketin gerçek amacı, insanın daha derin inançlarını etkilemektir; bu, atom bombasının yapamayacağı bir şey. Bu silahın intihara eğilimli yapısı, onu hem diplomasi yaptırımı hem de ittifak temeli olarak elverişsiz hale getirmektedir. Bu silah, aranan politik vasıfları faydalı bir şekilde destekleyecek bir silah değildir; anında dostların savunmasına koşulacak bir silah da değildir. Bu tür silahlarla ulusal politikanın normal hedefleri arasında uyumlu bir ilişki olamaz. Kendi olası sonuçları intihara eğilimli olan bir silah üzerine kurulan bir savunma tutumu, uzun vadede, ancak ulusal politikayı felce uğratmaya, ittifakları baltalamaya ve

herkesi silahlanma yarışının umutsuz çabalarına daha da fazla sürüklemeye yarar."[173]

Özetlersek: dünya çapında kontrol edilen silahsızlanma hedefine ulaşmanın aşırı zor olduğu doğrudur; belki de karşıtlarının dediği gibi gerçek dışıdır. Fakat her zamankinden daha yıkıcı silahlarla karşılıklı tehdit stratejisinin uzun vadede nükleer bir savaşı önleyeceğine ve bu yolu izleyen bir toplumun demokratik karakterini muhafaza edebileceğine inanmak çok daha gerçek dışıdır. Aslında daha kolay kısa vadeli çözümler arama eğiliminde olmak, insan doğasının mantıksızlıklarından biridir çünkü köklü ve gerçek çözümlerin zorluklarından korkarız. Oysa bireysel veya toplumsal hayatta gerçeği belirleyen, hüsnükuruntu mantığı değil, olguların mantığıdır.

2.

Çin'e ve Koloni Halklarına Karşı Amerikan-Rus İttifakı

Rus sisteminin muhafazakâr yapısı ve Çin liderliğindeki Asya, Afrika, Latin Amerikan devrimlerinin Rusya'ya olduğu kadar Birleşik Devletler'e de oluşturduğu tehdit hakkındaki tartışmaları izleyenlere, yakın gelecekte giderek artan bir iyilik getirecek başka bir barış yolu önermek mantıksız gelmeyecektir. Sovyetler Birliği ile ABD neden yakın bir askeri ve siyasi ittifak oluşturup, Çin hükümetini silahsızlanmayı kabul etmeye (nükleer saldırı tehdidiyle) zorlayamasınlar, küçük devletlerin termonükleer silahlar edinmelerini (gerekirse güç kullanarak da) engelleyemesinler ve dünyayı Amerikan-Rus hâkimiyeti altında düzenleyemesinler? (Bu Amerikan-Rus dünya hâkimiyetinin adının dünya hükümeti veya Birleşmiş Milletler ya da herhangi bir şey olması fark etmez.) Bu fikir, hem Sovyetler Birliği'ndeki hem de ABD'deki bazı askeri ve siyasi liderlere cazip gelebilir çünkü bu esasen muhafazakâr bir görüştür, gücü askeri grupların eline bırakır ve Amerikan ve Rus sistemlerinde belli başlı bir değişiklik gerektirmez. Yine de bu çözümün en istenmeyen çözüm ve daha da önemlisi, pratik olarak imkânsız olduğuna inanıyorum. Bu istenmez çünkü en büyük iki güç tarafından kullanılan en gerici dünya diktatörlüğünün kurulması demektir. Böylesi bir diktatörlük,

Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının tüm devrimci hareketlerini dizginlemek ve dolayısıyla uzun vadede güç kullanarak durdurulamayacak tarihsel bir süreci durdurmak için diktatör bir polis sistemi oluşturmak zorundadır. Böyle bir sistem dünyayı ani bir nükleer savaştan kurtarabilir fakat doğası gereği, tepeden tırnağa silahlı bir ABD ve Sovyetler Birliği gerektireceğinden Rus-Amerikan güveni yıprandığı zaman eninde sonunda savaşın patlamasını güç bela engelleyebilir.

Bu tür yeni bir "kutsal ittifakın" avantaj ve dezavantajlarını ele almaya pek gerek yok çünkü bu, Sovyetler Birliği için açıkça kabul edilemez bir şey. Bunun sebebi, öncelikle Sovyetler Birliği'nin ideolojik duruşunu görünür bir kırılma olamayacak şekilde sert bir biçimde değiştirmesinin çok zor olması değildir. Bu, Çin'i komünizme, vb. ihanet etmiş olmakla suçlayarak ve ABD'deki "barışsever" grupların, Çin'in dünya hâkimiyeti amacıyla dünya savaşı başlatmasını isteyen Çinli "maceracılara" neden tercih edildiğini "ispatlayarak" yapılabilirdi; bu yolu izlemek zor olurdu ama imkânsız değildi. Oysa, bir ABD-Sovyetler Birliği "kutsal ittifakının" imkânsız görünmesinin sebebi, fikir alanında değil, siyasi gerçekler alanında yatar. Sovyetler Birliği kendini, sürekli büyüyen Çin'in tehdidi altında hissetmesine rağmen Batı ile karşılıklı durumu, yine Çin'in varlığı ve koloni halklarının gücüyle büyük ölçüde kuvvetlenmiştir. Sovyetler Birliği, Çin'in müttefiki ve koloni halklarının özlemlerinin sözcüsü rolünden vazgeçseydi, Amerikan-Batı Avrupa birleşik ittifakı ile desteksiz olarak, tek başına yüz yüze gelirdi ve Çin ile koloni halklarının silahsızlanmasının ardından "müttefiklerinin" kendisine saldıracağından korkmak zorunda kalırdı. Bu nedenlerle, böyle bir ittifakın Sovyetler Birliği açısından kabul edilemez olduğu ve dolayısıyla barış için makul bir olasılık olmadığı gayet açıktır. Soğuk savaşın sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin Çinli müttefikinden daha bağımsız olmasını sağlar fakat iki gücü ayırmak ve ittifakı bozmak için yapılacak tüm girişimler Ruslar tarafından sırf varlığını sürdürebilme nedeniyle reddedilecektir.

3.

Barış İçin Bir Öneri

a) Dünya Çapında Kontrol Edilen Silahsızlanma

Silahlanma yarışı (kontrollü veya kontrolsüz) politikasının büyük olasılıkla termonükleer savaşla sonuçlanacağı ve "güvenilir caydırıcının" bile böyle bir savaşı önleyebileceği doğruysa silahlanma yarışı militarize olmuş, korkmuş, diktatörlük toplumları oluşmasına sebep olur, o halde barış ve demokrasi olasılığının birinci koşulu, *dünya çapında kontrol edilen silahsızlanmadır*. Bu, nükleer silahlara sahip yegâne uluslar Birleşik Devletler, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği olsa bile doğru olur. Bununla birlikte birçok ülkenin –Çin, Almanya, Hindistan, İsrail, İsveç, vb.– yakın gelecekte termonükleer silahlar üretme yeteneğine sahip olacaklarından ve nükleer silahların bu şekilde yayılmasının barış ihtimallerini daha da azaltacağından kimsenin kuşkusu yok.

"Bilmem kaçıncı ülkenin" nükleer silahlara sahip olması tehlikesini irdelerken çoğunlukla gözden kaçırılan bir noktaya parmak basmaya değer görünüyor. İsrail veya İsveç gibi küçük ülkeler nükleer bombalarını kazara veya liderlerinin mantıksızlığı nedeniyle patlatabilirler fakat nükleer güçlerini pek *politikalarının* bir parçası haline getiremezler. Daha büyük tehlike, nükleer silahlanmanın diğer büyük güçlere, özellikle

Çin, Almanya ve Japonya'ya uzanmasıdır çünkü bu ülkeler, "atom kulübünün" mevcut üyeleri gibi, askeri güçlerini politik hırslarına bir tamamlayıcı olarak kullanırlar. Böylece nükleer savaş ihtimali, bu tür genel politik strateji bağlamındaki karşılıklı tehditlerin bir sonucu olarak büyük ölçüde artar.

O zaman bu güçlerin nükleer silahlar edinmesi nasıl önlenebilir? Şimdiye kadar Sovyetler Birliği'nin Çin'e bu silahları vermediği ve Almanya'nın nükleer silahları olmadığı doğru. Fakat Almanya'da yöneldiğimiz yol düşünüldüğünde, Almanların NATO üyesi olarak ve hatta bağımsız olarak kısa sürede nükleer silahlara sahip olması olası görünüyor. Bu gerçekleşirse Ruslar, Çin'in nükleer bir güç haline gelmesini engelleyemezler veya engellemek istemezler ki, bu da Japonya'nın nükleer silahlanmasına yol açacaktır.

Elbette, Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği'nin bu ülkelerin nükleer silahlar edinmelerini ekonomik veya askeri baskılar vasıtasıyla engelleyebilmeleri mümkün. Fakat bu, Çin'e (ve Almanya'ya) karşı bir Rus-Amerikan ittifakı demektir ki, bu da yukarıda irdelenen sebeplerden ötürü hiç mümkün görünmüyor. Nükleer silahların diğer büyük ülkelere yayılmasını önlemenin tek yolunun, tüm büyük ülkelerin de katılacağı küresel silahsızlanma olduğu görünüyor.

Bunun, Kruşçev'in silahsızlanma önerisinin ardındaki fikir olduğu görünüyor; seçeneği açıkça görmüş olduğu belli: ya dünya çapında silahsızlanma ya da Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği arasındaki silahlanma yarışının hızlanması ve Almanya, Çin, Japonya gibi ülkelerin nükleer silahlanması. Şimdiye kadar silahsızlanma önerilerine Batı'nın tepkisinin gevşek olması üzücü. Batı, dünya çapında silahsızlanmayı resmen reddetmedi fakat bu hiçbir zaman için gerçekçi bir hedef olarak tamamen kabul edilmedi. Ruslar, sıraları gelince, sadece silahlanma yarışının süresini uzatmanın başka bir biçimi olan sınırlı bir "silah kontrolü" karşılığında askeri üstünlüklerinden birini, yani gizliliği kaybedecekleri denet-

lemeyi kabul etmeye razı olmazlar. (Moskova'da yapılan son "Pugwash" Konferansı'nda[174] Amerikalı bilim insanları, bir uzlaşma önerisinde, yani silahsızlanma arttıkça denetlemenin de aynı oranda artması önerisinde bulundular, Ruslar da bu fikri müzakerenin temeli olarak kabul ettiler.)

Batı'nın silahsızlanmayı şimdiye kadar neden ciddi olarak düşünmeye istekli olmadığını kendimize sormamız bu şartlar altında önemlidir. Genellikle verilen klasik cevap, Rusların, denetime izin vermemesidir. Oysa bu cevap savunulabilir bir cevap değil çünkü Ruslar, Batı'nın dünya çapında silahsızlanmayı somut ve acil bir amaç olarak kabul ettikleri takdirde her tür denetime hazır olduklarını defalarca açıkladılar. Bununla birlikte, her adımın katı garantiler koşuluna bağlı olduğu müphem ve göstermelik müzakere yöntemini tavsiye etmiyorum. Silahsızlanma yönünde tek taraflı girişimlerin, hakiki müzakerelerin mümkün olabileceği bir atmosfer yaratmak için gerekli olduğuna inanıyorum. (Bu tür bazı tek taraflı adımları, Charles Osgood *The Bulletin of Atomic Scientists*, C. 16, No: 4'te ve ben, *Daedalus*, C. 89, No: 4'te ayrıntılarıyla özetledik.) Ayrıca, dört dörtlük bir denetim sistemi olmadığının ama bir denetim sisteminin risklerinin silahlanma yarışınınkilerden çok daha küçük olduğunun farkında olmalıyız. Denetim sistemlerinin avantaj ve dezavantajlarını göz önüne aldığımızda, yasallık atmosferine yaptıkları katkıya da biraz önem vermeliyiz. Rusları ve kendimizi, anlaşma sağlanmış kuralların resmi gözetimine –bu, sembolik bir gözetim olsa bile– sürüklerken kuralların sonradan ihlalini ve her iki tarafta yaratılmış olan barış ve yasallık umutlarının küçümsenmesini her bir taraf için zorlaştırıyoruz. Atom silahlarıyla donanmış bir dünyanın tehlikelerini Ruslardan daha az gördüğümüzden mi, yoksa onların kafamızdaki "dünya hâkimiyeti isteği" imajına o kadar kapılmışız ki, söyledikleri şeyi kastettiklerine inanamadığımızdan mı? Yoksa silahsızlanmanın sistemimize getireceği ekonomik sonuçlarla başa çıkama-

yacağımızdan korktuğumuzdan mı? Yoksa silahsızlanmaya itiraz eden silahlı kuvvetlerin, ciddi bir silahsızlanma düşüncesini engelleyebilecek kadar güce zaten sahip olmalarından mı?[175]

Bu, Birleşik Devletler ve dünyanın geri kalanı için bir ölüm kalım meselesi olduğundan sadece genellikle yaptığımız gibi, Rusların tutumundaki olası kusurları incelemekle kalmayıp, silahsızlanmayı daha ciddi biçimde düşünmeyi reddedişimizin nedenlerini de incelememiz azami önem taşıyor.

b) Statükoya Dayalı Amerikan-Rus Geçici Antlaşması

Dünya çapında silahsızlanmanın barış ve özgürlüğün korunması için gerekli şart olduğu kabul edilse bile, önce soğuk savaş sona erdirilmeden silahsızlanma nasıl mümkün olabilir? Güçlerin her biri, diğerinin kendisini yok etmek istediğinden kuşkulanırken iki güç silahsızlanmayı nasıl ciddi olarak müzakere edebilir? Cevap açık; *karşılıklı yok olma tehdidi var olduğu sürece hiçbir siyasi mutabakat mümkün veya gerçekçi olamaz ve aynı zamanda siyasi bir anlaşmaya varılmadığı takdirde silahsızlanma mümkün olmaz.* İlk önce hangisinin olması gerektiği tartışma konusudur; her iki sorun da birlikte ele alınmalıdır ve siyasi sorunu çözmek için bir yol ararken silahsızlanma sorununu çözmek için bir yol bulmanın –ve tersi– daha kolay olabileceği bile beklenebilir.

Walter Mills, aynı soruyu çok özlü bir biçimde yöneltti. "Sovyetler Birliği" diyor, "silahsızlanmayla çok ilgileniyor. Silahsızlanmayı muhtemelen ekonomik problemlerini hafifletmek için istiyor; muhtemelen nükleer tehditten kaçınmaya Batı'daki biri kadar hevesli; fakat kesinlikle, mevcut uluslararası bağlamda 'silahsızlanmadan' politik amaçla faydalanmakla ilgileniyor. Bence Batı'nın, Sovyetler'in silahsızlanma konusundaki tutumuna vereceği doğru cevap, kötü niyet

olduğunu iddia etmeyip, *Sovyetler Birliği'nin, önerdiği koşullar altında güç mücadelesinin nasıl yürütüleceğini düşündüğünü sormaktır.* Ve Sovyetler Birliği'nin de aynı talebi Batı'ya bildirmeye hakkı olduğunu düşünüyorum. Bu iki büyük güç merkezinden hiçbirisi günümüzde böyle bir talebe cevap vermeye hazır değil. Bunun yanı sıra her ikisi de açıkça diğerini yokluyor. Keşfederlerse dünyanın problemi çözülür. Olmazsa çoğumuz, muhtemelen patlamadan ve radyasyon hastalığından öleceğiz ve hayatta kalanlarımız insan yerleşimi için şimdiki kadar elverişli olmayan bir dünyada çok perişan bir hayat sürecekler."[176]

Şimdi Mills'in sorusunu yani, "Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği arasındaki güç mücadelesi, silahsızlanma koşulları altında nasıl yürütülebilir?" sorusunu cevaplamaya çalışacağım.

Siyasi bir anlaşma sağlanması için ilk koşul, her iki blokun birbirleri hakkındaki isterik ve mantıksız yanlış kanılarını yenmeleridir. Göstermeye çalıştığım gibi, Sovyetler Birliği, amacı dünya hâkimiyeti olan devrimci bir sistem değil, muhafazakâr, totaliter bir devlet işletmeciliğidir; Kruşçev, sahip çıkmak zorunda olduğu kendi siyasi konumuna bağlı nedenlere gelince Marx veya Lenin'in halefi değildir. Artık kişisel girişim, serbest rekabet, minimum devlet müdahalesinin olduğu kapitalist sisteme sahip değiliz. Artık biz de bürokratik bir sanayi toplumuyuz.

Aslında, Doğu ile Batı'nın hemfikir olduğu tek husus, birbirimiz hakkındaki klişelermiş gibi görünüyor. Bu fikir birliğiyle aynı fikirde olmamak, gerçekçi bir anlaşmanın başlangıcıdır. Bir sonraki adım, iki güç bloku arasında, kendi içlerinde savaş sebebi oluşturabilecek ekonomik ve hatta politik çelişkiler olmadığını; bir savaş doğurabilecek yegâne tehlikenin, ideolojik farklardan değil, silahlanma yarışından kaynaklanan karşılıklı korku olduğunu bilmektir.

O zaman bir Amerikan-Rus anlaşmasının gerçekçi temeli nedir? Aslında cevap, fazlasıyla basit. *Bunun temeli, statüko-*

nun karşılıklı olarak tanınması, iki blok arasındaki mevcut siyasi güç dengesinin değiştirilmemesi konusundaki karşılıklı anlaşmadır.

Bu, her şeyden önce, Batı'nın, Rusya'nın Doğu Avrupa'daki mülkiyet ve idaresindeki ülkelerde ve ilgi alanlarında değişiklik yapma planlarından vazgeçmesi ve Sovyetler Birliği'nin de Batı'yla ilgili olarak aynı şeyi yapması demektir. Rusya'nın uydularının kontrolünü güç kullanarak ve galip geldiği bir savaşın sonucu olarak ele geçirdiği gayet doğru. Son savaşın bitiminde daha çok direterek bu ülkelerin bazılarını Rusya'nın hâkimiyetinden kurtarmanın mümkün olabildiği doğrudur; fakat bunlar artık beyhude düşünceler.

Sovyetler Birliği'nin sahip olduklarından savaşmadan vazgeçmeyeceği aşikâr. Kudretinin zirvesinde bulunan hiçbir güç –komünist ya da kapitalist olsun– asla böyle bir şey yapmamıştır.[177] Böyle bir anlaşmayı ayarlayan hiçbir Rus politikacı, siyasi yaşamını sürdüremez; kendi ülkelerinin harap olacağı bir savaşla "kurtarılmış olma" fikri, açıkçası uydu devletlerin de isteyeceği bir şey değil; kesinlikle bizim niyetimiz de bu değil. Yine de, çeşitli ayaklanmaların gösterdiği gibi, uydu devletler Rusya'nın yapısı içindeki en zayıf noktalar arasındadır; Sovyet liderler, onlardan gelebilecek dolaylı veya dolaysız her tehdide karşı son derece duyarlıdırlar. Dolayısıyla mevcut Rus sömürgelerini tanımama tutumumuz bir anlaşma olmasını önleyen faktörlerden biridir. Aynı zamanda, konumumuz, uydu devletlerdeki tek bir bireye daha fazla özgürlük getirememekle kalmaz. Bilakis, liberalleşme sürecini engeller. Olaylar göstermiştir ki, Sovyet liderleri, uydu devletlerden hiçbirinin Rusya'nın yörüngesinden ayrılmasına izin vermemelerine rağmen, konu dış politika olduğunda, özellikle iki blok arasındaki gerginliğin azaltılmasıyla birlikte bu devletlere iç işlerinde belli bir miktar bağımsızlık vermeye hazırlar.

Berlin meselesi bu bağlamda anlaşılmalı. Rusların Batı Berlin'i Doğu Berlin'e katmak istediklerine dair bir belirti yok;

bununla birlikte Doğu Almanya'daki ilgi alanlarının istikrarını sağlamakla son derece ilgililer. Kruşçev'in diplomatik gambiti, Batı'nın kendisine birçok sorun çıkarabileceği Doğu Almanya'daki durumunu kabul ettirmek için Batı'yı zorlamak amacıyla avantajlı olduğu Berlin ile ilgili olarak onları tehdit etmektir. Berlin sorununun çözümü, Berlin'in bağımsız olarak Batı Almanya'nın bir parçası olmasını tamamen garantilemesi karşılığında Doğu Almanya dahil, Rusya'nın bütün uydularının tam olarak tanınmasında yatar.

Rusya'nın Doğu Avrupa'daki sömürgelerinin kabul edilmesine gölge olan şey nedir? Burada politik düşünmenin bazı paradoksları ve mantıksızlıklarıyla karşı karşıya geliyoruz. Bir taraftan, her sorumlu yazarın bildiği ve kabul ettiği gibi, Batı'nın, uydulardan hiçbirini güç kullanarak özgürleştirmek gibi bir niyeti yok; dahası, Batı'nın Doğu Almanya'da anti-komünist bir devrim bile arzulamadığı aynı derecede belirgin çünkü bu Batı'yı, ya yardım yollamak –bu da genel savaş riskini göze almak demek– ya da devrime yardım etmekte başarısız olmanın küçültücü durumunu kabul etmek zorunda bırakır. O zaman neden Batı ittifakı, statükoyu resmen ve kesin surette kabul etmiyor? Yoksa, öte yandan, Ruslar, neden Amerika'nın statükoyu *fiilen* kabul etmesiyle yetinmiyorlar? Neden bir barış antlaşması gibi daha resmi ve bağlayıcı anlaşmalar üzerinde ısrar ediyorlar?

Her iki soru grubunun cevabı aynı gerçeğe, dinamik ve genişlemeci bir Almanya'nın varlığına dayalı. Ruslar, Batı'daki ilgi alanlarını tehdit edenin Batı Almanya olduğuna ve Birleşik Devletler'in politikasının, esasen Alman çizgisini izlediği ölçüde bir tehdit olduğuna inanıyorlar. Önceki bir bölümde, gelecekteki bir Alman saldırganlığı korkusunun kesinlikle mesnetsiz olmadığını göstermeye çalışmıştım. Bugün bir tehlike olmasa bile, yarın olabilir.

Doğu Almanya vatandaşlarının çoğunluğunun istemedikleri bir rejime tabi olarak yaşadıkları ve bu rejimin, siyasi

özgürlüğü seven herkes için çekilmez olduğu bir gerçek. Bu yüzden, Doğu Almanya'da komünist saltanatının devamına razı olma kararı, özgürlüğü gerçekten el üstünde tutanlar için zor. (Bu, Rus karşıtı diktatörlüklere kolayca razı olanlar için o kadar da zor olmamalı.) Fakat açmazla gerçekçi bir şekilde yüzleşilirse, sadece tek bir cevap kalır: savaştan uzak durma amacının, her bakımdan, "özgürleşmiş" bir Doğu Almanya amacından çok daha önemli olduğunu bilerek gerçekleri olduğu gibi kabul etmek. Bundaki ironi, gerçek seçeneğin, ancak ya komünistlerin hâkimiyetindeki ya da tahrip edilmiş bir Doğu Almanya olması nedeniyle böyle bir alternatifin var olmamasıdır.

İdeolojik tartışma merkezleri, bu meselelerde Almanların milliyetçi duyguları gibi, birleşmeden yanalar. "Alman ulusal birliği" sloganını sorgulamamaya başlamamızın zamanı gelmedi mi? Alman birliği, sadece doksan yıl önce, Bismarck'ın devlet adamlığının sonucu olarak başladı. Bismarck bile, Avusturya'yı kasten dahil etmedi ve bütün Almanları birleştirmeyen bir çözümü tercih etti. Öte yandan, saldırgan amaçları, bütün Almanların birleşmesi isteğine dayanan Hitler'di. Doğu Almanya ile Batı Almanya'yı birleştirmek gerekliyse, Avusturya'yı, Tirol'ü, Südet Bölgesi'ni, Alsas'ı, Silezya'yı, Doğu Prusya'yı birleştirmek neden gerekli değil? İngiltere ile Fransa'nın, Hitler'in bütün Almanca konuşan halkları tek bir ülkede birleştirme talebini kabul edip de bu milliyetçi taleplerin bir fetih savaşının ideolojik hazırlıkları olduğunu fark etmediklerinde 1933 ile 1938 arasında izledikleri yolun aynısını izlemiyor muyuz?

Batı Almanya hükümeti, bir savaş olmadıkça, Almanya'nın birleşemeyeceğini gayet iyi biliyor. Fakat bu talebi, milliyetçi duyguları ayakta tutmanın ve ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki siyasi bir anlaşmayı önlemenin bir yolu olarak canlı tutuyor. Rus tehdidi ve bu durumda Alman yardımına duyulacak ihtiyaç fikrine kafayı takmış olduğumuz

için uzun vadede Rusya ile yapılacak siyasi bir uzlaşmayı imkânsız kılacak –dolayısıyla barışı olanak dışı kılacak– şekilde Almanların politikasını desteklemek zorunda bırakılıyoruz.

Kendimizi salt ideolojik klişelerden kurtarmaya çalışmalıyız. Eğer, "orada ayrı bir devlet (Doğu Almanya) –komünist olmasaydı bile– Alman milliyetçilik 'duygusuna' karşın var oluyorsa",[178] büyük ölçüde suni olan bu "milliyetçi duyguya" neden kendimizi alıştırmak zorunda olalım? Neden "Alman halkının kendi kaderini çok uzak olmayan bir zamanda tayin etme hakkını teslim edemeyiz?" (Aynı yer, s. 137) Bu, Alman yayılmacılığının kendi yolunda gitmesine izin vermeliyiz demenin başka bir yolu değil mi? Neden Berlin'in statüsünü koruyan çözümler, "Doğu Almanya'nın tanınması karşılığında muazzam bir komünist zaferi" olsun? (Aynı yer, s. 144) Rusların dünya hâkimiyeti isteğine olan takıntımız yüzünden (ve belki birçok Amerikan-Alman mali çıkarları yüzünden de) Batı Almanya'nın taleplerini kabul etme eğilimindeyiz ve böylece Rusya ile genel bir uzlaşmayı imkânsız kılıyoruz. Sovyetler Birliği'ne ödün vermenin Hitler'e karşı uygulanan yatıştırma politikasının tekrarı olduğuna dair çok söylenti var. Günümüzü Nazi Almanya'sına uygulanan yatıştırma politikasına benzetmekte ısrar edilirse, bunun, *günümüzün Adenauer Almanya'sını yatıştırma politikasından kaynaklandığına* inanıyorum.

Esas olarak Fransızların ve İngilizlerin 1933'ten 1938'e kadar olan dönemde Hitler'e uyguladıkları politika, Hitlerin genişleme amacının batıdan doğuya çevrilebileceği düşüncesiyle alakasız değildi. Churchill gibi taviz vermeye karşı olanlar, Hitler'in sadece doğuya genişlemekle yetinmeyeceğini fark ettiler. Günümüzde bütün dış politikamız, kendimizi Rus tehdidine karşı askeri olarak savunmak zorunda olduğumuz görüşüne dayalıyken yine Almanya'yı yatıştırıyoruz. Sürekli artan silahlanma taleplerine boyun eğiyor ve Adenauer'ın politikamızı, Sovyetler Birliği ile barışçı bir anlaşmanın çok

zorlaşacağı şekilde etkilemesine müsaade ediyoruz. Kısa süre sonra Almanya'nın, birçok Amerikalı siyasi ve askeri liderin, istesek bile artık onu durduramayacağımızı düşünecekleri kadar güçleneceğine inanmak için bazı sebepler bile var. Sadece bugünün Almanya'sını görüp, canlanmasına yardım ettiğimiz yarının Almanya'sını gözümüzün önüne getiremeyecek kadar saf mıyız?

Avrupa'da karşılıklı statükonun tanınması söz konusu ise benim önerim, mevcut statüyü kesin surette kabul etmek ve Almanya'nın yeniden daha fazla silahlanmasını dizginlemektir.

Bu bağlamda, Berlin politikamıza dönelim. Klişe, Kruşçev'in Berlin konusundaki tutumunun ne kadar tavizsiz ve saldırgan olduğunu söylemektir. Gerçekler neler? Kruşçev, Batı Berlin'in serbest şehir yapılmasını talep etti; serbest şehrin üzerinde Birleşmiş Milletler kontrolü veya dört-gücün kontrolü olmasını kabul etmeye hazır olduğunu bildirdi. Batı Berlin'in Doğu Almanya'ya katılmasını asla talep etmedi. Daha önce söylemiş olduğum gibi, talebinin esas amacı, Batı'yı, Doğu Almanya'yı tanımaya ve Almanya'nın yeniden daha fazla silahlanmasını kesmeye zorlamaktı. Bu iki amacın bile erişilebilir olmadığının bilincinde olduğundan Batı'nın bazı ufak ödünler vereceği bir geçiş dönemiyle yetinmeye hazır görünüyordu.

1959'daki Four Ministers Konferansı'nda[179] çoğunlukla Batı'nın önerdiği ödünler şunlardı: Berlin'deki asker sayısının azaltılması (bu askerlerin sembolik anlamı askeri anlamından fazla olduğu için 12.000 yerine 7000 asker olması pek fark etmez); Berlin'de atom silahı tutmamak üzerine anlaşma (asla orada tutulmadılar); Batı Berlin'den Rusya'ya karşı yıkıcı propaganda yürütülmesini durdurmak üzerine anlaşma.

Bu ödünlerin, asla resmileştirilmemelerine rağmen, Kruşçev'in Washington ziyareti esnasında "Camp David atmosferine" ve Başkan Eisenhower'ın, Berlin durumunun "anor-

mal" olduğu açıklamasına zemin hazırlamak için verildiği aşikârdı. Kruşçev Moskova'ya döndü, Eisenhower'ı ve ziyaretinin başarısını övdü. Sonra ne oldu? Belki Adenauer'dan gelen baskının etkisiyle, belki de Rusya'nın Berlin için savaş riskine girmeyeceği izlenimiyle tüm ödünlerin kaldırıldığını ve artık Kruşçev'in Washington ziyaretinde gösterildiği gibi ödünleşmeye istekli olmadığımızı (Mr. Dillon'ın konuşmasında) duyurduk.

Kruşçev'in tepkisi, Bakü'de yaptığı agresif bir konuşmaydı. O zaman, U-2 olayına tepkimiz vasıtasıyla, kasten yapmak yerine muhtemelen daha ziyade beceriksizlikten olmasına rağmen Kruşçev'i bir diğer yenilgiye uğrattık. İlk başta Kruşçev, Başkan Eisenhower'ın bu konuda bilgisi olmadığına inandığını açıklayarak durumu kurtarmaya çalıştıysa da Başkan, uçuş için tüm sorumluluğu alıp haklı olduğunu açıkladı. Kruşçev ne yapmalıydı? Kendini kişisel olarak tokat yemiş hissetmesine ve daha da önemlisi, bu yenilgiye Rusya'daki durumunu koruyacak şekilde karşılık vermek zorunda olmasına şaşırabilir miyiz? Kruşçev, zirve toplantısını öfkeyle terk etti, kavgacı konuşmalar yaptı ve sonra Başkan'a hakaret etti. Fakat esas meselede, Berlin meselesinde birkaç gün sonra bu şehirde yaptığı konuşmasında meseleyi zorlamamak üzerine başta verdiği sözü tutacağını gösterdi. Hiçbir tehditte bulunmadı ve bütün meseleyi, ABD'nin yeni yönetimi ile müzakere etmek üzere erteledi. Politik açıdan, bağırmanın, eylemden daha önemli olduğunu varsayacak kadar saf olunmadığı takdirde, Kruşçev'in olayın bütünündeki tutumu esasen savunmacıydı.[180]

Avrupa'daki statüko bazında bir Amerikan-Rus geçici çözümü zor görünüyorsa dünyanın geri kalanına ilişkin bu tür bir anlaşma imkânsıza yakın görünecektir. Yine de, anlaşmaya varılamadığı takdirde sürekli bir gerilimin ve devam eden bir silahlanma yarışının –ve termonükleer savaş ihtimalinin– var olacağı gerçeği inkâr edilmiyor.

Böyle bir anlaşma mümkünse elbette her şeyden önce, hiçbir tarafın dünyayı fethetme niyeti olmaması gerektiğini, ABD'nin dünyayı fethetme niyeti olmadığını Amerikalı okuyucuya kanıtlamak zorunda değilim. Önceki bir bölümde Sovyetler Birliği'nin de böyle bir niyeti olmadığını göstermeye çalışmıştım. Fakat Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki statükonun korunması için, özellikle dünyanın bu bölgeleri politik ve sosyo-ekonomik açıdan sürekli galeyan içinde iken, bu iki blok nasıl anlaşmaya varabilirler? Böyle bir anlaşma, sağlansa bile, dünyanın her tarafındaki mevcut güç yapısının dondurulması, istikrarlı kalamayanlara istikrar getirmek demek değil midir? Er geç yıkılmaya mahkûm olan en gerici rejimlerden bazılarının devam eden varlığı için uluslararası bir garanti anlamına gelmez mi?

Bu güçlük, ABD, SSCB ve Çin arasındaki sömürge ve ilgi alanlarının durumunu değiştirmemek üzere varılan bir anlaşmanın tüm Asya, Afrika ve Latin Amerika devletlerinin iç yapısını dondurmakla aynı olmadığı düşünülürse daha az ürkütücü görünecektir. Aslında bu, hükümetlerini ve sosyal yapılarını değiştirseler bile, bu devletlerin, bu nedenle bir bloka olan bağlılıklarını değiştirmeyecekleri anlamına gelmez mi?

Bunun mümkün olduğunu gösteren birkaç örnek var; en çarpıcısı Mısır. Dünyadaki en yoksul ve ayrıca en yozlaşmış biçimde yönetilen ülkelerden biri olan Mısır'da devrim olması kesindi.

Asya ve Avrupa'daki tüm diğer devrimler gibi, Mısır'dakinin de iki yönü vardı: aşırı derecede milliyetçiydi ve Mısır nüfusunun geniş kitlelerinin yararına yapılacak temel ekonomik değişiklikleri amaçlamasıyla geniş anlamda sosyalistti. Nasır, kendini, İngiliz hâkimiyetinin kalıntılarından kurtarmalıydı fakat Rus hâkimiyeti altına da girmemeye kesin kararlıydı. Akılcı yegâne yolu, bloksuzluk yolunu seçti ve iki blok arasındaki rekabeti bağımsız bir Mısır'ın siyasi bekası için kendi avantajına kullandı.

O zamanlar Birleşik Devletler'in merhum Mr. Dulles tarafından şekillendirilen dış politikasının Nasır'ı, Rus kampına neredeyse ittiğini söylemek pek abartı olmaz. Bu doktrine göre tarafsızlık ahlaka aykırıydı, Mısır gibi küçük bir gücün Sovyetler Birliği ile dostane ilişkilere girmesi, Birleşik Devletler'e düşmanlık olarak görüldü ve gereğince cezalandırıldı.[181] (Mısır vakasında, Aswan Barajı için söz verilen kredinin aniden geri çekilmesiydi.) Yine de Nasır, Süveyş krizinde İngilizlerle Fransızların aşırı askeri provokasyonuna rağmen tarafsız kaldı.

Aynı şey Irak, Lübnan ve Endonezya için de doğrudur. Irak'ta ve Lübnan'da ABD, yeni bir hükümetin Sovyet yörüngesine kayacağına inanmış görünüyordu ve askeri müdahaleye hazırlandık fakat dışişleri bakanlığının öngörüsü gerçekleşmedi. O zaman, Birleşik Devletler'in tutumu, Sovyetler'in bu ülkeleri ele geçirmesini "önlemiş olması" şeklinde haklı çıkarıldı ki, büyük ihtimalle böyle bir niyetleri yoktu ve hatta bu ülkeler de yönetimlerini Sovyetler'in ele geçirmesini istemiyorlardı.

Birleşik Devletler'in, hükümetleri kesinlikle tutulmayan bu ülkelerde "Batı yanlısı hükümetlerin" devam etmesini zorla kabul ettirmeye çalışmasına ilişkin tutumu, uzun vadede, başarısız olmaya mahkûm. Yegâne yapıcı politika, bloksuz, tarafsız ülkeler blokunun oluşmasına izin vermek ve desteklemekte yatar. Nükleer güç kullanımı tehditlerinin eşlik ettiği şiddetli Amerikan-Rus çatışmalarından ancak bu yolla uzak durulabilir.

Aslında bu konuda Ruslar bizden daha akıllıca davrandılar; tarafsızlığı, dostane ilişkiler ve ekonomik yardım için yeterli kabul ettiler. Birleşik Devletler'in de aynı tutumu benimsemesinin zamanıdır. En azından Asya ve Afrika söz konusu olduğunda bu yöne dönmesi, Kennedy yönetiminin en ümit vaat eden özelliklerinden biri. İddiamın özü, bu değişikliğin ne kadar hayati önem taşıdığını ve bunun gönülsüzce yapılmaması gerektiğini vurgulamaktır.

Bununla birlikte, az gelişmiş dünyanın geniş kesimlerinin politik tarafsızlığının kabul edilmesi ve desteklenmesi gereksiniminin tartışılması, sadece başlangıç. Bu ülkelerin politik duruşları, kendi iç sosyal ve ekonomik kalkınmalarından ayrı tutulamaz. Daha gerçekçi bir tutumun gerekli olduğu yer kesinlikle burasıdır.

Komünistler gibi, Batılı güçler de, komünizm ve kapitalizm arasında seçim yapmak açısından konuşuyorlar. Her iki kampın hemfikir olduğu neredeyse tek şey bu. Oysa gerçekler daha karmaşık. Yirminci yüzyıl ortasındaki kapitalizm, on dokuzuncu yüzyılda olduğu gibi, kişisel girişim, minimum devlet faaliyeti, vs. şeklinde değil. Rus ve Çin komünizmleri de –birbirlerinden farklı oldukları kadar– benzediklerini iddia ettikleri Marksist sosyalizmden oldukça farklılar. Gerçekler ve gerçekçi ihtimaller nelerdir?

İlk olarak, az gelişmiş ülkelerin uzun vadede, hem ekonomik hem de psikolojik sebeplerle kapitalizmi seçmeyeceklerini kabul etmeliyiz. Avrupa'da bu kıtanın tarihsel koşullarına karşılık olarak yüzlerce yıl boyunca oluşmuş olan bir sistemi seçemezler. Bu az gelişmiş ülkelerin, şu koşulları sağlayan bir sisteme ihtiyaçları var: birincisi, ekonomik güç, nüfusun çoğunluğunun ihtiyaçlarına aldırmadan onu sadece kendi ekonomik çıkarları için kullanan küçük grupların elinden alınmalıdır; ikincisi, ekonomi, öz kaynakları ekonominin bütününün optimal gelişimi ve çıkarları için kullanılacak şekilde tahsis eden bir planı izlemelidir.

Asıl husus, az gelişmiş ülkelerin kesinlikle Rusların ve Çinlilerin önermeye meraklı oldukları gibi kapitalizm ile komünizm arasında seçim yapmaları değil, *hangi tür sosyalizmi seçecekleridir*: Rusların devlet işletmeciliği mi, Çinlilerin bireycilik karşıtı komünizmi mi, yoksa bürokratik merkezileşmenin minimum gerekli ölçüsü ile kişisel girişimin, katılımın ve sorumluluğun optimal ölçüsünü bir araya getirmeye çalışan hümanist, demokratik sosyalizmi mi?

Batı komünist-kapitalist alternatifinde ısrar edecek olursa, bu da tarihin mahkûm ettiği modası geçmiş, gerici rejimlerle birleşirse, Ruslara –ya da daha büyük ihtimalle Çinlilere– insan ırkının üçte ikisinin ve bir nesil sonra neredeyse beşte dördünün liderliğini kazanmakta yardım etmiş olur. Dünyanın yoksul halkları, başka bir alternatif olmadığı takdirde, Çin'in, Hindistan'ın iki katı hızla gelişmesini sağlayan yolu seçmeleri gerektiğine inanacaklar.

Tüm Çin propagandasına rağmen, Çin tarzı tam ve acımasız devlet müdahalesini bu halkların çoğunun tercih etmediğine dair birçok kanıt var. Özgürlük ve bağımsızlık arzusu –bazen ileri sürüldüğü gibi– görece yeni bir Batı keşfi değil; insanın varlığının kendisinde kökleşmiş bir ihtiyaç, ama yegâne ihtiyaç bu değil. Açlık, korku ve umutsuzlukla boy ölçüşmek zorunda olsaydı çoğu kişi –Doğu'da da, Batı'da da– özgürlük arzularını satmaya hazır olurdu. Mesele, böyle bir seçimin önüne geçilebilip geçilemeyeceğidir.

Ayrıca, bu ülkelerdeki milyonlarca köylü şimdiye kadar, özgürlüğe o anda tam olarak ilgi duyamayacakları kadar berbat açlık ve umutsuzluk içeren koşullarda yaşamış olsalar da bunun politik önemi, birçok kişinin sandığından daha azdır. Az gelişmiş ülkelerin tarihi, totaliterliğin tehlike ve kötülüklerini anlayan eğitimli, orta sınıf elitlerden oluşan görece küçük gruplar tarafından oluşturulmakta. Hindistan ile Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın diğer kısımlarının komünizmin ayartmasına güzelce karşı durabilmiş olmaları aslında çok dikkat çekici. Fakat gerekli temel reformlar yapılmazsa genç neslin giderek sabırsızlaşacağı da açık.

Az gelişmiş ülkeler için yegâne çözümün, her ülkenin ihtiyaçlarına göre uyarlanmış ve tıpkı Yugoslavya'nın Hindistan'dan farklı olması gibi, ihtiyaçlarına göre farklılık gösteren demokratik sosyalist sistemler olduğuna dair önerim kesinlikle teorik bir kurgulama değil. İşin gerçeği Barnett'in belirttiği gibi, "Marksizm, bölgenin (Güney ve Güneydoğu Asya)

birçok ülkesindeki entelektüeller üzerinde derin ve yaygın bir etkiye sahip. Güney ve Güneydoğu Asya'daki liderlerin çoğu şu veya bu tür bir 'sosyalizme' taraftarlar. Birçoğu, bağımsız ve temsili hükümeti çeşitli seviyelerde ekonomik devlet planlamasıyla birleştiren ve en iyi ihtimalle, 'sosyalist demokrasi' olarak tanımlanabilecek toplumlar oluşturma umudundalar. Ekseriyetle, hâlâ model almak için Batı'ya bakıyor ve Batı'nın deneyimlerini kendi ihtiyaçlarına uyarlamaya çalışıyorlar fakat birkaçı, herhangi bir Batı modelini gerekli vasıfları olmadan kabul ediyor ve Batı'nın yerleşik yasalarını kendi ülkelerine aktarmaya çalışırken büyük güçlüklerle karşılaşıyorlar. Birçoğu, komünizmin bir güç sistemi olduğunu reddetmelerine rağmen komünistlerin Sovyetler Birliği ve Çin'de yaşadıklarının onların kendi sorunlarıyla epey alakalı olduğunu düşündüler."[182]

Mesele, bu liderlerin sonunda, Çin'inkine benzer başarılar gösterecekleri bir demokratik sosyalist model mi bulabilecekleri, yoksa uzak durmayı tercih ettikleri komünist çözümü mü kabul etmek zorunda kalacaklarıdır. Kararları, en azından, Batı'nın tutumuna olduğu kadar komünist propagandaya da bağlıdır.

Şimdiye kadar, Batı, komünistlerin Marx'ın gerçek vârisleri oldukları ve kapitalizmden başka alternatif olmadığı konusunda ısrar ederek komünistler için en etkili propagandist oldular. Birleşik Devletler, bu hatayı Avrupa'dan daha çok yaptı çünkü Avrupa en azından 1918'den 1960'a kadar olan dönemde zaman zaman İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika, İtalya, Hollanda, Danimarka, Norveç ve İzlanda'da hüküm süren demokratik sosyalist düşüncelere ve partilere aşina.

Bu ülkelerin çoğunda sosyalistler son yıllarda yenildiler çünkü muhafazakâr partiler, sosyalist programın bir kısmını benimsediler ve sosyalistler, bolluk içinde durgunlaştılar. Fakat sosyalizmin, az gelişmiş ülkelerde bittiğini sanmak ciddi bir hata olur çünkü şu anda zengin ülkelerde savunma duru-

munda. Aslında, Avrupa'daki sosyal demokratların en önemli görevlerinden birinin, az gelişmiş ülkelerdeki demokratik sosyalizme yardım etmeleri ve bunu Batı'ya yorumlamaları olduğu düşünülebilir.

Burada önerilen görüşe, acilen dikkate alınacak kadar önemli bir itiraz var. Bu itiraz şu yönde: Eğer az gelişmiş ülkelerin amacı birkaç nesil süresinde ekonomik refaha kavuşmaksa, eğer kendi sanayilerini kurmak ve vatandaşlarının çoğunluğuna en azından yoksul Avrupa ülkelerininkiyle kıyaslanabilir bir yaşam standardı sağlamaksa bunu, Çin yöntemi, yani totaliter düzen, zorlama ve kitlesel telkin kullanımı dışında nasıl gerçekleştirebilirler?

Liderleri, gönüllü yetersiz tüketimi sürdürmek için fanatizm ruhu ve korku yaratmaya mecbur kalmayacaklar mı? İlle de böyle olması gerektiğini sanmıyorum. Bu ülkelerin şimdi sahip olduklarından çok daha yüksek bir ekonomik verimliliğe erişmeleri için insan enerjisini seferber etme sorunları elbette var. Batı, parasal kazanç umudunun en önemli yol olduğunu resmen iddia ediyor ve şüphesiz bu saik, belli bir düşünce çerçevesi dahilinde etkin. (Bunu Ruslar da –pratikte– kabul ediyorlar.) Fakat insan enerjisini seferber etmenin başka yolları da var. Çin tarzı beynin, kalbin ve kas gücünün zorlama ve telkin yoluyla topyekûn seferber edilmesi var; bu yol da, temel insani değerler pahasına olmasına rağmen işe yarıyor gibi görünüyor. Yine de demokratik, hümanist sosyalizmin sunduğu bir başka yol daha var: Öz-saygıya, kişisel girişime, sosyal sorumluluğa ve bireyin övüncüne başvurmak.

Böyle bir çağrı sadece ideolojik ve simgesel olsaydı gerçek ve kalıcı bir etkisi olmazdı. Oysa, bu niteliklerin gelişmesi için sistemin sunduğu gerçek olanaklara dayanıyorsa; buna ek olarak, bu tür çağrı, bir planı olan ve bireysel çabanın toplumun bir bütün olarak ilerlemesine katkıda bulunduğu bir sistemde yapılıyorsa, insan enerjisinin totaliter sistemlerdekiyle

kıyaslanabilecek bir dereceye kadar seferber edilebileceğine inanıyorum.[183]

Önemli olan, daha önce vurguladığım gibi, sadece ruhsal ihtiyaçlar ve geniş kitlelerin arzuları değil, aynı zamanda eğitimli orta sınıf elitlerin karakter yapısıdır. Onların motivasyonu nedir? İlle de, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllardaki Batılı işadamlarının motivasyonu gibi, maddi servet mi olmalı? Eğer öyleyse, mümkün olan yegâne sonuç yozlaşmış devlet bürokrasileri olur. Çünkü az gelişmiş ülkelerin liderlerinin peşinde oldukları şey servettir, kitlelerin zararına kendilerini zenginleştirmektir ki, bu da ancak kötüye kullanma ve baskıyla mümkündür.

Oysa yeni Maytlar için, aslında bazı eskileri için de, servetin hiçbir şekilde, yegâne itici güç olmadığı örnekler var. Yugoslavya ve Mısır'daki hükmeden gruplar, Hindistan'daki en tepe yönetim ve Çin'deki yönetim, bütün raporlara göre, yozlaşmamış. (Bununla çoğunluktan daha yüksek bir yaşam standartları olmadığını kastetmiyorum, onların ayrıcalıkları kesinlikle sınırlı, hırsızlık ve rüşvet yoluyla da elde edilmediler.) Bu yeni liderler arasında görünüşe göre çok güçlü bir motivasyon olan şey, yönetim ve organizasyondaki becerilerinin gururu. Girişimcinin geleneksel parasal motivasyonunun aksine, yeni elitler, sistemimizdeki birçok profesyonel erkek ve kadını motive eden faktörlerle, yani edinilen bir becerinin kullanılıp yararlı sonuçlar edilmesiyle motive oluyorlar.

Bizler Batı'da, işi yapmakta kullanılan sanat ve ustalığın, kişinin becerilerinin başarıyla kullanılmasının getirdiği doyumun, en azından, kâr kadar güçlü bir teşvik olabileceğini çoğunlukla unutuyoruz.

Hünerli bir performanstan kaynaklanan kişisel doyuma ilaveten, yeni elitler, başka bir etkili doyuma da –ülkelerinin geniş kitleleriyle toplumsal dayanışma ve mükellefiyet duygusunun doyumuna– ihtiyaç duyuyorlar ve çoğunlukla da sahipler. Bu genellikle milli gurur biçimine girer; ister Çin'i,

ister Mısır'ı veya yeni uyanan ülkelerden herhangi birini ele alalım, çoğunlukla mantıksız bir milliyetçiliğe kaçan, gerçek milli duyguları olan kişilerce yönetiliyorlar. Sosyal adalet ve sorumluluk duygusuyla birlikte profesyonel ve milli gururun, az gelişmiş ülkelerden birçoğunun yeni liderlerinin en önemli motivasyonları olduğu söylenebilir. Psikolojik bakış açısından bu motivasyonlar, para arzusu ve iktidar hırsı kadar güçlü ve gerçektir; bu motivasyonlar, diğerleri kadar insan doğasının parçasıdır. Önemli olan o toplumun ne tür bir motivasyonu teşvik edip desteklediğidir, ya da başka şekilde ifade edilirse, ne tür bir kişiliğin tepeye çıkacağıdır.

Yeni elitlerin Rus türü sosyalizmi mi, Çin türünü mü yoksa sosyalizmin demokratik bir biçimini mi seçecekleri sorusu doğuyor. Buna cevap vermek zor. Fakat bir şey kesin görünüyor: yeni elitlerin hangi yolu seçeceği, biri psikolojik, diğeri ekonomik iki faktöre bağlı. Bu yeni liderler gururlu ve duyarlılar; Batılı güçler tarafından yüz yıldan uzun süredir onlara yapılmış olan muameleye içerliyorlar. (Rus liderler, özellikle şimdiki başarılarına erişmeden önce, aynı tür duyarlılığı gösterdiler.) Afyon savaşının, köle ticaretinin ve Amerika'nın "muz siyasetinin" aşağılamasını unutmadılar. Duyarlı ve hatta bazen aşırı duyarlı olarak gayet normal bir tepki gösteriyorlar ve dolayısıyla, Batılı ülkeler onlara açık ya da gizli bir kibirle davrandıklarında saldırgan bir Batı karşıtı tutum izlemeye yatkın oluyorlar. Az gelişmiş ülkelere karşı takındığımız ve birçok beyanatımızın içine işleyen ahlaki üstünlüğün tonu, sadece Batı'ya karşı derin bir düşmanlığın oluşmasına ve onların komünist blokla birleşme eğilimlerinin artmasına yarıyor.

Bundan fazlası da var. Batı, "yeni dünyaya" ahlaken iflas etmiş bir tablo gösteriyor. Onları köle olarak alıp, aşağı seviyeden insanlar olarak bakarken "kâfirlere" Hıristiyanlığı vaaz ettik; şimdi ise geçerli değerlerimiz para ve tüketimken tinselliği, ahlakı, Tanrı'ya inancı ve özgürlüğü (onlara öğüt-

lediğimiz de, "iki zıt fikre inanma" sistemimizin bir parçası) öğütlüyoruz. Sözde değerlerimizde gerçek bir yeniden doğuş gerçekleştirmedikçe hor gördüklerimizde sadece bir düşmanlık doğuracağız. Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine karşı tutumumuzda ancak esaslı bir değişiklik olursa isteklerimiz ve samimiyetimiz konusundaki derin kuşkuları giderilebilir.

Bu psikolojik faktöre ek olarak ekonomik faktör de var. Eğer yeni ülkeler, sanayileşmeye önemli ölçüde dış yardım olmadan erişmek zorundalarsa Çin'in tam kontrol ve "insan sermayesinin" kullanımı yöntemini seçebilirler. Fakat Batı'dan ekonomik yardım alacaklarsa muhtemelen daha insani ve demokratik bir yol tercih edeceklerdir. Yeni liderlerin bazıları satın alınabilir; ama onlar istisna olacaktır. Çoğunluğu, halklarının gelişmesini artırmaya çalışarak ilerleyeceklerdir. Onların Batı'ya karşı tutumları çoğunlukla bizlere, psikolojik olarak, bizim sömürgeci geçmişimizden tamamen kopma yeteneğimize ve onları bizimle siyasi bir ittifak yapmaya zorlamadan ekonomik ve teknik yardım vermeye hazır olmamıza bağlı olacaktır.

O halde bu ülkeler, demokratik, "özgür" ülkeler haline mi gelecekler? Maalesef, önceden belirttiğim gibi, "demokrasi" ve "özgürlük" kelimeleri, âdet kabilinden ve epey samimiyetsizlikle çok fazla kullanılıyor. "Özgürlük sevdalısı" müttefiklerimizin birçoğu diktatörlük; bir ülke komünist bloka karşı siyasi ve askeri müttefikimiz ise onun demokrasi olup olmaması çok da umurumuzda değil. Fakat bu fırsatçı samimiyetsizliğin dışında, demokrasiye sığ ve yüzeysel bakıyoruz. Demokrasi ve özgürlüğe ilişkin siyasi kavram, Avrupa tarihinde birkaç yüzyılda oluştu. Bu, İngiltere ve Fransa'da monarşik otokrasiye karşı büyük devrimlerle ulaşılan zaferin sonucudur. Bu kavramın özü, halkın kaderini belirleme hakkının sorumsuz bir hükümdarın değil, halkın kendisinin olmasıdır; amacı "halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesidir".

Fakat demokrasi bir günde doğmamıştır. On dokuzuncu yüzyılın büyük bölümünde örneğin İngiltere'de, seçme hakkı mülk sahibi olanlarla sınırlandırılmıştı; ABD'de günümüzde bile, oy verme hakkından fiilen mahrum edilen hatırı sayılır sayıda Siyah var. Bununla birlikte genel olarak, son yüz yılın ekonomik ve toplumsal gelişmesiyle birlikte oy hakkının yaygın kullanımı Batı ülkelerinin çoğunda kabul edildi.

Serbest ve kısıtlanmamış siyasi faaliyetlere ve gerçekten serbest seçimlere izin veren bir sistem, kusurları olsa bile, en arzulanan sistemdir. Fakat bu, demokrasinin yalnızca bir boyutudur. Orta sınıfı olmayan, okuryazar oranının düşük olduğu veya imtiyazlarından vazgeçmeye razı olmayan küçük azınlıklar tarafından yönetilen farklı sosyal sistemlere kolayca dönüştürülemez. Bireyin toplumdaki rolüyle gerçekten ilgiliysek serbest seçimler ve çok partili sistem kavramını aşıp demokrasi sorununa *değişik boyutlardan* bakmalıyız. Bir sistemin demokratik karakterinin ona ancak tüm boyutlarından bakarak değerlendirilebileceğini ileri sürüyorum. Aşağıdaki dördü, bunların en önemlileridir:

1. Batı tarzında siyasi demokrasi: çok partili sistem ve serbest seçimler (hileli değil, gerçek olmaları kaydıyla).
2. Kişisel özgürlük ortamı. Bundan kastım, bireyin herhangi bir görüşünü (hükümeti eleştiren bir görüş dahil) misilleme korkusu olmadan dile getirmekten çekinmeyeceği bir durumdur. Bu kişisel özgürlüğün derecesinin değişebileceği açık. Örneğin, bir kişinin ekonomik durumuyla ilgili olup kişisel özgürlüğünü tehdit etmeyen yaptırımlar olabilir. Stalin yönetimi altındaki su katılmamış terör ile Kruşçev zamanındaki polis atmosferi arasında fark var. Fakat ikinci durum, Stalin'in terörüne büyük oranda tercih edilmesine rağmen kısıtlı anlamda bile kişisel özgürlük ortamı oluşturmaz. Bununla birlikte bütün raporlara göre, Polonya ve Yugoslavya, birinci kriter bakımından demok-

ratik olmamalarına rağmen kişisel özgürlüğün var olduğu toplumlardır. Demokrasinin bu ikinci boyutu çok önemli çünkü misilleme korkusu olmadan yaşama, düşünme ve konuşma imkânı, özgür insanın, görüşlerini siyasi eyleme dönüştürmesi yasak olsa bile, gelişimi için birincil öneme haizdir.

3. Demokrasinin tamamen farklı bir boyutu, ekonomik boyutudur. Bir ülkede bireyin rolü değerlendirilmek istenirse bu, ekonomik sisteminin kimin yararına çalıştığı incelenmeden yapılamaz. Sistem, küçük bir üst sınıfın yararına çalışıyorsa serbest seçimlerin çoğunluğa ne yararı var? Ya da daha doğrusu, böyle bir ekonomik sisteme sahip bir ülkede gerçekten serbest bir seçim nasıl olabilir? Demokrasi ancak, nüfusun büyük çoğunluğunun yararına çalışan bir ekonomik sistemde var olabilir. Elbette burada da birçok farklılık vardır. Bir uçta, nüfusun yüzde doksanının veya fazlasının ülkenin ekonomik gelişmesinden pay alamadığı (Latin Amerika ülkelerinin birçoğunda olduğu gibi) sistemler varken diğer uçta, Birleşik Devletler ve İngiltere gibi, hatırı sayılır bir eşitsizlik olmasına rağmen, ekonomik faydaların eşitlenmesine yönelik bir eğilim var. Önemli olan bir ülkenin demokratik karakterinin, esas ekonomik durumu hesaba katmadan değerlendirilemeyecek olmasıdır.

4. Sonuç olarak, demokrasinin sosyal bir kriteri de, bireyin iş durumundaki ve günlük hayatındaki somut kararlarındaki rolüdür. Sistem insanları uyumlu otomatlara dönüştürme eğiliminde mi, yoksa kişisel faaliyetlerini ve sorumluluklarını artırma eğiliminde mi? Gücü merkezileştirme eğiliminde mi, yoksa sorumluluğu ve karar verme yetkisini dağıtmak suretiyle, muhalefeti ele geçirerek bütünü kendiliğinden ele geçiren diktatör tehlikesine karşı demokrasiyi güvenceye alma eğiliminde mi? Burada da yine birçok farklılık vardır ve bireyin sadece belli bir an-

daki sosyal rolünü incelemekle kalmayıp sistem içerisindeki genel eğilimi incelemek özellikle önemlidir. Bireysel gelişmeyi, sorumluluğu ve yetki dağıtımını ilerletiyor mu, köstekliyor mu?

Eğer demokrasiyle gerçekten ilgileniyorsak, belli bir sistemin, bireye, toplum hayatında özgür, bağımsız ve sorumlu bir katılımcı haline gelmesini sağladığı fırsatlarla ilgilenmeliyiz. Demokrasinin tam olarak gelişmesi, yukarıda belirtilen dört gerekliliğin hepsinin mevcudiyetine bağlıdır: Siyasi özgürlük, kişisel özgürlük, ekonomik demokrasi ve sosyal demokrasi. Bir ülkenin demokratik karakterini ancak bu dört kriterin tümünü hesaba katarak değerlendirebiliriz ve o zaman belli bir sistemde bulunması gereken demokrasinin derecesinin ve kalitesinin genel bir değerlendirmesini oluşturabiliriz. Sadece ilk kritere dikkat etmek şeklindeki mevcut yöntemimiz, ancak dünya çapında özgürlük ve demokrasi propagandamızı bertaraf etmeye yarar.

Bu kriterleri somut bir şekilde uygularsak örneğin, Birleşik Devletler ile İngiltere'nin siyasi demokrasi, kişisel özgürlük (Birleşik Devletler'de Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve McCarthy döneminde tam değil) ve ekonomik demokrasi kriterlerini sağladığını görürüz. Fakat bireyin aktif rolü, artan bürokratikleşme ile önemini kaybetmektedir. Öte yandan Çin'de, ne siyasi ne de kişisel özgürlük vardır ve kişisel faaliyeti de teşvik etmez fakat büyük çoğunluğun refahına bağlı bir ekonomisi vardır. Yugoslavya'da çok partili sistem yoktur ama kişisel özgürlük, çoğunluğa hizmet eden bir ekonomi vardır ve kişisel girişim ve sorumluluğu teşvik etme eğilimindedir.

"Yeni dünyaya" dönersek, birçok ülkenin, dört kriterin tümünü karşılayan dört başı mamur bir demokrasinin gerekli önkoşullarına sahip olmadıkları aşikâr. Bunun ötesinde, devlet idaresinde bir ekonominin oluşturulması, bazı ülkelerde

tam bir demokrasiyi epey bir süre için imkânsız hale getirebilir. Fakat 2, 3 ve 4 numaralı kriterlerin mevcut ve gelişmekte olması kaydıyla 1 numaralı kriterin –serbest seçimler ve çok partili sistemin– yokluğu önemli olan tek şey değildir. Bir toplum kişisel özgürlüğe izin veriyor, ekonomik adaleti teşvik ediyor ve ekonomik ve toplumsal hayatta kişisel faaliyetlerin gösterilmesini yüreklendiriyorsa bu topluma, ekonomik olarak bir azınlığın hükmedip siyasi demokrasi görüntüsü veren devletlerden çok daha haklı sebeplerle demokratik denebileceğini düşünüyorum. Bireyle gerçekten ilgiliysek klişeler içinde düşünmeyi bırakmalı ve kendimizinki dahil, her ülkeyi bu çok boyutlu demokrasi kavramı açısından değerlendirmeliyiz.

Dört başı mamur bir demokrasinin mümkün olması için birkaç koşul gerekir. Her şeyden önce yozlaşmamış hükümetler gerekir. Yozlaşmış bir hükümet, baştan aşağı tüm vatandaşların ahlakını bozar, girişkenliği ve umudu felce uğratır ve dış ekonomik yardımın planlanmasını ve kullanımını az çok imkânsızlaştırır.

Ayrıca, planlama öncelikle, ekonomik öz kaynakları mümkün olduğu kadar uygun şekilde kullanmak için gereklidir. Planlamanın ve dürüst bir hükümetin, insan enerjisinin gözler önüne serilmesi söz konusu olduğunda en ilham verici tepkiyi yani umudu doğurduğu da eklenmeli. Umut ve umutsuzluk, esasen *ayrık* psikolojik faktörler değildir; aslen ülkenin sosyal durumunun yarattığı faktörlerdir. İnsanların, daha iyi bir geleceğe doğru ilerlediklerine inanmak için sebepleri varsa dağları devirebilirler. Hiç umutları yoksa durgunlaşıp enerjilerini israf ederler.

Planlama ile dürüst hükümetten sonra gelen iki gerekli koşul, teknik beceri ve sermayedir. Bu noktada, demokratik sosyalist rejimlere destek vermeye razılarsa Batı (ve Sovyetler Birliği) için büyük imkânlar bulunur: Hindistan, Endonezya, vb. ülkelerin, sanayilerini örneğin Çin'in yaşadığından çok

daha elverişli koşullar altında geliştirmelerine imkân verecek uzun vadeli ucuz krediler ve hibeler ile teknik yardım verebilirler. Çin, örneğin Çarlık Rusya'sının sanayileşmesine yardım eden yoğun sermaye yatırımlarıyla kıyaslandığında dışardan çok az ekonomik yardım almıştır.[184]

Önceki yorumlarda, "kalkış" aşamasında olan Hindistan gibi ülkeleri ele almıştım. Irak gibi, hâlâ ekonomik açıdan çok geride olan birçok başka ülke ile Afrika'da ekonomik olarak ilkel durumda olan yeni oluşmuş ülkeler var. Bu ülkelerin ekonomik gelişimi için gereken yöntemler, bu ülkeler kadar değişik olmalı; bununla birlikte, planlama, ekonominin önemli sektörlerinin devlet mülkiyetinde olması, dürüst hükümet, teknik beceri ve sermaye ediniminde dış yardım bu ülkeler için de gerekli olacaktır.

Az gelişmiş ülkelerde demokratik sosyalist sistemlerin desteklenmesi önerisine bir itiraz muhtemelen, bu ülkelerin siyasi açıdan Rus-Çin blokuna katılıp Batı'ya karşı ittifak oluşturmaya niyetlenecekleri şeklinde olacaktır. Bu görüş ancak, "Marksizm" ve "sosyalizm" kelimeleri hepsinde ortak olduğu için Rus ile Çin komünizmleri birbirleriyle ve demokratik sosyalizmle karıştırılırsa mantıklı gelir. Fakat bu vahim bir yanlış anlamadır. Demokratik sosyalistler, sadece Rus veya Çin komünizmlerine karşı kökten karşıtlıklarını göstermekle ve komünist "Marksistlerle" bir ittifaka girmeyi daima reddetmekle kalmamışlardır. Demokratik sosyalizm aslında az gelişmiş ülkelerde, Rus ve Çin komünizmlerine, feodal veya "kapitalist" bir sistemden daha önemli bir karşı çıkıştır. Bu tür sistemler önünde sonunda çökecek fakat kendi ayakları üzerinde durabilen demokratik sosyalist sistemler, sistemlerinin kapitalizmin yegâne alternatifi olduğuna dair Rus-Çin iddiasının yanlış olduğunu kanıtlayacaklardır. Rus-Çin blokunun siyasi genişlemesine karşı baraj olarak bulunacakları gibi, çok merkezli bir dünyada bu blok ile Birleşik Devletler-Avrupa bloku arasında bir köprü vazifesi de göreceklerdir.

Burada sunduğum öneri, esasen Profesör Rostow'un bir açıklamasıyla aynı doğrultudadır:

> "Bu nedenle, gelecek için uluslararası ana meselenin Birleşik Devletler, Batı Avrupa, Japonya ve Rusya'nın Asya, Latin Amerika, Ortadoğu ve Afrika'daki güçlü sanayi ülkeleriyle –aşağı yukarı bu sırayla– birleştiği bir dünya toplumunun oluşturulması ve mevcut az gelişmiş ülkeler kitlesinin yaklaşık yetmiş beş sene gibi bir sürede ekonomik olgunluğa erişecek olması olduğu kesindir."[185]

Aramızdaki fark, benim, eğer sanayileşmiş bir dünya toplumuna erişilecekse birçok az gelişmiş ülke için demokratik-sosyalist sistemin gerekli olduğunun üzerinde durmamdır.

Bu politikanın kabul edilmesi için Birleşik Devletler'de, sadece kemikleşmiş, yalan yanlış klişelerin ve belli kelimelere –sosyalizm, sanayide devlet mülkiyeti vs.– karşı oluşmuş mantıksız alerjilerin üstesinden gelmemiz yetmez. Ayrıca, Avrupalı müttefiklerimizle olan ilişkilerimizde ve Latin Amerika politikamızda önemli değişiklikler yapmamız gerekir.

Avrupalı müttefiklerimize ilişkin politikamızla ilgili olarak, Churchill'in İngiliz İmparatorluğu'nu muhafaza etmeye yarayacak bir savaş stratejisi seçme isteğine Roosevelt'in karşı çıkmasıyla zaten iyi bir başlangıç yaptık. Başkan Eisenhower, Dulles sonrası döneminde, Afrika'nın tarafsızlığını meşru kabul etmeye başladı ve Kennedy yönetimi, bu doğrultuda çok daha ileriye gitti. Laos'ta tarafsızlığı kabul ettik, Belçika'nın Kongo'dan çekilmesini talep eden Birleşmiş Milletler kararına uyduk, Portekiz'in Afrika'daki diktatörce hâkimiyetine kafa tutan Birleşmiş Milletler güçlerine katıldık.

Yine de, gerçek tehlike, bunu sonuna kadar götürmeyeceğimiz ve Batılı müttefiklerimizin bizi koloni politikalarının son kalıntılarıyla, Batı ittifakına sadık kalmaları karşılığında uzlaşmaya itmelerine izin verecek olmamızdır. İlk önce

Mısır'da İngiliz baskısını destekledik ve bu desteği ancak, Süveyş saldırısı bizi savaşın eşiğine getirdiğinde çektik; Cezayir'in bağımsızlığı lehine açık bir duruş sergilemedik ve Belçikalıları Kongo'dan el çekmeye zorlamak için yeterince ısrarcı olmadığımız görünüyor. Rusların –fakat özellikle Çinlilerin– Asya ve Afrika'da daha fazla başarılı olmalarını ancak net ve kesin bir sömürgecilik karşıtı politika izleyerek engelleyebiliriz.

Latin Amerika'daki durum oldukça farklı. Burada Birleşik Devletler daha müdahil. Venezuela, Arjantin, Guatemala ve Küba gibi birçok Latin Amerika ülkesinde Birleşik Devletler'in önemli yatırımları var. Son iki ülke ABD politikasının önemli örnekleri. Guatemala'da komünistlerin çok etkisi olmasına rağmen "komünist bir hükümet" olmayan Arbenz hükümeti, dış politikayla pek ilgili değildi. İç politikayla çok ilgiliydi; Guatemala'daki başlıca ekonomik güç olan United Fruit Company'nin çıkarlarına dokunan iş kanunlarını başlattı.

Arbenz hükümetini komünist olmakla, dolayısıyla Birleşik Devletler'e tehdit oluşturmakla suçlayan bir kampanya başladı. Honduras'ta sürgünde olan "Albay Carlos Castillo Armas, Guatemala'yı istila etmek için gizemini[186] hâlâ koruyan bir yardım alarak bir sefer düzenledi. Guatemala ordusu, Castillo Armas'a karşı savaşmayı fiilen reddedince Arbenz istifa etti ve birkaç gün sonra Castillo Armas, nereden bakılırsa bakılsın, cumhuriyetin başkanı oldu. Sonradan yıl içinde, katılımcıların el kaldırarak oyladıkları ve yüzde 99 çoğunlukla kazandığı bir "seçim" düzenledi.

"Castillo Armas rejimi, başkanın iyi niyetine rağmen acımasız bir diktatörlüktü. Aravelo-Arbenz döneminde kötü muamele gördüklerini düşünen işverenler ve toprak ağaları tarafından yapılan bir intikam dalgasında yüzlerce, belki de binlerce köylü ve işçi öldürüldü. Arbenz'in başlattığı tarım reformu tersine çevrildi ve tüm muhalefet fiilen yasaklandı."[187]

Guatemala modeli, Birleşik Devletler politikasına tehlikeli bir yol açtı. Komünist bir tehdidi bertaraf etme bahanesini kullanarak, ağırlıklı olarak, büyük bir Amerikan şirketi olan United Fruit Company'nin ekonomik konumunu ve gücünü zayıflatma önlemleriyle kafası meşgul olan meşru bir hükümeti yok etmeye yardım ettik. Birçok Latin Amerikalının eski "muz siyasetine" yeni bir formül bulduğumuzu düşünmeleri şaşırtıcı mı? Onlara göre, eylemlerimiz, Filipinler'in, Haiti'nin, Küba'nın, Nikaragua'nın işgaline ve Meksika'ya karşı çeşitli saldırgan davranışlara yol açan modele uyuyor. Büyük Amerikan şirketlerinin popüler ve dürüst hükümetler yerine Küba'yı, Venezuela'yı ve Kolombiya'yı yöneten yozlaşmış hükümetlerle muhatap olmayı tercih ettiklerine ve Birleşik Devletler'in resmi politikasının birçok kez bu şirketler tarafından güçlü bir şekilde etkilendiğine inanmak için sebepleri yok mu?

Bu kitabın yazıldığı zamanlarda Küba, Latin Amerika'daki en vahim sorundu. İspanyollar terk ettiğinden beri Küba'yı, üç kez işgal etmiştik. Bize, hâlâ kullanmakta olduğumuz bir donanma üssünü vermeye zorladık. Ancak Franklin D. Roosevelt yönetimi zamanında feshedilen Platt Amendment, Küba'yı yasal olarak bir uydu haline getirdi. Fakat feshetmeye rağmen Birleşik Devletler'in sermaye çıkarları, Küba üzerindeki en güçlü siyasi etkilerden biri olarak kaldı. Halk protestoları sonunda Batista'yı devirdiği ve Castro, hayranlık duyulan ulusal kahraman olarak çıktığında biraz anlaşmazlık oldu. Fakat Castro, siyasi devrimi, ekonomik ve sosyal bir devrime dönüştürdü. Sadece evler, okullar, hastaneler inşa etmekle kalmayıp şeker yetiştirilen büyük arazileri, petrol endüstrisini, bankaları kamulaştırdı, böylece Küba'da sermaye yatırımları olanların güçlü mali çıkarlarını zedelemiş oldu.

"Adanın en önemli sanayiine hükmeden on büyük şeker şirketinden yedisi Birleşik Devletler'e aitti. Birleşik Devletler şeker kotasında Küba'nın katılımı, çoğunlukla bu büyük

şirketlerin yararına işliyordu, bu arada Kübalı çiftlik işçileri, birkaç yıldır açlık sınırında ya da ona yakın bir seviyede yaşıyorlardı. Küba'nın kamu hizmeti kuruluşlarından birçoğunun, bankaların, petrol rafinerileri ve maden çıkarma endüstrilerinin sahipleri de Birleşik Devletler vatandaşlarıydı. Bir sosyal devrim, bu mülke ilişkin hakları muhakkak ters yönde etkileyecekti."[188]

Sonuç olarak, Castro hükümetine karşı, şiddeti gittikçe artan ve Castro'nun Rusların Latin Amerika'ya yayılması için zemin ve ABD'ye saldırmak için bir komünist üssü sağladığı suçlamasıyla son bulan bir düşmanlık başlatıldı. Aslında, Birleşik Devletler, başta biraz durakladıktan sonra, Küba'ya karşı ekonomik alanda bir takım düşmanca uygulamalar yaptı: şeker kotasının kesilmesi, hemen hemen bütün ticarete uygulanan ambargo ve turizmde ambargo, Küba ile diplomatik ilişkilerin kopmasıyla sonuçlandı. Aynı zamanda, giderek artan düşmanca bir hava Küba ile ilgili resmi ve gayriresmi konuşmalara da yayıldı, ta ki yakın zamanda belli ABD grupları tarafından desteklenen Castro karşıtı maddi manevi ayaklanmalar, bir karşı devrimi hazırlayana kadar.[189] Bütün bunlar, Castro rejiminin Rus hâkimiyetinde olduğu, Küba'nın gerçekte Rusların uydusu olduğu ve Birleşik Devletler'in kendini ve bütün Batı yarıküreyi bu Rus gaspından koruma hakkı ve mecburiyeti olduğu açıklamasıyla yapıldı.

Gerçekler neler? Castro devrimi, özgün bir Küba devrimiydi ve Moskova, Peiping (Pekin'in önceki adı) veya Batista ile yönetimi boyunca işbirliği yapan Kübalı komünistler tarafından hiçbir şekilde yardım veya telkin yapılmamıştı. Birleşik Devletler, Küba ekonomisini tehdit edip bastırdıkça Castro, Sovyet blokundan ekonomik yardım aramak zorunda kaldı. Castro, Sovyet blokuna ekonomik bağımlılığının sonucu olarak dış politikasında Sovyet taraftarı bir yol izledi ve namussuz fırsatçılar oldukları için önceden hakir görülen Kübalı komünistler, giderek artan bir nüfuz kazandılar. Cast-

ro'nun "komünizmi" hakkındaki beyanlar, kendini doğrulayan tahminlerdi. Amerikan tedbirleri yüzünden komünist kampa giderek daha fazla itildi ve böylece geçmişe dönük olarak Amerikan politikasını haklı çıkarmış göründü.

Amerikan propagandası, Castro'ya yapılan suçlamaların ilave bir kanıtı olarak, birçok Castro taraftarının artık ona karşı tavır aldıkları gerçeğini vurguluyor. Bununla birlikte, ilk başta nüfusun neredeyse tamamının Castro'nun yanında olduğu aşikâr çünkü Batista'dan herkes nefret ediyordu. Fakat Castro siyasi devrimi, sosyal devrime (ekonomik ve sosyo-psikolojik açıdan) dönüştürünce üst ve orta sınıfın birçok mensubunun ekonomik ve sosyal açıdan zarar görmesi ve Castro ile muhalefete girmeleri doğaldı. Bu muhalefete, Castro'nun Rusların aleti olduğu iddiasıyla bahane bulmaları pek şaşırtıcı değil.

Komünistlerin Küba'daki politikası nasıl? Birincisi, devrimi komünistler başlatmadı. İkincisi, Kruşçev, koloni dünyasının savunucusu şeklindeki ideolojik rolünü korumak istiyorsa ve belki de daha önemlisi, güçlü Çin rekabetine karşı koymak istiyorsa yardım etmek zorundaydı. Birleşik Devletler askeri müdahalede bulunursa Küba'yı nükleer misilleme ile savunacağını bile açıkladı. Açıkçası Kruşçev, böyle bir durumda ABD'nin müdahale etmeyeceğini varsayıyordu fakat yine de sonradan bu teklifinin "sembolik" anlamda olduğunu beyan etti, yani sözünü geri aldı.

Ruslar, Küba şekerini aldılar ve krediler verdiler ama ancak yoğun pazarlıklar sonunda ve hiçbir şekilde Küba'nın bütün taleplerini kabul ederek değil. Aslında Kruşçev, Castro'nun daha saldırgan olmasını dizginlemiş görünüyor. Guevara, 1961'in başında Moskova ziyaretinden döndüğünde, Küba hükümeti, ABD-Küba ilişkilerinde "yeni bir başlangıç" isteğini konuşuyordu ve hepsi de ABD tarafından geri çevrilen "barış" yoklayıcılar yolladılar.

Kruşçev'in esas amacı, ABD ile soğuk savaşı bitirmekti ve Birleşik Devletler'e karşı bırakın askeri bir üssü, siyasi bir üs

kurduğu takdirde bu amacın gerçekleşmesinin imkânsız olacağını biliyor. Birleşik Devletler, Küba'nın ilgi alanımızda kalması gerektiği konusunda ısrar etmeseydi ve ağır ekonomik baskılar uygulamasaydı Küba'nın tarafsız kampa katılmış olacağına inanmak yerindedir.

Esas soru şu: Birleşik Devletler'in Castro'ya uyguladığı politikanın ardındaki gerçek motivasyon nedir? Çeşitli ihtimaller var: 1) Latin Amerika'nın hiçbir yerinde, sosyal bir devrime (göstermelik sözlerin ötesine giden) izin vermeyeceğiz çünkü böyle bir devrim, Amerika'nın finansal çıkarlarını, sadece söz konusu ülkede değil, örnek teşkil ederek tüm Latin Amerika'da tehdit eder. 2) Serbest seçimlere dayanmayan, basın ve konuşma özgürlüğünü kısıtlayan rejimlerin varlığına izin vermeyeceğiz. 3) Latin Amerika'da, Rus taraftarı çizgide –ve bir dereceye kadar ideolojik olarak– dış politika izleyen bir ülkenin var olmasını hoş karşılamayacağız. 4) Rusların askeri açıdan ele geçirmesinin sonucu olan bir rejimin (Polonya ve Macaristan gibi) varlığını hoş görmeyeceğiz.

Politikamızın, Batı Yarıküredeki demokratik olmayan rejimleri devirmek olmadığını söylemek pek gerekmez. Avrupa'da Polonya ve Yugoslavya gibi sosyalist rejimleri, tarafsız (Yugoslavya gibi) veya hatta bir miktar bağımsız (Polonya gibi) tavır almaları kaydıyla destekliyoruz. Latin Amerika'da, ABD'nin önemli maddi çıkarları söz konusu olduğunda farklı mı? Castro devrimi, Rusların düzenlediği askeri bir darbenin sonucu olmamasına rağmen ve Küba, hiçbir şekilde bir Rus uydusu olmadığı halde Castro hükümetinin, şimdiye dek Rus blokuyla siyasi ittifak içinde olduğu ve Kübalı komünistlerin hükümette giderek etkili oldukları da doğrudur. Bu durumla ilgili olarak, Çin veya Rus komünizmlerinin yayılmasını istemeyen herkes gibi ben de üzgünüm. Fakat Küba'daki komünist etkisini, Birleşik Devletler'e ve Batı Yarıküreye karşı bir tehdide dönüştüren yegâne unsurun kesinlikle Birleşik Devletler'in politikası olduğuna inanıyorum. Eğer Küba'yı –

muhtemelen tercih edeceği gibi– tarafsız veya hatta Rusların uluslararası bir yoldaşı olarak kabul etseydik ve buna rağmen onu batırmaya çalışmak yerine ekonomik yardım yapsaydık, Küba hiç kimseye karşı tehdit oluşturmazdı. Başka Latin Amerika ülkelerinde de Castro-tipi devrimler olacak olsa bile, Birleşik Devletler'in varlığına bir tehdit oluşturmazlar. Fakat bizim tarafımızda olmayan bize karşıdır zihniyetinde ısrar edersek ve mülkiyetini geri kazanmak isteyenlere yardım edersek, uzun vadede, bütün Latin Amerika halklarının ve özellikle ortaya çıkan yeni nesil liderlerin nefretini kazanacağız.

Rusya'nın Birleşik Devletler'e karşı askeri bir üsse ihtiyacı olduğu varsayımı, on yıl önce bile mantıklı bir düşünce olabilirken şimdi Rus roketlerinin bize otuz dakikadan kısa sürede –ve bir denizaltının gerçekten aniden– varabileceği bir zamanda gerçek dışıdır.[190]

Gerçeklerle dürüst bir biçimde yüzleşmemizi tavsiye ederim. En kalkınmış Latin Amerika ülkelerinin bile kişi başı yaşam standardı, Birleşik Devletler'dekinin onda biri. Bu Latin Amerika ülkelerinin büyüme oranları, Birleşik Devletler'in çok gerisinde kalıyor ve iki dünya arasındaki açıklık daralacağına genişliyor. Planlama, devlet katılımı, vb. esaslı önlemler bütün Latin Amerika için gerekli olacak. Birleşik Devletler yönetimi, Latin Amerika'daki politikasıyla, Amerikan şirketlerinin bencil çıkarlarını desteklerse mevcut sistemlerden bazılarını iktidarda tutabilir. Oysa geniş kitleleri ve özellikle siyasi olarak etkili olan orta sınıf entelektüel genç nesli, Amerikan sermayesine zarar veren köklü ekonomik değişimlere ABD'nin engel olacağına dair suçlamalarında komünistlerin haklı olduklarına ikna etmeliyiz. O zaman, anti-Amerikan komünist bir devrimin gerekli ekonomik reformları garanti edebileceğini kabul edeceklerdir.

Latin Amerika'da, uzun vadede felakete neden olacak kısa vadeli bir politika izliyoruz. Birleşik Devletler'in uzun vadeli

çıkarlarını, belli şirketlerin çıkarlarından üstün tutan bir politika, Latin Amerika'da bizim yardımımızla barışçıl ama köklü bir sosyal-ekonomik gelişmeye imkân verecektir. Bu, birçok Latin Amerika ülkesinde, Birleşik Devletler yasalarının ABD sınırları içinde izin vermediği şekilde tahakküm eden büyük şirketlerden siyasi desteğin çekilmesi demektir.

4.

Sonuçlar

İnsanlığın, kendini içinde bulduğu durum, fazlasıyla tehlikeli. Caydırıcı politikası, barışı garantilemeyecek; büyük olasılıkla uygarlığı yok edecek ve barışı korusa bile demokrasiyi kesinlikle yok edecek. Nükleer bir felaketten sakınmanın ve demokrasiyi korumanın ilk adımı, dünya çapında silahsızlanma üzerinde anlaşmaya varıp, eş zamanlı olarak, Sovyetler Birliği ile her iki blokun sahip olduklarını tanımaya dayalı geçici bir anlaşma yapmaktır.

Bununla birlikte bu adımlar, ani bir nükleer savaş tehlikesiyle baş etmenin sadece başlangıcıdır. Bu önlemler uzun vadede dünyanın problemini çözmez. Günümüzde ana sorun, insan ırkının çoğunluğunu oluşturan az gelişmiş ülkelerin ileride izleyecekleri yoldur. Sadece siyasi özgürlük istemekle kalmayıp, hızlı bir ekonomik kalkınma konusunda da ısrar ediyorlar. Avrupa'nın veya Birleşik Devletler'in ekonomik seviyesine ulaşmak için iki yüz yıl beklemeyecekler. Komünistler, cebir ve fanatizm yoluyla sonuçlara ulaşmanın mümkün olduğunu gösterdiler; benzer sonuçlara, terör ve bireyselliğin yok edilmesiyle değil de sanayileşmiş ülkelerden alınacak teknik ve ekonomik yardım ile birlikte merkezi planlama yoluyla erişilebileceği gösterilemediği takdirde komünistlerin yöntemi karşı konulmaz şekilde cazip hale gelecektir. Böyle

bir politika, Batı'nın da Doğu'nun da tarafsız bir bloku kabul etmesini ve Birleşmiş Milletler'in, silahsızlanmayı ve ekonomik yardımı yönetmekle görevli uluslar-üstü bir örgüt olarak güçlendirilmesini gerektirir.

Burada önerilen politikanın arayışı, Amerika'nın tutumunda, böyle bir politikanın mümkün olması konusunda ciddi şüpheler doğuracak kadar köklü değişiklikler gerektirir; aslında bunun, savaşın yegâne alternatifi olduğuna dair artan bir inanç olmadığı takdirde bunun kabul edilmesi imkânsız görünüyor.

Birincisi, böyle bir politika, Başkan'ın ve Kongre'nin, silahlı kuvvetler ile büyük şirketlerin (özellikle, yurt dışında güçlü sermaye yatırımları olanların) özel çıkarlarını, Birleşik Devletler politikasının ana hedeflerine, yani barış ve demokratik bir ulus olarak varlığını sürdürme politikasına tabi kılması gerekir.

Ayrıca, bu politika, Batı'da, gerçeklerin tarafsız ve gerçekçi değerlendirmesinin komünizme karşı mevcut yansıtmalı-paranoyak davranışın yerine geçmesini zorunlu kılacak maddi ve manevi bir tutum değişimini gerektirir. Böyle bir gerçekçilik, ancak kendimize eleştirel bakabilir ve sözde ideallerimiz ile eylemlerimiz arasındaki çelişkinin farkına varırsak mümkün olabilir. Mevcut sistemimizin yüksek derecede bir bireysellik, dindar veya laik bir hümanizmle nitelendirildiğini iddia ediyoruz. Gerçekte ise, bireyselliği giderek azalan yönetimsel bir sanayi toplumuyuz. Daha çok üretmekten ve daha çok tüketmekten hoşlanıyoruz fakat bireyler olarak da, ulus olarak da bir hedefimiz yok. Kendimize yabancılaşmış, sahici duygulardan ve düşüncelerden yoksun, yüzü olmayan düzenin adamına dönüşüyoruz. Tam da bu gerçek, Rusya'da özgürlük ve bireysellik olmadığının çok fazla üzerinde durmamıza yol açıyor çünkü o zaman, Sovyet toplumunun, aslında kendimizin de yaklaşmakta olduğu özelliklerini protesto edebiliriz.

Günümüzde Ruslar, bir bakıma Amerikalıların yüz yıl önce bulundukları yerdeler; ilerleme ve yapmaya kalkıştıkları şeyi başarma hevesi ve umudu ile dolu bir toplum inşa ediyorlar. Bu sırada Birleşik Devletler'de hâlâ gereksiz yoksulluk ve gereksiz ıstırap olmasına rağmen sadece yapacak ne kaldıysa onu şişiriyoruz; sadece aynısından daha fazla yapıyoruz. Yeni bir şey hayalimiz yok, bize gerçekten ilham veren bir amacımız yok. Bu böyle devam ederse biz de Batı da ayakta kalamayacağız. Yüzlerce yıldır sessiz olan ulusların uyanışına tanıklık eden bir dünyada bir veya bir grup ulusun yaşaması ve ayakta kalması için gereken enerjiden ve ruhtan yoksunuz. Silahlarımız bizi kurtarmayacak; en iyi ihtimalle, biz yok olduktan otuz dakika sonra düşmanlarımızı soykırıma sürükleyecek.

Bizi kurtarabilecek ve insanlığa yardım edebilecek şey, hümanizm ve bireyselcilik ruhunun ve Amerika'nın kolonicilik karşıtı geleneğinin yeniden doğmasıdır. Az gelişmiş ülkelere karşı tereddütlü ve çoğunlukla belirsiz politikamızla komünistlerin en önemli başarılarından birini, yani tarihsel "Yeni Dünya" hareketinin lideri konumuna gelmek ve bizi tarihsel eğilimi durdurmaya çalışan "gerici" güçler olarak damgalamak başarısını gerçekleştirmelerine yardımcı olduk. Üstün gelmesek bile, en azından komünistleri gönülsüzce ve tereddütle değil de tamamen ve açıkça tarihsel dalgayla eşitlemeliyiz. Tekrar tekrar söylendiği gibi, mevcut mücadele, insanın aklı için mücadeledir. Bu mücadele, yazarlarından başka kimsenin inanmadığı boş sloganlar ve propaganda hileleriyle kazanılamaz. Bu mücadele ancak, önerilecek özgün fikirler varsa kazanılabilir çünkü onlar bir ulusun yaşamının gerçeklerinde köklenmişlerdir.

Batı, yaşlı ama hiçbir şekilde tükenmiş değil. Zindeliğini, bilimsel düşüncede, tarihte benzeri bulunmayan başarılarla göstermiş oldu. Tükenmişlikten, amaçsızlıktan ve bizi felce uğratan "iki düşüncelilikten" çektiğimiz kadar çekmiyoruz.

Kendimize nerede olduğumuzu ve nereye gittiğimizi sorarsak sosyal, ekonomik politik ve manevi açıdan yeni hedeflerimizi formüle etme şansımız olur.

Sovyet sistemi, insanın ihtiyaçlarını komünizmin yaptığından daha iyi karşılayacak bir sistem geliştirmemiz konusunda bize meydan okuyor. Oysa özgürlükten ve sistemimizin üstünlüğünden çokça konuşurken Sovyetler'in meydan okumasını geçiştirip komünizmi, dünyanın zorla ve çökertmeyle ele geçirilmesi için uluslararası bir komplo olarak tarif etmeyi tercih ediyoruz. Ruslar, komünizmin zaferini, üstün performansının sonucu olarak görmeyi umuyorlar. Komünist rekabetini karşılayamamayacağımızdan mı korkuyoruz ve mücadeleyi, sosyo-ekonomik değil, askeri bir mücadele olarak tanımlamamızın sebebi bu mu? Kendi toplumuz içinde gerekli değişiklikleri yapmaya razı değil miyiz ve bu nedenle mi esaslı değişiklikler gerekmediğini söylüyoruz? Latin Amerika'da şirket yatırımcılarımızın siyasi nüfuzunu engellemekten mi korkuyoruz? Bize karşı askeri tehdide ve sonucundaki silahlanma yarışına yoğunlaşmakla yegâne zafer şansını: ekonomik ilerleme ve bireyselliğe, ekonomik *ve* toplumsal planlama *ve* demokrasiye yurt içinde –ve Asya'da, Afrika'da, Latin Amerika'da– sahip olmanın mümkün olduğunu gösterme şansını kaçırıyoruz. Komünistlerin meydan okumasına cevap budur, nükleer caydırıcı değil.

Mevcut düşünme şeklimiz, kökleşmiş ama bilinçsiz bir bozgunculuğun, yere göğe koyamadığımız değerlerin kendilerine olan inançsızlığımızın belirtisidir. Bu bozgunculuğu, ancak komünizmin kötülüklerine yoğunlaşıp, nefreti teşvik ederek örtüyoruz. Caydırıcı politikamızı ve özgürlük adına diktatör devletlerle kötücül ittifaklarımızı sürdürürsek savunmayı umduğumuz değerlere son vereceğiz. Özgürlüğümüzü ve muhtemelen hayatlarımızı da kaybedeceğiz.

Bugün önemli olan dünyayı korumak; ama onu korumak için bazı değişiklikler yapılmalı, bu değişiklikleri yapmak için de tarihsel eğilimler anlaşılmalı ve öngörülmeli.

Bütün iyi niyetli insanlar veya daha ziyade yaşamı seven bütün insanlar, hayatta kalmak için, yaşamın ve uygarlığın sürekliliği için birleşmiş bir cephe oluşturmalı. İnsan, gerçekleştirdiği bütün teknik ve bilimsel ilerlemeyle açlık ve yoksulluk problemini çözmek zorunda ve farklı yönlerde de çözümler denemeyi göze alabilir. Gözünün alamayacağı tek bir şey var; o da, bu sefer felakete yol açacak olan savaş için hazırlıklara devam etmek. Bir sonraki tarihsel gelişmeyi öngörmek ve yolumuzu değiştirmek için hâlâ vakit var. Fakat çabuk hareket etmezsek inisiyatifi kaybedeceğiz ve bizim yarattığımız şartlar, kurumlar ve silahlar egemen olup kaderimize karar verecekler.

Notlar

1 Bu konuya Robert Heilbroner, *The Future as History*, Harper & Bros., New York, 1960 adlı eserinde hayran bırakacak şekilde değinmiştir.

2 Danışın: Bu sorun hakkındaki ayrıntılı açıklamamı *The Sane Society*, Rinehart & Co., Inc., New York, 1955 (*Sağlıklı Toplum*, çev. Zeynep Tanrısever, Yurdanur Salman, Payel Yayınları, İstanbul, 2005) adlı kitabımda bulabilirsiniz.

3 The New American Library'den 1961'de çıkan son baskısı, E. Fromm'un sonsözünü içerir.

4 Bu ifadelerin doğrulanması için okuyucuyu, "Laos Sahtekârlığı", "Formosa hakkında bize söylenmeyenler", Kore hakkında bize söylenmeyenler" ve Birleşik Devletler hükümetinde "yanlış bilgilendirme", "açıklık" ve gizliliğin" önemi konularını ayrıntılı şekilde irdeleyen William J. Lederer'in *A Nation of Sheep*, W.W. Norton Inc., New York, 1961 (*Davar Millet*, Bayo Yay., 1974) kitabına yönlendirmek isterim.

5 Örneğin, Herman Kahn'ın *On Thermonuclear War*, Princeton University Press, Princeton, 1960 (Termo-nükleer Savaş Üzerine) adlı son kitabının birçok çevreden takdir toplaması, kesinlikle bu mekanizma sebebiyledir. Nükleer bir savaşta çekinmeden 5-160 milyon ölü sayısı içeren bir "bütçe" sunan, 60 milyon ölünün, hayatta kalanların yaşam zevkini önemli ölçüde azaltmayacağına dair güvence veren biri, güçlü ve "gerçekçi" olmalı. O zaman görüşlerinin ve "kanıtlarının" çoğunun ne kadar gerçek dışı ve uydurma olduğunu çok kişi görmez.

6 F. Engels, Introduction (1895) to K. Marx, *The Class Struggles in France 1848 to 1850*, K. Marx and F. Engels *Selected Works*, Foreign

Languages Publishing House, Moskova, 1955, Cilt. 1, s. 125 (*Karl Marx-Friedrich Engels Seçme Yapıtlar 1*, Sol Yayınları, 1976, Karl Marx'ın *Fransa'da Sınıf Savaşımları 1848-1850* adlı yapıtıyla ilgili bölümde *F. Engels'in Giriş'i*, s. 226).

7 Bu faktörler, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki yıllarda sosyalist harekette, baş savunucusu E. Bernstein olan "revizyonist" kanadının oluşmasına temel teşkil etmiştir.

8 Edward H. Carr, 1917-1923, *The Bolshevik Revolution*, The Macmillan Co., New York, 1951, Cilt. II, s. 270 (*Bolşevik Devrimi - Sovyet Rusya Tarihi*, 3 Cilt, Metis Yay., 1998-2017).

9 Edward H. Carr, *The Bolshevik Revolution* 1917-1923, The Macmillan Co., New York, 1951, C. I, s. 107 (*Bolşevik Devrimi -Sovyet Rusya Tarihi*, 3 Cilt, Metis Yay., 1998-2017) adlı eserinde alıntı yapmıştır. Aşağıdaki eserlere danışabilirsiniz: ek olarak, devrimden sonraki Rus-Amerikan ilişkileri için George Keenan'ın *Russia Leaves the War* (Rusya Savaşı Bırakıyor) ve *The Decision to Intervene* (Müdahale Kararı), Princeton University Press, Princeton, 1956 ve 1958 adlı iki kitabı, 1941' e kadarki dönem için aynı yazarın *Soviet Foreign Policy* (Sovyet Dış Politikası), 1917-1941, D. Van Nostrand Co.Inc., Princeton, 1960 adlı eseri. Rus komünizminin sonraki dönemleri için David J. Dallin, *Soviet Foreign Policy After Stalin*, J. B. Lippingcott Co., Philadelphia, 1961. W. W. Rostow, *The Dynamics of Soviet Society*, Rehber bir kitap, 1952, Alvin Z. Rubinstein, *The Foreign Policy of the Soviet Union*, Random House, New York, 1960. Robert V. Daniels, *The Conscience of Revolution*, Harvard University Press, Cambridge, 1960. Louis Fischer, *The Soviets in World Affairs*, Vintage Books, New York, 1951, 1960. Aynı yazarın *Russia, America and the World*, Harper & Bros., New York, 1960. Isaac Deutscher, *Stalin*, Vintage Books, New York, 1960 ve aynı yazardan Troçki'nin Biyografisi'nin ilk iki cildi olan *The Prophet Armed ve The Prophet Unarmed*, Oxford University Press, L, 1959. Trotsky, *Stalin*, Harper & Bros., 1946. Zbigniew K. Brezinski, *The Soviet Bloc*, Harvard University Press, Cambridge, 1960. David Granick, *The Red Executive*, Doubleday, New York, 1960. H. L.Boorman, A. Eckstein, Ph. Mosely, B. Schwartz, *Moscow-Pecking Axis*, Harper & Bros., 1957. Herbert Marcuse, *Soviet Maximism*, Columbia University Press, New York, 1958. Edward Kardely, *Socialism and War*, Beograd, 1960. Ayrıca, ABD Kongresinin Karma Ekonomik Komisyonu'nda (ileriki sayfalarda KEK olarak bahsedilecektir) sunum yapan panelistlerin bilgilendirici

bildirilerinin toplandığı *The Papers*, U. S. Government Printing Office, Washington, 1959 ile *Foreign Affairs, Problems of Communism and Soviet Quarterly.*

10 Danışın: H. Carr. *The Bolshevik Revolution*, Cilt III, ss. 165 ve devamı. (*Bolşevik Devrimi- Sovyet Rusya Tarihi*, 3 cilt, Metis Yay., 1998-2017)

11 Dönemin Kızıl Ordu Genelkurmay Başkanı. (çev.)

12 Novaya Ekonomiçeskaya Politika: Yeni Ekonomi Politikası (çev.)

13 Alman devriminin başarısızlığından sonra Lenin ve Troçki de Rusya'nın umudunun hızlı sanayileşmede yattığına inanmalarına rağmen sosyalist vizyonları hakikiydi, bu yüzden gelişmekte olan sisteme asla "sosyalizm" dememişlerdi. Lenin, Nisan 1917'de sosyalizmin başlatılmasının doğrudan görevleri olmayıp üretimin ve dağıtımın işçi vekillerinin Sovyetleri tarafından denetlenmesine derhal geçiş olduğunu içtenlikle ifade etmiştir.

14 Sınai "devlet işletmeciliği" terimini, "devlet kapitalizmi" terimindeki belli anlam karmaşaları ve zorluklar olmadığı için kullanıyorum. Sonraki irdelemede Stalinist sistemde kapitalizmin hangi unsurlarının bulunması gerektiği ve temel farklılıklara daha çok açıklık getirilecektir. Kullanılabilecek bir diğer terim, önde gelen Marksist Alman ekonomistlerden R. Hilferding'in icat ettiği "totaliter devlet ekonomisidir".

15 Komünist hareketi, Rus dış politikasının bir aracı haline nasıl çevirdiği ilerde anlatılacaktır.

16 Warren S. Nutter, The Structure and Growth of Soviet Industry, A Comparison with the United States, *Congr. Committee Papers*, s. 118.

17 Kıyaslayın: W. Nutter makaleleri, (aynı yer); ayrıca Morris Bornstein, "National Income and Product, A Comparison of Soviet and United States National Product", *Congress Committee Papers*; W. W. Rostow, "Summary and Policy Implication", *Congr. Committee Papers* and Norman E. Kaplan and Richard E. Moorsteen, "An Index of Soviet Industrial Output", *The American Economic Review*, Haziran 1960, s. 295-318.

18 Morris Bornstein, aynı yer, s. 391.

19 Robert W. Campbell, *Soviet Economic Power*, Houghton Mifflin Co., Boston, 1960, s. 51.

20 Bu karşılaştırmalarda, Çarlık ekonomisindeki önemli yabancı sermaye yatırımları faktörünün de hesaba katıldığını göreme-

dim. Rusya gibi, sonrasında Çin de ekonomilerini neredeyse tamamen kendi tasarruflarıyla finanse etmek zorunda kaldılar.

21 W. Nutter, aynı yer, s. 100.

22 Kaplan ve Mooresteen'in makalesinde çeşitli Amerikan ekonomistlerinin büyüme hızı tahminleri kıyaslanmaktadır.

23 W. Nutter, aynı yer s. 119.

24 Lynn Turgeon, Levels of Living, Wages and Prices in Soviet and United States Economies, *Congr. Committee Papers*, s. 319 ve devamı.

25 ABD'de ailelerin %1'i, bireylerin sahip olabileceği tüm sanayi hisselerinin 4/5'üne sahiptir. (Robert L. Hellbroner, *The Future as History*, Harper & Bros., New York, 1959, s. 125'ten alıntıdır.)

26 Danışın: David Granick, *The Red Executive*, (aşağıdaki verilerin çoğunun alındığı bahsi geçen yer).

27 Danışın: D. Granick, aynı yer, s. 41-42.

28 D. Granick, aynı yer, s. 54.

29 D. Granick, aynı yer, s. 56.

30 Kıyaslayın: S. Berliner, Managerial Incentiives and Decision Making, *Congress Committee Papers*, s. 352.

31 Danışın: A. A. Berle Jr. And C. Means, *The Modern Corporation and Private Property*, The Macmillan Company, New York, 1948 ve Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, third edition, Harper & Bros., New York, 1958. (*Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, iki cilt, Alter Yayıncılık, 2012.)

32 1936'da tüm ağır sanayi fabrikalarının yüzde 98'inin müdürü Parti üyesiydi. (Granick, bahsi geçen yer, s. 309'dan alıntıdır.)

33 I. Deutscher, *Stalin-Bir Devrimcinin Hayatı*, Sosyal Yay., 1990 adlı kitabında alıntılamıştır.

34 Warren W. Eason, The Labor Force, *Congr. Committee Papers*, s. 75

35 Rakamlar, Leon Herman'ın *Saturday Review* dergisinin 21Ocak 1961 tarihli sayısındaki "The Labor Force: Who Does What?" başlıklı yazısından alınmıştır.

36 W. W. Eason, aynı yer.

37 H. Marcuse, aynı yer. Kıyaslayın: Etik üzerine yazdığı mükemmel bölüm.

38 Quoted from Erich Goldhagen, The Glorious Future, Realities and Chimeras, *Problems of Communism*, November-Aralık 1960, ss. 10-18.

39 A. Kharchev, *Kommunist*, 7 Kasım, 1960, s. 63, E. Goldhagen, l.c., s. 17'den alıntıdır.

40 Komsomol: Genç Komünistler Birliği, SSCB'deki en etkili siyasi gençlik örgütüdür. (çev.)

41 *Komsomolskaya Pravda*, 5 Ağustos, 1960, s. 3, Goldhagen, l. c., s. 17'den alıntıdır.

42 G. Prudenski in *Kommunist*, Kasım 1960, Goldhagen, l. c., s. 18'den alıntıdır.

43 *The New York Times*, 2 Mart 1960, E. Goldhagen, l. c., s. 10'dan alıntıdır.

44 H. Marcuse, l. C. s. 239. Kıyaslayın: *Özgürlükten Kaçış*, Erich Fromm, Say Yayınları, İstanbul, 2016 (Kalvinist ahlakın toplumsal işlevinin analizi ile ilgili bölüm).

45 Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. kongresinde alınan karar, H. Marcuse, bahsi geçen yer, s. 183'ten alıntıdır.

46 J. Stalin, *Problems of Leninism*, Foreign Languages Publishing House, Moskova, 1947 edisyonu, s. 548 (*Leninizmin Sorunları*, Sol Yayınları, 1977).

47 K. Marx, *Critique of the Gotha Programme* (*Gotha Programı'nın Eleştirisi*, İnter Yayınevi, 1999).

48 Robert L. Heilbroner, *The Future as History*, Harper & Bros., New York, 1959, ss. 113-14.

49 Bu yanılgıya, *Zeitschrift für Sozialforschung*, C. L. Hirschfeld, Leipzig, 1932, C. I'deki "Über Aufgabe und Methode einer analytischen Sozialpsychologie" (Analitik Sosyal Psikolojinin Yöntemi ve Fonksiyonu) adlı makalemde dikkati çekmiştim. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper & Bros., New York, 1947 (*Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, Alter Yayıncılık, 2012) eserinde aynı konuya değinmişti.

50 K. Marx and F. Engels, *Die Heilige Familie*, 1845 (*Holy Family*: E. F. Çevirisi), (*Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi*, Sol Yayınları, 1994).

51 K. Marx, F. Engels, *The German Ideology*, International Publ. Inc., New York, 1939, s. 7 (*Alman İdeolojisi*, Kor Kitap, 2018).

52 "Sosyal karakter" kavramında bir toplumun sosyoekonomik yapısı ile yaygın duygusal ve düşünsel davranışlar arasındaki bağlantıyı çözümlemeye çalıştım. E.F. Kıyaslayın: *Özgürlükten Kaçış*, E. Fromm, Say Yayınları, 2016 ve E. Fromm'un "Über Aufgabe und Methode einer Analytischen Sozialpsychologie" (Analitik Sosyal Psikolojinin Yöntemi ve Fonksiyonu) başlıklı makalesi.

53 Karl Marx, *Capital*, Charles H. Kerr, Chicago, 1906, C. I, s. 536 (*Kapital*, Yordam Kitap, 2015).

54 *German Ideology*, s. 23, (*Alman İdeolojisi*- yukarıda bahsi geçen) Nesnelerin insan üzerindeki gücü için, insanın ürettiği ve şimdi kontrol ettiği görünen nükleer silahlardan daha çarpıcı bir örnek olamaz.

55 *Marx's Concept of Man*, E. Fromm, *Marx'ın İnsan Anlayışı*, Erich Fromm, Say Yayınları, 2016. *Marx's Economic and Philosophical Manuscripts of 1844* (*1844 El Yazmaları*, K. Marx, Birikim Yayınları, 2016 adlı eserinden Erich Fromm'un yaptığı bir çeviriyi de içerir).

56 *Protestantische Vision* (Protestant Vision) Ring Verlag, Stuttgart, 1952, s. 6 (Erich Fromm çevirisi).

57 Marx, burada, komünizmin anlamının, bütün bireylerinin her şeyinin ortak olduğu bir komün olduğunu iddia eden o zamanın bazı eksantrik komünist düşünürlerine atıf yapmaktadır.

58 Burada, Marksizm üzerine yazan Rus yazarların, Marx'ın bu ilk yazılardaki bazı fikirlerden sonradan vazgeçtiğini öne sürdükleri ilave edilmeli. Terminolojisini bir miktar değiştirmekle birlikte genç Marx'ın asıl hümanist fikirlerinin tüm hayatı boyunca Kapital'in son sayfalarına kadar düşüncesinin temelinde bulunduğuna şüphe yoktur. Marx'ın düşüncesinin devamlılığına ilişkin ayrıntılı bir inceleme, *Marx'ın İnsan Anlayışı* adlı E. Fromm eserinde (Say Yayınları) bulunmaktadır.

59 Joseph A. Schumpeter, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, Alter Yayınları, 2012. (çev.)

60 "Eski moda bir kapitalist" olan J. Paul Getty, bu konuda şunları yazdı: "Tahminimce uymacılık merakı, Özgür Dünya'nın bir düzine Nikita Kruşçev'den daha çok zarara neden olmasını sağlayabilir." ("Money and Conformity", Playboy, February 1960, s. 135).

61 Kıyaslayın: W. W. Eason's paper, *Congr. Committee Papers*, l.c., s. 93 ve *Industrialism and Industrial Man*, by C. Kerr, J. T. Dunlop, F. Harbison and C. A. Myers, Harvard University Press, Cambridge, 1960.

62 Benjamin A. Javits, A Comparison of the Incentives in the Economic System of the United States and Soviet Russia, *Congr. Committee Papers*, s. 343.

63 Benjamin A. Javits, l. C. s. 343.

64 Joseph S. Berliner, Managerial Incentives and Decision Making: A Comparison between the United States and the Soviet Union, *Congr. Committee Papers*, p. 356, Ayrıca yönetim teşvikleri için makalenin bütününü kıyaslayın; ayrıca aynı yazara ait *Factory and Manager in the U. S. S. R.*, Harvard University Press, Cambridge, 1957.
65 Benjamin A. Javits, aynı yer, s. 346.
66 Kıyaslayın: Henry A. Kissinger, *The Necessity of Choice*, Harper & Bros., New York, 1960, s. 149.
67 Kıyaslayın: E. H. Carr, *Bolşevik Devrimi*, Cilt III.
68 Carr, aynı yer.
69 E. H. Carr tarafından alıntılanmıştır, aynı yer, Cilt III.
70 Aynı yer.
71 Protokoll des IV. Kongresses der Kommunistischen Internationale, Hamburg, 1923, s. 33. Aynı yer E. H. Carr tarafından alıntılanmıştır.
72 George F. Kennan, *Soviet Foreign Policy*, 1917-1941, l. c., s. 49.
73 Isaac Deutscher tarafından alıntılanmıştır, aynı yer, s. 392.
74 Isaac Deutscher tarafından alıntılanmıştır, aynı yer, s. 537.
75 Isaac Deutscher tarafından alıntılanmıştır, aynı yer, s. 411.
76 Kıyaslayın: George F. Kennan, l. c., s. 63.
77 George F. Kennan tarafından alıntılanmıştır, aynı yer, s. 164.
78 George F. Kennan, aynı yer, s. 80, Gustav Hilger'den ve Alfred G. Meyer, *The Incompatible Allies*, The Macmillan Co., New York, 1953, s. 225'ten alıntılar.
79 Capitalist Stabilization has Ended, Thesis and Resolutions of the Twelve Plenum of the Ex. Comm. Of the Comintern, Workers Libary Publ., New York, 1932, s. 7. quoted by H. Marcuse, l. c., s. 54. Ayrıca kıyaslayın: Marcuse'ün 1927 çizgisi analizi. Marcuse, "En 'solcu' komünist programın bile, Stalinist stratejinin Orta Avrupa'daki devrimlerin başarısız olmasından sonra Batı dünyasındaki devrimci potansiyelin etkili bir şekilde kapsanmasını kastettiği varsayımımızla çelişmez" şeklinde özetler.
80 George F. Kennan, l. c., s. 86.
81 Isaac Deutscher, *Stalin*, Vintage Books, New York, 1960.
82 Deutscer, aynı yer, s. 518.
83 Kıyaslayın: David J. Dallin, aynı yer s. 14.
84 George F. Kennan, aynı yer, s. 54.
85 7 Aralık 1960 tarihli New York Times'ta yayınlandı. (italik kısımlar –E.F.)

86 Kruşçev'in siyasi tavrı, Walter Lippmann'ın Nisan 1961'de Kruşçev ile yaptığı röportajın raporunda gayet kısa ve özlü bir şekilde anlatılıyor. "Bay Kruşçev, Woodrow Wilson'dan ziyade Richlieu ve Metternich gibi düşünüyor."

87 Rusya'nın işgalinin değil de hakiki bir komünist-ulusal devrimin sonucu olan yegâne uydu devlet, Rusya'dan tam bağımsızlığını 1948'de açıklayan Yugoslavya'dır.

88 Sovyetler Birliği ile işbirliğini reddeden tavır, Almanya'nın Polonya'yı işgalinden kısa süre önce Polonya hükümeti tarafından alınmıştı. (E. F.)

89 Stalin'in kendisine karşı bir Batı ittifakı şüphesiyle ilgili olarak danışın: George Kennan'ın kitabı, s. 172.

90 Z. K. Brzezinski, *The Soviet Bloc.*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1960, ss. 4-6. Brzezinski'nin üçüncü hususu, her ikisi de Rusya'nın savaş sonrası yeniden yapılanmasına yardım için Amerika'nın isteksiz olduğuna dikkat çeken Herbert Feis'in (*Churchill, Roosevelt- Stalin,* Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1967) ve William Appelman Williams'ın (*The Tragedy of American Diplomacy,* World Publishing Company, Cleveland, 1959) adlı kitaplarında verdikleri verilerle kuvvetlenir.

91 Kıyaslayın: Louis Fischer, *Russia, America and the World,* s. 57.

92 Aynı şey, Baltık Cumhuriyetlerinin ve Polonya'nın bir kısmının Rusya topraklarına katılması ve 1940'da Finlandiya'dan toprak ele geçirilmesi için de geçerlidir. Fakat bütün bu olaylarda Stalin, stratejik düşüncelerle hareket ediyordu ve önceden Çarlık toprakları olan bu yerlerin ele geçirilmesi, tipik emperyalist hamleler olsalar da dünya hâkimiyetinin ilk adımları değildi.

93 Kıyaslayın: Konuşmalarımızın çoğunda söylenen güncel klişeden çok farklı olan Laos durumunun tasvirini deneyimli Newsweek Güneydoğu Asya muhabiri Robert S. Elegant, Newsweek 15 Mayıs 1961 sayısında verir: "Politika üretenlerimizin göz ardı ettikleri önemli bir faktör, karayla çevrili Laos için Çin'in güvenliğinin hayati önemde olmasıdır. Laos'u anti-komünist bir kaleye çevirme girişimi daha en başından başarısız olmaya mahkûmdur. Yine de ABD bunu yapmaya çalıştı; hem de mümkün olan en kötü araçlarla. Müttefiklerimiz olan geleneksel yöneten sınıf, reforma pek ilgi göstermedi. Kullandıkları siyasi yöntemler –oy sandıklarını doldurmak ve tarafsız seçmenlerin gözünü korkutmak– ancak ılımlıları sola geçirmeyi başardı.

Yardım programımızda da durum aynıydı: büyük bir kısmı, (neredeyse yolu olmayan bir ülkede) motorize bir ordu kurmaya harcandı. Askerler maaşlarını almak için aylarca beklerken generalleri lüks içinde yaşadı. Ekonomik iyileştirme fonları da boşa harcandı. Örneğin, 1960'da yüzde 99'u tarıma dayalı olan ülkede tahsis edilen toplam 7 Milyon Dolar yardımdan tarıma için sadece 590.750 Dolar ayrılırken 4 Milyon Dolardan fazlası maaşlara ve Amerikan-yardımı personelinin geçim masraflarına gitti.

Belki de en kötüsü, ABD'li politika üretenlerin, Laos'ta, militan derecesinde anti-komünist olduklarını düşündükleri dışında herhangi bir çevreyle anlaşmaya varmamış olmalarıdır. Bu politika CIA'in, meşru fakat tarafsız Prens Souvanna Phouma'ya karşı Gen. Phoumi Nosavan'ın yönettiği bir ordu ayaklanmasını desteklemesine neden oldu. Ordu ve sağcılar kazandı fakat bu diğer önemli grupları, Kızıl desteği kabul eden bir mücadele koalisyonu oluşturmaya itti ve şimdi iktidar yolundalar. Komünistleri de içeren bu koalisyonun başı, ABD'nin hiçe saydığı adam, Prens Souvanna Phouma'dır."

94 Küba'nın durumuna ilişkin daha ayrıntılı bir irdeleme ileride yapılmaktadır.

95 Bu müsveddeyi düzeltirken (1961 Nisan sonunda) Amerika destekli istilaya rağmen Kruşçev önceki tehdidini yinelemeyip, sadece kendisini savunmasında Küba'ya yardım edeceğini açıkladı ki, bu da tamamen başka bir hikâye.

96 Bu kelime ilk olarak Fransız düşünür Comte Antoine Destutt de Tracy (1754-1836) tarafından kullanılmıştır.

97 İnsan doğasına özgü ihtiyaçların ayrıntılı irdelemesi için şu eserlere danışabilirsiniz: E. Fromm, *The Sane Society*, Rhinehart & Co., Inc., New York, 1955 (*Sağlıklı Toplum*, E. Fromm, Payel Yay. 2005) ve *Man for Himself*, Rhinehart & Co., Inc., New York, 1947 (*Erdem ve Mutluluk: Ahlak Psikolojisi Üzerine İnceleme*, İş Bankası Yayınları, 1994).

98 Kıyaslayın: S. A. Stouffer'ın Kişisel Özgürlük üzerine yaptığı aydınlatıcı çalışması. Ülke genelinde yaptığı örneklemede, büyük bir çoğunluk Tanrı'ya inanmakta ama çok azı dini veya manevi sorunlar için endişe etmekte; çoğunluğu para, sağlık, eğitim sorunlarını dert etmektedir. (*Communism, Conformity, Civil Liberties*, Doubleday & Co., Inc., Garden City, NY, 1955).

99 Thomas K. Finletter, *Foreign Policy*, The Next Place, Frederick A. Praeger, New York, 1960, s. 65, cf. l. c., s. 58.

100 *New York Times* dergisi, 23 Nisan 1961.

101 W. W. Rostow, *The United States in the World Arena* (Harper & Bros., New York, 1960) adlı dış politika konusunda önemli bir kitap olan eserinde belli açılardan benimkilere paralel sonuçlara varıyor. Rostow, "Sovyet dış ve iç politikasının mevcut eğilimleri arasındaki ilişkiler uzun vadede üzerinde etkili olacak güçlerin ışığında incelenirken kriter, komünizmin bir isim olarak terk edilmesi veya tamamen açılmış, iki partili parlamenter sistemli bir hükümetin ortaya çıkması değildir; daha ziyade dışarda genişlemeyle, tüketimin anormal derecede bastırılmasıyla ve merkezileşmiş polis devleti yönetimiyle bağlantılı politikaların, önemli derecede ve ilerleyen şekilde değiştirilmesi olmalıdır." (s. 418) Yazar burada, ideolojiden ziyade sosyal ve ekonomik gelişme gerçeğinin üzerinde durur. Bununla birlikte, yazar, dışarıda genişlemenin, tüketimin bastırılmasının, polis devleti yönetiminin komünizmin esas unsurları olduğunu, dolayısıyla değişmenin zor olduğunu da düşünüyor görünmektedir; fakat ben bunların Kruşçevizm için değil, Stalin dönemi için esas olduğuna inanıyorum.

Yine de Rostow, önemli ölçüde umut da belirtir "çünkü Rus tarihinin dinamikleri Sovyet toplumunu komünist yönetimin koşullarından uzaklaştırmaktadır ve bunların yönlendirmesi, Moskova'nın dünyanın geri kalanına karşı gösterdiği saldırgan duruşu terk etmesini gerektirir" (ss. 422-23). Biraz ileride şöyle devam eder: "... fakat savaşın ve savaş sonrası yılların şekillendirdiği gençler iktidara geldikçe Rus toplumunu daha yüksek refah ve tüketim seviyelerine ve daha fazla özerkliğe ve siyasi gücün kullanımında keyfiliğin azalmasına götüren yollara çekileceklerdir. Politikayı alakası ve gerekliliği durmadan azalan Marksist-Leninist kavramların ve Stalin'in çalıştırma formüllerinin etrafından ziyade Rus ulusal devletinin çıkarları ve kapasiteleri etrafında oluşturmayı daha uyumlu bulacaklar." (s. 426) Profesör Rostow'un komünist ideolojiden hâlâ çok etkilenmiş olduğunu düşünüyorum ve daha fazla tüketime doğru radikal bir değişimin "Rusya'daki komünist yönetimin politik ve sosyal temelinin korunmasında zor sorunlar yaratacağı" varsayımını hatalı buluyorum. Aksine, me-

tinde belirtmeye çalıştığım gibi, tam tüketim, sistemin, açıkça baskıcı tedbirlerini yürürlükten kaldırabilmesini ve iyi bir yaşam için "sosyalist" vaatlerini yerine getirdiğini açıklamasını sağlayacaktır. "Otomobil çağında takılıp kalmış" bir halk, sistem için neden bir tehdit olsun ki? Büyük ihtimalle devlet işletmeciliği bürokrasisine daha fazla maddi destek verir bu da bazı vaatleri için iyi olur.

102 Bu husus, en açık şekilde A. Doak Barnett'in Dış İlişkiler Komisyonu için Harper & Bros., New York, 1960'ta yayınladığı *Communist China and Asia* adlı kitabında ifade edilmektedir. (Bu bölümde Çin hakkındaki en önemli yazılar arasından, Barnett'in kitabından başka şu eserlerden yararlanıldı: Benjamin I. Schwartz, *Chinese Communism and the Rise of Mao,* Harvard University Press, Cambridge, 1952; John K. Fairbank, *The United States and China,* Harvard University Press, Cambridge, 1958; Guy Wint, *Common Sense about China,* The Macmillan Co., New York, 1960. Ayrıca bazılarında metnin içinde alıntılar yapılan *Foreign Affairs* ve *The China Quarterly* dergilerindeki birçok makaleden yararlanıldı.)

103 Çin'de yüksek memurlara verilen ad. (çev.)

104 Danışın: Jerome Chen, Writers and Artists Confer., *The China Quarterly,* October-December 1960, ss. 76 ve devamı. Ve Benjamin Schwartz, Totalitarian Consolidation and the Chinese Model, *The China Quarterly,* january-March 1960, ss. 18 ve devamı.

105 Bu sürecin kusursuz bir tasviri, Robert j. Lifton'ın *Thought Reform and Psychology of Totalism,* W. W. Norton, New York, 1961 kitabında mevcuttur.

106 Kıyaslayın: Belirgin bir Maocu çizgi sorununa ilişkin B. Schwartz ile K. Wittfogel arasındaki genişletilmiş tartışma, *The China Quarterly.*

107 Bu rakamlar, K. Fairbank'in aynı kitabından alınmıştır.

108 Cho-Ming Li, Economic Development, The First Decade, Part II, *The China Quarterly,* Ocak-Mart, 1960.

109 Cho-Ming Li, (aynı yerde s. 36'dan alıntıdır: W.W. Hollister, *China's Gross National Product a Social Account 1950-1957,* The Free Press, Glencoe, III., 1958 s. 2.

110 Wilfred Malenbaum, "India and China, Contrasts in Development Performance", *American Economic Review,* vol. 49, June 1959, ss. 284-309, A. D. Barnett tarafından alıntılanmıştır.

111 Kıyaslayın: Cho-Ming Li, aynı yer, s. 37. Japonya'nın rakamları için de.

112 Jerome B. Cohen, *Japan's Postwar Economy*, Indiana University Press, Bloomington, 1958, Tablo VI-I, s.45, Barnett tarafından alıntılanmıştır.

113 A. D. Barnett, aynı yer, s. 45.

114 Çin, düzenli ordusundan başka 120 milyon kadın ve erkek kapasitesine büyüyebilecek temel askeri eğitimden geçmiş milis kuvvetleri oluşturuyor. *Bkz.* Ralph L. Powell, "Everyone a Soldier", *Foreign Affairs*, Ekim 1960.

115 Kıyaslayın: G. F. Hudson, "Mao, Marx and Moscow", *Foreign Affairs*, July 1959: "The analogy is not with Krushchev's Russia but with the Russia of the late twenties." (s. 565)

116 Kıyaslayın: *Bolşevik Devrimi-Sovyet Rusya Tarihi*, Metis Yayınları, 1998-2017 adlı eserinde E. H. Carr'ın detaylı tarifi. Ayrıca *The China Quarterly* dergisinde K. Wittfogel ile B. Schwartz arasındaki tartışma.

117 Kıyaslayın: G. Wint, bahsi geçen yer, s. 96 ve Çin-Rus ilişkilerindeki tüm problemler için Boorman, Eckstein, Mosley, Schwartz, *Moscow-Peking Axis*, Publ. For the Council of Foreign Relations by Harper & Bros., New York, 1957.

118 Kıyaslayın: Cho-Ming Li, bahsi geçen yer, ss. 38-39 and A. D. Barnett, bahsi geçen yer, ss. 47-48. Ayrıca Louis Fischer, *Russia, America and the World*, Harper & Bros., New York, 1960, Bölüm IV.

119 Bu rakamlar, Cho-Ming Li'den alınmıştır, aynı yer.

120 Cho-Ming Li alıntılamıştır, aynı yer.

121 Kıyaslayın: Bahsedilmiş olan çalışmalardan başka: Zbigniev K. Brzezinski, Patterns and Limits of Sino-Soviet Dispute, *Problems of Communism*, Mayıs-Haziran, 1960, ss.1-11, Donald S. Zagoria, Strains in the Sino-Soviet Alliance, *Problems of Communism*, Mayıs-Haziran 1960, ss. 1-11, G. F. Hudson, "Mao, Marx an Moscow, *Foreign Affairs*, Temmuz 1959, ss. 561-72, Peking on Coexistence, *Foreign Affairs*, Temmuz 1960, ss. 676-87, A. M. Halpern, Communist China and Peaceful Coexistence, *The China Quarterly*, Temmuz-Eylül. 1960, ss.16-31. H. Boorman,et al., *Moscow-Peking Axis* (1958'deki büyük değişimden önce yazıldı), Frank N. Trager, *Marxism in South East Asia*, Stanford University Press, Stanford, 1959. Ayrıca Sidney Lens'in 9 Aralık 1961 tarihli *Chicago Daily News*'da yayınlanan ilginç makalesi:

the Russo-Chinese rift in the Communist Parties in Real Story Behind India's Border Dispute with China.

122 A. M. Halpern, aynı yer. Ayrıca, Richard Löwenthal'in Diplomacy and Revolution: The Dialectics of a Dispute adlı makalesini karşılaştırın, *The China Quarterly*, Ocak-Mart 1961, s.186.

123 Donald S. Zagoria tarafından Kruşçev'in konuşmalarından alıntılanmıştır, aynı yer. Konuşmalar sırasıyla: 11 Şubat 1960'da Hint Parlamentosundaki konuşması, 23 Mart 1960'da Fransız Barış Konseyindeki konuşması, 8 Ekim 1960'da Vladivostok'daki konuşması (E. F.'un italikleri).

124 Yu Chao-li, *Red Flag*, March 30, 1960. Zagoria alıntılamıştır. Ayrıca *Red Flag* 15 Nisan sayısında aynı görüşteki makale, *Foreign Affairs*, July 1960 sayısındaki "Peking and Coexistence" adlı makalede alıntılanmıştır.

125 İlerideki sayfalara bakınız.

126 D. S. Zagoria'dan alıntıdır. Ayrıca bu konudaki tüm tartışmasını kıyaslayın.

127 Bu uyuşmazlık örneğin şunlar gibi formülasyonlarda ifade edilir: 1958'de Mao'nun doğum günü vesilesiyle Kruşçev onu, "Marksizm ve Leninizmin büyük fikirlerine sadakati konusunda" kutlarken bir Çin radyosu, "Mao Tse-tung'un ideolojisinin *yanı sıra* Marksizm ve Leninizm'i de incelemeliyiz" –Mao'nun önde geldiğini ima ederek– iddiasında bulunmuştu. (D. S. Zagoria'dan alıntıdır.)

128 Kıyaslayın: D. S. Zagoria'nın verdiği aynı yerdeki tartışmalar.

129 Arnavutluk'tan başka Doğu Almanya da, Moskova'nın çizgisini izlemeye zorlanmakla birlikte, Pekin'e yakın bir komünist sistemdir.

130 D. S. Zagoria'dan alınmıştır.

131 A. D. Barnett, aynı yer.

132 A. D. Barnett, aynı yer.

133 Yüz Çiçek Kampanyası/Hareketi: Mao'nun "Yüz çiçek açsın, bin fikir yarışsın" şeklindeki ünlü sözüne dayanarak başlatılan ve ulusal politikalar hakkında farklı görüşleri teşvik eden hareket. (çev.)

134 Laos söz konusu olduğunda bu, Çin'den çok daha fazla Rusya'nın meselesi gibi görünüyor; aslında Rusların Laos ile ilgilenme sebebinin, onun Çinlilerin eline düşmesini engellemek olduğunu varsaymak çok da inanılması zor bir şey değil. (E.F.)

135 Barnett, aynı yer.

136 Bu stratejik görüş, Başkan Eisenhower yönetiminin, atom gücümüzün Rusya'yı, Avrupa'yı işgal etmekten caydırmasını amaçlayan "topyekûn misilleme" stratejisi ile çelişmektedir. Şu anda Kennedy yönetimi, Avrupa stratejisini, nükleer misilleme yerine konvansiyonel kuvvetler oluşturulması yönünde değiştirdi, bu da tabii ki, Almanya'nın askeri rolünü Eisenhower yönetimi zamanından çok daha önemli hale getirir. Kıyaslayın: Maxwell D. Tailor, "Security Will Not Wait", aynı yer; Henry H. Kissinger, aynı yer.

137 Alman-İngiliz ilişkilerinin bozulması, genellikle sanıldığı gibi, Türkiye'ye ekonomik açıdan sızması değil (Bağdat demiryolu), sayesinde İngiltere'ye tehdit oluşturduğu donanma programıydı.

138 Pan-Germen Birliği: Amacı, özellikle Almanya dışında yaşayıp, Almanca konuşan halklar arasında milliyetçi bilinci geliştirmekti. (çev.)

139 Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemin tamamı için başvurun: *Der Nationalsozialismus, Dokumente 1933-45*, ed. W. Hossbach, Fischerbücherei 1957; w. Thyssen, *I Paid Hitler*, New York, 1941; George W. F. Hallgarten, *Hitler, Reichswehr und Industrie*, Europaische Verlagsanstalt, Frankfurt/Main. Franz L. Neumann, *Behemoth*, New York, 1942. Erich Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, Say Yayınları, İstanbul, 2016.

140 Federal Almanya Cumhuriyeti'nin silahlı kuvvetleri. (çev.)

141 Örneğin, en ünlü askeri analistlerden biri olan Oskar Morgenstern, şöyle yazıyor: "Birleşik Devletler'e İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Rusya'nın (doğrudan) saldırmamış olması, ya Rusya'nın bize saldırmak istememesi olasılığı (caydırıcı gücümüz çok daha az ya da belki sıfır olsa bile) ya da caydırıcı gücümüzün gücü sayesinde, muhtemelen özellikle nükleer yeteneğimiz sayesindedir. Birinci olasılığı unutabiliriz, çok daha zayıf olsaydık bize saldırırlardı." *The Question of National Defense*, Random House, New York, 1959, s. 29.

142 Kıyaslayın: H. A. Kissinger, The Necessity for Choice, Harper & Bros., New York, 1961, s. 33.

143 Maxwell D. Taylor, "Security Will Not Wait", *Foreign Affairs*, 1961, s. 177.

144 Kıyaslayın: H. Kahn, *Report On a Study of Military Defense*, RAND Corp., Santa Monica, Cal., 1958, *The Arms Race and its*

Hazards, Daedalus Fall 1960, ve *On Thermonuclear War*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1960. Kahn, sanayiden ve askeriyeden nüfuzlu gruplara verdiği konferansları yinelediği son kitabında şöyle yazar: "Bu konferansın tezi, gerekli önlemler alındığı takdirde, bizim veya Sovyetler'in, çoğu kişiyi kurtarmak ve görece kısa süre içinde savaş öncesi yaşam standardını yeniden kurmak açısından termonükleer savaşın tüm etkilerinin üstesinden gelebileceğimizdir. Fakat her iki ulus da sorunu şimdiye kadar yapılandan daha etraflı bir şekilde inceleyip gerekli hazırlıkları yapmazlarsa bu tezin doğru olacağına inanmanın da mantığı yoktur." (s. 71)

Kahn'ın kitabı, halkı galeyana getirdiği için RAND Corporation'ın üst düzey personelinin, dünyanın her yerindeki editörlere, Kahn'ın görüşlerini, "mağara adamına ait" ve "kıyamet gibi" şeklinde topa tuttuklarına dair bildirimler var. (Kıyaslayın: E. L. Katzenbach, *The Reporter*, March 2, 1961.) Buna rağmen bu eleştirinin, neden Kahn, generallere ve sanayicilere konuşurken değil de halka konuşurken yapılmadığını sorgulamaya da değer. RAND yetkilileri, Pentagon'dan önde gelen gazete ve dergilerdekilere kadar her yetkilinin iddia ettiği gibi caydırıcılığın, güvenliği sağlamadığı gerçeğinin halk önünde meydana çıkarılmış olmasından mı endişeleniyorlar?

145 Kahn, Daedalus'da, aynı yer.

146 Tabii ki, Kahn, kazara, katalitik, tırmanma ve yanlış hesap savaşlarını ana hatlarıyla belirten yegâne uzman değildir. Diğerlerinin arasından H. Brown ve J. Real, Kahn'ın anlattıklarına benzer durumları tarif ediyorlar. Örneğin şöyle yazıyorlar: "Dünyadaki sadece iki nükleer güç ve dört nükleer ulusla bile, topyekûn nükleer bir savaşın kazara tetiklenme ihtimali sınırlıdır. Bu, ya mekanik ya da bir insan hatası sonucu ortaya çıkabilir. Hiçbir makine kusursuz değildir. Hiç kimse muhakeme hatası yapma ihtimalinden uzak değildir. Örneğin, nükleer bombalar taşıyan Amerikan uçaklarının dahil olduğu çeşitli kazalar zaten oldu." *Community of Fear*, Centre for the Study of Democratic Institutions, Santa Barbara, California, 1960, s. 25.

147 H. Kahn, aynı yer.

148 Oskar Morgenstern, aynı yer.

149 Caydırmanın yegâne emin yolu, Ruslara askeri üslerimizi göstermektir, böylece misilleme gücümüzden korkuları, yanlış

olabilecek bir tahmine değil somut bilgiye dayanır. Thomas Schelling'in (*The Strategy of Conflict*, Harvard University Press, Cambridge, 1960, s. 176) dikkat çektiği gibi, istenmesine rağmen bu aynı zamanda düşmanımıza füze üslerimizin yer bilgisini de verir ki, böyle bir prosedürü elverişsiz kılar.

150 Oskar Morgenstern, aynı yer, s. 10.

151 H. Kahn, *On Thermonuclear War*, aynı yer, s. 21.

152 H. Kahn, aynı yer, s. 74.

153 H. Kahn, *Report on a Study of Non-military Defense*, The Rand Corporation, Santa Monica, 1958, s. 11'den itibaren ve *On Thermonuclear War*, s. 113-14.

154 O. Morgenstern, aynı yer, s. 115.

155 O. Morgenstern, aynı yer, s. 121.

156 O. Morgenstern, aynı yer.

157 H. Kahn, *Report on a Study on Non-military Defense*, s. 77.

158 H. Kahn, *On Thermonuclear War*, s. 160.

159 Kıyaslayın: O. Morgenstern'in açıklaması ile.

160 O. Morgenstern, aynı yer, s. 50.

161 H. Kahn, *On Thermonuclear War*, ss. 89-90.

162 O. Morgenstern, bahsi geçen yer, s. 117.

163 H. Kahn, aynı yer, s. 47, dipnot. (İtalikler E. F.'a ait.) Kahn, bu açıklamayı sorgulayan bir muhabiri cevaplarken şöyle dedi: "Termonükleer bir saldırıdan sonraki yaşam kalitesinin, öncekinden pek farklı olmayacağını kastettim. Şu an kim mutlu ve normal ki? Savaştan sonra da aşağı yukarı aynı –ve hâlâ ekonomik açıdan yararlı– oluruz." (*San Francisco Chronicle*, 27 Mart 1961)

164 *New York Herald Tribune*, 23 Nisan 1961.

165 H. Kahn, aynı yer, s. 107.

166 H. Kahn, aynı yer, s. 108.

167 Henry A. Kissinger, aynı yer, s. 285.

168 Kıyaslayın: James P. Warburg'un *Disarmament: The Challenge of the Ninteen Sixties*, Doubleday, New York, 1961 kitabında silahlanma kontrolü üzerine olan mükemmel bölümü.

169 Henry A. Kissinger, aynı yer, s. 285.

170 Kıyaslayın: Thomas Schelling, The Strategy of Conflict, Harvard University Press, Cambridge, 1960, s. 16. Kissinger da, Kahn da Schelling'den alıntı yapıyor ve okuyucuyu onun oyun teorisine dayalı analizlerine yönlendiriyorlar.

171 *A Case for Graduated Unilateral Disengagement,* Bulletin of the Atomic Scientists, April 1960, ss. 127 ve devamı.

172 Önemli bir konuda çok bilgili bir kişi tarafından yapılan ve BBC Radyosunda yıllık bazda yayınlanan konuşmalar, ilk olarak 1948'de kurumun ilk genel müdür Sir John Reith tarafından başlatılmıştır. (çev.)

173 George F. Keenan, *Russia, The Atom and the West,* Harper & Bros., New York, 1957, 1958, ss. 54-55.

174 Silahlı çatışmaları azaltmak ve uluslararası güvenliği tehdit eden unsurlara çözümler üretmek için bilim insanlarını ve kamuoyunun önemli isimlerini bir araya getiren, 1957'de Kanada'nın Pugwash köyünde kurulmuş olan uluslararası kuruluş. (çev.)

175 Kıyaslayın: Harrison Brown ve James Real'ın ifadesi, *Community of Fear,* Center for the Study of Democratic Institutions, Santa Barbara, 1960, s. 28.

176 Walter Mills, *Permanent Peace,* Center for the Study of Democratic Institutions, Santa Barbara, 1961, s. 31. (İtalikler E. Fromm'a ait.)

177 İngiltere'nin Hindistan'dan vazgeçmesi örneği, istisna değildir: Hindistan'dan vazgeçen, o kadar emperyalist bir zihniyette olmayan, dolayısıyla daha tarafsız bir İşçi Partisi Hükümeti liderliğindeki zayıflamış bir imparatorluktu. Öte yandan, İngilizlerin Süveyş macerasındaki tutumunu, Hollandalıların Endonezya'daki, Fransızların Cezayir'deki ve Belçikalıların Kongo'daki tutumlarını kıyaslayın.

178 Henry A. Kissinger, *The Necessity for Choice,* Harper & Bros., New York, 1960, s. 131.

179 Dışişleri Bakanları Konseyi: Potsdam Anlaşmasında duyurulan, İngiltere, SSCB, Çin Fransa ve ABD dışişleri bakanlarından oluşan bir örgüttür. (çev.)

180 Walter Lippmann, Kruşçev ile Nisan 1961'de yaptığı röportajında, Almanya'nın geleceğinin Kruşçev'in aklındaki en önemli soru olduğunu açıklığa kavuşturdu. "İki nedenle önemli: 1) Almanya'nın atom silahları edinmesi tehlikesi, 2) Polonya ve Çekoslovakya'nın sınırlarını belirleyen ve Doğu Almanya Devleti'nin varlığını istikrarlı hale getiren bir barış antlaşması gereksinimi."

181 Dulles'ın politikasının göze çarpan son örneği, Mr. Herter'ın 1960'daki New York ziyareti esnasında Gana Başkanı'na davra-

nışıydı ki, bu bir sene sonra Mr. Kennedy'nin Gana Başkanı'na davranışının tam tersiydi.

182 A. Doak Barnett, aynı yer.

183 Yıllık endüstriyel büyüme hızı, Sovyetler Birliği'ninkine yakın (yüzde 9) olan Yugoslavya, etkileyici bir örnektir; Yugoslavya'da iki partili sistem ve Batılı anlamda seçimler olmasa da hiç siyasi terör yok ve sistemi kişisel faaliyeti, sorumluluğu destekliyor ve yetki dağıtımını teşvik ediyor.

184 Tüm problemle ilgili olarak kıyaslayın: W. W. Rostow, *The Stages of Economic Growth,* Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1960 ile C. Kerr, J. Dunlop, F. Harbison, C. Myers çalışması: *Industrialism and Industrial Man,* Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1960. Yazarlar, sanayileşmenin çeşitli biçimlerini ve aynı zamanda bunları yöneten Elitleri analiz ediyorlar. Ayrıca kıyaslayın: Henry G. Aubrey makalesi: Sino-Soviet Economic Activities in Less Developed Countries, *Congr. Committee Papers* pp. 45 ve devamı. ve Frank E. Trager (ed.) *Marxism in Southeast Asia,* Stanford University Press, Stanford, 1960.

185 W. W. Rostow, aynı yer, s. 413.

186 Birçok gözlemci için yardım, yazarın varsaydığı kadar "gizemli" değildi.

187 Charles O. Porter and Robert J. Alexander, *The Struggle for Democracy in Latin America,* The Macmillan Co., New York, 1961, s. 70.

188 James P. Warburg, *Disarmament: The Challenge of the Nineteen Sixties,* Doubleday, New York, 1961, ss. 85-86.

189 Bu müsveddelerin düzeltildiği sıralarda Castro rejimine karşı bir saldırı düzenlendi fakat başarısız oldu. ABD birliklerinin kullanıldığı doğrudan bir müdahale olmamasına rağmen *The New York Times* ve başka kaynaklardaki haberlere göre, ABD tarafından gayri resmi olarak düzenlenmiş, finanse edilmiş ve desteklenmiş.

190 Tutkulu bir şekilde Castro devriminin tarafını tutan anti-komünist, demokratik sosyalist birçok Latin Amerika ülkesi olduğu Birleşik Devletler'de pek az bilinir. Buenos Aires'ten yeni seçilen Senatör Palacios buna mükemmel bir örnektir.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında barış ancak, her iki taraftan milyonlarca kadın ve erkeğin öldüğü anlamsız kıyımdan ve savaşın nihai sonucu belirginleştikten uzun süre sonra gelmiştir. Zorunlu kararlar her iki tarafça zorunda kalmadan önce gönüllü olarak kabul edilseydi insanlık kazanmış olmaz mıydı? İleriye yönelik bir anlaşma, korkunç kayıpları ve toptan acımasızlaşmayı engellemiş olmaz mıydı?

sayyayincilik.com
facebook.com/sayyayinlari
twitter.com/sayyayinlari
instagram.com/sayyayincilik

internet satış
saykitap.com

25 TL

